

R A S T

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XV, OKTOBER 2004, št. 5 (95) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

UVODNIK	*** Pričevanjski spomenik stremljenj k presežnemu	419	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Pet sonetov iz zbirke <i>Složitje</i>	421	Zvezdana MAJHEN
	Izgnanstva	423	Marica ŠKORJANEC
	Zmota	424	
	Girlande listov	425	
	Rotacija	425	Anna PAHR
	Nimaš pojma	426	
	Materina izpoved	426	
	Ko se bo zgodilo	426	
Prevod	Svojim otrokom	427	Maruccia CORETTI
	Prišel bo jutrišnji dan	427	Prevod: Jolka MILIČ
	Najlepši stih	427	
	Govorica stvari	428	
	V školjki večera	428	
	Domotožje	429	
	Nima bivališča božji šotor	429	
	Še kako se spleča	430	Gaetano LONGO
	Rojstvo in otroštvo maske	430	Prevod: Jolka MILIČ
	Privajanje na razočaranje	431	
	Avtoportret z glasbo in brez okvirja	431	
Proza	Tretja skrunitev trav	434	Ivan CIMERMAN
Spomini	Učiteljske zgodbe	439	Viktor BLAŽIČ
	Gospod prior	455	Jože PREŠEREN
KULTURA			
	Kartuzija Pleterje po obnovitvi do danes	468	Miloš RYBÁŘ
	Za samostanskimi zidovi in onkraj njih	473	Miloš RYBÁŘ
	O Milošu Rybáři	482	Metka KOVAČIČ
	Meniška bivalna kultura	484	Janez HOLLENSTEIN
			Prevod: France BARAGA
	Pleterska zbirka slik	480	Andrej SMREKAR
	V samoti in tišini – človek in knjiga	496	Darja PEPPERKO GOLOB
NAŠ GOST			
	“Naš cilje je božja slava” (Pogovor s priorjem kartuzije Pleterje p. Jožefom Marijo Davidom	502	Marinka DRAŽUMERIČ
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Prostorski problemi romskih naselij na Dolenjskem in v Sloveniji	511	Jernej ZUPANČIČ

ODMEVI IN ODZIVI

Kako se v Novem mestu spominjamo zaslužnih meščanov	525	Majda PUNGERČAR
Forma viva 2004	527	Katja CEGLAR
Pogled 3	529	Barbara RUPEL
Srednjeveška plemiška kultura na Slovenskem	530	Katja MAHNIČ
Draga pri Beli Cerkvi – antična nekropola	531	Davorin VUGA
Steklo in jantar Novega mesta	534	Rasto BOŽIČ
Dušan Podgornik: Dihanja	536	Katja CEGLAR
Z belokranjskimi gradovi zaključen niz o grajskih stavbah Slovenije	537	Marinka DRAŽUMERIČ
Trebanjske razglednice	539	Dušan ŠTEPEC DOBERNIK
Godec in pevec izpod Semiške gore	541	Rasto BOŽIČ
Obujeni Peter Pavel Glavar	542	Jože ZUPAN
Biseri v očeh matere	543	Jože ZUPAN

GRADIVO ZA HISTORIČNO TOPOGRAFIJO

KRONIKA	Dolenjska mesta in trgi v srednjem veku (19)	545	Boris GOLEC
	Junij - avgust 2004	554	Lidija MURN

PRIČEVANJSKI SPOMENIK STREMLJENJ K PRESEŽNEMU

V tihotnem zalivu zelenih dolenskih gozdov ob vznožju Gorjancev je pred davnimi šestimi stoletji vrgla sidro kartuzijanska ladja na svoji plovbi po oceanih časa. Tu zdaj stoji že stoletja, a samo na videz negibna, samo na videz izgubljena in pozabljena. Smer njene plovbe je znana, njen kompas neomajno trdno naravnana na cilj, morda bolj sluten kot izkustveno neposredno spoznaven, a vendar jasen – igla ladijskega kompasa kaže k Bogu. Na valovih zdajšnjosti plove kot svojevrstni pričevanjski spomenik človeških stremljenj k presežnemu in kot neomajno zatrdilo duhovnih razsežnosti bivanja. Ta ladja je kartuzija Pleterje, samostan puščavniškega meniškega reda kartuzijanov, ki se je udomil na naših tleh, v Pleterjah pod Gorjanci.

V letošnji jeseni kartuzija stopa iz zanjo običajne odmaknjenosti v pozornost širše javnosti z dvema okroglima obletnicama: s šeststoletnico ustanovitve in stoletnico ponovne poselitve, ob tem pa še z dvajsetletnico obnove stare redovne cerkve, ki so jo izvzeli iz klavzure in je dostopna obiskovalcem. S tem žlahtnim kulturnim spomenikom - velja za najbolje ohranjeno kartuzijansko srednjeveško cerkev na svetu - kartuzija iz svoje odmaknjenosti, kot jo zapovedujejo stoletja in stoletja nespremenjena redovna pravila, ponuja zunanjemu svetu roko za prijateljski stisk in razumevanje, kot jo ponuja tudi s svojo zbirko starih mojstrov, postavljeno zunaj samostana v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici, pa s številnimi publikacijami in še z marsičem drugim. Gotovo pa je največja vrednost, ki jo daje svetu, njen obstoj sam.

Za današnjo običajno doumevanje, ki je pogosto zamejeno znotraj obzorij prevladujočih načel takojšnje koristnosti in egoizma, je pleterski samostan nekaj čudnega, odvečnega, zgolj omrtveli ostanek nekih drugih, od napredka premaganih in na odpad zgodovine vrženih časov. Človeku, ki mu življenje usmerja lahkotnost instant vrednot, je komaj doumljivo, da se kdo iz lastne volje in pri polnem samozavedanju odloči, da bo vse svoje življenje preživel v molitvi, meditaciji in samoti, da bo dneve svojega življenja povsem posvetil duhovnosti namesto iskanju gmotnih dobrin in užitkov, k čimer nas usmerja skoraj že prav vse. To nedoumljivost živi pleterska skupnost kartuzijanov že stoletja ter jo neomajno izpričuje in potrjuje.

Ni torej samo ladja na plovbi k Bogu, ampak hkrati tudi svetilnik, ki v tisočerihih hipnih bleščicah in prasketajočih lučkah vsakdanjosti kaže pot, ki ji smer ne spreminjajo dnevne potrebe in trenutne razmere. Naj bo slavljen ali zaničevan, razumljen ali nerazumljen, tak svetilnik nam je nujno potreben.

Zato je ta številka Rasti je z vrsto prispevkov in likovno opremo posvečena pleterskim jubilejem.

Milan Markelj,
odgovorni urednik

Fragment II, Pleterje, foto: Zvone Pelko, iz knjige Zlato pismo

✓ *Zvezdana Majhen* **PET SONETOV IZ ZBIRKE SLOŽITJA**

NOVO MESTO

*Ilirske staroselce je zvabilo
na sedem gričev – sončevih postaj,
in v skrinjah zemlje pred pozabo skrilo
kasnejših ljudstev trden položaj.*

*V es-duru Krke se je naselilo
pojoče ljudstvo, in v širok okraj
ognjišč razpelo novoméško krilo,
da bi doma vzredilo naraščaj.*

*Z vinogradov obrano popkovino
Besednih tvorb prelivam kot točaj.
Moj jezik tu prejel je obhajilo –*

*melodičnost in valovit značaj;
v ožilju ga pestujem kot darilo
in s pesmijo ohranjam mu sijaj.*

KOČEVJE

*Ujeto v zakraselo pokrajino,
kakor gnezdišče samoraslih ptic,
obraslo z Rogom – varno domovino
medvedov, risov, volkov, veveric.*

*Načrtovano s tujo zgodovino
v ovinku Rinže, reke brez brzic,
z nokturnom sprave liže bolečino,
in z roso trav kropi zamolk krivic.*

*Med krošnjami se dvigajo mejniki
sakralnega sveta in spomeniki
preteklosti, ki kličejo k omiki.*

*Stolpi vesti mirijo šum gričevja,
ko zlat oktober zlije barve drevja
in mavrica objame mir Kočevja.*

KOSTANJEVICA NA KRKI

*Z otočkom, ki ga preči dvoje cest,
v meandru reke Krke pestovana,
arheološko skrbno raziskana –
v prazgodovino sega njena vest.*

*Z modro krvjo prebožana posest,
pred Ogrji in Turčini varovana,
po Forma vivi tudi svetu znana,
kulturi spleta strnjeno povest.*

*Kostanjeviški grad, sloveč po stanu
Spanheimov, po klečalnikih diši,
čeprav tišino v starem samostanu*

*poslej svetost umetnosti krasí.
Med nizi zgodb drsim, kakor v romanu,
in skoz baročni atrij stečem k Panu.*

METLIKA

*Platnene rjuhe okrog hiš visijo,
po rosnih gajih trepetajo breze,
vršiček sonca skozi meglo leze,
gol dan prebuja belo domišljijo.*

*Prozorne sanje Kolpe žuborijo
o času, ko še ni bilo razveze,
ki v isto strugo meče kamne jeze.
In ptice v meji koine vreščijo*

*vedoč, da zračni koridor delijo
s kovinsko šaro, do pekla rohnečo.
Le sonce briše kalno nebno prečo*

*in ne dopušča, da mu domačijo
okuži krokar; ki nad tragedijo
gradi gnezdišča z opotečo srečo.*

koiné – iz več narečij nastali jezik

STIČNA

*Blizu devetsto let cistercijana!
S ponjavo kut upognjeno goreče
(voščeno in samotno kakor sveče)
lebdijo tihe duše samostana.*

*Z romanskim jedrcem v barok speljana
se opatija zdi kot milo speče
(onkraj gizdavosti posvetne gneče)
kamnito dete, ki mu razuzdana*

*vsebina časa ni primerna hrana.
Pod kuto skrijem ženstvene obline,
v konverzo stopim – kot opat predana*

*blagru tišine, da mi razprodana
nesnaga virtualne vladavine
ne izsesa božanske zapuščine.*

Marica Škorjanec IZGNANSTVA

*Reka spomladi
ni poznala obrežja,
preskakovala je plodne brazde
in napajala prodnike,
v globinah se je družila
z nebom in oblaki
ter zrcalila
sive jagnedi.
Nekega dne
na začetku poletja
so reko vkopali
v globoko strugo
in ji odvzeli sinjino,
zorali so polje
in ga razmejili s pravimi koti.
Razsuli so
bele kamnite mandale
v zarasli kamešnici
in pobili fazane.
Nedelje in praznike
so preoblekli
v modra delovna oblačila,
pisane žoge
se niso več vračale
z visokih krošenj,*

Marica Škorjanec

*razkrajale so se
v vlažnih žlebovih.
Skozi prazne line
brez lastovk in zvonov
so zavihrale rdeče zastave.
Arbeit macht frei!
Skozi stiske izgnanstva
in smrti
so korakale dolžnosti
v grozečih četverostopih,
vrane so kljuvale
vsak dan bolj pičlo nebo.*

*Tedaj se je na Vzhodu
za hip zalesketalo zlato runo,
oglasila se je mavrična pesem
in zamrla s svetlobo.*

*Ugašala so varna ognjišča,
podirale so se varne hiše,
odmikali so se
prijazni zeleni vrtovi.
Nad mojo prazno peščino
je v nerodovitni čas
zažarela zvezda,
na kamelah
so iz brezčasja
prijezdili trije Modri
z darovi upanja.*

*A jaz ne prižigam kadila
novorojenemu Bogu.
V krvavi zarji Vzhoda
nad pogoriščem
prhuta Feniks
z osmojenimi perutmi,
s sinjkastim kačjim vratom ...
Njegov zlovešči krik
se razgrinja
čez mojo porušeno noč.*

ZMOTA

*Bredem
skozi valovje
prezrelih
julijskih trav.*

*Zarasla so pota,
med rogoz
pronica
strupeni izvir.
V pretežkih vonjih
močvirja
utripa zmota,
spreminjasto zlato
kačji pastir.*

GIRLANDE LISTOV

*Girlande listov ob samotni poti,
nad morjem ruj rdeč in sive skale,
v sinjini daljne ladje so obstale,
tišino rezek krik galeba zmoti.*

*Večer se nizko nad obalo sklanja,
odkrhne ura drobec mesečine,
v preblisku zlatem hip - in že premine,
pred mano se odpre tema brezdanja.*

*Vetrovni vonji vejejo naproti,
ko bredem med grmovjem rožmarina,
ogrnjene v temačen plašč spomina
ciprese romajo po svoji poti.*

✓ Anna Pahr ROTACIJA

*Vrti se, vrti;
medtem ko
ubijamo, krademo,
skoparimo, lažemo,
varčujemo, snujemo,
skrivamo, tepemo,
hujšamo, bruhamo,
stradamo, vladamo,
pišemo, uničujemo,
potujemo in*

kujemo

*ideje
v noro neskončnost,*

*se nam samo
veselo smeji
in se še naprej
brezbrižno vrti ...*

NIMAŠ POJMA

*Ti, dragi, nimaš pojma,
koliko krat na dan me ubiješ;
ko kimaš brez razloga,
ko poslušáš, pa ne slišiš,
gledáš, pa ne vidiš,
tipáš, pa ne čutiš.
Nimaš pojma ...*

MATERINA IZPOVED

*Že trideset let, hči,
mi po glavi roji,
da bi prevarala
tvojega očeta.*

*Že trideset let
živim z mislijo,
da bi mu nato
prestrelila glavo.*

*Že trideset let
počnem eno in isto,
in tvoj oče, hči –
on počne takisto.*

KO SE BO ZGODILO

*Ko bodo temne zvezde
Zaplesale nad menoj –
Si nikar ne delajte
Pretiranih skrbi.*

*Položite me le v trugo,
Pozabite na vse drugo,
In večno vam bom hvaležna
Za izkazano uslugo.*

Mariuccia Coretti

Prevod: **Jolka Milič**

O AVTORICI

Italijanska pesnica, kritičarka in esejistka Mariuccia Coretti se je rodila v Trstu leta 1932. Dolgo let je živela v rodnem mestu in se tam posvečala prvenstveno profesuri (učila je literarne predmete). Trenutno živi na Goriškem v Turjaku (Turriaco). Doslej je izdala trinajst pesniških zbirk, nekatere izmed njih so antološke, in sicer: *Domani, verra domani* (Jutri, prišel bo jutrišnji dan), 1975; *La nuova stagione* (Novo obdobje), 1977; *Dove nascono i fiori* (Kje se rodi cvetje), 1979; *Al di là* (Onstran), 1980; *Spazi d'incontro* (Prostori srečanja), 1980; *Il respiro del mondo* (Dihanje sveta), 1984; *Il richiamo del kuros* (Kurosov klic), 1986; *La brocca, l'aneto* (Vrč, koper), 1991; *Per sbigottiti segnali* (Z osupljivimi znamenji), 1992; *Nella risacca* (Ob butanju valov), 1993; *Marinaio dell'animo* (Mornar duha, antološka zbirka), 1993; *E viene la sera* (In prihaja večer), 1996 in *L'intreccio del tempo* (Splet časa), 1996. Izšlo je tudi nekaj njenih esejističnih knjig o italijanski književnosti. Leta 1988 je uredila in izdala dvojezični zvezek *30 poesie di Catullo* (30 Katulovih pesmi), ki jih je sama tudi prevedla. Z možem književnikom in prevajalcem Tinom Sangigliom sourejuje kulturno revijo *Il banco di lettura*. Recenzije, pesmi in kritike objavlja tudi v neštetih drugih italijanskih literarnih revijah in časnikih.

Prevedene pesmi so iz zbirk Mornar duha, In prihaja večer in Splet časa.

Prevajalka Jolka Milič

SVOJIM OTROKOM

*Ne zahtevajte več od mene
da sanjam z vami
o živžavu v pristanu
med svinčenim prodom
pološčenim od morja
z uprtim pogledom
na hripavi hidroskal.*

*Od trpkih jagod
ki sem jih v naglici natrgala
in prinesla iz Pirana
me še vedno skelijo prsti.*

*Ne morem se spominjati.
Onkraj sem pustila
svoje žadaste prikazni
kot večina drugih.
Med klekovimi živimi mejami
pri svetem Bernardinu.*

PRIŠEL BO JUTRIŠNJI DAN

*Sladko je pričakovanje
če ima jutri
nekakšno gotovost.*

*A ko začutiš
da je jutri
danes, je včeraj, je vedno bil
si zgradiš umetni
svet
z nesmiselno sedanjostjo
ki ne odstopi mesta nobeni
novi ali drugačni možnosti.*

*A še vedno vztrajno ponavljaš
jutri, prišel bo jutrišnji dan.*

NAJLEPŠI STIHI

*O prvem svitu ko je spanje
le blede senca
- zavest pa še vedno
speči vrtnec –
brez glasu izkričim najlepše stihe
Gotovost je popolna.
Razdvojena osebnost*

Mariuccia Coretti *bi pač rada čutno spet vzniknila
Neznanski napor
me slednjič lahko vrne le meni
a moj razum je že prazen
spomin ugasel*

*Samo obžalovanje
po izgubljeni popolnosti.*

GOVORICA STVARI

*Bilo je dolgo dihanje
tlečega panja, ki me je
priklenilo k stolu.
Tedaj sem doumela. Vsaka stvar
tam notri izbrana je imela
zame svojo skrivnost.
To so bili mili pogovori
minulih življenj,
žgoči sok
daljnih soglasij,
davna ponavljanja, ki jih
moram povezati s svojim svetom.
Bila je govorica časa
na sencah in grafitih,
zveneča tišina
s srhljivimi obrisi.*

*Nisem bila tako neumna,
da bi izdala trenutek,
marveč z odločnim korakom sem
se ujela z zamolčanimi dišavami.*

V ŠKOLJKI VEČERA

*Skrivaj sem prisluškovala
v školjki večera. Tleskanje vetra
med trikotnimi roletami
in zadnji vrabec, ki je
že spet kradoma pozobal
rdečkasto češminovo jagodo
v medlečem grmu.
Nobenega čivkanja, ki hlepi po miru.
In divjanje konjev,
ki planejo v mraku,
so nagli biči,
ki brzdajo tek.
Ni sladkosti, ki bi olajšala pričakovanje,
ne zvočne topline, ki naj bi priklicala gotovosti.*

LITERATURA

Rast 5 / 2004

428

*Sova v daljavi
je prepoznala noč.*

DOMOTOŽJE

*Zemlja je dišala po moštu
in ti si nabiral blago toploto
zvočni drobci v zraku
niso omilili ure.*

*Bilo je na prazniku grozdja
ko si sanjal stare simpozije
brez naglice ki se nagnete v grlu
marveč z mojstrskim vodenjem igre.
Zdaj okrog prepolnih čebrov
bi rad imel girlande deklet
nežna usta ki naj drobijo večer
v svilenih laseh spreminjaste vitice
in kar za preprogo utrujenega trsja,
in nato zlatasti grozdki
v zmagoslavju brejih košar.*

*Obredno veselje sploh ni izgubljeno
če zajemaš iz davnega petja.*

NIMA BIVALIŠČA BOŽJI ŠOTOR

*Človekove sanje so bile
spati v božjem šotoru.
Toda platno je v daljavi
plahutalo in sanje so izpuhtele
v izvirnem kamenju.
V njenem srcu se je prebudila
zemlja in zasidrala vsa
bitja. Mi smo na poti, ker
nam sanje ne pripadajo. Nima
bivališča šotor in se spet
obnavlja in širi v stoletnih
hrepenenjih. Gost strdek
za razpršene tokove oslavljenih
vrst. In nomadstvo
je ognjena spirala v
notranjosti iskanja.*

✓ **Gaetano Longo**
Prevod: **Jolka Milič**

O AVTORJU

Italijanski pesnik, prevajalec, esejist in pripovednik Gaetano Longo se je rodil leta 1964 v Trstu, kjer tudi živi. Izdal je šest pesniških zbirk, in sicer: *Lo Scacco Matto* (Šah v matu), 1990; *Atmosfera di Tatuaggio* (Vzdušje tetoviranja), 1994; *Diario di un Pagano* (Poganov dnevnik), 1997; *Paesaggi senza ritorno* (Krajine brez vrnitve), 1999; *Antologia di Deliri e Meraviglie* (Antologija blodenj in čudes), 2001, *Graffiti* (Grafiti), 2001 in *Cicatrici per la memoria* (Brazgotine za spomin), 2003. Leta 1999 je izšel v Trstu njegov roman *LIBERO, Storie di un oste triestino* (LIBERO, Zgodbe tržaškega gostilničarja). Prevedel je v italijanščino več kot ducat zbirk in antologij latinskoameriške poezije in nekaj romanov. Objavlja pesmi tudi v italijanskih in tujih dnevnikih, revijah in antologijah. Preveden je (z izbori pesmi revialno in s samostojnimi zbirkami) v številne jezike. Prevedene pesmi so iz zbirke *Graffiti* – s podnaslovom *Antologia poetica 1982-2001* (Grafiti – Pesniška antologija 1982 – 2001), ki so izšle pri tržaškem založniku Franco Puzzo Editore novembra 2001. Pesem Avtoportret z glasbo in brez okvirja je bila nagrajena leta 1997 kot najboljša pesem na Festivalu v Strugi (Makedonija) in je tudi zelo poznana v Južni Ameriki.

Prevajalka Jolka Milič

ŠE KAKO SE IZPLAČA

*Minile so ure, dnevi, minute
ugasle cigarete med zapiski o Prévertu
popito veselo Khayyamovo vino
Kdo lahko zagotovo pove, kam pelje pot?
Obrabila se je Charlotova zvita palica
Ptice svetega Frančiška so odletele na jug
Mi, pohabljeni, izgorevamo na Boschevih platnih
Kdo bi si upal gledati nebo med svetlimi gubami
spomina?
(Česar oko ne vidi, ne zaboli srce
je rekel nekdo, zadet od infarkta.)
Vsak dan ukazuje sledečemu dnevu
Vsaka ura bije v ušesih
in vsak trenutek, ki mine
nam ostane črno & bel spomin*

ROJSTVO IN OTROŠTVO MASKE

*Maska, ki se rodi iz Maske
Maska, ki se posmehuje svoji lastni Maski
in se je polasti
in ko jo trdno zagrabi
si jo nadene*

Davek za preživetje

*Maska na Maski
Neskončnost v Neskončnosti
Maska v Maski
Voda na Vodi
ki plava v praznini
in kroži med mladimi vprašaji
sredi običajnih prekletih vprašanj*

*Maska, ki ne pozabi na svoj obraz
večno in magično menjavanje
v čarobnosti sveta
v topli igri negotovosti*

*Največji trik
je ta, da smo se rodili sami
in spremenili pravila igre življenja
ne da bi o tem kaj vedela usoda*

PRIVAJANJE NA RAZOČARANJE

*Naj bo človek še tako čist
prej ko slej bo smrdel
zaradi pomanjkanja vode ali slave
zaradi pretirane nadutosti
zaradi podnebja
ali preprosto zaradi umazanije.
Smrad po krvi ko se rodimo
Smrad po seču ko umremo
Smrad po smrti ko živimo*

*Bolj malo svetega ostane:
drobni okraski, nekaj oblek,
kakšna fotografija
in dehtenje spominov.*

AVTOPORTRET Z GLASBO IN BREZ OKVIRJA

*Sem normalna oseba
ki živi vsak dan normalno življenje
ki spi dela jé kavsa živi umre od mrtvih vstane
Sem normalna oseba
ki greši in se kesa ki kolne in se kesa
ki kriči in se kesa ki ljubi in se kesa
ki pa navsezadnje nima vzroka za kesanje
ki bi rada spraskala vsak lažnivi zob
ki sovraži kompromise obljube
sivino vejic
in vse ločilne predpise življenja
ki popije vse kar je tekoče
zaradi stalne izsušenosti srca
ki se gre staro igro pogledov
Sem normalna oseba
ki bi rada razumela ženske
ko pa še sebe ne razume in morda
zaradi tega se včasih počuti kot ženska
Živim mirno in normalno življenje
ki gre mimo naglih korakov
ne da bi spoštovalo znake stop
in pavze
Moj prvi sin je bil argentinski maček
ki je puščal belo dlako
v mojem življenju in v moji postelji
Gledam se v ogledalo
in govorim s svojim obrazom
počenjam napačne stvari v pravem trenutku
Sem normalna oseba
ki tolče z glavo ob zidove
in vedno upa da bo našel
svoj zid iz papirmašeja*

Gaetano Longo

*Dobil sem pečene kepe v tilnik
Sem občutljiv služabnik samega sebe
Vstopil sem v Brazilijo le zato da imam
eno štampiljko več na potnem listu
in sem se spremenil v Argentino
ne da bi znal plesati tango
Sem normalna oseba
pojem "sciuri, sciuri" in "o sole mio"*
ker sem mulat čistokrvno mešane pasme
in nikoli nisem pral umazanega
družinskega perila javno
Živel sem vedno normalno življenje
Videl sem tikalskega ptiča**
velikega pivca quetzaltece***
Sanjal sem o Apostolu ceste iz
brazgotin
Varoval sem svoje opolzkesti v najgloblji postelji
Silno sem sovražil svoja kolena
v vojaških kolesnicah
Videl sem otroke v kosih ki so hranili balkanske črve
Zamenjal sem svetilnik Zmage
za zmago brez svetilnikov
Zamenjal sem Notre Dame za Villonovo zanko
Zamenjal sem zvezdice na epoletah za pero
Zamenjal sem resničnost z drugo resničnostjo
Zamenjal sem samega sebez drugim samim sebe
Imam velike krogle v družinskem grbu
in sem jim dodal druge
ki se z dneva v dan večajo
Sem normalna oseba
ki normalno živi
ki gre in pride ki pride in gre
ki pa zmerom rajši pride
Imam prijatelje razkropljene po svetu
in razkropljeni svet v svoji glavi
Pravijo da ne poznam srednjih poti
vendar si jih ne podaljšujem
ko vem za krajšnjice
Imam potrpljenje lovca
ker mi ni všeč streljati na slepo
Sem normalna oseba
ki se goreče prereka tudi z bogom
saj pri naju gre za družinske odnose
in včasih rečem
Oče naš, bi lahko zvedeli kaj sploh delaš tam gor?
Tu v pritličju si nas pustil v popolni zmedi
in nihče si ne upa spregovoriti o tem
in nihče si ne upa izpostaviti se
Spoštovani Gospod ki stanuješ v višjih nadstropijh
vseprisoten vsemogoč vseveden & brezdelen
lepo te prosimo odreši nas starih bedakov in reklam
in metinih bonbonov brez sladkorja
in državnih mej pa posvečenih praznikov
in ne nečistuj in ne govori in ne šali se*

*Znani pesmi, prva je sicilijanska, druga napoletanska.

**Tikal, ena od prestolnic Majev v Mehiki. Tipičen ptič tistih krajev pa je quetzal. Po njem ima ime tudi Quetzalcoatl, legendarni bog vseh tistih ljudstev.

*** Tipična pijača, podobna našemu žganju.

LITERATURA

Rast 5 / 2004

Gaetano Longo

*ne uživaj
Gospod Gospod
pridi nam končno razložiti kaj si hotel povedati
ker je kakšen tvoj prijatelj
med narekom najbrž
premaknil kakšno odvečno vejico
Pojasni nam svoje stališče
Če si nas ustvaril po svoji podobi
se me poloti dvom in me zaskrbi
Kdo ti bo odpustil?
Mister bog
prosim te, upepeli tiste ki
potem ko so kavšali celo noč vprašajo
»ti je bilo všeč?« »kako se počutiš?«
»kaj se ti zdi?« »ti je prišlo?«
Sem normalna oseba
pomeniva se čisto odkrito
na štiri oči
neposredno
med nama
brez prič
Res, sem normalna oseba
ki vsak dan živi normalno
s svojimi problemi in zabavami
z zoboboli in kompromisi s svojimi fiksnimi idejami
Sem normalna oseba
ki vsak dan živi normalno
ki spi dela je kavsa živi umre
in se prerodi
Prosim vas nič cvetja
le dajte kaj v dober namen*

Vinjeta iz knjige Zlato pismo s fragmentom arhitekture stare pleterske redovne cerkve; foto: Zvone Pelko

LITERATURA
Rast 5 / 2004

433

*Carthusia
Trinitatis
in Pleterski*

(Mala gora pri Kočevju, rob Suhe krajine, maja)

Jelenjo dolino krasi praslovenska lipa, ki pošumeva s spodaj ožganimi orjaškimi vejami nad žuborenjem izvira. Zogleneli kosi mogočnih bukovih debel navajeno čakajo na roke, ki jih bodo razžarele in dokončno upepelile. Žreci, ki odidejo, puščajo pologlje žrecem, ki pridejo. Tetrapaki za mleko spominjajo na zmečkane piramide faraona – palčka, upanja na hipno trajajočo večnost – leže kot padli vojščaki, ki so jim neznana usta sovražnikov izpila njihovo bistvo - sokove.

Žreci jagnjet so noreli, skakali in gostovali tod. Vsenaokrog so razmetali kosti dobrotnih živali, ki so jih nasitile. Spodrsne mi ob zgornji čeljusti jagneta, ki me zbode z neizgovorjeno obsodbo. Že spet drugi darovalci drezajo v stoletno tišino, ki jo pahljajo osvežujoče smreke, stoletnice, zableja presunljiv in tožeč be-be jagneta, ki so ga vikendaši pripeljali s seboj in ga lovijo po dolini, da bi ga umirili, zaklali in nabodli na raženj. Človekova misel je potepuh. Izhaja iz vsega človeškega in vanj se vrača. S stoterimi rezili pameti hoče pre-rasti slepo, živalsko v sebi in se sprašuje: Ali so nižje živali na svetu zato, da služijo višjim? Je vzreja svinj nasilen poseg v naravni red stvari in živalskih utripov? Je rušenje reda? So bogu bližji svinjski ali ovčji pastirji za krotko čredo vodljivih? Ali so kolesa vernih pameti naravnana na usodo vernih jagnjet?

Slišim kateheta: *»O jagnje božje, ki odjemlješ grehe sveta!«* Jaz sem bog, ki me zlomi kot hostijo. Stoji ob oltarju, strežejo mu s kapljo vina, dvema kapljama vode. Použije vas. Dal se je vam. A vi ga niste vredni, žreci živega jagnjeta, spečenega na ražnju! Po obredu si z belim prtičkom obriše prste. Použil je vaše telo, popil je vašo kri. Kaj pa jaz?! Kaj bom jaz brez greha vašega in svojega telesa? Niste ga vredni, živalo-ljudožrci! Pol stoletja sem ga izpopolnjeval, krotil in moževal! Zdaj je faraonsko.

Nisem klecnil pred okrutnostmi živega s pretnjami mrtvega. Do konca bom pokončen. Še kot otrok nikakor nisem mogel doumeti, zakaj naj bi se jagnje božje žrtvovalo za dvonožce, štirinožno, kot je skoteno, in jim nedolžno in ničhudegasluteče odvzelo grehe sveta?! Zakaj plemenitost do žrecev? Grehe sveta so si izmislili bogovi, da bi ostale hrbtenice čred upognjene v ustreznem kotu. Je lačnemu pastirju greh ubiti, da se nasiti?

Ora et labora, moli in delaj!

Moli zase, delaj zame!

Piknik pripravljajo. Majavo rojijo. Polpijani so že. Sončen dan jim pokriva glave kot moder klobuk neskončnosti in siplje nanje zlat smeh.

Levo od ognjišča, ki je bog te deviške dolinice, leži levi razbojnik – ohišje starega kombija. Pred tremi meseci je še stal pod malo-gorskima lipama, tam, kjer kraljuje kamnita, knežja miza (O vitezi, o knezi, o kralj Samo, korenina slovenstva!) in klošarski sezonski delavci so spali v njem. Pripeljal ga je traktor. Nekje v Gradixu, Opexu ali Zidexu se jim je pokvaril in nihče ni vedel več popraviti te potujoče samske otožnosti. Ukradli so mu motor, odvili kolesa in ga nastlali s prastarimi yogi blazinami. Gozdni delavci so drgetali v tej pločevinasti

lupini in poslušali zavijanje lačnih lisic. Tihi, sloki duhovi so se pod noč po celodnevem šihu primajali v trebuh te »spalnice« in prižgali sveče ter špiritne gorilnike, kjer so si segrevali *pasulj bez mesa* v pločevinkah in spili zaboje piva. Pritajeno, otožno pastirsko požvižgavanje je po težkem drvarjenju ob somraku valovilo nemirno trepetajoče plamene sveč, da so plesali v stoterih sencah po stenah pločevinaste kletke. Kot da bi nekdo priklical roj podrhtavajočih duhov, ki plešejo ječarski ples. Oglasila se je bosanska pastirska pesem: »Imam dragog, ime mu je Luka, tri me puta zbog ljubavi tuka ... Joooj!«

Ogenj sproščeno prasketa. Družina vrešči in preskakuje plamene. Lončki brbotajo. Pes s plemenito volčjo držo vohlja in pocvileva okrog ostankov zajca s spodvitim repom. Ženske se cvileče hihitajo in si pošepetavajo skrivnosti v kopice las. Moški sede v senci lipe in ga srkajo iz nastavljenega sodčka. Vse podobe se rišejo na nebo kot zasnutek doma, domačnosti, dobrobitnosti, odprtih neder.

Desno od ognjišča, ki je bog te deviške dolinice, stoji lipa, ki ji stoletniki ne vedo za starost in cesarja njene mladosti. Vedno kadar treskajo in zažigajo strele, udari vanjo, da je že vsa osmojena, razklana in razcepljena. Njene korenjaške korenine so daleč razpredene.

»Francoska vojska je prodirala tod leta 1812. V grapi so zakopani trije. Gotovo je kdo med njimi na skrivaj ponoči zakopal pod mogočno lipo četno blagajno z zlatniki! Ej, ko bi imel vojaški detektor, ki odkrije vse kovinske predmete v zemlji, bi to skrivnost odkopal in si nagrabil cvenka, da mi ne bi bilo treba do bridke smrti migniti s prstom!« modroglavi cestni oskrbnik Blatnikov Franček, ki se spozna na vse cestne in obcestne zadeve in je videl že marsikak rop, o katerem se policiji še sanjalo ni. Že nekajkrat je zasajal velikanski kramp ob velikanskem deblu, a se ni nič zasvetlikalo pod njim. Zaupno mi je zašepetal: »Tod so našli tistega cigana, ki je podtikal požare po kozolcih, ker mu na občini niso hoteli dati socialne podpore. Z vilami so ga, z vilami ... Dosti hudega je že storil sirotnim ljudem in žandarji so ga gonili kot steklega medveda skozi te zaraščene gozdove, da smo strahoma ugibali: 'Divja jaga gre, eden bo obležal, še pred jutrom!' In je res! Niso mogli počakati sodbe v imenu ljudstva, ljudstvo ga je obsodilo kar samo, brez svojega predstavnika. Dva je menda z nožem oklal, pri jelenji krmilnici pa so ga dolete vile. Katra, tista zeliščarica na obronku Črne gošče, ju je zdravila. Oblastem pa ni nič prišlo na ušesa. Kdor bi zinil, bi prav tako – obležal ...«

Že od daleč me zaščemijo sončni žarki. Odbijajo se od imenitnega niklja, ki se lesketa z bokov avtomobilov najboljših znamk. Transzitorska družčina zavija k studentu in iz vozil z nemško registracijo se razlegajo ameriške, nemške in slovenske viže. Presekajo kukavičin samospjev in žuborenje studenčnice. Odmevi norijo. Obeta se prava cirkuška predstava.

Zalika, naša vaška lepotica, je spet prihrumela na enega izmed svojih pohodov. Okrog sebe ima razgrnjeno pahljačo najlepših fantov iz vseh sosednjih vasi. Vloga kraljice se ji ošabno poda. Zdaj je na vrsti Roginov Vili. Tega lepuškastega kodrlajsa, ki izvira iz bogate kmečke kulaške rodbine, vinskih in konjskih prekupčevalcev in vaških trgovcev, so pregnali že z marsikatere veselice. Rad se je baharil. Spečal se je z bogato Nemko in zapravlil skoraj vse premoženje njenega očeta,

ki mu je mislil kot zetu zapustiti vse, kar je v življenju ustvaril.

Beli »glamour« mercedes pripelje tik do studenca, da zapre pot vsem drugim. Zalika sedi ob njem in lasje, ti kodrasti, angelski, dolgi ji plahudrajo po Viliju. On pa se hahljá kot kakšen arabski princ in zavija predrzno, nepreračunljivo, kot da bi vozil prazen lojtrski voz prek domačih travnikov, ne pa to bencinsko kačo klopotačo, ki golta neverjetne količine bencina in je kot združni dom na kolesih. Prevzetni kočarski princ vanj ne vabi žuljavih rok, pač pa fine, beloroke, postavne damice sumljivega izvora, tja zadaj, na blazine, ki se pogreznejo kot mehke pernice.

Ko preostala klapa zacickaka prek ceste, si še tovornjaki za njimi, naloženi s hlodi, premislijo in oprezno zadržujejo vožnjo, dokler se vsa ta vaška, zdomska, ekspres sfabricirana gospoda, vsa objestna ob blestečih pridobitvah tujega sveta, ne skotali na varno, k studencu. Nemirni hlastači parkirajo v vojaškem redu, da lahko z enim zasukom odbrzijo, če bo potrebno, če se bo kaj zgodilo, če koga piči kača naveličanosti ali želja po avanturi na neki drugi veselici. Z enim pogledom lahko premeriš načičkana vozila, okrasne plastične obeske, lakirano lupinovje teh pomaranč z dotrajanim sokom.

Raztepejo se in začnejo lenobno znašati na kup dračje, veje in gromozanske šture. Vsak bi rad dokazal, da zmore prikoteliti še večjega. Najbolj žogast med njimi prične obsekavati raženj za pujska.

Kmalu postane svinja središče piknika. Strokovnjaško jo razpnejo na kolu in pripravijo na nagačenje. Sledijo drobna početja s pijačami raznih barv, od vinske do pivske. Vsakdo hoče po svoje sodelovati pri posmrtnem rumenjenju pujska. Otrok ga poboža po smrčku in sočutno zategne za pokojnim, rožnatim ljubljencem: »Booogi pujsi, booogi!«

Zarevska ščene, ciganski klatež, ki ga vsi brcajo proč od vse prijetneje dehteče pečenke. Pocvili in bevskajoče kroži s proseče spodvitim repom in se dobrika ženskam. Klošarsko ščene brez pasme ne zbudi mnogo sočutja, saj ima vsak drugi med temi vasujočimi požrtniki kakšnega plemenitega psa – z rodovnikom. Ta križanec pa ... Samice so prvo središče. Roke jim begajo po raznih dobrotah, ki jih vlačijo iz prtljažnikov. Ena zmagoslavno prinese 'filo' – nadev, riž, mast in začimbe. Vse te odišavljene dobrote bašejo v svinjče, da naokrog imenitno zadehti. Brundajno popevke. Razgaljajo obilna telesa. Na golo obriti pujs nabrekne, nagačen od vseh teh darov. Svoje kupce bo poslednjič osrečil, še preden izgine v cmokajoča žrela. Reja svinjskega denarja nasiti govoreče ovce v čredi. Svinje so posmrtni faraoni. Z ruljenjem bodo preživele na vrtečih se različnih vse civilizacije!

Tu so še moške roke, ki nekaj sekajo, klestijo, gulijo; zdaj flaše, zdaj deklina; pa sosedove žene, pa še sosedove hčerke žulijo, da vrešče ... In se vse srečne smejejo; in hehe- in hihi-tajo tja noter med goščavje, od koder supermani vlačijo vse preveč drv, za pet pujskov, ne enega.

Gozdni možje vabijo gozdne žene k suhljadi, žene globlje v praprot. Otroci tu in tam zaigrajo vreščečo prvo violino. »Jeežek!« zatuli hripav z ogljem namazan Komanč z lokom in perjanico. Do roba korita, v katerega pada studenčnica, prikotrlja bodičast klobčič. Smeje ga brnc v bistrino. Ježek se jadrno razmota in priplava do roba korita. Tam ga roka Komanča znova neusmiljeno potunka.

Ko ženstvo vidi to okrutnost, pusti sokove in smetane in vrešče plane k mučeni živalci. Največja med njimi primaže Komanču takšno klofuto, da zamolklo počí po vsej dolini! Več parov oči ostrmi. In že

prilomasti Komančev oče, tarzanskih dimenzij, in pritisne klofutarici takšno klofuto, da jo zanese na rob, k ježku, da se z neznanskim tuljenjem oprime korita. Zdajci pohitajci prilomasti mož oklofutane in trešči maščevalca z direktom pod brado, da ta plosko čofne v blato ob koritu. Potem sledi sočno bunkanje. Kmalu je ob kravjem napajališču rjoveča kepa blatnobesnih samcev in samic, ki branijo svoje lastnine in ponose in trdnjave. In ščitijo svoje glave. Trije čofnejo v korita.

Otroci pa ne gledajo odraslih. Vsakemu se pri koritu pokaže njegov značaj. Nekaj je smehljajočih se opazovalcev, ki strme na početja drugih s polbebavo neprizadetostjo. Enim predsmrtno cviljenje ježka dobro de, ko ga vozikajo sem in tja po vodi. Drug drugega mažejo z blatom. To dolino bodo zavzeli z naskokom in vzeli skalpe materam in očetom! Uuuu-uuuu!

Priskoči Nace, izvleče živalco iz korita, jo izpusti, da otrese grobo mokroto s sebe, in jo za tačko priveže za vrstico poleg ražnja 'da si posuši iglice in da mu na vročini prilezejo na dan bolhice,' zakrekeče s počenim glasom. Sunki vulkanskega krohota se kobalijo iz samozadovoljne gmote.

Skooraj po-sil-je-na

Hlipanje, kričanje in lomastenje, ki grozljivo odmeva iz gozda, sunkoma preusmeri vso pozornost v goščavo, od koder kričé privihra Zalika. Divje je skuštrana, ta gozdna žena, in – brez suhljadi v naročju.

Kosi razcefrane bluže frfotajo za njo kakor zastava po boju. Roke meče kvišku, kot da se predaja vsem, ki jo hočejo poslušati, in jim izhlipati najnujnejše besede o neznanski zahrbtnosti in napadu mračnih moških sil, ki so se je skoraj polastile tam notri, v temnem gozdu, kjer so pred šestdesetimi leti partizani narodni junaki. Poskus posilstva!

Sočne kletvice, ki se jim pridruži nekaj polnemških popačenk, butajo izza rožastih ustec z živalsko silovitostjo.

Razcefrano dekle komaj najde izgubljene besede, ko se opoteče ob ražnju, in obrambno stiska noge skupaj. Trde, melonaste prsi uhajajo izza sploščenega nedrčka brez naramnic. Ena jo pokrije s kocem, druga ji daje sok, tretja hiti k avtomobilu po rezervno krilo, četrta sili vanjo: »Kaaaj, zaboooga, kaaaaj, se je zgodilooo?«

Nato ona hlipne: »Tam sta dva prasca, v oni ddd-ol-iii-niii. Napotim se ... smrk! ... Na stranišče sem šla ... Pa me zgrabita ... od zadaj. 'Prima rrritka!' je bevsknil eden ... Jjjaz pa lop po gobcu ... Judo sem trenirala, judo. Moj brat je postal v Baden Badnu evropski prvak. Potem se mi je zameglilo. Prvega sem usekala med oči, drugega v ledvice, tretjega pa takooolee s kolenom med noge po tistem revščku ... Ooo, groooznooo. Tace sem jima zvila ali polomilaaa!«

Glej, gleeej: iz **oskrunjene dolinice** se primajeta dva polprištevna in šepava dedca. Prvi ima levo ramo višjo kot desno, drugi nosi glavo čisto postrani. Tretjega še ni!

Zdaj planejo njune tovarišice na pol-posiljeno Zaliko. Vili, ki komaj dojema potek dogodkov, jo povleče k sebi, primaže vsiljivkam nekaj gozdarskih bušk in jo pahne v mercedesa. Grušč frči izpod prašnih koles v svistajoči brzini, vse do pujska, ki postaja sajasto črn in oddaja od sebe zoglenele vonje pogorišča.

Dva avtomobila mu sledita, drugi ohromeli obstojijo. Nekateri si izpirajo blatne packe s telesa. Dva planeta k pečenki in jo rešujeta

pred dokončno Afriko. Zvoki, ki sodijo Jelenjo dolino, se plaho vračajo:

Poleg hlipanja oklofutane žene le še curek bistre studenčnice pljuska iz šestega, najnižjega korita. Voda si z vodo zaliže rane. **Skrunitve** se levijo v **bistritve**.

Iz doline izginjajo z ljudmi kletvice, kriki in umazane besede. Napajališče **Male gore** se spet bistri za krave in divjad.

Oskrunjene trave, poteptane v blato, srkajo močo s tihimi, večnimi seski skaljeno vodo bistrega izvira in se počasi vzravnava.

Prva sova hukne nad svojo dolino in se zmede v prenizkem letu nad tujimi vonji. Jeleni oprezno parkljajo blizu, v grmovju in čakajo na svoje čiste požirke studenčnice.

Dan bo klecnil. Smreke boža zadnje zlato sonca, razlitega po vrhovih. Lahen veter pometa iz doline krike, obtožbe in vonj žrtvovanih živali. Tople sape sušijo povrhnjico zemlje, razmezeno in zmečkano od sablasto prekrizanih, do podzemnih hodnikov krtov srdito zavrtanih človeških stopinj.

Blato v vse bolj bistri vodi se useda na dno. Enakomerni ritem dotekajoče vode izpod hladne skale prši hladeči mir med glasove živali, ki se previdno oglašajo. Šele ob prvem luninem krajcu se bodo na zrcalni gladini ogledovale košute in jeleni. S pajčolanasto meglico odnesejo sape še vonj dima cigaret in ognja. Ranjeni zrak si ozonsko zaliže zaščitno plast in se nasiti vonjev razbohotenega travnika.

V poznem mraku spet tiho zakraljuje smolnati vonj smrek.

Poznejši pisatelj Pavle Zidar, takrat še Zdravko Slamnik, me je našel v Tržišču na Dolenjskem, v kraju z železniško postajo, nižjo gimnazijo in farno cerkvijo v Mirnski dolini na pol poti med Trebnjem in Sevnico. Tja so me poslali učiti, potem ko sem skoraj dobesedno pobegnil nazaj v Slovenijo iz neke vojaške ustanove blizu Reke. Bil sem namreč med tistimi, ki jih je oblast takoj po opravljeni diplomii kot nekakšno bratsko pomoč poslala služiti v druge republike; nekatere celo v Srbijo. Iz krajev obmorskega zraka in ugaslega blišča nekdanje cesarske počitniške riviere, Opatije in Lovrana, kje je vse obrnjeno k morju, iz velikih poslopij nekdanjih italijanskih kasarn, kjer je tokrat gospodovala neumna balkanska vojaščina, sem prišel v skromno tihoto dolenjske farne vasi, nekako razobešene po strmem klancu pod cerkvijo. Zdravko, s katerim sva se spoprijateljila na učiteljišču, je namreč učil v sosednji farni vasi na razglednem hribu kakšni dve uri hoda stran v klanec tja proti jugu, na Trebelnem. Prihajal je večkrat kljub kar dolgi hoji čez griče in doline, skozi polje in gozd pa še skozi kakšno zaspano kočarsko vas.

Ni mu bilo dobro, odkar je najin skupni prijatelj in poznejši pesnik France Režun odšel k vojakom in je ostal sam z dvema dokaj nenavadnima ženskama na šoli. Slikovito, kakor je znal, je pripovedoval o svojih pisanih dogodivščinah. Šole kot poslopja pravzaprav ni bilo, ker je bila med vojno požgana; gostovala je z enim prostorom v farovžu, z enim pa v večji kmečki hiši sredi vasi. V farovžu je stanoval možki del učiteljstva, še nedavno tega Režun in Zdravko v izbi s krušno pečjo; gospodar v hiši pa je bil župnik s kuharico. Z upraviteljico, ki je bila po Zdravkovih besedah "stara, šepasta tercijalka in pijanka", sta se očitno vse prej kot razumela, druga učna moč pa je bila po njegovi pripovedi domačinka, ki je bila tudi za tiste kraje kaj nenavadna prikazen: po Zdravkovih besedah "nuna, ki se ji je še v samostanu zmešalo, zdaj pa pripoveduje, kako hodi k njej zvečer sam Jezus vasovat".

Nekega dne, ko se je spet oglasil, pa mi je pokazal pismo, ki ga je pravkar dobil in se mu po njegovi vsebini sodeč ni obetal nič dobrega. Neki brezimni "farani", kakor so se podpisali, so mu grozili, da se mu ne bo dobro godilo, če takoj ne odide iz njihove fare. Kakor očeta, ki ga sicer ni imel, me je rotil, naj mu pridem na pomoč in to kar s tem, da zapustim tržiško šolo in pridem učiti na njegovo šolo tja v farovž na Trebelno. Kakor že to povabilo spričo vsega povedanega ni kazalo na kaj obetavnega, pa ga nisem zavrnil, pač z mislijo na tisto, kar sem doživljal v tem kraju. Ni bilo sicer kaj posebno hudega, vendar sem težko prenašal tiste malenkostne hudobije, s kakršnimi se nad mladimi novinci izživljajo priletne upraviteljice – moja je poleg tega zapustil mož – kakor se tudi nisem mogel veseliti tega, da so me krajevni možje vsak mesec selili zdaj v eno zdaj v drugo kmečko hišo in da so me po pravici povsod imeli za vsiljenca. Na dogovorjeni dan sva se torej z Zdravkom našla na vlaku in se v Trebnjem, kjer je bilo središče okraja, zglasila pri šolskem referentu. To je bil krepak rdečelas možakar, za katerega so govorili, da je falirani duhovnik, ki je z mlado mežnarjevo ženo in tremi otroki pobegnil iz kraja, kjer je služboval, nekje na Štajerskem in se "spreobrnil" v funkcionarja. Dobrodušni, vedno nekoliko humorno razpoloženi referent, katerega

obraz je izdajal, da se je iz vinorodne Štajerske na Dolenjsko prav dobro vživel, ni imel nič proti, če sem iz boljšega kraja in iz nižje gimnazije želel na slabše, na osnovno šolo v rovte, za katere je zmeraj manjkalo moči. Za spodbudo in kakor za dobro opravljene posele je segel nekam v spodnje prostore svoje mize in izvlekel lepo iskrečo se steklenico, da smo po običaju kupčijo potrdili še s tem, da smo steklenico izpraznili.

Bilo je že tam okrog božiča, bližalo se je leto Gospodovo 1951, ko me je eden od tržiških krajevnih mož na saneh po snegu in mrazu zapeljal po vijugavi cesti skozi Mokronog v dolg klanec na Trebelno. Kraj zagledaš šele, ko se ti odpre zadnji ovinek pred njim. Preseneti te mogočen vtis, ki ga napravi kraj, strnjen na griču okoli cerkve z visokim baročnim zvonikom. Pred gostilno ob cesti pred vasjo je že čakal Zdravko in tako smo se posedli za mizo, za katero je že sedela majhna, priletna debelušna ženska s tistimi grdimi očali, ki jih še vidimo na starih portretnih fotografijah, in gladko pričesko na figo; resnično, njeno nekoliko zabuhlo sivkasto lice in njen modrikasti šilasti nos je izdajal prav tisto, kar je o njej tako slikovito povedal Zdravko. Po govorici sodeč je bila doma nekje z Gorenjskega in v te kraje so jo očitno zaradi njenega pobožnjaštva poslali po kazni. Za dober sprejem je s seboj prinesla citre in zaigrala nekaj prav milih viž. Ko je vstala, je njena težka, zibajoča hoja izdajala pohabo z izpahnjnimi kolkami. Z okretnim in uslužnim gostilničarjem smo se zmenili, da bom tu na hrani, stanoval pa bom skupaj z Zdravkom v farovžu, v kamniti enonadstropni hiši, prislonjeni v breg zunaj pred vasjo – povsem nenavadno, stran od cerkve.

Pozno v noč sva z Zdravkom sedela na toplo zakurjeni krušni peči in se temeljiteje pogovorila o tem, kako v tem kraju potekajo šolske in druge stvari. Šele iz tega pogovora sem bolje spoznal, v kakšne težave je zašel po Režunovem odhodu in odkod tudi tisto grozljivo pismo. Pokazal mi je cel kup dopisov z okraja, pravzaprav s partijskega komiteja, odkoder so njemu, neizkušenemu in zagnanemu aktivistu, nalagali kaj kočljive naloge, ki niso imele nič opraviti z delom v šoli. Niso mu nalagali le tega, da obvešča o "sovražnem delovanju" v kraju, ki je bil v minuli vojni pretežno protipartizanski, "leglo belongardizma", kakor so se stvari imenovali v tistih dopisih, temveč da se tudi udeležuje obvezne oddaje, se pravi pohodov, na katerih so oblasti kmetom plenile pridelke. Pripeljali so se okrajni možje z limuzino, za njimi pa tovornjak z nekaj "aktivisti" – v resnici so za ta opravila izpustili iz trebanjskih zaporov kurje tatove – in šli od hiše do hiše pleniti pridelke. Domači krajevni mož, tudi edini partizan v tem kraju – menda je spal z brzostrelko pod zglavjem – pa je kazal, kod naj iščejo, kajti kmetje so kolikor več mogoče svojih zalog poskrili. Njegov spremljevalec je bil obvezno tudi Zdravko, ki pa mu je kar ugajalo, če je bil v družini, ki so se je ljudje bali: tudi sam je dodal kakšno zabeljeno grožnjo. Toda tisto najhujše se je zgodilo takrat, ko so prišle na vrsto zidanice ter vinski hrami in so se "aktivisti", ki so iztakali vino, napili ter potem tisto, kar naj bi kmetu ostalo, še spustili na tla. Kmetje so nekako potrpežljivi, ko so jim jemali zrnje, krompir, jajca in kokoši pa še kakšno živinče. Ko pa je prišla na vrsto pijača, četudi večinoma šmarnica, in se je zgodila še taka oskrumba, kot je spuščanje iz sodov na tla, so pobesneli in ponekod z vilami, kosami in sekirami kakor v davnih časih kmečkih uporov nagnali pijane plenilce. Okrajni možje so se medtem krepčali v gostilni in se po končani "rekviziciji",

pravočasno odpeljali, namesto plačila pa krajevemu možu izstavili nekakšno zadolžnico.

Zdravko, tedaj postaven, krepak mladenič s pšeničnimi lasmi in presunljivo temnih živih oči, je bil očitno žrtev vsega tistega poneumljanja s prevratniškim naukom, s katerim so nam zavdali še v šolskih klopeh in še posebej smo bili za to dovzetni tisti, ki smo se kot petnajst-, šestnajstletniki udeležili vojne na "pravi" strani. Oba z Zdravkom sva bila med tistimi, ki so pod vtisom nove vere, ki je obetala odrešiti tukajšnji, zemeljski svet vseh njegovih tegob, zagledali vse dogajanje okrog sebe, sošolce, učitelje, tudi starše, skozi nekakšno sanjsko lečo, ki je kot v vesoljni sodbi ene, tiste zaslužne, povzdigovala v nekakšne nadljudi, druge, iz neprave strani, pa pehala v pogubljenje. Iz nas so napravili fanatične priganjače, ki so bili prepričani, da je vse, kar ne sledi nam, eno samo preživelo nazadnjaštvo, ki mora biti izbrisano s površja zemlje; to pa je bilo vse, kar se je držalo prejšnjih časov: vera, cerkev, kmetstvo, meščanstvo – in seveda še posebej pripadanje protikomunističnemu "belogardizmu" med vojno. Naš pogled je zastrla tista slepota, ki nam je branila, da bi se ozrli še kam drugam; ta slepota nas je od tega odvracala, da smo se gibali kot v nekakšni omotici. Kot mladi gorečneži, slepo vdani "naši stvari", smo postali kaj lahek plen prebrisancev, ki so v pridobitvi oblastniške moči, moči nad drugimi, videli predvsem priložnost zase.

Zdravko me je precej čudno gledal, ko sem mu rekel, naj ves tisti kup dopisov z okraja nese na stranišče. Najbrž je težko verjel svojim ušesom, da mu tako govori nekdo, ki ga je še nedavno tega v šolskih klopeh navduševal za "našo stvarnost" in za nesebično žrtvovanje zanj. Zdravko je tedaj bil ena sama nedožnost, zmožen tudi zločina s popolnoma čistim srcem, poleg tega pa je bil pesniška duša, rojen umetnik, ki ga je njegova domišljija tedaj tako močno premetavala, da včasih ni ločil realnosti od podob, ki so vrele v njem; sploh je bil že na pogled človek, ki je hotel nekaj postati in si slutil nekaj posebnega v njem. Kar nudil se je za porabo, v kakršno so ga pahnili, in znal biti s svojim nagnjenjem, delati mogočen vtis, tudi nevaren.

Povedal sem mu svojo zgodbo, svojo življenjsko šolo, ki sem jo izkusil – opisal sem mu pravzaprav svojo iztreznitev. Pripovedoval sem, kako sem se v delovni brigadi tam nekje v slavonskem blatu kot nekakšen komisar (kulturno-prosvetni) moral boriti z balkanskim šovinizmom, ko so nas hoteli ostriči na golo in nas hoteli spraviti na skupni kotel. Kako so nas Slovence šikanirali s tem, da so nam kradli orodje in nas delali krive tudi za to, da je bila talna voda kalna in umazana, vse zato ker smo se držali bolj zase in na skupnih "bratskih" sestankih pregrešili tako daleč, da smo govorili slovensko. Kako so od nas zahtevali, da delamo še en mesec, namesto da bi šli na maturantski izlet, in kako se je naša partijska celica v imenu vse brigade temu uprla. Vse so po tem uporju pustili domov, le nama z Rudijem Piletičem, ki je bil brigadni komandant, so veleli, naj še počakava, da napiševa poročilo. Vendar nihče ni prišel po tisto poročilo, pač pa se je pri nama, ki sva dva dni čakala v prazni baraki, tretji dan zglasil kurir s pismom, s katerim naj bi se osebno zglasila na sekcijem partijskem komiteju. Ta zgodba bi se lahko za naju oba končala kje na kakšnem otoku, če ne bi bila toliko predrzna, da sva tisto spremno pisemce odprla. Na listu, iztrganem iz šolskega računskega zvezka, je bila v cirilici napisana ovadba "ovi su drugovi agitovali protiv odluke druga Rankovića". Pisalo se je leto 1949, čas najbolj krutega

preganjanja tako imenovanih informbirojevcev, in ovadba naju je metala prav v ta koš. Že ime tedanjega notranjega ministra, samo izgovorjeno ali zapisano v zvezi s tvojim imenom, je zbuvalo tesnobne občutke in trepet tam nekje globoko v kosteh okoli križa. S Piletom, kakor smo tedaj rekli Rudiju, sva se samo spogledala, pograbila svoji krušni torbi in jo ubrala skozi koruzno polje proti Novski, kjer sva skočila na tovorni vlak proti Zagrebu, od tam pa domov.

Zdravko je bil videti nekam potrta, ko je slišal te pripovedi, saj ga je skrbelo, kako bo odslej vozil z okrajnimi možmi, ki so ga zmeraj, kadar so se pripeljali "sem gor", vzeli medse kot enega izmed svojih in kakor je povedal, mu je sam predsednik okraja, pisal se je Šiško, celo obljubil nove škornje. Zdravko pa je bil med tistimi, ki se je rad postavljaj in v škornjih so v tistih časih komaj nekaj let po vojni hodili ti, ki so radi videli, da so se jih ljudje kar najbolj bali. Mimogrede, kot značilnost časa naj še omenim, da je tisti Šiško, predsednik okraja, pred vojno kot navaden furman po cesarski cesti s parom konj v "truigi" prevažal kamenje: Ko so že naslednje leto po času te pripovedi okraj razpustili in so za njim ostali milijonski dolgovi, zlasti v gostilnah, kamor so okrajni možje zahajali, se je ta nesrečnik ustrelil s svojo lovsko puško; partijskega sekretarja z bolj debelo kožo (komaj se je znal podpisati) pa so poslali daleč v Kamnik za direktorja pošte.

Od upraviteljice, ki je učila vse od tretjega razreda naprej – prva dva Zdravko, tretjega versko blazna nuna – sem prevzel četrti razred. Šoloobveznih za moj razred je bilo trideset učencev, vendar jih je kakšna tretjina ostajala doma ali pa so nekateri prihajali samo občasno, bolj v zimskem času. Večji ko so bili otroci, bolj so jih porabljali za kmečka dela; za časa oranja in setve ali za časa jesenskega spravila in trgatve jih včasih ni prišla v šolo niti polovica. Ko sem učence spraševal, kaj so se učili, kaj so pisali za naloge in kaj sploh znajo, so se mi nagajivo muzali, nekateri pa tudi smejali. Kot sem ugotovil, jim je bilo v resnici lepo, saj niso dobivali niti domačih niti niso pisali šolskih nalog. "Al smo se samu pogovarjal," je veselo povedala najzgovornejša deklica v prvi klopi. "Pa peli smo," je pristavila druga, dečki pa so se samo zagonetno režali. Potem je prišlo na dan, da ni nikomur hodilo na misel, da bi ob cerkvenih praznikih, pa tudi ob znamenitejših godovih, kakor je jožefovo ali mihelovo, kdo šel v šolo. Spraševanje je pokazalo, da jih večina ve, koliko je ena in ena, dva in dva, pa tudi, koliko je tri manj dva; s poštevanke je šlo že težje, množenje in deljenje pa jim je bila španska vas. Tisti boljše so znali brati s črkovanjem, samo dva, deček in deklica, pa kolikor toliko gladko. Postal sem pozoren na dečka z veliko, na balin ostrizeno glavo, ki se je zmeraj, če si ga kaj vprašal, samo režal s svojimi velikimi usti in čekani. Oblečen je bil v pretesen telovniček, katerega rokavi so se svetili od obrisanega smrklja. V notranjem žepu se je nekaj bočilo, in ko sem ga vprašal, kaj ima tam, se je zasmel ves razred. Posegel sem za telovnik in izvlekel ploščato stekleničko, napolnjeno z motno, zelenkastorumenom tekočino. Otroci so takoj hiteli pojasnjevati, da "so mu ate doma dali sodeček, da si ga lahko sam natoči ..." V steklenički je bila po vonjavi sodeč najbolj "sortna" šmarnica, kakršne se je v teh krajih sploh pilo največ.

Tudi ko sem preizkusil njihovo pisno znanje z narekom, sem videl, da razen onih dveh, ki sta znala gladko brati, večina ne zna pisati po nareku; največ jih je izpuščalo črke v soglasniških skupinah. Mislil sem si, da bo treba to znanje vzpostavljati s prepisovanjem iz čitanke

in to sem jim dal za domačo nalogo. Toda popolno nalogo sta drugi dan prinesla spet samo tista dva, drugi so jih imeli nedokončane in z napakami, največ pa jih naloge sploh ni imelo in so se samo skrivnostno muzali, ko sem jo terjal od njih. Slednje sem po pouku pridržal toliko časa, dokler niso danega besedila prepisali. Tisti teden sem imel popoldansko izmeno, in takrat sem zjutraj malo potegnil in v postelji bral, ko me je zmotilo žensko vpitje zunaj pred farovžem. Odprl sem vrata v vežo in tam je bilo nekaj žensk, ki so začele vpiti name z očitki, kaj sem si dovolil, da sem zaprl njihove otroke, ki imajo še kakšno drugo delo, kakor je sedenje v šoli. Nisem vedel nič kaj bolj pametnega, kot da sem jih napodil ven, rekoč, da so učenci dolžni delati domače naloge, in če jim ni kaj prav, naj se gredo pritožiti na okraj. Ženske so poparjene odšle, ena pa mi je zažugala, da je že prav in da bom že še videl. Kot sem pozneje ugotovil, je bilo tisto "bom že še videl" mišljeno za koline, ki sta jih dobivali samo upraviteljica in Piškurka, naju z Zdravkom pa so pač kaznovali s tem, da jih nama niso privoščili.

Sklenil sem, da bom ukinitel petje, risanje, lepopisje in ročna dela ter vse ure pouka posvetil samo pismenosti, računstvu, prirodoopisu ter zemeljepisu z zgodovino. Upraviteljica je samo zdihovala, jaz pa sem jo zavrnil z očitkom, da popravljam samo tisto, kar ona ni naredila. Imel sem tudi priložnost spoznati, kako je potekal pouk pri Piškurki v tretjem razredu. Nekega dopoldneva, ko sem ostal sam v pritlični sobi in bral, me je zmotil vznemirljiv otroški vrišč, ki je prihajal iz učilnice v prvem nadstropju. To ni bil tisti znani vrišč iz raposajenosti v odmorih, zato sem stekel po stopnicah navzgor, odprl vrata učilnice in zagledal strašljiv prizor: na nekaj klopeh so otroci stali ali sedeli zgoraj na pisalnih policah in nekateri so od sebe moleli okrvavljene roke in noge. Na tleh med klopmi sem opazil pasjo verigo, ki se je vila tja do učiteljske mize, pod njo pa se je potuhnil pes lisičje velikosti in podobe. Ko sem se približal, je pes potuljeno zbežal iz prostora, potegujoč verigo za seboj, jaz pa sem se ves ogorčen obrnil k Piškurki, malo da je nisam udaril. Pomignila mi je, naj grem ven na stopnišče, da mi bo nekaj povedala. "Veste, ne dajo mir, psa se pa bojijo," se je izgovarjala, potem pa se je nagnila k mojemu ušesu in polglasno zašepetala: "Vsi so pokvarjeni, vsi ti že občujejo, deklice so vse noseče. Kar pridite, pa boste videli." Šel sem za njo nazaj v učilnico, ko se je ustavila pri neki klopi. Učenec v njej se je umaknil, ona pa je zmagoslavno pokazala na dno klopi, na katerem so bile s pipcem urezane črke FUK. "No, povej, kaj tukaj piše," je silila v učenca. On pa se je nastopaško obrnil k razredu in kar najbolj glasno izgovoril to najbolj prepovedano in čarovno besedo. "No, ste videli," se je Piškurka zmagoslavno obrnila k meni. Zdaj sem jo jaz povabil ven in jo nemudoma napodil domov, otroke pa sem prav tako spustil. Tako in tako je njen pouk trajal samo kakšno uro, potem pa so učenci začeli uhajati že po prvem odmoru: najprej so zmetali nahrbtnike skozi zadnje okno, ki je gledalo v breg, potem pa jo v naslednjem odmoru pobrisali. Drugo jutro se je ta prikazen, posušena postava, oblečena v nekakšno vrečo, prikazala na mojih vratih, ko je notri pomolila svoje razbrazdano, z ruto ovito lice z velikimi očali na šilastem nosu in me z najslajšim glasom vprašala, če se mi je kaj lepega sanjalo. Še preden se mi je posrečilo vstati iz postelje, je zaprla vrata in izginila. Sicer pa je izginevala večkrat in ljudje so vedeli povedati, da so ob jasnih nočeh s polno luno videvali tavati njeno senčno prikazen s tenkimi

nogami, obutimi v kar se da štoraste visoke čevlje, čez travnike in polja. Leto in dan je bila enako našemljena. Vedeli so tudi povedati, da je nekoč padla z lat na kozolcu, ko je šla lovit svojega pobeglega mačka, ki se je tja zatekel prav za streho; od takrat so jo otroci jezili z mijavkanjem. Menda jo je nekoč mežnar spodil s pokopališča, ko je s hlevsko svetilko svetila po mrtvašnici. Vendar te zgodbe so se preveč nagibale k bajanju, s kakršnim je vedno nabito zakotno vaško življenje.

Da bi izboljšal šolski obisk, sem se spomladi, ko je minila huda in dolgotrajna zima, odpravil obiskovat domove svojih učencev. Okoliš je bil raztresen po vaseh, do katerih je bilo treba hoditi tudi več kot eno uro. Nikjer mi niso pred nosom zaprli vrat ali spustili psa name, četudi mi je Zdravko v svoji jezi na "farane", ki so mu pisali tako grdo pismo, napravil kaj slab sloves, ko je okoli govoril, naj se name kar pripravijo, ker da sem še hujši od njega. Ljudje so pri vsem svojem nezaupanju do "nekrščanske" šole, ki jim je poleg tega še jemala otroke od dela, le videli, da je šola lahko tudi za kaj drugega kot tisto, za kar jo hoče imeti oblast, in da so se otroci, ki sem jih prevzel, začeli učiti, četudi mi nikdar ni bilo treba na nobenega zamahniti z roko. Posebej dobro se jim je tudi zdelo, da se zanimam za vsakega učenca posebej in tudi za njihove družinske in domače razmere. Povsod so me prijazno povabili noter in mi po običaju ponudili pijačo: tu sem moral izpiti kozarec žganja, tam so postavili na mizo liter vina, potem smo posedli, se pogovarjali o tem, kako se kaj "naš uči" in o drugih rečeh – in se počasi odobrovoljili. Moji učenci so se po tem, ko si jih poklicali, navadno sramežljivo posedli kakor v varstvo k materam in napeto prežali, kaj bomo o njih rekli. Bil sem prijetno presenečen, ko sem kljub veliki revščini, zastrašenosti in zanemarjenosti, ki sem jo videval, lahko opazil veliko zanimanje za učenje. "Da se naši otroci v življenju ne bi tako martrali, kakor se po teh brdovcih moramo ubijati mi," je bilo večkrat slišati. In tako sem se navadno že v mraku vračal v svoj farovž malone po štirih; ponujena pijača je v teh krajih nekakšen obred, brez katerega se ne more končati nobeno opravilo in začeti noben pogovor, in če se ne udeležiš tega obreda, nisi za med te ljudi. Vendar se je obneslo: do konca šolskega leta sem spravil šolski obisk skoraj na polno število.

Vedno smejoči se deček z veliko glavo in stekleničko šmarnice v telovniku je bil eden najbolj očitnih primerov spočetja pod vplivom prav te razdiralna pijače. Samo kratkotrajna sposobnost pozornosti pri pouku in že omenjeno izpuščanje črk pri pisanju po nareku, da ne govorim o pogostnosti pomot pri seštevanju in odštevanju, in to pri večini učencev, vse to je kazalo na porazne posledice močno razširjenega alkoholizma v teh krajih, in kar je bilo najhuje, pijačo so dajali otrokom kot nekaj najbolj običajnega. Ko sem se nekega dne zgodaj spomladi odpravil obiskat kolegico in sošolko čez dolino na sosednji hrib s cerkvico, kjer so imeli enorazredno podružnično šolo kar v nekdanji mrtvašnici, sem se v mraku, ko sem se že vračal, srečeval s kopači, ki so se z motikami in rovačami vračali iz vinogradov, kajpak v znanem razpoloženju. Eni so imeli s seboj šestletnega dečka in ti so me ogovorili, ker me je eden izmed njih poznal. "Gospod učitelj, dajte, stopite še k nam," me je povabil in pokazal na najbližjo in tudi največjo hišo v vasi. Stopili smo noter, na škripajoč pod v veliki izbi – čutil sem, kako je na moje noge skočila množica bolh – in takoj je možakar imel v rokah steklenico žganja s šilcem, ki ga je takoj natočil

in mi ga ponudil. Nato pa je natočil še enega in ga ponudil dečku z besedami: "Boste videli, gospod učitelj, kako ga naš Janezek zvrne," kakor nekdo, ki se hoče postaviti s kakšno posebno bistrostjo ali spretnostjo svojega otroka. Deček je nagnil, šilce v dušku izpil in se odkrhal, kakor sem se jaz prej: žganje je bilo še posebej ostro, pač zvarek iz šmarničnih droži.

Ta dogodek me je napotil k upraviteljici – stanovala je v večji hiši sredi vasi – in predlagal sem ji, naj skliče roditeljski sestanek staršev vseh naših učencev; govorili pa naj bi o škodljivih posledicah pijače na otroke. Ženska se je zgrozila: "Za božjo voljo, samo o tem ne govorite, saj vas bodo nesli ven!" Potem sem potrkal na vrata svojega sostanovalca v farovškem pritličju, pri župniku, torej v kuhinji; v njegovo zasebno sobo se ni vstopalo. Ta vitki in vedno urni redovnik pri kakih štiridesetih, s kodri okrog že začete pleše, dobrodušnim obrazom in zavihanim nosom, je bil podoben svetemu Frančišku na slikah, kar so mu njegovi sobratje najbrž močno zavidali. Bil je zgovoren dobrovoljček iz Prekmurja in večkrat me je povabil "na kozarček belega" v kuhinjo, kjer je sicer kraljevala krepka, že priletna možačasta kuharica. Jaz pa sem se mu oddolžil s kakšno knjigo, ki sem mu jo posodil v branje; na polici sem jih imel že kar čedno vrsto. Držala sva se nekako v spoštljivi razdalji drug do drugega in tudi nikdar nisva načenjala kakšnih kočljivih pogovorov, ki bi zadevali njegovo ali moje prepričanje, njegovo ali moje poklicno delo. Že po tem, kar so moji učenci znali, sem vedel, da na skrivaj hodijo k verouku; vedel sem tudi, da le-ta poteka v hiši, kjer je stanovala upraviteljica, vendar sem to pustil pri miru, kakor sicer vse, kar je ta božja ustanova še počela. V bolj živahnih stikih z božjim pastirjem pa je bil Zdravko, ki se je z njim kar naprej pričkal, največkrat o tem, ali je Bog ali ga ni. Kar zadeva skrivni verouk, ga je pustil pri miru tudi on, vsaj v času, kar sva bila skupaj; o tem, kaj je bilo prej, ga nisem spraševal, pa tudi on je bil videti kar zadovoljen s tem. Še posebno zabaven pa je bil njun pogovor, ko je Zdravko redovnika venomer dražil z vprašanji, kako prenaša skušnjave, ki prihajajo od ljubezenskih nagnjenj do ženskega spola: ga nič ne vleče k tistemu, za kar je Bog ustvaril žensko telo? Redovnik mu je s svetniškim smehljajem odgovarjal, da Zdravka pomiluje, ker je tako prisrčen in ga imajo tudi otroci radi, živi pa v tako hudih zablodah, ki so najbolj zvito satanovo delo, s katerim odvrča tudi dobre ljudi od svete vere.

Tega svetega Frančiška sem torej spomnil še na neko drugo satanovo delo, ki poleg vseh znanih ujm razsaja po teh krajih in še posebej prizadeva otroke. Bi on v kakšni nedeljski pridigi napeljal na to zadevo, saj je njegova beseda tista, ki jo farani najbolj poslušajo. Takoj se je pokazalo, da sem ga spravil v hudo zadrego. "Poglejte," je rekel, "kaj pa imajo ljudje v teh hudih časih in pri tej revščini drugega, kot da se včasih malo povešijo?" Opomnil sem, naj bi njegovo svarilo veljalo samo za nedolžne otročiče, odraslim pa pustimo njihovo veselje. Zmajeval je z glavo rekoč, da bi to kaj malo zaleglo in se izmika joč najprijazneje poslovil.

Jaz pa sem še kar naprej vztrajal pri roditeljskem sestanku, in ker sem z Zdravkovo podporo tvoril večino – Piškurka se takih pogovorov tako ni udeleževala – smo sestanek nazadnje le sklicali. Začudo je prišlo kar precej ljudi, za polno učilnico, čisto drugače od upraviteljicinih napovedi, da "ne bo ljudi". Moral sem seveda tudi prvi v ogenj, zastavil sem svojo besedo ter napel vse svoje prepričevalne moči, ko

sem govoril o vsem, kar sem opazil na vedenju otrok takega, kar sem pripisoval vplivu pijače. Omenil sem tudi tisti dogodek s šestletnim dečkom na sosednjem Blečjem vrhu. A ko sem med svojim govorom bedel nad obrazi, nisem opazil nobenega sledu ogorčenja ali znamenja kakšne nejevolje nad tem, kar so poslušali; prej se je nekaterim obraz razlezel v nekakšen dobrohoten posmeh. Ko sem končal, se je po daljšem premoru le oglasila neka ženska: "Gospod," (nobeden ni rekel tovariš), "saj vemo, da ste v državni službi in da morate govoriti, kakor govorite; saj ste lepo povedali, ampak mi vemo, da so naši otroci samo bolj brihtni, če dobijo nekaj za korajžo. Nič vam ne zamerimo, če ste tudi od tam poslani, ampak vi jih vsaj kaj naučite." Zavalovalo je živahno mrmanje in prikimavanje v znak odobravanja; tako Zdravko kakor upraviteljica sta čutila, da je s tem sklenjeno nekakšno premirje, zato se raje nista oglasila s kakšnim svojim prispevkom. Sledila so samo vprašanja in odgovori o posameznih učenjih, potem pa smo se razšli vsi olajšani, da se je vse tako mirno izteklo: eni zato, ker se ni nič zgodilo, pa bi se kaj lahko, drugi pa tudi zato, ker se je tudi tako izkazalo, da se kaj posebnega spremeniti niti ne more. Tisto o bolj brihtnih otrocih je bilo po njihovo, kakor so oni to vedeli, seveda res; povedali so pač to, da so otroci po pijači veliko bolj živahni. Vendar o tem, kaj pravzaprav pomeni beseda brihten – ali gre pri tem tudi za kakšno sposobnost – z njimi ni kazalo razpravljati.

Pustni torek je bil v tistih krajih in časih, kjer je bila trda resničnost tako zelo navzoča, še posebna priložnost za vdajanje nebrzdani norčavosti. Kakor bi bili ti ljudje raje doma v kraljestvu norčij kot v vsakdanjosti, ki je bila tako neusmiljeno pritlikava. Že kraj, ki se ti prihajajočemu prikaže, kakor da se dviguje v nebo, je nekako sanjski in ni čudno, da se mi je o njem še veliko pozneje večkrat sanjalo. Začelo se je proti večeru pred gostilno pod našim farovžem in vprašanje, ali iti med razposajeno ljudstvo ali ne, to je bila nekakšna stvar korajže, zakaj v prenapolnjeni gostilni se v veselem razpoloženju in skrito za pustne šeme kuha nemalo vaških norčij, med njimi tudi kakšna prav hudobna; takrat se nudi priložnost, da se kaj odvrne. Ne iti tja bi pomenilo, da se bojiš iti med ljudi, kadar za svojimi šemami postanejo bolj resnični, kakor so takrat, ko kažejo svoje zunanje lice. To je bilo še posebej res v tako nevarnih časih, kakor so bila tista leta, ko te je lahko pogubila ena sama beseda. Ali pa, kakor si to lahko razlaga ljudski glas, da tukajšnje običaje preziraš. Kakšno bo razpoloženje, sem lahko videl že na popoldanskem sprehodu, ko sem na zasneženi cesti pred vasjo srečal možakarja s pustno šemo, ki je bila očitno njegova hči, oba že na pogled kar dobro pod paro. Postavil se je predme in me pobaral, kakšna se mi zdi ta prikazen, in ko sem moral reči, da je kar "fejst", me je spodbudil, naj jo malo potipljem, da se bom prepričal, kako je zares "fejst". Pri tem je tudi pokazal, kam naj sežem. Punca se je zamajala, da je omahnila na brežino v sneg, on pa me je še nadalje spodbujal: "Lej, tu jo imaš, ti jo kar dam, kar daj jo!" Komaj sem se ga rešil in se napolnil proti farovžu, Zdravko pa se je kar bliskal od navdušenja, ko sem mu omenil ta dogodek. Hodilo mu je celo po glavi, da bi se oba kako našemila, ali pa on sam, vendar sem ga pred tem resno posvaril, in ko sem ga spomnil na pismo "faranov", se je premislil.

V gostilni poleg tega, da si se moral nalivati s šmarnico, nisi smel

prezreti domačih punc, našemljenih ali razkritih. Ko se je začel ples, sem si izvolil gostilničarjevo hčer, s katero sva se vsak dan spogledovala, ko je nama z Zdravkom stregla pri kosilih, bila je drobno, prijetno dekle. To se je še ponovilo in to je bilo dovolj, da sem od domačih fantov dobil namig, naj pridem ven, češ da me nekdo čaka. Na pragu me ni čakal samo eden, ampak jih je bilo kar nekaj našemljenih; obstopili so me in eden je začel: "Bi jo rad, kaj? Ampak je ne boš." Pregovarjali so me, naj stopimo še malo ven, izpod svetilke nad vrati naprej v temo. Odrinil sem enega, da sem se lahko vrnil za omizje, saj sem vedel, da bom varen samo toliko časa, dokler bo name svetila kakšna luč, na svetlem fantje niso bili ne vem kako korajžni. Veselje do plesa me je minilo, pijača se mi je uprla in tako sem se skušal držati s pogovori ob omizju; kar se je dogajalo v farovžu, ki je bil poleg tega tudi šola, je ljudi vedno zanimalo. Opazil sem, da je Zdravko, ki si je izbral našemljeno plesalko – tu si moral paziti, da ti niso podtaknili kakšnega dedca – nekam izginil. Spet sem dobil namig, da me zunaj nekdo čaka in spet sem moral pokazati, da se ne bojim, in spet so me našemljeni fantje, eden pa preoblečen v punco, obstopili na pragu. Tokrat jim ni bilo prav, da ne plešem, češ da naj bi bile zame domače punce premalo gosposke: ponudili so mi torej šemo, preoblečeno v punco, da bi torej napravili "hec". Že iz domačih krajev sem vedel, da vaška veselica ni nič vredna, če se ne zgodi kakšen tepež in če vsaj koga ne "zaštihajo." Imeli so me torej na muhi in so se očitno zmenili, da me ne bodo pustili domov, ne da bi jih skupil. Moral sem se torej hitro odločiti in na njihovo presenečenje sem sam stopil ven, kamor so me prej hoteli zvabiti in naglo krenil v smer proti farovžu, vendar sem čutil, da samo tega ne smem storiti, da bi se pognal v beg: takrat bi jim sporočil, da se me brez skrbi lahko lotijo. Sprva nisem nikogar čutil za seboj, le ob poti po sadovnjaku so se na moji levi hulile sence z očitnim namenom, da me prehitijo. In ko se je že pot obrnila s ceste navzgor proti farovžu, je vame butnilo nekaj kosmatega in po obrazu sem začutil nekaj hrapavega in vlažnega. Šele po nekaj trenutkih presenečenja, ko se še niti nisem utegnil ustrašiti, sem razpoznal, da se vame ni zagnal hodobni človek, temveč mi je prišel naproti dobri farovski pes in me za znamenje, da mi je prišel na pomoč, obliznil po obrazu. Čuvaj farovža je bil volčjak, s katerim sva se nadvse dobro razumela, saj nikdar nisem pozabil nanj, ko sem v gostilni ogledal kakšno kost. Postavil se je obme in glasno zarenčal; sence v sadovnjaku so izginile. Še danes ne vem, ali se je sam strgal z verige ali ga je spustil kdo iz farovža. Vsekakor nisem mogel dvomiti, da je bila to božja pomoč. Zdravko je bil že doma in je spal trdno in neprebudno spanje, v katerem je še pozno v noč izpuščal glasove, kakor bi se nečesa z grozo branil in od časa do časa zaškripal z zobmi. Naslednji dan se ni čisto nič spomnil, kako je prišel domov, le glavo je imel sila težko in život je nekam težko obračal.

Zjutraj na pepelnično sredo sem se tudi sam zbudil s težko glavo, ko se je slišalo močno trkanje na vrata. Ozrl sem se po sobi, Zdravko je že šel učiti; imel je dopoldan, jaz pa popoldan. V sobo je previdno pogledala kuharica z oznanilom, da me zunaj čaka neki gospod. In res je zunaj pred vhodom stal majhen, rdečeličen in okrogel možakar s popotno palico, ogrnjen v zimsko pelerino. Očitno jo je kar peš mahnil z mokronoške postaje, dobri dve uri po zasneženi cesti v hrib. Predstavil se je kot šolski nadzornik, torej strah in trepet preplašenih

učiteljic, dasiravno njegova nekam domačnostna pojava in dobrodušni obraz nista zbujala kakšne tesnobe. Razložil sem mu zvrstitev pouka, nato pa ga na njegovo željo vodil v pritlično učilnico, kjer je imel Zdravko svoja prva dva razreda. Ravno so nekaj glasno ponavljali. Domenili smo se, da bo nadzornik dopoldne pogledal še pri Piškurki zgoraj, popoldne pa pri upraviteljici in pri meni. Opoldne, ko smo nadzornik, Zdravko in jaz skupaj sedeli v gostilni pri kosilu, se je vedno ustrežljivi gostilničar nagnil k nama z Zdravkom in zaupno vprašal: "Kaj glavca boli?" Nadzornik se je razumevajoče namuznil, obraz pa se mu je zmračil, ko sem mu brez ovinkov in pri priči razkril, kako sem se lotil popravljat zelo klavrno stanje, kakršnega sem v svojem razredu našel ob svojem prihodu. Torej da sem ukinitel pomožne predmete in se temeljito lotil zlasti branja, pisanja in računstva. Nadzornik je majal z glavo, me karal zaradi "samovolje", kakor se je po službeni dolžnosti izrazil, nazadnje pa zažugal z besedami "bomo videli". Ko je popoldne prišel v moj razred, se je takoj videlo, da je izkušen in dober učitelj, celo pisal se je Šolmajer, šolnik torej. Takoj si je znal pridobiti otroke, in ti so mu odgovarjali sproščeno in mu tudi radovoljno vse povedali, česa se vse učijo, katere naloge so pisali; tisti najbolj prizadevni so se še posebej izkazali pri računanju.

Na konferenci po končanem pouku je upraviteljica bolj zdihovala o težkih razmerah v teh krajih, kjer se je še zmeraj svetilo s petrolejkami, kakor pa kaj stvarnega poročala. Ko pa je nadzornik opomnil Piškurko na njen pomanjkljiv pravopis, kakor ga je opazil pri njenem pouku, ga je slednja prostodušno zavrnila, da bo samo Bog presodil o tem, kje naj stoji vejica, on pa naj se v božje zadeve raje ne vtika. Upraviteljica je od zadrege zavila oči in sklenila roke kakor k molitvi, Zdravko se je škodoželjno zahihital, nadzorniku pa očitno ni ostalo drugo, kot da ji je pritrtil, rekoč, da je resnično najbolj pametno pustiti božje zadeve pri miru. Pač pa je z edino pohvalo razveselil Zdravka za njegovo delo v razredu, saj njegovemu izkušenemu očesu ni ušlo, kako je znal otroke začarati, da so mu takorekoč peli in igrali kakor izvrsten instrument; prav v nasprotju s tem, kako je bil osovražen pri odraslih, so bili otroci vanj tako rekoč zaljubljeni. Znal se je pogovarjati z njimi v njihovem jeziku in nezmotljivo, kakor je to dano le njim, so v njem čutili čarovnika – umetnika z otroško dušo.

Meni je nadzornik samo pomenljivo rekel, da bi se rad pogovoril z menoj na samem. Pričakoval sem vse kaj drugega kot tisto, kar mi je predlagal: če bi bil pripravljen prevzeti upraviteljstvo šole, pa še strinjal se je z mojo "samovoljo" pri pouku. Ponudbe nisem bil pripravljen sprejeti in pri tem mi je prav prišla Piškurka s svojimi božjimi zadevami: naj oblasti zadeve te sorte malo bolje uredijo, potem bi se lahko kaj pogovarjali. Zadaj za vsemi mislimi pa sem gojil upanje, da bo dobrovoljni okrajni referent za ljudsko prosveto držal besedo, ko mi je obljubil, da bom v teh krajih samo za eno šolsko leto. Razšli smo se torej vsak s svojimi vtisi; nadzornikovi so bili po vsem videzu precej nenavadni.

Socialistične volitve na podeželju sem kot učitelj izkusil, že ko sem bil prejšnje leto v Tržišču. Seveda so nas vse "organizirane" ob takih priložnostih pošiljali "na teren", se pravi na volišča. Ne spomnim se prav, v kateri kraj so me poslali neke jesenske nedelje skupaj s tajnikom KLO (krajevnega ljudskega odbora), mirnim, mehko govorečim in postavnim fantom. Vsekakor je bilo nekje bolj zgoraj,

tja proti Telčam še nad Malkovško goro, se pravi ne prav daleč od samih vinogradov in vinskih hramov. Sedela sva za mizo v neki večji kmečki hiši in čakala. Po tistih nekaj volivcih, ki so prišli že dopoldne, sva samevala, in čeprav je veljala stroga prepoved, sva se od časa do časa tolažila z rožnatim moštom, katerega steklenico je Milan, tako je bilo tajniku ime, zamaknil nekam pod klopi. Ko so kmalu po dvanajsti prišli od okraja pogledat, kako je, in sva dobila zamenjavo, mi je Milan predlagal, da greva med ljudi, ki jih ni in ni hotelo biti. Pomenljivo in kakor za spodbudo spričo nič kaj dobrih obetov je pristavil, da ima on tod okoli kar nekaj žlahte in da se ne bova slabo imela. In res, vrli tajnik je vedel, kam zaviti, da prideš med ljudi. "Zdaj ne boš nikogar dobil doma, vsi so se poskrili v zidanice," je poznavalsko ugotovil. Napotila sva se torej k zidanicam, čeprav so bile videti vse zaprte in neobiskane; toda kjer je Milan potrkal ter izpred vrat poklical gospodarja, se je odprlo, da je od znotraj vabljivo zadišalo po moštu in vinskih rečeh; na prijazno povabilo sva stopila noter. Ko sva posedla za mizo, so pred naju postavili ne samo pijačo, temveč tudi tiste nedeljske dobrote, ki jih Dolenjci jemljejo v vinske hrame: gnjat, kuretino in kakšno potico. Pogovarjali smo se o čisto drugih rečeh kot o tisti, zaradi katere sva prišla. Jaz kot učitelj sem bil dober izgovor za besedo o tem, ali v šoli "naš kaj zna" in podobno, z Milanom pa so po vrsti obrali vso žlahto: kdo je umrl, kdo je bolan, kdo se je oženil, kdo je s kom skregan ali v tožbi in podobno. Medtem sva se komaj ubranila vsega, kar so nama ponujali in kar prav je napovedal Milan, da se ne bova slabo imela. Nazadnje pa, ko sva že vstajala, rekoč, da morava še naprej, se je Milan odkašljal in omenil tisto nerodno reč, volitve, zaradi katerih sva se pravzaprav oglasila. "Je le dobro, da greste, se bo poznalo pri oddaji pa pri davkih," je posvaril tajnik. Nakar se je za njim, že odhajajočim usulo vse polno pritožb: kaj jim je preveč odmeril, onemu drugemu pa skoraj nič. Milan pa je, izvajajoč najin strateški umik skozi vrata, odvrčal, da se bo dalo o vsem pogovoriti, če le pridejo. Tako je bilo skoraj povsod, kjer sva se oglasila, medtem pa je sonce zašlo, začelo se je mračiti, pa tudi nama so se poznale toliko dobrote, ki se jih nikjer nisva smela odreči, ker bi sicer opravila še slabše, kakor sva, se pravi čisto nič. Bila je že trda tema, ko sva se v dokaj veselem razpoloženju vrnila na volišče, tam pa je že bil zavaljeni okrajni sekretar, nekdanji hlapec in preklinjal. Ko je s stresanjem preizkušal vsebino volivne skrinjice z glasovi za oblast, je v njej kaj slabo ropotalo, črna skrinjica z glasovi za "reakcijo" pa je bila po zamolklem ropotu sodeč skoraj polna. "Ne bo izpolnjen plan," je vpil sekretar, nazadnje pa so okrajni možje to zadrego preprosto rešili s tem, da so iz "črne" in neoblazinjene skrinjice (vsaka kroglica je zaropotala) večino kroglic pretresli v ono "pravo" in tako izpolnili plan.

Zgodaj spomladi, ko sem bil že na sanjskem Trebelnem, so bile spet volitve, ne vem, kakšne že. Sicer pa je bilo tako vseeno, za kaj je pravzaprav šlo, saj se sploh nikogar ni volilo s pomenom kakšnega izbiranja, ker se je samo potrjevalo ali ne potrjevalo seznam imen, ki jih je na listah določila oblast. Bilo pa je več stopenj tega potrjevanja ali zavračanja, njihov pomen pa sta tako oblast kot tudi ljudstvo v dokaj vzajemnim razumevanjem razbirala nekako takole. Kdor je prišel na volišče, tudi če je oddal svoj glas proti oblasti, je pokazal, da se oblasti vsaj boji, če je že ne mara – in tudi to je bil pomemben podatek za analitike v tajni politični policiji: ni sicer naš, ampak ni

nevaren. Kdor pa ni prišel, je s tem pokazal, da oblasti odkrito nasprotuje in da se tudi ne boji to pokazati – in v takem pomenu je oblast ta podatek tudi obravnavala: takega je imela za sovražnika. Lažne volitve so torej oblasti služile tudi kot preizkusi za pridobivanje podatkov o razpoloženju državljanov do te iste oblasti.

Učitelje so nas spet poslali po vaseh na predvolivne sestanke, na katerih naj bi ljudi prepričevali, kakor smo vedeli in znali, naj pridejo na volišča. Napotil sem se torej na sosednji hrib s cerkvico, tja, kjer so šolo imeli v nekdanji mrtvašnici. Tja proti večeru se je v izbi največje hiše v kraju zbralo še kar nekaj ljudi, celo več kot sem pričakoval. V tistih krajih tedaj še ni bilo elektrike, tako da bi ljudje iz radia zvedeli, kaj se vse po svetu dogaja, časopis pa tudi še ni zašel tjakaj. Kar so vedeli, so zvedeli iz govoric, ki so se širile po ljudskem glasu, in te so prav tedaj z ene strani naznanjale določeno omilitev nadlog, ki so najbolj pestile kmečko ljudstvo, namreč da se bo postopoma ukinita obvezna oddaja pridelkov in živine. Spet druge pa so bile bolj vznemirljive – da "nas bo zavzel Rus" in da njegovi tanki že stojijo na meji. Ti dve govorici, ki sta bili v očitni medsebojni zvezi, sta se takorekoč sami od sebe nudili za porabo na predvolilnih sestankih. Ljudje so takoj razumeli, da oblast nekoliko popušča iz strahu pred zunanjo nevarnostjo, in meni ni bilo treba drugega, kot da sem jim predstavil pogled s prav te grozeče, zunanje strani. Kaj pa, če "Rus" vidi, da ta oblast tukaj nima nobene podpore in če ve, da vsi komaj čakamo, kdaj je bo konec? Saj res, sem napletal, da znajo biti naši še kako pasji, kakor ste sami lahko izkusili, ampak to ni nič v primeri s tem, kar bo počel "Rus", če pride sem. Ne bo vzel samo pridelka in živine, ampak bo vzel tudi zemljo in nas vse skupaj. Navzoči so poslušali, kakor bi jim pripovedoval kakšno grozljivo povest, vendar ne tako, ki je samo povest, temveč tako, ki se ta čas dogaja z nami vsemi in katere konec, kako se bo ta stvar z nami vsemi skupaj iztekla, še visi v zraku. Kakor sem zvedel pozneje, je bila udeležba na volitvah v tem okolišju presenetljivo dobra.

Z veliko manj grozljivo vsebino, pa toliko bolj zabavno in veselo je potekal volivni shod na domačem Trebelnem, v gostilni, kamor je bil poslan Zdravko, ki pa je glede na to, da je središče fare in sploh večji kraj, dobil pomoč z okraja. Od tam se je pripeljal sam prosvetni referent, prav tisti rdečelični štajerski šaljivec, nekdanji duhovnik, ki je mežnarju spjel ženo. Za ta nepozabni dogodek, o katerem so potem v teh krajih še dolgo pripovedovali, sem zvedel šele zvečer, ko sem se vrnil v svoj farovž in je bilo že vse končano, referenta pa so že tudi odpeljali. Zdravko je bil ves v svojem umetniškem elementu, ko mi je kar slikal, kaj se je dogajalo, saj je domala vse potekalo tako, da se je lahko naslajala tista žilica v njem, ki ga je marsikdaj poganjala v kakšne vragolije, s kakršnimi si je nakopal nemalo težav; lahko da je tej pripovedi tudi kaj dodal. S šaljivcem z okraja sta v gostilno prišla že z nekega drugega sestanka v kraju, kamor se je prišlo samo peš in sta bila bila, ko sta se vračala k fari, že v takem razpoloženju, da sta se ne enkrat spotaknila ali se celo zadričala po kakšnem klancu. Z vsemi žavbami namazani gostilničar je torej ujel trenutek, in ker je bilo še kar nekaj časa do začetka, jima je tako obilno stregel z jedačo in pijačo, zlasti pa s slednjo, da je bil okrajni mož takrat, ko so začeli ljudje prihajati, razpoložen še bolj kot tistikrat, ko je stresal svoje štajerske vice na kakšni pustni veselici. Ljudi se je nabralo, da je bila gostilniška izbja s krušno pečjo kar premajhna.

Nekaj so k temu prispevale tiste govornice o Rusih in o koncu obvezne oddaje, nekaj pa je nedvomno pripomogel sloves okrajnega gosta z njegovo dražljivo življenjsko zgodbo.

Zdravko je rad osupljal s zgodbami kakšnih močnejših vsebin – to je rad delal tudi pozneje kot pisatelj – in stavim, da je okrajnemu odposlancu s cvetočimi lici pokazal tisto grozilno pismo faranov, da bi napravil vtis s podatkom, v kakšno osje gnezdo so ga poslali. Najbrž se je slednji prav spričo tega pa tudi zaradi svoje šaljive narave odločil, da ne bo strašil ljudi s kakšnimi Rusi ali s kakšno morečo politično latovščino, s kakršno so tedanji funkcionarji z grozečim pogledom izpod čela ure in ure na sestankih mučili ljudi. Najbrž je hotel biti čim bolj ljudski, pa je bilo tudi gostilniško vzdušje s svojimi hlapi in vonjavami ter napetim pričakovanjem ljudi, ki so nekako terjali od njega nekaj "hecnega". Navzoči so kar zastrigli z ušesi, ko je okrajni odposlanec kakor kak muzikant, ki z nekaj akordi napove, kakšno melodijo bo zaigral, z nekaj besedami kmetavzarske štajerske izgovarjave pokazal, da bo pogovor krenil v šegavo smer. In ni strmel samo Zdravko, ki je najbrž pričakoval kakšno krepko besedo zaradi tistega pisma, temveč tudi tisti, ki so se bali, da bodo poslušali tisto običajno zaganjanje v "črno reakcijo" in "kulake". Začelo se je s Trumanovi jajci, to je s prahom iz ameriške pomoči, ki se je tedaj dobil v sicer praznih trgovinah, ter z opolzkimi opazkami, ki so med ljudstvom krožile na ta račun. Iz tega se je iz referentovih ust kmalu napletla zgodba o rezarju, ki je prišel "popravit" (skopit) prašičje samčke in je, potem ko je opravil, gospodinjo prestrašil z vprašanjem, kje je njen Francelj, gospodar. Razlegel se je olajšan, huronski smeh, toda s to veselostjo se je podrla tudi tista običajna pregrada, ki loči nastopajočega od zbranega občinstva. Iz splošne živahnosti se je izluščil prediren ženski glas z besedami kot "tebe, ki si bil za farja, bi morali, da bi pustil mežnarske babe pri miru!" Takrat je šele završalo od krohota, iz katerega so se najbolj slišali ženski vzkliki.

Kdo ve, kakšen trenutek je to bil, kaj je odobrovoljenega nekdanjega duhovnika tako zadelo, da je začutil neustavljivo željo po izpovedovanju in razgaljanju sebe in svojih najbolj sramežljivih opravil. To se sicer rado dogaja močno opitim ljudem, dolenska šmarnica pa je najbrž še posebej spodbudna za taka razpoloženja: čim več ljudi jih posluša, s tem večjo naslado razgaljajo svoje najbolj dražljive skrivnosti. Začel je torej pripovedovati zgodbo o tem, kako je njega, mladega kaplana, zmeraj vabil "hudič v podobi ženske", kako je zalezoval mlado mežnarjevo ženo in kako sta v kuhinji "kar skočila skupaj". Ko je veselost še naraščala, je prešla v pravi delirij, ko je začel opisovati vse podrobnosti iz tega, kako sta počela "tiste stvari, saj veste", kako sta se skrivala in napravila mežnarju kar dva otroka, preden so ju zalotili. In kako sta sredi noči pograbila vse tri otroke, tudi tistega prvega, mežnarjevega, in zbežala iz kraja. Pripoved se je končala z nič manj podrobnimi opisi dogajanja v njuni zakonski spalnici, kaj najprej stori ona, kaj potem on – višek predstave pa je bilo njegovo oponašanje žuborenja v nočni posodi, kadar gre ona in kadar gre on. Veselega okrajnega odposlanca so le s težavo spravili v limuzino, ki ga je odpeljala. Kot že rečeno, ne vem, ali je bilo vse res, kar je povedal Zdravko, ki je imel za škandalozno plat življenja posebno nagnjenje in bujno domišljijo. Shod, kakor je potekel, je bil kot narejen zanj; videlo se je, kako globoko mu je šel dogodek do živega in kako se je nasladno in do nepozabnosti vživel vanj.

Nekaj dni za tem se je Zdravko odpravil na okraj po nekih opravkih in se zglasil tudi pri šaljivem načelniku ljudske prosvete, ki je znal razveseliti ljudi tudi na političnem sestanku. Čisto nič se ni spomnil, kako je sestanek v gostilni pravzaprav potekel, videlo pa se mu je, da ga črvčijo neke nedoločene slutnje. In ko mu je Zdravko, ne da bi mogel zdržati hihitanje, povedal, kakšne je razdiral, si je pokrnil obraz z rokami in z obupanim obrazom še enkrat vprašal: "Zdravko, sem res to govoril?" Kolikor vem, pa je bilo volišče tistikrat tudi na Trebelnem nepričakovano dobro obiskano.

Kmečki kraji, kjer se dogajajo te zgodbe, se niso zlepa podajali povojni oblasti, ki je na vse kriplje skušala kmete prisiliti v skupno posest, tako imenovane obdelovalne zadruge. Da bi jih "spametovali", so jim nabijali čezmerne davke in jim plenili pridelek in živino. Ropanje kmečkega stanu pa se ni ustavilo samo pri tako imenovani obvezni oddaji. Po cestah so se tudi pripeljali tovornjaki z miličniki, ki so kar s polj pobirali odrasle moške in jih vozili v delovna taborišča ob katerem izmed gradbišč, kjer so iz tal rasli prvenci socialistične petletke, kakor ljubljanski Litostroj, bodoča tovarna vodnih turbin, ali pa kakšna hidrocentrala. Takrat so časopisi kar naprej navajali tisti Leninov izrek, da je socializem elektrifikacija plus sovjetska oblast.

Ta sanjska farna vas na razglednem griču pa je bila znamenita tudi po tem, da je bila med državljansko vojno eno močnejših protikomunističnih gnezd, kakor so to bili praviloma kraji, ki so bili pod oblastjo partizanske vojske, osvobojeno ozemlje tako rekoč, kjer se je že kar začela izvajati revolucija z rekvizicijami, neredko pa tudi z uboji političnih nasprotnikov. V gozdu blizu tega kraja je bila celo ustanovljena ena izmed slavnih partizanskih brigad, moštvo iz tega okoliša pa je bilo večinoma pri protikomunističnih vaških stražah; pred vojno so v teh krajih volili katoliško stranko, vladala so župnišča. Po končani vojni ali osvoboditvi je tajna politična policija OZNA iskala protikomunističnega župana, ki se je nekje skrival, in ko ga ni mogla najti, je poklicala vojsko, da je obkolila vas tako na tesno, da ni mogel nihče ne ven ne noter, še posebej pa niso pustili živine do napajališč. Nazadnje, ko je grozilo, da bo mukajoča živina od žeje začela poginjati, so župana pokazali; skrival se je v zvoniku podružnične cerkvice v gozdu ob cesti tik pred vasjo. Legenda je govorila, da sta na tem kraju poleg, v starodavni kapelici, polni mrtvaških lobanj (eno sem imel na knjižni polici), maševala sv. Ciril in Metod. Okoli teh dogodkov je Zdravko pozneje, ko je postal pisatelj Pavle Zidar, spletel svoj roman Sveti Pavel.

Naslednja znamenitost teh krajev v tistih časih so bili cerkveni prazniki pa tudi kakšni prastari običaji. Na šentjanževo je v letih okoli polovice stoletja, ko je bilo nasilje nad kmeti najhujše, gorelo po okoliških gričih toliko kresov kot še nikoli poprej; zvečer jih je bilo videti kakor zvezd na nebu. Ni moglo biti nobenega dvoma, za kaj je šlo: bila je to slikovita, mogočna demonstracija in nemi množični protest zoper uničevalne pogrome in oblast je v svoji nemoči ponekod pošiljala okrajne aktiviste razdirat goreče grmade. Zaman, naslednji večer jih je bilo samo še več.

Za božič je Zdravko dobil strogo opombo, da "šola mora biti, če jih tudi pride samo pet". In v resnici, ob vseh grožnjah s kaznimi, jih ni prišlo kaj več kot pet, pa še to samo v njegov razred. Ko mi je o

tem pripovedoval, sem menil, da je najbrž tudi ta njegova šola na božični dan po svoje navdihnila tisto pismo faranov. Proti koncu šolskega leta pa se je bližal dan Svetega Rešnjega telesa, a v teh krajih so se običajne cerkvene slovesnosti s procesijo vsej proticerkveni gonji navkljub – v dobršni meri pa prav zaradi tega – zvrstile kakor v nekdanjih časih. Že dan prej so veselo pritrkavali zvonovi, dekleta so vsa polna pričakovanj likala svoja krila, ribali so se leseni podi v izbah, pometala so se dvorišča. Na sam dan se je okrog cerkve trlo vse polno ljudi, dokler se ni začela razvijati procesija, ki je krenila iz cerkve: najprej strumen dvostop mož, nosečih na drogovich živopisne papore s podobami svetnikov, nato pojoča Marijina družba žena in deklet, potem belo oblečene deklice s košaricami rož, ki so jih trosile; stroj pozvanjajočih ministrantov v srajčkah in že se je bližalo "nebo", pod katerim je župnik v zlato vezennem plašču držal pred seboj bleščeče okrašeno posodo Najsvetejšega. Zvrstila se je šolska mladina in nazadnje dolga kača ostalega ljudstva. Tako je procesija obšla vas in krenila spet nazaj k cerkvi.

Midva z Zdravkom, ki sva se kot mladinska aktivista čutila še zmeraj na strani oblasti, sva se zmenila, da kar zadeva naju, bova pouk imela, naročila pa učencem, kaj naj povedo doma: naj pač pridejo tisti, ki to hočejo ali hočejo njihovi starši, vzdržala pa sva se kakšnih groženj s kaznimi. Kar pa zadeva upraviteljico in Piškurko, naj zaradi naju mirno gresta za procesijo v svoji Marijini družbi. Bil je prekrasen junijski dan, kakor se za ta praznik sposobi. Imel sem dopoldansko izmeno, v razredu pa sem našel osem učencev, mislim da jih je bilo vsakih pol, dečkov in deklic. Bili so pač otroci iz redkih partizanskih družin ali iz tistih, ki so bile med vojno na ta ali oni način prizadete od protikomunistične strani; tudi ta stran ni poznala milosti, ko je odvracala za partizanski teror. Učencem sem naznanil, da se tokrat ne bomo učili tako kot drugikrat; naj povedo, če kaj ne znajo ali ne razumejo, nič ne bom zapisal, samo pomagal bom. To smo delali kakšno poldrugo uro, nakar sem vprašal: "Kaj pa zdaj, bi radi šli domov?" Nič jim ni bilo do tega, le muzali so se, dokler se ni deklica, ki sem jo imel najrajši, opogumnila in dahnila: "Tovariš ..." Vedel sem, kaj pomeni ta beseda, izgovorjena kot prošnja, in segel sem v miznico po žogo, z njo krenil na prosto, v farovški sadovnjak ter jo tam vrgel otrokom, ki so v igri začivkali kot vrabci. Sam sem se usedel na klop pred poslopjem in v družbi farovškega Murija opazoval dogajanje na sosednjem griču okrog cerkve. Proti poldnevu je zazvonilo iz vseh zvonov, znamenje, da gre slovesnost proti koncu; od cerkve so se navzdol začeli razhajati prvi ljudje, potem pa zmeraj več. S ceste na pot proti farovžu je v talarju, poslavljaljoč se od ljudi krenil tudi župnik-sveti Frančišek in se sijočega obraza bližal z naglimi koraki. Vstal sem in ga pozdravil: "Lep dan imamo. Ste dobro opravili?" Pristrčno se je nasmejal in mi vrnil: "Hvala Bogu za ta prelepi dan. Ste tudi vi končali?" Oba sva si želela dober tek; iz farovža je že dišalo po sveži juhi. Jaz pa sem se ozrl navzdol proti gostilni. Tudi moji otroci so začutili, da gredo h koncu vse igre tega dne. Sami so mi prinesli žogo in stekli vsak v svojo stran proti domu. Tudi oni so imeli lep dan.

P.S. Prvo povojno generacijo, ki se je odločala za poklic, med njimi tudi učiteljski, je zaznamovala vojna. Če naj sam s svojim osebnim primerom ponazorim to posebnost, naj za prvi podatek omenim, da sem bil odpuščen iz vojske šele novembra (1945) in da sem se nekako

po vojaški disciplini odzval nasvetu, ki me je napotil na novo ustanovljeno učiteljsiše v Novem mestu. Rečeno mi je bilo, da učiteljev v teh krajih najbolj manjka in da smo partizani vedno tam, kjer nas najbolj potrebujejo. Takrat ni bilo nič nenavadnega, če si v šolo prišel kar v vojaških cunjah, saj drugih največkrat tudi ni bilo. Učilnico, ki so nam jo dodelili v poslopju nekdanje meščanske šole, so pometala in ribala naša dekleta, fantje pa smo našagali in nacepili drva, da smo lahko zakurili visoko lončeno peč, kajti zime so bile takrat neusmiljene. Nekajkrat so nas porabili tudi za to, da smo pod vodstvom ravnatelja novomeške študijske knjižnice Boga Komelja iz gradov reševali knjige in umetnine, kolikor jih je še ostalo, in jih na tovornjaku zvozili v knjižnico. Sam sem prišel v šolo po dveh letih, kajti po mali maturi leta 1943 ali po odhodu Italijanov in po krvavih dogodkih, ki jih je prinesla nemška ofenziva, so naši kraji postali bojišče. Nekateri niso obiskovali šole cele štiri leta vojne in to so bili tisti iz okolice Krškega in Brezic, ki so bili s svojci vred pregnani v Šlezijo. Tudi naši učitelji so imeli svoje za seboj: naš umetniški vodja Jože Zamljen-Drejče, ki nas je učil igrati Cankarjeve drame, je bil star partizan, se pravi še iz italijanskih časov; ruščino nas je učil profesor Dodič, ki se je tega jezika naučil v nacističnem taborišču, kjer je delal skupaj z ruskimi jetniki. Mene je najbolj navdušil profesor Andoljšek s svojo psihologijo. Nekako proti spomladi pa so šolske oblasti starejše učence, tiste, ki so izostali štiri leta, poslale na trimesečni tečaj in jih nato kar poslali učiti. Nas ostale pa so po končanem letniku poslali na učiteljsiše v Ljubljano.

Vzhodni del kartuzije Pleterje; foto:
Zvone Pelko

Prior p. Janez Drolc; foto: Milan Markelj

Pleterje. Samostan, kartuzija. Edina, ki je preživela zgodovino in se pred dobrimi stotimi leti ponovno naselila v skrivnostnem svetu pod Gorjanci. Številne samostanske skrivnosti pa ostajajo to, kar so bile in so. Še mnogi najbližji sosedje vedo povedati o kartuziji le tisto, kar je vidno od zunaj. Kaj me je zaneslo v ta kraj? Gostoljubje in prijaznost njegovih prebivalcev? Spoštovanje samostanskega življenja, ki so mi ga malo privzgojile nune, prijazne šolske sestre v Šmihelu, kamor sem zadnje vojno leto in takoj po vojni hodil v takratno vadnico, nekakšno malo šolo, in so me pozneje poučevale še v prvem polletju prvega razreda? Morda. Morda pa je bila za tem zgolj želja po spoznavanju okolice rojstnega kraja, za kar nikoli ni bilo dovolj priložnosti. Razmere so bile skromne, potrebno je bilo delo na vrtu in polju, ker je bilo nujno za preživetje. Za potepanje je preprosto zmanjkalo časa. Zato v bližnjem podgorskem svetu nikoli nisem odkrival vampirjev, se nikoli spuščal v temne podgorske jame in se zapletal v prepire o neznanih letečih predmetih. Pogosto pa so mi na uho prišle zgodbe preprostih podgorskih ljudi in tudi nekatere od teh so bile zelo skrivnostne.

Prvikrat me je zavestno zaneslo v Pleterje, ko sva neko poletje z gimnazijskim sošolcem Dušanom kolesarila po vaseh pod Gorjanci. V tistih letih, bilo je sredi petdesetih let prejšnjega stoletja, ceste še niso bile asfaltirane, tudi glavna cesta iz Novega mesta proti Zagrebu, čeprav dovolj široka in prometna, je bila makadamska. Za vsakim, sicer redkim avtomobilom se je v sušnem poletnem vremenu dvignil oblak prahu, zato je bilo za kolesarjenje najbolje izbrati stranske, skoraj vaške poti. Sredi Šentjerneja sva tako zagledala kažipot, ki je potnike usmerjal proti Pleterjam, in obrnila sva se tja, čeprav sva kolesarila kar tako, brez pravega cilja. Takrat sva vedela le to, da je to neki samostan, nekaj skritega, skrivnostnega, nekaj na obrobju tedanjega dogajanja, kar je veljalo tudi dejansko, saj je ogromni samostan skrit v odmaknjeni dolini pod nepreglednimi gorjanskimi gozdovi.

Šele po poti sem se megleno spomnil, da sem tu nekoč že bil. Moralo je biti v prvih letih po drugi svetovni vojni, star sem bil verjetno kakih deset let. V Pleterje sem šel s svojo teto po očetovi strani, teto Francko, ki je v sebi začutila neko bolezen in se odločila, da gre za vsak primer k pleterskemu zdravilcu. Po Dolenjski se je takrat vedelo, da tam živi neki pater, ki zna pozdraviti vse bolezni ali vsaj svetovati, kaj je treba komu storiti. Teta je imela v cekarju stekleničko s svojo vodo, urinom, saj je bilo rečeno, da bo zdravilec po tem lahko ugotovil, kaj je narobe s prinašalcem. Tja sva se pripeljala z nekim sosedom, seveda s konjsko vprego, saj je bilo to takrat skoraj edino prevozno sredstvo, zlasti za nepremožne kmete. Spominjam se, da smo nekaj časa čakali pred vhodom v samostan, potem pa se je prikazal pater v beli kuti. Ljudje so se zbrali okrog njega, seveda kar tam na prostem. Ko je prišla na vrsto moja teta, je vzel v roke njeno stekleničko, jo dvignil proti soncu, si jo nekaj časa ogledoval, potem pa mirno, premišljeno rekel, da je resno bolna in da naj gre čimprej k zdravniku. Teta Francka je bila preprosta kmečka ženska, vajena vsega hudega, zato je mirno sprejela patrovo sodbo. K zdravniku je šla nekaj let pozneje, ko je bilo najbrž že zelo hudo, zato tudi močno prepozno.

Predstavljam si, da je do skrajnosti odlašala z obiskom pri zdravniku, saj je praktično sama – poročila se ni nikoli – ostala na nekdanji veliki kmetiji v Smolenji vasi pri Novem mestu, ki jo je vojna popolnoma razdejala, najhuje pa je bilo, da ji je vzela vse morebitne moške naslednike; moji stari starši so bolj od žalosti kot od starosti ali boleznimi umrli kmalu po koncu vojne. Teta Francka je umrla ob koncu leta 1958 za rakom na dojkah.

V samostan Pleterje sem torej prvokrat vstopil kot gimnazijec neko poletno nedeljsko popoldne. Seveda s sošolcem nisva poznala nikogar, vratarju sva rekla le to, da bi si rada malo ogledala samostan. Poklical je nekega patra in šele pozneje sem ugotovil, da je bil to tedanji prokurator pater Janez Drolc, ki je bil edini od patrov v samostanu zadolžen za stike z zunanjim svetom, zato je bil takrat tudi neke vrste turistični vodnik. Prokuratorjeva naloga je bila tudi skrb za gospodarske dejavnosti samostana. Najprej naju je predstavil papigi ari, ki si naju je radovedno ogledovala s svojega stojala v nekakšni čakalnici poleg vratarjevega prostora, menda je bila stara že okrog sto let, nato pa razkazal dvorišče z ribnikom in sončno uro, ki je kazala čas na vseh koncih sveta, v nekaj besedah predstavil zgodovino samostana, potem pa smo se podali na dolge samostanske hodnike; zdelo se mi je, da merijo več kilometrov, ob enem izmed njih pa so tudi izhodi v bivališča posameznih patrov. Vsakdo ima na voljo kar skromno hišo z vsem, kar potrebuje za življenje, vključno z lastnim dvoriščem in preprosto delavnico za morebitno fizično delo, za katerega pa ima ob obveznih molitvah časa le po kako uro na dan. Seveda pa v njem ni kuhinje, hrano – vegetarijansko, ribe le ob velikih praznikih – jim dostavljajo v posebej za to pripravljeno okence.

Po kratkem ogledu samostana so naju povabili na skromno malico – nekaj kosov kruha, domač sir, narezan na kocke, vrček domačega cvička. Pogovor preprost, predvsem o tem, od kod sva, čigava sva pa o šolanju. Medtem je zunaj začelo deževati in izkazalo se je, da ne gre le za kratko ploho, temveč da se zna dež zavleči pozno v večer in noč. Ko sva se s sošolcem kljub temu hotela posloviti in tvegati, da bova premočena do kože, je najin gostitelj presodil, da je bolje, da v takem vremenu ne greva na pot in da prenočiva pri njih. Zaskrbelo naju je, kaj bodo rekli doma, vendar pa naju je pater prepričal, da bo vse v redu, da je vsekakor bolje, da prideva dan pozneje zdrava, kakor pa da v takem vremenu tvegava prehlad. Tako sva se pustila prepričati in odpeljali so naju v sobo za goste, v skromno sobo z dvema posteljama, mizo, preprostim klečalnikom in seveda, kot sem odkrival pozneje, z znamenito pletersko železno pečjo. Prinesli so nama večerjo, naslednje jutro tudi zajtrk. Ko sva se po zajtrku poslovila, medtem je prenehalo deževati, se nama je na hodniku približal droben menih, naju prijazno pozdravil in povprašal, od kod sva, potem pa dal vsakemu po sto takratnih dinarjev. »To je pa za po poti,« je rekel in se izgubil na dolgem hodniku. Pozneje sem ugotovil, da je bil to takratni prior Josip Edgar Leopold, ki je bil priljubljen in spoštovan zlasti pri takratnih političnih funkcionarjih, saj je bilo znano, da je med drugo svetovno vojno pleterski samostan pomagal tudi partizanom, zaradi česar so Nemci takratnega priorja za nekaj časa izgnali v Italijo. Zahvalila sva se za vse gostoljubje in se poslovila od prijaznih menihov. Prijetno razpoložena sva se vrnila v Novo mesto, pot sva prevozila vsa sveža in kot prerojena.

Takrat mi še na misel ni prišlo, da bi bilo Pleterje kdaj pozneje

lahko moja pomembna življenjska postaja in kraj številnih tako rekoč družabnih dogodkov.

Minilo je nekaj let. Matura na novomeški gimnaziji, odhod na študij v Ljubljano, iskanje priložnostnih zaposlitev in končno nekajletna ustalitev – poleg študija le še redno delo pri študentovskem listu *Tribuna*, ki je takrat izhajala vsak drugi teden. Družčina je bila seveda prava, zato ni manjkalo pravega študentovskega veseljačenja in marsikom je bilo žal, ko je končal s študijem in se je moral posloviti od lepega študentovskega življenja. Poleg ljubljanske družbe sem ohranjal tudi stike s prijatelji v Novem mestu, kamor sem se vračal skoraj vsak konec tedna, tu pa so bili nekateri nekdanji gimnazijski sošolci in novi prijatelji, s katerimi me je povezovalo zanimanje za književnost, lastno in tujo, in sploh za vse umetnostne zvrsti. Na teh naših prijateljskih srečanjih po novomeških kavarnah, občasno pa tudi na domu katerega izmed nas, predvsem pa v stanovanju Filipa Robarja, ki je izstopal tako po 'drugačnosti' kakor tudi po dokaj širokem poznavanju glasbe, filma, filozofije in še česa, zato je kmalu postal nekakšen vodja klape, je počasi dozorela tudi zamisel, da bi se tudi 'uradno' povezali v neke vrste društvo ali skupino.

Vsakdo izmed nas si je izoblikoval svoj lasten pogled na umetnost in na svet, ki nas je obdajal, in vsakdo je imel tudi priložnost, da je v okviru skupine zagovarjal in utemeljeval svoja stališča. Zato smo se soglasno odločili za ime naše skupine, ki naj bi jo tudi uradno registrirali – kulturno-umetniška skupina *Pro et contra*. Že ime naj bi odsevalo razlike, ki so bile med nami, in obenem pripravljenost za umirjene razprave o mnenjih in stališčih drugega. Skupine pod našim imenom nismo mogli niti registrirati; pristojnemu občinskemu uradu, to pa je bil oddelek za notranje zadeve, ni šlo v glavo, da smo imeli v imenu skupine tudi besedico *contra*, dejstvo, da je bila na prvem mestu besedica *pro*, ni bilo pomembno. Samo da ne bi dišalo po kaki opoziciji. Bolj ali manj na silo smo se pozneje prijavili kot kulturno-umetniška skupina Janez Trdina. Ničesar nismo imeli proti Trdini, vendar pa se nekaj ni izteklo tako, kot smo si zamišljali.

To je bil tudi čas (1959 – 1963) mojega ponovnega oživljanja stikov s kartuzijo Pleterje. Prokurator p. Janez Drolc je medtem navezal prijateljske stike s številnimi mladimi Novomeščani, v glavnem gimnazijci, ki so maturirali leto ali dve za menoj, od katerih so nekateri morda zahajali tja res samo zaradi že znamenitih pogostitev in cvička, nekateri pa so počasi odkrivali tudi globlji svet duhovnosti. P. Janez je znal sam dobro presoditi, s kom od teh obiskovalcev se je vredno pogovarjati, in marsikoga je na hitro odslovil, čeprav je z veseljem sprejel vsakogar, ki bi mu povedal kaj novega. Zanimalo ga je marsikaj, najraje pa se je pogovarjal o literaturi, književnikih, zlasti o sodobnih, zato ni čudno, da je pozneje samostan nudil tudi po nekajtedensko zatočišče nekaterim slovenskim pisateljem, ki so tam našli potreben mir za pisanje in meditiranje. Opozarjal nas je zlasti na izkušnjo življenja v popolni tihoti, na čas, ko ostaneš popolnoma sam s seboj, to izkušnjo pa si pridobiš le, ko ostaneš v samostanu tudi prek noči, še bolj pa vsaj nekaj dni ali tednov. Celo številni ljudje, ki so se odločili, da se posvete samostanskemu življenju, te samote in tihote niso dolgo vzdržali.

V študentovski *Tribuni*, kjer sem skupaj z gimnazijskim sošolcem in pozneje slavističnim kolegom Petrom Breščakom skrbel za kulturne strani, smo nekoč uvedli tudi aktualno satirično rubriko, s katero smo

želeli opozarjati na nekatere anomalije pri delu študentske organizacije in samih študentov, tako v Ljubljani kakor tudi v nekaterih drugih slovenskih mestih. In tako je nanese, da sem predvsem na prigovarjanje Petra Breščaka za to rubriko napisal gloslo z naslovom *'Zabavamo se, torej smo'* o skupini novomeških študentov-tabornikov, ki so se zbirali v nekih zasebnih prostorih v Novem mestu in menda ustanovili nekakšen 'elitističen' klub Liga Omega. O zadevi sem vedel zelo malo, saj sem bil doma v predmestju in se v resnici nikoli nisem imel za pravega 'meščana', zato mi je bilo samo taborništvo nepotrebno. Drugo pa je bilo pisanje in misel na dober honorar, zato sem sestavek napisal jaz, čeprav sem se zavedal, da se spuščam na nekoliko spolzka tla. Razumljivo je, da je v duhu takratnega časa vse skupaj izzvenelo kot nekaj nesprejemljivega, čeprav je celoten zapis slonel zgolj na govoricah. Zapis, mišljen zgolj kot bodica, je vzbudil velik odmev, seveda predvsem pri prizadetih. Eden izmed njih, Jože M., je napisal dolg, filozofsko obarvan odgovor, ki je bil daleč preobsežen, da bi ga lahko v celoti objavili, zato se ne spominjam več, ali je bila objavljena skrajšana verzija tega odgovora ali sploh ne. V vsakem primeru pa sem si s to objavo nakopal veliko zamerilo pri članih omenjenega kluba. Pozneje sem slišal, da so govorili celo o tožbi, do katere pa le ni prišlo.

Kmalu po tej objavi pa so mi prijatelji, ki so občasno obiskovali Pleterje, povedali, da p. Drolc sprašuje po meni in me vabi, da se tudi jaz kaj oglasim v samostanu. Vabila sem bil vesel, saj sem se tja odpravljaj že dalj časa, vendar nisem imel prave priložnosti. V Pleterje sem šel s skupino prijateljev in p. Drolc je bil vesel ponovnega srečanja, na žalost pa takrat ni bilo priložnosti za kak bolj osebni pogovor. Vsekakor pa so bili moji obiski Pleterij od takrat pogostejši in tako je ob neki priložnosti nanese, da sva se lahko pogovarjala sama. In šele takrat sem videl, zakaj se je želel z menoj pogovarjati na samem, iz splošne obzirnosti pa tega vprašanja ni hotel načenjati vpriči drugih mojih prijateljev. Zelo resno me je namreč vprašal, kaj je bil namen mojega pisanja o fantih iz Lige Omega. Izgovarjal sem se, da je bil to bolj ali manj neresen zapis, katerega vsebina je slonela zgolj na govoricah po novomeških ulicah. Vendar pa me je opozoril, da so fantje vzeli tisti spis zelo resno, da so to v redu fantje, ki niso počenjali ničesar napačnega. Bil sem presenečen, da je bil prav p. Drolc razsodnik v tem neprijetnem zapletu, presenečen pa sem bil tudi zaradi tega, kako je bil seznanjen s celotnim dogajanjem. Nekako sva se pogovorila, sam pa sem iz tega potegnil nauk, kako pomembno je lahko tisto, kar zapišeš in objaviš, kako lahko nekoga z besedo prizadeneš ali mu povzročiš krivico. Predvsem pa mi je to bila ena izmed lekcij časnikarske šole – ne izražaj mnenja na temelju nepreverjenih govoric. S p. Drolcem zatem nikoli več nisva spregovorila besede o tem zapisu in ves čas sem imel občutek, da je ta dogodek le poglobil najino prijateljstvo.

Prijatelj je pa je imel p. Janez vsaj na videz zelo veliko. Ob neki priliki, ko smo govorili o tem, je rekel, da ima tudi on le enega velikega prijatelja, ki pa ga ni videl in ne govoril z njim že več kot trideset let, ker živi v nekem francoskem samostanu v Alžiriji. Ko me je nekaj let pozneje, že ves betežen od boleznj in slep, poklical v službo in mi rekel, kod hodim in kakšen prijatelj sem, da se nič ne oglasim pri njih. Pošalil se je, da vsak dan prebere osmrtnice, vendar moje še ni odkril. »Vi pa res veliko preberete,« sem mu s šalo odvrnil še jaz,

čepprav sem vedel, da dobi nekoga, ki mu na glas prebere časopise in morda tudi kako knjigo. Potem pa sem ga presenetil še z njegovo mislijo o prijateljstvu: »To, da ne pridem k vam, ne pomeni, da prijateljstva ni več. Moram vam reči, da se vas pogosto spominjam, le časa je vedno premalo, pa družina ... Tudi pri meni je podobno, kot ste sami rekli zase, da vašega najboljšega prijatelja niste videli že več kot trideset let.« Razumel je. Vendar pa, ko danes pomislim na ta pogovor, imam slabo vest, da ga zlasti v času najhujše bolezni nisem pogosteje obiskal. Upam le, da je tudi sam razumel moje upravičene razloge.

To je bil tudi čas, ko se je stari prior poslavljaj, zato smo vsi pričakovali in upali, da bo njegov naslednik naš prijatelj p. Janez Drolc. Obenem pa nas je bilo tudi skrbelo zanj, saj so tudi do nas prihajali glasovi, da vodstvo kartuzijanskega reda v Chartresu ne odobrava njegovega načina odpiranja samostana javnosti. Vedeli smo, da so samostan obiskovale različne inšpekcije iz vodstva tega reda, občasno pa je moral v Chartres tudi p. Drolc. Na koncu se je vse izteklo po naših pričakovanjih in željah in p. Janez Drolc je bil imenovan za novega pleterskega priorja. Od takrat mu nismo rekli drugače kot *gospod prior*, on sam pa ni spremenil odnosa do nas. Do sprememb je v nekaj letih prišlo le pri sprejemanju vse številčnejših turističnih skupin, ki si niso mogle več ogledovati celotnega samostana, temveč so zanje uredili poseben turistični del z multivizijsko predstavitvijo, za javnost pa so odprli tudi delno obnovljeno staro gotsko cerkev, ki je še edini ostanek prve, srednjeveške kartuzije. Končalo se je tudi obdobje obiskov različnih političnih oziroma funkcionarskih delegacij. Ob neki priložnosti so dolenski partijski funkcionarji tja pripeljali celo predsednika Josipa Broza z Jovanko, ki je bila kot 'žena suverena' ena redkih žensk, ki je vstopila v notranjost samostana. Imel sem občutek, da se v samostanu nič kaj radi ne spominjajo tega dogodka, vsekakor pa se mu niso mogli izogniti.

Prior Janez v pogovorih z nami nikoli ni načenjal političnih dogajanj. Kot da je dobro vedel, da bo tudi temu nekoč konec. Spominjam se edine njegove pripombe v zvezi z obiski visokih funkcionarjev: »Hočejo nas narediti za nekakšno turistično znamenitost. Ob tem pa pozabljajo, da smo samo kloster ...« Za šalo pa mi je nekoč omenil, da ga je nekdo v Šentjerneju vprašal, ali je res, da se je vpisal v partijo. Takratni politiki so pleterski samostan puščali bolj ali manj pri miru, kakih posebnih privilegijev pa niso imeli, saj so del po vojni nacionaliziranih posesti dobili nazaj šele v devetdesetih letih. Politiki prejšnjega režima so seveda najbolj upoštevali dejstvo, da je samostan med drugo svetovno vojno nudil zatočišče in materialno pomoč marsikateri partizanski enoti, kar je podpiral del menihov. V letu 1942 se je v samostanu naselil oddelek Legije smrti (MVAC), zaradi česar so samostan napadli partizani, sledi tega napada pa so delno vidne še zdaj. Prior Drolc je nekoč pripovedoval, da je v Pleterje iz Šentjerneja prihajal tudi neki nemški častnik, ki se je v pogovorih izkazal za nasprotnika nacizma in za visoko omikanega človeka. Zgodilo se je, da so v samostanu hkrati z nemškim obiskovalcem gostili tudi celo partizansko enoto. Domobranci pri pleterskih menihih niso naleteli na najbolj prijazen sprejem. Gospod prior jim je najbolj zameril nerazumen pokol partizanov, ki so ga skupaj z Nemci zagrešili na bližnji Javorovici, in ni pozabil omeniti, da se je nad tem in njihovimi drugimi početji zgražal tudi omenjeni nemški častnik.

V Pleterje smo zahajali predvsem zaradi miru in neke posebne energije, s katero nas je oplajalo celotno okolje, veličastnost samega samostana in njegovih maloštevilnih prebivalcev, predvsem pa zaradi izjemne človeške topline, ki jo je izžareval gospod prior. Ob tem pa nismo niti pomislili na to, da nas opazujejo tudi predstavniki takratnih oblasti. Očitno jim ni bilo vseeno, da se v samostanu ustavlja vse več mladih ljudi, med katerimi pa so bili tudi vedno sumljivi kulturni delavci, zlasti pisatelji, s katerimi so imeli veliko opravkov številni policijski obveščevalci. Nekakšen samostanski pobratim je v tistem času postal tudi pisatelj in dramatik Peter Božič, ki je del svojega mladostnega obdobja preživel kot pravi klošar, v samostanu pa je našel razumevanje tudi za svojo socialno stisko; kot besedni ustvarjalec pa je izhajal iz vedno sumljivih krogov Revije 57 in pozneje prepovedanih Perspektiv. Spominjam se, da smo nekega večera stali v eni od naših ljubljanskih postaj, v Daj-damu, med nami je bil tudi Peter Božič, ko se nam je približal fant, ki se nam je predstavil kot študent agronomije, in nam povedal, da je doma iz neposredne bližine Pleterij. Takoj je rekel, da nam je dolžan za pijačo. Nismo nasprotovali, take smo imeli vedno radi. »Eh, pred nekaj dnevi, ko sem bil doma, so me obiskali neki udbovci in me spraševali, če ti, Peter Božič, pogosto obiskuješ Pleterje. Kaj pa sem hotel drugega, kot da sem rekel, da kar pogosto prideš v te kraje. Tako, za to informacijo so mi dali jurja!« Seveda smo se temu glasno smejali, tisti jur pa je bil tudi kmalu zapravljen.

Čemu je takratna slovenska 'udba'* potrebovala podatke o tem, kako pogosto obiskuje Pleterje pisatelj Peter Božič? Kaj je bilo v resnici v ozadju? Smo bili pod nevidnim nadzorom tudi vsi drugi, ki smo obiskovali Pleterje? Kako nespretni so bili pri zbiranju teh podatkov, sem spoznal tudi sam. Nekaj dni zatem, ko sem se po neskončno dolgem letu dni vrnil iz vojske, me je doma obiskal neki civilist, ki se je predstavil kot uslužbenec oddelka za notranje zadeve. Najinega pogovora je bilo konec v minuti ali dveh, vse sva opravila kar na hišnem pragu. Kaj ga je zanimalo? Ali vem, če pisatelj Peter Božič še vedno zahaja v Pleterje! Včasih je hodil, velikokrat sva bila skupaj, za zadnje leto pa res ne vem, ker sem se komaj vrnil od vojakov, sem mu rekel. To je bilo vse, nobena druga stvar ga ni zanimala. Ko sem bil kak dan zatem v Ljubljani, sem srečal tudi Petra Božiča, ki sem mu seveda takoj povedal, kaj se mi je zgodilo. Ni ga posebej zaskrbelo, le smejala sva se.

Precej let pozneje, že po osamosvojitvi, je bil v Nedeljskem dnevniku objavljen intervju s Petrom Božičem in novinar ga je vprašal, ali je res, da je sodeloval z udbo. »Na neki način sem res sodeloval,« je rekel Peter in potem povedal tisto, kako sem mu povedal jaz, da so pri meni povpraševali po njem oziroma po njegovih obiskih Pleterij. Kot je rekel, je bilo to edino njegovo 'sodelovanje' z udbo.

Do tragikomičnega dogodka v zvezi z udbo je prišlo v samostanu tudi v času, ko sem bil pri vojaki in mi je o tem pripovedoval prijatelj Peter Simič. To je bilo leta 1964, ko je v Ljubljani prišlo do neverjetnega škandala: naščuvani delavci agrokombinata Grosuplje so v organizaciji udbe prišli onemogočit premiero Rožančeve politične farse Topla greda. Vse skupaj je bilo le del stalnega nadzora skupine okrog Perspektiv, sumljivi pa niso bili le člani ožjega jedra te skupine, temveč tudi širši krog simpatizerjev, mednje pa smo vsekakor spadali tudi člani skupine Pro et contra, po vsej verjetnosti pa tudi samostan

* Splošen, neuradni izraz za tedanjo tajno, predvsem pa partijsko, policijo, uradno Uprava državne varnosti; kot naziv ustanove bi jo moral pisati z veliko začetnico, vendar si po mojem mnenju tega ne zaslužijo; naj mi tega ne zamerijo sestavljavci Slovenskega pravopisa; ali ni lepše npr. zapisati z veliko začetnico Cviček?

Pleterje in njegovi obiskovalci. Tako se je zgodilo, da je sodelavec udbe prišel vprašat gospoda priorja, ali se v samostanu mudita Filip Robar in Peter Simič. Prior mu je ravno dopovedoval, da ju že dolgo ni videl, ko se omenjena gospoda pojavita na nasprotni strani hodnika in jima v živahnem pogovoru prihajata naproti ... O groza! Prior je bil v zelo nerodnem položaju in je le s težavo prepričeval policijskega uradnika, da sploh ni vedel, kdaj sta prišla. Seveda ju je pozneje pošteno okregal, kako sta se mogla pojaviti tam ob najbolj nepravem času, kmalu pa so se vsi skupaj smejali temu neprijetnemu dogodku.

Prior pa si je pridobil izjemen ugled in sloves ne le med nami, mladimi kulturniki, temveč tudi med preprostimi ljudmi v širši okolici. Ko sem se nekoč oglašil pri njem, mi je rekel: »Poslušaj, kaj se mi je zgodilo to noč ... Okrog enajstih ponoči me je po telefonu klical vratar, naj pridem dol, ker da me išče neki moški, ki bi rad nujno govoril z menoj. Pridem potem dol in tam je res ves skrušen čemel neki mlajši moški, ki mi je takoj rekel, da se mora nekaj posvetovati z menoj. 'Gospod prior, kaj naj storim, pred dobre pol ure sem oropal kmetijsko zadrugo v Mirni Peči,' mi je rekel. Pomislil sem, kaj zdaj to pomeni, potem pa sem mu rekel, da je največ, kar mu lahko pomagam, to, da pokličem policijo. 'Ste res pripravljeni to narediti zame?' je rekel. Poklical sem šentjernejsko milico in on je mirno čakal nanje. A medtem ko sva čakala, sem se seveda temeljito pogovoril z njim. Ugotovil sem, da je velik revež in da je vse to naredil samo zaradi tega, da bi na neki način opozoril na svojo stisko.«

Z drugimi pleterskimi patri sem imel zelo malo stikov. V času, odkar je p. Janez postal prior, smo se nekoliko bolj zblížali le z novim prokuratorjem p. Cirilom Zverom, s katerim pa je bilo nemogoče vzpostaviti bolj osebni stik, kakršnega smo bili vajeni s priorjem; na splošno je veljalo, da je bolj 'dogmatičen', kar je pomenilo, da se z njim pač nismo mogli pogovarjati o vsem, kar nas je zanimalo. Nekajkrat sem srečal tudi p. Huga Rožnika, ki se je včasih oglašil tudi v prostorih Slovenske izseljenske matice, kjer sem bil zaposlen. Tja je prinesel dve dokaj obsežni lastni pesniški zbirki, ki ju je izdal v samozaložbi in bolj v lastno zadovoljstvo kakor zaradi tega, da bi ljudje te knjige kupovali in prebirali. Mimogrede pa sem izvedel, da je pred odhodom v samostan nekaj časa živel tudi v Združenih državah Amerike; sled tega bivanja je vsaj delno tudi drobna brošura o delovanju ameriške kriminalne združbe in še posebej o mafijcu Al Caponeju, ki jo je izdal že pred tem. Na žalost pa nikoli nisem imel priložnosti, da bi kaj več izvedel o tem, kako se je dokopal do teh podatkov in sploh o njegovem predsamosostanskem življenju.

Redno sem bil zaposlen že dve leti, bilo je leta 1967, star sem bil 28 let, in dozorela je odločitev, da si ustvarim družino. Zdelo se mi je, da je dovolj iskanja najprimernejšega dekleta in tista, ki sem jo spoznal leto pred tem, je bila kar prava zame. Celo nekaj zanimivih naključij naju je povezovalo: oba sva bila rojena v znamenju ovna, oba sva bila tretja otroka družin s štirimi otroki, oba iz preprostih delavskih družin. Pred tem sem imel namreč že kar nekaj deklet, o katerih se mi je zdelo, da prihajajo iz popolnoma drugačnega sveta kot jaz, zato z njimi nikakor nisem mogel zasnovati trajnejše zveze, najpogosteje pa je bil vzrok za to kar pri meni samem. Odločila sva se za poroko, čeprav nisva imela ničesar, ona je komaj končala srednjo šolo, jaz pa si po dveh letih službe tudi nisem mogel ustvariti še nobenega premoženja. Zavedala sva se, da bova skupaj lažje prema-

govala vse ovire in si ustvarila dom, čeprav za začetek v podnajemniški sobi.

Cerkvena poroka je bila vsaj zame, poleg civilne, ko smo jo opravili takrat še na novomeškem rotovžu, nekaj samoumevnega, le v službi sem bil o tem raje tiho. Moja želja je bila, da bi cerkveno poroko opravili v Pleterjah, zato sem o tej možnosti povprašal gospoda priorja. Ni bil preveč začuden, z veseljem je pristal, da naju poroči, čeprav je imel, kot je rekel, zaradi tega nekaj težav, saj samostan ni imel farnih pooblastil, čeprav so imeli v samostanski kapeli tudi maše za okoliške prebivalce. Seveda pa je vse uredil sam s šentjernejskim župnikom. Obred je bil lep v svoji preprostosti in na smeh mi je šlo, ko sem videl, da so priorju pri obredu stregli tudi nekateri drugi menihi, spominjam se, da je bil v ozadju tudi p. Hugo Rožnik, ki so očitno zgolj iz radovednosti prišli v kapelo. Tako sem bil vesel, da je bila najina poroka v njihovi samostanski kapeli tudi majhna popestritev njihovega samostanskega življenja. Priorjev blagoslov pa še vedno drži.

Ko sem se v dneh pred poroko oglasil pri gospodu priorju, da se dogovoriva še za točen čas in morda glede kake druge podrobnosti, sem ga vprašal tudi, ali bi lahko pri njih dobil nekaj vina za skromno ohcet, ki mi jo je za ožje sorodnike prirejala mama. V nasprotju z našimi obiski, ko so nam vedno postregli s tisto običajno majolko vina, pa je takrat rekel, da imajo nekaj težav, ker so imeli prejšnje leto točo in je bil njihov vinski pridelek zelo slab ter da morajo tudi sami kupovati vino. »Nič hudega, bom šel pa kam drugam,« sem rekel. »No, saj nisem rekel, da ga ne boš dobil,« je rekel. »Kar pojdi po posodo!« »Imam dve, gospod prior, skupaj petindvajset litrov,« sem rekel. »Prinesi obe!« Ob tem sva se tudi dogovorila, da jim vino plačam po ceni, kot so ga kupili sami, vendar pa je prior rekel, da bova poračunala kdaj pozneje, češ da imam zdaj druge stroške. Strinjal sem se, saj je vse držalo.

V Pleterje sem se vrnil jeseni, poroka je bila namreč konec junija. In ko sem priorju povedal, s kakšnim namenom sem prišel, se je zasmel in rekel: »A tako? Zdaj, ko si poročen, si pa postal tak filister?« O kakršnemkoli mojem dolgu se ni hotel niti pogovarjati.

Minevala so leta, ko je gospod prior iz leta v leto slabše videl. Zaradi močne sladkorne bolezni so mu odpovedovali življenjsko pomembni organi. Vedel je, da ga bodo kmalu preselili na pokopališče znotraj samostanskih zidov, kjer počivajo vsi pleterski patri. Na njihovih grobovih je zgolj preprost križ, brez imena. Kje je kdo pokopan, nam je rekel prior, je razvidno le iz skice, ki je spravljena nekje v samostanu. O bolezni ali smrti prior ni rad govoril. »Od nečesa pač moraš umreti, nihče ne živi večno,« je rekel v nekem naključnem pogovoru. Bolezen je res prenašal stoično, kar pa ne pomeni, da se ni z vsemi močmi oklepal življenja, in preskušal vseh mogočih zdravil, ki so mu jih ljudje prinašali ali mu jih svetovali. Takrat mu je po svojih močeh pomagal tudi naš prijateljski krog. Tako je odšel za nekaj časa na zdravljenje v Nemčijo pa v Beograd, da ne omenjam Novega mesta ali Ljubljane. Ob sladkorni bolezni se je nanj zgrnilo še marsikaj – slepota, gangrena, srčni infarkt, delna možganska kap – tako da je zadnja leta preživetaril na invalidskem vozičku in na bolniški postelji. Čeprav prizadet pa je samo njemu lastno bistrino duha ohranjal do konca. Prav na koncu se je od nekaterih prijateljev še posebej poslovil, med zadnjimi, ki so ga videli živega, je bil Peter Simič. Neskončno mi je žal, da se zaradi družinske tragedije, ki se

nam je zgodila v tistem času – v letu dni bratova in nečakova smrt – tudi sam nisem mogel še zadnjikrat posloviti od gospoda priorja.

Očeta sem izgubil že v zgodnjem otroštvu, zato mi je bil prior kot drugi oče. In ne le meni, enak odnos je imel tudi do številnih drugih. Znal nam je svetovati v vseh zadevah, znal nas je miriti, ko smo bili zaradi česa slabe volje, učil nas je spoštovanja mnenj drugih ljudi. Brez vsiljevanja, zgolj s svojo modrostjo nam je pomagal pri oblikovanju naše lastne duhovne podobe. Tudi vere v naših pogovorih ni omenjal nikoli. Nikoli nas ni vprašal, ali hodimo v cerkev. Spoštoval je prepričanje drugih, zato se je tudi o politiki le nerad pogovarjal. Nekajkrat sem prisostvoval polnočnemu obredu v notranji samostanski kapeli in to mi je prior dovolil samo zaradi tega, ker sem si sam želel. Bilo je izjemno doživetje. Včasih je sredi pogovora vstal in pokleknil na klečalnik, ki je bil v vsaki sobi za goste. Utihnili smo in počakali, da je zmolil obvezne molitve, potem pa se je vrnil k našemu omizju in nadaljevali smo s pogovorom.

Gospod prior je bil že skoraj popolnoma slep, ko ga je prijatelj Peter Breščak v pismu nekaj dni pred svojim samomorom na kresni večer leta 1979 prosil, da opravi pogrebni obred na bližnjem pokopališču v Šmarjah pri Šentjerneju. Na pogrebu se je zbralo nekaj bližnjih sorodnikov pa skoraj vsi gimnazijski sošolci in nekaj novinarskih kolegov iz Ljubljane. Pogrebne slovesnosti pa ni mogel več opraviti gospod prior, za to je poprosil šentjernejskega župnika. Tudi iz njegovega pogrebnega nagovora je bilo čutiti določeno nelagodje. Gotovo župnik ni po naključju izbral svetopisemske prilike o kamenjanju. Še danes mi v ušesih zveni župnikov stavek: »Ljudje, ne mečite kamenja, tudi Peter je bil dober človek!« Peter Breščak je namreč nekaj časa po končanem študiju poučeval na osnovni šoli v Šentjerneju in nič kaj rad ni govoril o tem obdobju svojega življenja, očitno pa je bilo, da si tam ni pridobil kakih posebnih prijateljev. »Le kaj mu je bilo, temu našemu Petru?« mi je rekel gospod prior, ko se me je na pogrebu prijel pod roko, in nisem točno vedel, ali me je to vprašal zaradi tega, ker nebogljem, kot je že bil, ni mogel ustreči njegovi prošnji, ali zaradi samega načina njegove smrti.

Gospoda priorja Janeza Drolca so pleterski menihi, tudi v prisotnosti nekaterih prijateljev, pokopali v novembru 1991. Kartuzija Pleterje je na zunaj še vedno takšna, kot je bila, žal pa ne izžareva več plemenitega prijateljstva nekdanjega priorja.

Ustanovna listina grofa Hermana II. Celjskega z.dne 10. julija 1407 za pletersko kartuzijo (Arhiv RS), foto: Zvone Pelko

ŠESTSTOLETNIKA USTANOVITVE IN STOLETNIKA PONOVNE NASELITVE KARTUZIJE PLETERJE

Miloš Rybář

KARTUZIJA PLETERJE PO OBNOVITVI DO DANES

Besedilo je bilo napisano leta 1984 za zbornik o meništvu na Slovenskem, vendar takrat ni bilo objavljeno.

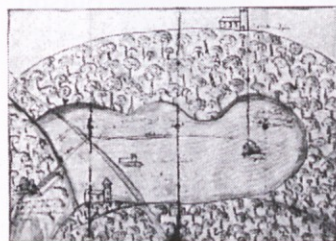
Samostan Pleterje je bil skoraj 200 let last ljubljanskih jezuitov; z dohodki pleterskih posestev so jezuiti lahko vzdrževali svoj kolegij in šolstvo, ki je bilo z njim zvezano. Ko je leta 1773 papež razpustil jezuitski red, imovino pa je prevzela tedanja avstrijska država, je Pleterje postalo državno posestvo. V času državnega posestva je tu v letih 1817–1821 služboval kot c. kr. gozdar Jožef Ressel, izumitelj ladijskega vijaka (njemu v spomin je na samostanskem pročelju vzdana spominska plošča). Leta 1839 je država prodala Pleterje in od tedaj je bilo privatna lastnina (enako se je zgodilo tudi z Jurkloštom). Zadnji lastnik Pleterij je bil madžarski baron Bors de Borsod; po njegovi smrti so njegove hčere Leonora, Zofija in Ljudmila želele posestvo prodati. Duhovnik ljubljanske škofije Jožef Benkovič je opozoril generala kartuzijanskega reda, da je na Kranjskem naprodaj nekdanji kartuzijanski samostan. Kartuzijani so se začeli zanj zanimati in 9. junija 1899 je bila podpisana pogodba, s katero so kartuzijani kupili Pleterje. Za kartuzijanski red sta pogodbo podpisala p. Valerijan Rey, generalni prokurator reda, in p. Alfonz Schmit, prior kartuzije Maria Hain pri Düsseldorfu.

V času tega nakupa je bila na Kranjskem klerikalno-liberalna borba in zato se je razplamtela strankarska polemika. Že domači liberalci niso bili s tem zadovoljni, ker bi se hoteli polastiti samostanskih gozdov. Na deželni ravni pa je začel polemiko v Slovenskem narodu zoper prihod kartuzijanov (oziroma »kartajzov«, kakor jih imenuje) znani novomeški odvetnik dr. Karel Slanc. Odgovarjal mu je dnevnik Slovenec, v zagovor kartuzijanov se je oglasil tudi Jožef Benkovič. Kljub tem polemikam so se kartuzijani naselili v Pleterjah.

Stara pleterska poslopja so bila v tako slabem stanju, da so skoraj vse podrli, le stara cerkev in nekaj bližnjih prostorov je ostalo v spomin na stari samostan (cerkev je s tem, da je opozoril spomeniško službo, rešil brusniški župnik F. Avsec). Na prostoru starega samostana so postavili po francoskem vzoru novega. Pri gradnji je bilo zaposlenih zelo veliko delavcev, včasih tudi do tisoč, med njimi so bili domačini, pa tudi Hrvati in Furlani, vodstvo so pa imeli Francozi. Na jugozahodnem vogalu je bilo treba odkopati hrib (Gorjance) in odvažati zemljo (z vagončki na tračnicah). V tem času je Francija leta 1901 sprejela ukrep, da ukine vse samostane. Tako je kartuzija Pleterje postala zatočišče za pregnane francoske kartuzijane. V Pleterje so pripeljali vse premičnine iz kartuzijanskega samostana Bosserville pri Nancyju, med njimi opravo za cerkev, samostansko knjižnico, dosti umetnin, predvsem slik, in celo cerkveni zvon. Tudi iz drugih

Darilna listina s pečati Friderika II. in Ulrika z dne 14. februarja 1441 (Arhiv Republike Slovenije)

Risba posesti in gozdnih meja iz 18. stoletja

Pogled na pletersko kartuzijo, grafični list 182 v Valvasorjevi Topografiji Kranjske iz leta 1679

kartuzijanskih samostanov so v Pleterje pripeljali predmete, npr. glavni oltar iz kartuzije Selignac. Leta 1904 so bila dela končana in 3. novembra je ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič ob navzočnosti stiškega, rajhenburškega in banjaluškega opata, druge duhovščine ter množice vernikov (ženske so tedaj zadnjikrat smele v samostan) posvetil samostansko cerkev. Po posvetitvi cerkve se je začela stroga klavzura v samostanu in redno samostansko življenje.

Prvi menihi so v Pleterje prišli že med gradnjo samostana (šematizem za leto 1901 navaja dva patra, bila sta to p. Alfonz Schmit in p. Ludvik Federer, ter 4 brate), ob uvedbi rednega samostanskega življenja je bilo 18 očetov in 41 bratov, leta 1906 so zabeleženi novinci. Število menihov je stalno naraščalo in doseglo tik pred prvo svetovno vojno vrhunec: 77 menihov (35 očetov in 42 bratov); tedaj je bil prior znani pisec nabožnih knjig p. Frančišek Saleški Pollien, Francoz. Po narodnosti je bilo največ Francozov, za njimi so bili nemško govoreči menihi, pa tudi Italijani so prihajali v Pleterje. Ob izbruhu prve svetovne vojne doživi samostan prve nevšečnosti; ker je bila Avstro-Ogrska v vojni s Francijo, so bili francoski menihi državljani sovražne države, sumili so jih, da vohunijo za Francijo, in v samostanu je bila prvič preiskava. Prior je postal p. Ludvik Federer (to čast je obdržal 20 let, nato je postal prior v Maria Hain), število menihov je padlo na 61 (26 – 35), ker so bili nekateri poklicani k vojakom.

Pri tem je treba omeniti tudi odnos prebivalstva do samostana. V prvem obdobju ni bilo priložnosti za posebne stike, četudi je bilo zelo veliko domačinov zaposlenih pri gradnji samostana in pozneje tudi nekaj na samostanskem posestvu. Značaj kartuzijanskega reda je namreč tak, da patri ne opravljajo dušnega pastirstva in zato ni toliko priložnosti za stike, samostanska cerkev je namenjena samo menihom (ostali imajo dostop samo na emporo) in je cerkev sploh pod klavzuro, kamor ženske ne smejo, zato se prebivalstvo ne udeležuje samostanskega bogoslužja. Končno so bili v začetku vsi menihi tujci, ki slovenščine niso znali, kar je še posebej povečalo odtujenost samostana. Nasploh tedaj o kartuzijanih po vsej Sloveniji ni bilo dosti znanega, sem in tja je kakšen verski list objavil članek pa tudi osrednji dnevnik kakšno reportažo (celo liberalno Jutro), vendar ne več kot o drugih redovih in samostanih. Tako je živelo Pleterje v prvem obdobju precej odmaknjeno življenje.

Počasi so glede tega nastale spremembe. Leta 1906 je vstopil med

Miloš Rybář
KARTUZIJA PLETERJE PO
OBNOVITVI DO DANES

Graditelj nove pleterske kartuzije francoski arhitekt Jean-François Pichat (1843-1914)

Gotski obokani lektorij kot pregrada med korom bratov in korom patrov;
foto: Zvone Pelko

samostanske brate prvi Slovenec, bil je to prekmurski rojak br. Bernard Gregorec, poznejši samostanski bolničar, med patre pa je stopil prvi Slovenec med prvo svetovno vojno, to je bil p. Ferdinand Stadler. Leta 1923 je vstopil med patre prvi Hrvat, bil je to duhovnik zagrebške nadškofije dr. phil. et theol. Edgar Leopold (1881–1977), ki je dobil redovno ime p. Josip, k priimku je pa dodajal še njegovo hrvaško obliko Lavov (tedaj je bilo v samostanu še 29 očetov, 2 novincev in 24 bratov). P. Josip Leopold je bil Zagrebčan, čeprav je bil slučajno rojen v banatskem Temišvaru (danes Timisoara v Romuniji). V Zagrebu je deloval kot gimnazijski katehet, bil je znan kot pisec apologetskih razprav in je imel v tedanji družbi širok krog prijateljev; v idejnem pogledu je nadaljeval tradicijo djakovskega škofa Strossmayerja. Leta 1934 je p. Josip Leopold postal prior. Številčno stanje v samostanu je bilo 1932. leta: 19 očetov (8 Francozov, 7 Nemcev ter po en Švicar, Hrvat in Slovenec), 2 bogoslovca (od tega 1 Slovenec), 3 kleriki novinci in 18 bratov (med njimi 4 Slovenci), leta 1935 pa je bilo 17 očetov in 24 bratov (med patri je bilo 9 Nemcev, 5 Francozov ter po en Švicar, Hrvat in Slovenec).

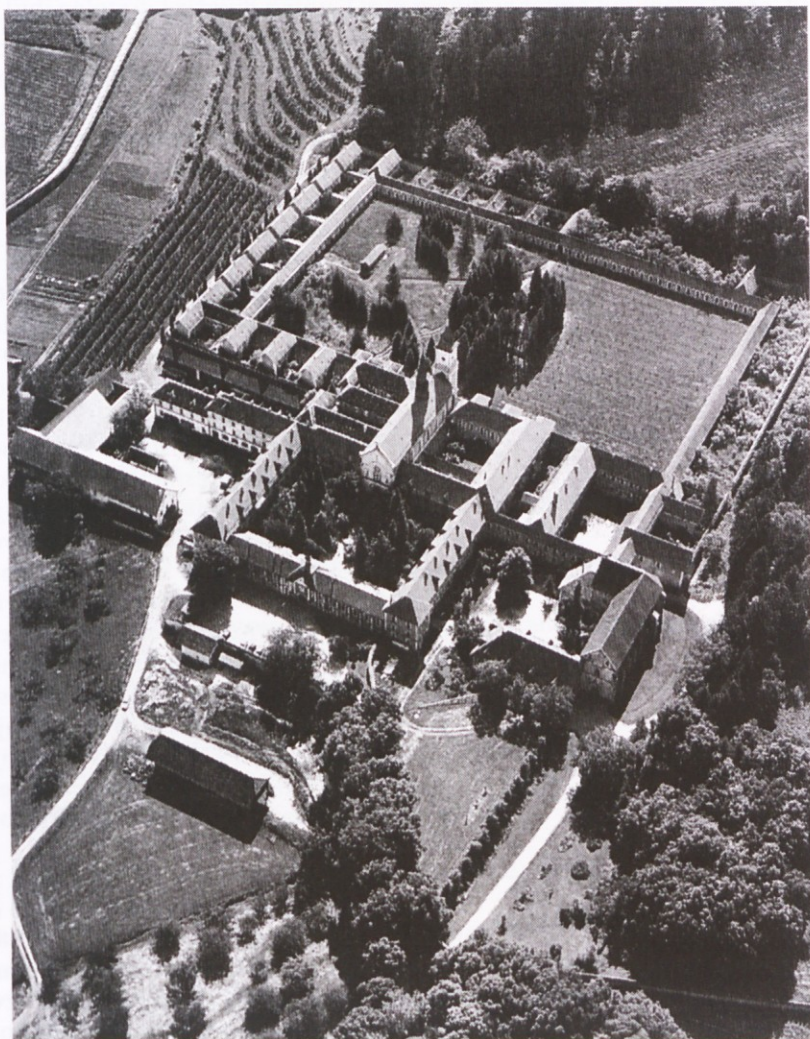
Prior Leopold si je v tem času pridobil tudi v Sloveniji mnogo prijateljev. Pomemben dogodek za Pleterje je bil izid njegove knjige *Kartuzijani in kartuzija Pleterje* leta 1938 (kot avtor v knjigi ni naveden). Knjiga je istočasno izšla v hrvaškem originalu in v slovenskem prevodu in je imela v Sloveniji pa tudi na Hrvatskem velik odmev, celo pravoslavna revija je o njej poročala. Izid te knjige je zelo povečal zanimanje za Pleterje in za kartuzijane in od tedaj dalje lahko zasledimo v slovenskem časopisju reportaže o obiskih v tej kartuziji. Odkar so bili v samostanu tudi domači patri in je bil celo prior jugoslovanski državljani, so nastajali stiki z okoliškim prebivalstvom, pa tudi drugod po Sloveniji in Hrvaški. Ob izbruhu druge svetovne vojne leta 1939 je samostan dosegel spet visoko število menihov, in sicer 69, od tega 19 očetov, 5 klerikalov in 6 novincev zanje ter 24 bratov in 18 novincev zanje (med patri je bilo 8 Nemcev, 5 Francozov, 3 Švicarji, 2 Slovenca in 1 Hrvat, med kleriki 1 Slovenec, med brati pa 3).

Prišlo je leto 1941 in z njim okupacija Jugoslavije. Pleterje je bilo najprej pod nemško, nato pod italijansko okupacijo. Začele so se rekvizicije in preiskave. Leta 1942 je bil na Gorjancih ustanovljen partizanski Gorjanski bataljon. V njem so bili nekateri domačini iz Šentjerneja, s katerimi je bil prior Leopold že od prej v prijateljskih odnosih in so tudi kot partizani prihajali v Pleterje. Kakor so že pred vojno v samostanu pogostili vsakega obiskovalca, tako so tudi nahranili vsakega partizana, ki je sam ali v skupini potrkal na samostanska vrata. Na ta način se je začelo sodelovanje med partizani in kartuzijo, najprej s prošnjami za hrano, nato za zdravila in druge potrebščine; samostanski bolničar br. Bernard je pomagal pri operacijah v bližnji partizanski ambulanti (sam je opravljal tudi amputacije), p. Ferdinand pa je hodil v ambulanto podeljevati ranjencem poslednje zakramente in tudi na partizanske pogrebe. Kartuzija je namreč imela za partizane zelo ugoden položaj kot zveza med gozdom in terenom. Samostan je bil s svojimi zalogami živil, z delavnicami, lekarno in z obsežnimi prostori za skrivališče ljudi in materiala veliko podjetje, kjer so lahko partizani našli vse, kar so potrebovali. Da bi tako sodelovanje preprečila, se je v novembru 1942 naselila v samostanu formacija, ki se je imenovala »legija smrti« in ki so jo oboroževali, plačevali in nadzi-

rali Italijani. Partizani so najprej naslovili na predstojništvo samostana odprto pismo, v katerem so napisali, da odklanjajo vsako odgovornost za primer, če bodo »prisiljeni uničiti to trdnjavo«, nato pa so v dneh od 18. do 20. februarja 1943 napadli Pleterje in zadnji dan, ko so napadalcu že zažgali 17 celic in dva kraka križnega hodnika, so se »legisti« s pomočjo Italijanov umaknili v Šentjernej in od tedaj dalje v samostanu ni bila nastanjena nobena oborožena formacija več.

Delovanje priorja Leopolda v korist partizanom oz. Osvobodilne fronte seveda ni ostalo prikrito okupatorjem. Po kapitulaciji Italije in po nemški ofenzivi na Dolenjskem so proti koncu oktobra 1943 zasedli ta predel Nemci in že 24. oktobra so novi okupatorji aretirali priorja. Iz zaplenjenega partizanskega arhiva so imeli Nemci neizpodbitne dokaze o sodelovanju p. priorja s partizani, zato mu je bila namenjena smrtna kazen. Toda na intervencijo iz Vatikana je bil na sveti večer 1943 izpuščen, ni se pa smel vrniti v Pleterje. Moral je oditi v konfinacijo v Italijo, v kraj, ki si ga bo sam izbral. Izbral si je najbližji kartuzijanski samostan Vedena pri Bellunu in tam preživel preostali čas vojne. V Pleterje pa so tudi v njegovi odsotnosti prihajali partizani, kot so bili vajeni že prej. Samostan je tedaj štel 19 očetov, 4 novice

Pogled na Pleterje iz zraka od jugozahodne strani; foto: Zvone Pelko

ter 21 bratov (med očeti je bilo 9 Nemcev, 4 Francozi, po 2 Švicarja in Slovenca ter po 1 Holandec in Hrvat).

Po vojni je samostan kmalu zašel v krizo: tuji državljani so Pleterje zapustili. Samostan se je moral obdržati z domačimi redovniki in pri tem ima zasluge tudi prior Leopold, ki je s svojim ugledom pripomogel, da je samostan prebrodil to krizo. Kakor je bil p. Josip Leopold verjetno edini visoki cerkveni dostojanstvenik v Sloveniji, ki je bil med vojno v neposrednem stiku s partizani in z vodstvom Osvobodilne fronte, tako je bil po osvoboditvi eden izmed redkih cerkvenih dostojanstvenikov, ki so hodili na državne sprejeme, proslave itd., saj je večino vodilnih funkcionarjev v Sloveniji poznal že kot partizane in mu ni bilo težko priti v stik z njimi.

Tedaj je dokončno izginila tista odmaknjenost samostana od okolice, ki je tako značilna za kartuzijane. Kartuzijanski patri so začeli stalno ali občasno opravljati dušnopastirske funkcije v bližnjih župnijah (zaradi velikega pomanjkanja škofijskih duhovnikov), tudi patri, ki so se po daljšem obdobju vrnili, in novi tuji menihi, ki so se tukaj naselili, so govorili vsi slovensko, samostanski bolničar br. Bernard je začel med vojno obiskovati na domovih tudi civilne bolnike, ker šentjernejska zdravnica zaradi stalnega obstreljevanja ni mogla hoditi na nevarno območje; to navado je br. Bernard obdržal tudi po vojni in zdravil ljudi, ki so hodili po pomoč od blizu in daleč. Prior Leopold je s svojimi številnimi spisi napolnjeval stolpce slovenskih časopisov (njegova bibliografija obsega preko 50 enot iz pleterskega obdobja), novinarji pa so pisali reportaže o njem in o samostanu v najrazličnejših listih po vsej državi. Obiskovalci so prihajali v Pleterje iz domovine in tujine, po vsej Sloveniji so prodajali pleterske izdelke in pridelke. Iz najbolj odmaknjenega samostana se je kartuzija Pleterje spremenila v najbolj poznan katoliški samostan v vsej državi.

Dr. Josip Edgar Leopold je leta 1967 odložil vodstvo samostana, ko je bil star 87 let in je 33 let vodil Pleterje (samostan je tedaj štel 7 očetov in 13 bratov). Čez 10 let je v 97. letu starosti umrl. Ob grobu se mu je ljubljanski nadškof in metropolit dr. Jožef Pogačnik zahvalil za njegov zgled partiotizma in mnogih žrtev, pa tudi za enako delovanje pleterskega samostana, kar je po nadškofovih besedah pripomoglo, da se niso uresničili nečloveški okupatorjevi načrti o iztrebljanju slovenskega naroda; nadškof je izrazil željo, naj kartuzija Pleterje nadaljuje to delo za blagor slovenskega naroda. Novi prior je postal p. Janez Krstnik Drolc, ki je obnovil redovno disciplino in že v začetku svojega vodstva prebrodil krizo, ki je nastala v zadnjih letih pod prejšnjim priorjem; kartuzija Pleterje je namreč izgubila pravico do noviciata. Slovenski listi v zamejstvu in zdomstvu so tedaj že pisali, da je kartuzija Pleterje ukinjena, toda samostan je spet dobil noviciat in to je bil zunanji znak, da ne bo ukinjen; povečalo se je tudi število tujih patrov. Leta 1978 je bila v kartuziji nova maša. Leta 1984 je štel samostan 10 očetov: štiri Slovence ter po enega Avstrijca, Hrvata, Irca, Nizozemca, Nemca in Švicarja, bratov pa je bilo devet in vsi so bili Slovenci.

Ker se večkrat omenja vprašanje povezanosti okolice s samostanom, naj omenim še besede, ki jih je izrekel predsednik predsedstva SR Slovenije Viktor Avbelj, ko je ob 80-letnici vrnitve kartuzijanov in 75-letnici obnovitve rednega samostanskega življenja izročil kartuziji red zaslug za narod z zlato zvezdo; tedaj je poudaril, da je pleterska kartuzija s svojo zraščenostjo s tedanjimi družbenimi

razmerami, s svojo arhitekturo in gospodarskim življenjem družbeno in umetniško zaokrožena celota, ki je harmonično vključena v našo dolensko pokrajino.

Od vseh kartuzijanskih samostanov iz bivše avstro-ogrske monarhije je edino pleterska kartuzija doživela obnovev redovnega življenja. Nikjer drugje, ne v nasledstvenih državah ne v sami Avstriji, ni nobenega drugega kartuzijanskega samostana. Tako je kartuzija Pleterje tudi najbolj na vzhodu ležeči kartuzijanski samostan in obenem edina naselbina kartuzijanov v nekdanjem socialističnem svetu. V Sloveniji je to edini izrazito kontemplativni moški red, vsi drugi redovi opravljajo tudi dušno pastirstvo. Kljub svoji kontemplativni vlogi so kartuzijani na poseben način povezani s Cerkvijo in tudi s svetom, tako opravljajo svoje posebno poslanstvo. Kartuzija Pleterje je v Cerkvi na Slovenskem posebej prisotna in lahko rečemo, da je njen značilen in nepogrešljivi del ne samo po svoji kontemplativni vlogi, temveč tudi po svojih zunanjih znakih. Danes menihom ni treba več prepisovati knjig, kartuzijani bogatijo slovenski knjižni trg s prevajanjem in izdajanjem verske literature. Po naših cerkvah in domovih je lepo število jaslic, ki jih je iz gline oblikoval pleterski menih. Dosti je njegovih značilnih križev v ekspresionističnem slogu, tudi celotnih križevih potov. Drug menih izdeluje kovinske križe, ki krase grobove naših dragih. Tako je kartuzija Pleterje dočakala 900-letnico kartuzijanskega reda. Sinovi svetega Bruna skušajo tudi v sedanjih razmerah živeti po izročilu svojega začetnika in s tem izročilom stopajo v bodočnost.

BIBLIOGRAFIJA (izbor)

J. Hollenstein – S. Capuder: Kartuzija Pleterje – pogled v meniško življenje. Pleterje 1983. Izdano tudi v angleškem, francoskem, hrvaškem in nemškem jeziku.

J. E. Leopold-Lavov: Kartuzija Pleterje in partizani, 1941-1945. Spomini. Ljubljana 1953, 2. izd. Maribor 1977.

[J. E. Leopold-Lavov]: Kartuzijanci i kartuzija Pleterje. Pleterje 1938.

[J. E. Leopold-Lavov]: Kartuzijani in kartuzija Pleterje. Pleterje 1938.

A. Lesjak: Zgodovina šentjernejske fare na Dolenskem. V Ljubljani 1927, str. 128-134.

M. R[ybář]: Jubilej kartuzije Pleterje. Družina XXVIII/99, št. 47 (9.XII.), str. 6.

M. R[ybář]: P. Josip Edgar Leopold. Mohorjev koledar 1978 (Celje), str. 125-127.

A. Smrekar: Kartuzija Pleterje. Fotografija J. Anderlič. Pleterje 1982. Besedilo slov., hrv., nem., franc.

M. Zadnikar: Pleterje. Ljubljana 1976. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. 59)

Catalogus cleri oz. Letopis ljubljanske (nad)škofije oz. Cerkve na Slovenskem ter Opći šematizem Crkve u Jugoslaviji za citirana leta.

PLETERSKI PREDSTOJNIKI OD LETA 1900

1. **1900–1901** Alphonse Schmitt (Bosserville), rektor
* 14. 10. 1859 Luksenburg, + 10. 10. 1901
2. **1902–1905** Piere M. Pepin (Montreuil), rektor, **1905 – 1906** prior
* 21. 5. 1857 Francija, + ?
3. **1906–1910** Marie-Bernard Meyrand (Selignac), prior
* 26. 5. 1850 Saint Julien, Francija + 22. 1. 1920
4. **1910–1911** Jean –Baptiste Mottini (Grande Chartreuse), prior
* 1. 3. 1848 Lugano, Švica, + ? Rim
8. **1911–1914** Francois de Sales Pollien (Grande Chartreuse), prior
* 1. 8. 1843 Chévènoz, Savoja, + 1936 Calabria
6. **1914–1934** Louis Federer (Hain), prior
* 6. 5. 1869 Nemčija, + avgust 1945
7. **1934–1967** Jožef Edgar Leopold (Pleterje), prior
* 17. 1. 1881 Temesvar, Romunija, + 18. 5. 1977
8. **1967–1985** Janez Drolc (Pleterje), prior
* 15. 10. 1916 Zagorje, + 30. 10. 1991
9. **1985–1995** Janez Hollenstein (Valsainte), prior
* 18.3.1933 Švica
10. **1995–2001** Lanuin Fischer (Pleterje), prior
* 10. 10. 1917 Nemčija
11. **2001–** Jožef Marija David (Marienau), prior
* 25. 4. 1963 Hansdülmen (Nemčija)

Zgoraj: Gotski sklepnik križnega hodnika, foto: Zvone Pelko
Spodaj: Opečni tlakovec s Celjskim grbom iz 15. stoletja, foto: Zvone Pelko

ZA SAMOSTANSKIMI ZIDOVI IN ONKRAJ NJIH

Kartuzijanska lekarna in samostanski bolničar v Pleterjah od leta 1904 dalje

Besedilo je bilo napisano leta 1985 in namenjeno za objavo v publikaciji *Zgodovina zdravstva na Dolenjskem*, ki naj bi ga izdala Krka, tovarna zdravil, Novo mesto, a do izida ni prišlo.

1. F. M. Dolinar: *Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje 1597-1704*, Ljubljana 1976, str. 27-32, 99-102

2. F. M. Dolinar, nav. delo, str. 113

3. Prim. J. Bogataj: *Iz ljudske medicine na Dolenjskem*, v zborniku *Zgodovinski oris zdravstva na Dolenjskem*, Ljubljana 1973 (Knjižnica Zdravstvenega vestnika. 1.), str. 32

4. /J. E. Leopold-Lavov:/ *Kartuzijani in kartuzija Pleterje*, /Pleterje 1938/, str. 134-135

5. M. Smole: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, Ljubljana 1982, str. 352

6. I. Pirkovič: *Svobodna republika pod Gorjanci*, Ljubljana 1982, str. 300

7. (J. E. Leopold-Lavov:) *Kartuzijani in kartuzija Pleterje*, /Pleterje 1938/, str. 135-139; M. Zadnikar: *Pleterje*, Ljubljana 1976 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 59) str. 19-24; M. Rybář: *Kartuzija Pleterje po obnovitvi do danes* /referat na simpoziju Meništvo na Slovenskem, Pleterje 24. V. 1984, razmnoženo za udeležence simpozija kot priloga zbornika *Redovništvo na Slovenskem 1*, Ljubljana 1984/, str. 1-2

Za kartuzijani so ob koncu XVI. stoletja prevzeli Pleterje jezuiti. Z dohodki samostanskega posestva naj bi vzdrževali v Ljubljani svojo kolegij in z njim povezano šolstvo. Da bi bolje upravljali posestvo in da bi ob spravljanju pridelkov laže nadzorovali podložnike, so jezuiti leta 1606 ustanovili v Pleterjah svojo rezidenco; ustanovitelji so tudi želeli, da bi bila ta rezidenca okrevališče za obolele jezuite. Rezidenca je obstajala do leta 1692, ko so jo jezuiti sami ukinili zaradi previsokih vzdrževalnih stroškov. Po tem letu so jezuiti sicer še ostali lastniki Pleterij, niso pa posestva upravljali neposredno. V rezidenci je stalno prebivalo povprečno od pet do šest jezuitov, med njimi so bili dva ali trije patri.¹ Ali so v Pleterjah imeli svojo lekarno, nam viri ne povedo, le v seznamu jezuitov naletimo tudi na funkcije bolničarja (*infirmarius*). Iz časa jezuitske rezidence v Pleterjah je dokumentiran tudi dogodek, ki bi morda kazal na primer ljudske medicine. 7. julija 1653 je grof Johann Ernest Paradeiser dal prijeti pleterskega podložnika Janeza Šušteršiča z Jame, ki je bil kljub takojšnjemu posredovanju jezuitskega superiorja Stora 31. julija 1653 obsojen na smrt na grmadi zaradi magije.² »Čarovništvo« so v tisti dobi očitali predvsem ženskam; zato lahko domnevamo, da se je omenjeni pleterski podložnik ukvarjal z magičnim zdravljenjem, ki se je pri prebivalcih Podgorja ohranilo prav v naše stoletje.³

Po razpustitvi jezuitskega reda leta 1773 je Pleterje postalo državno posestvo in je tako ostalo do leta 1839. Tedaj so v bivšem samostanu stanovali državni uslužbenci, ki so skrbeli za posestvo, med njimi tudi cesarsko-kraljevski gozdar Josef Ressel, poznejši izumitelj ladijskega vijaka (v letih 1817–1821).⁴ Tedaj gotovo v poslopju ni bilo nobene lekarne ali kaj podobnega. Država je dala posestvo leta 1839 na dražbo, kupil ga je madžarski baron Adolf Bors de Borsod, leta 1868 pa, spet na dražbi, baron Friderik Bors de Borsod; po njegovi smrti so leta 1883 posestvo podedovale njegove tri hčere, Eleonora, Zofija in Ljudmila.⁵ Najstarejša med njimi, Eleonora, bivša dvorna dama avstrijske cesarice Elizabete, je imela za seboj nekaj študija medicine in je bila slikarka ter kmečka homeopatinja.⁶

Od teh treh madžarskih baronic je junija 1899 kupil posestvo kartuzijanski red. Tako so se po tristo letih spet vrnil v Pleterje kartuzijani, ki so razen stare gotske cerkve in nekaj bližnjih prostorov, vsa poslopja podrli in na prostoru starega samostana po francoskem vzoru postavili novega. Prav med to gradnjo so leta 1901 v Franciji razpustili vse samostane in je tako kartuzija Pleterje postala zatočišče za pregnane francoske kartuzijane. V Pleterje so pripeljali vse premičnine iz kartuzijskega samostana Bosserville pri Nancyju, med njimi opravo za cerkev, samostansko knjižnico, dosti umetnin, predvsem slik in celo cerkveni zvon. Tudi iz drugih francoskih kartuzijanskih samostanov so v Pleterje pripeljali predmete, npr. glavni oltar iz kartuzije Séalignac. Seveda je bila med opravo tudi samostanska lekarna, saj se v njej še danes po nekaterih napisih v francoščini vidi, da je iz Francije; leta 1904 je bila gradnja končana in 3. novembra je

8. *Catalogus cleri dioecesis Labacensis* 1905, str. 156 in 1913, str. 170

9. Register samostanskih bratov, str.

18, arhiv kartuzije Pleterje

10. Register ..., str. 43

11. Register ..., str. 61

12. *Ordinarium Cartusiense pro Divinis Officiis in Ordine Cartusienso uniformiter celebrandis*, nova ed., *Cartusiac Majoris* 1932, cap. 22

bila posvečena nova samostanska cerkev. Po posvetitvi se je začelo redno samostansko življenje.⁷

Leta 1905 je bilo v samostanu 60 menihov, in sicer 19 očetov in 41 bratov. Število menihov je stalno naraščalo in doseglo tik pred prvo svetovno vojno vrhunec: 77 menihov, 35 očetov in 42 bratov.⁸ V pretežni večini so bili Francozi. Register samostanskih bratov kartuzije Pleterje omenja več samostanskih bratov, ki so opravljali posle samostanskega bolničarja; trije so bili Francozi,⁹ eden Španec,¹⁰ še danes pa je ohranjen spomin na francosko govorečega Švicarja, ki je bil bolničar. To je bil br. Casimir Magnin (vstopil v red leta 1911, pred tem pa bil študent filozofije, leta 1920 odšel v kartuzijo Firenze).¹¹ Koliko časa in v kakšnem zaporedju je kdo od teh bratov opravljal posle samostanskega bolničarja, iz registra ni razvidno, verjetno pa je bil nadalje br. Casimir. Pri tem bi rad opozoril na posebne naloge, ki jih ima samostanski bolničar pri kartuzijanih. Da tak streže bolnikom in skrbi za samostansko lekarno, je samo po sebi umljivo. Poseben puščavniški način kartuzijanskega življenja mu tudi narekuje, da čim prej ugotovi bolnika. Ker živi kartuzijan sam v svoji celici (hišici), ugotovijo sobratje njegovo bolezen tedaj, če ne bi vzel hrane, ki mu jo prinašajo skozi okence, ali pa po njegovi odsotnosti v cerkvi, kjer se zbirajo trikrat na dan k skupnemu bogoslužju. Vodilo kartuzijanskega reda tako označuje naloge samostanskega bolničarja: Dolžnost bolničarja je, da poišče tiste, ki ne pridejo v cerkev, da obiskuje bolnike in da jih podpira pri opravljanju molitev. Te naloge kartuzijansko Vodilo tako opisuje, da navaja primere, ko menihu postane slabo med bogoslužjem v koru in tedaj prosi voditelja kora za dovoljenje, da lahko odide. Bolničar sledi temu menihu in mu da potrebno pomoč. Prav tako je predpisano, da bolničar od začetka bogoslužja ugotovi, kdo od menihov v koru manjka, da ga poišče v njegovi celici in zanj poskrbi. Za bolnike določa Vodilo, da so oproščeni od dnevnih molitev, ki so sicer predpisane za menihe; lahko pa bolniki s priorjevim dovoljenjem prosijo bolničarja, da pride k njim ob uri, ki je zanje najbolj primerna, in jim pomaga pri molitvi, če sami to komaj zmorejo ali pa da jim bolničar sam bere molitve, če tega sami niso zmožni. Bolničar sme pred molitvijo ali po njej pri bolniku posedeti in se z njim in morebitnimi drugimi obiskovalci pomenkovati. Kadar se bolezen poslabša, tedaj pa bolnik ni več samo v oskrbi bolničarja, temveč skrbi zanj cela redovna skupnost, tako npr. kadar je bolnik v smrtni nevarnosti, mu prior ali vikar v spremstvu vseh menihov prinese poslednje zakramente; od tedaj dalje določa prior za obiske tega težkega bolnika tiste menihe, ki mu lahko »z besedo in molitvijo koristijo za dušno in telesno zdravje«. Bolničarja razbremenjujejo drugi menihi tudi v neposredni smrtni nevarnosti, tedaj bolnika dan in noč pazita vsaj dva meniha.¹²

Med samostanskimi bolničarji je bil posebno znan br. Bernard Gregorec, zato si posebej oglejmo njegovo delovanje. Rojen je bil 13. junija 1880 na Tišini v Prekmurju, pred vstopom v red se je imenoval Anton, obiskoval je dva razreda gimnazije, tako da je znal tudi latinsko in je v samostanu lahko sodeloval pri latinskem koralnem petju patrov v cerkvi. Preden je prišel v Pleterje, je bil trgovski pomočnik in trgovski potnik; govoril je nemško, francosko in madžarsko. V kartuzijanski red je vstopil kot samostanski brat 1. januarja 1906 (nekaj mesecev za prvim Slovencem, ki je vstopil v Pleterje, bil je to Jožef Ulčar). V prvi svetovni vojni je bil br. Bernard mobiliziran in je v

Br. Bernard v svoji lekarni leta 1937

14. J. E. Leopold-Lavov: Kartuzija Pleterje in partizani. 1941-1945. Spomini, Ljubljana 1953; 2. izd. Maribor 1977 (odslej Leopold)

15. K. Draganović: Opći šematizam katoličke Crkve u Jugoslaviji, Sarajevo 1939, str. 456; Letopis ljubljanske škofije 1944, str. 143

16. I. Pirkovič, n.d., str. 196

avstro-ogrski armadi služil kot bolničar od marca 1915 do aprila 1918. Svoje izkušnje, ki jih je pridobil v tej službi, je uporabljal pozneje, ko je v kartuziji Pleterje prevzel posel samostanskega bolničarja in brivca (verjetno je bilo to leta 1920 po odhodu br. Casimira); posebej pa mu je to koristilo med drugo svetovno vojno, ko je pomagal v partizanski bolnišnici, ki je bila blizu Pleterij.

Sodelovanje kartuzije Pleterje s partizani je dovolj znano, posebej je o tem pisal tedanji prior p. dr. Josip Edgar Leopold-Lavov (1881-1977, prior 1934-1967).¹⁴ Samostan je ob izbruhu druge svetovne vojne štel 69 menihov (19 očetov, 5 klerikov in 6 novincev zanje ter 24 bratov in 18 novincev zanje, leta 1944 pa 44 menihov (19 očetov, 4 klerike in 21 bratov).¹⁵ Spomladi leta 1942 je bil na Gorjancih ustanovljen Gorjanski bataljon, v katerem so bili nekateri domačini iz Šentjerneja, s katerimi je bil prior Leopold že prej v prijateljskih odnosih in so tudi kot partizani prihajali v Pleterje.¹⁶ Kakor so že pred vojno v samostanu pogostili vsakega obiskovalca, tako so tudi nahranili vsakega partizana, ki je sam ali v skupini potrkal na samostanska vrata. Na ta način se je začelo sodelovanje med partizani in kartuzijo, najprej s prošnjami za hrano, nato za zdravila in druge potrebščine.

Prior Leopold je položaj samostana in njegov pomen za partizane opisal tako: »Kartuzija Pleterje je imela za partizane zelo ugoden položaj. Leži na podnožju gora, naravnost prislonjena na gozd, nedaleč od Žumberka in Gorjancev, pod Banom in Javorovico. Oddaljena je od glavne ceste, ima več vhodov in izhodov, in sicer proti Javorovici, Drči in Šmarju. Z vseh teh strani se lahko pride v Pleterje, ne da bi mogel to kdo nadzirati. Ni ob cesti Šentjernej-Drča, marveč bolj ob strani, a vendar tako, da se lahko odtod nadzoruje glavna cesta, ter je samo 3 km oddaljena od Šentjerneja. Zato je bila kartuzija Pleterje za partizane naravnost spojnica gozda s terenom, važna za dohod partizanov na teren, a hkrati tudi važna strateška točka za partizansko vojsko. Brez Pleterij so bili partizani nekako omejeni v svojem gibanju proti Šentjerneju. Razen tega so bile Pleterje pravzaprav večje podjetje na skrajno ugodnem položaju, kjer so mogli partizani kriti vse potrebe.

17. Leopold (1. izd.), str. 16

18. Leopold str. 15, 16 in 24; Pirkovič
str. 395

19. Leopold str. 18; prim. Pirkovič str.
329

Pogled iz zraka na kartuzijo Pleterje;
foto: Zvone Pelko

Tu je bila velika kovačnica, mehanična delavnica, mizarstvo, tu so bili prostori za skladišče in tu je bilo dovolj sanitetnega materiala.«¹⁷ Za prehrano Gorjanskega bataljona poroča prior Leopold, da v samem začetku še ni bila dovolj organizirana in so jim razna živila pošiljali iz samostana. Bataljon je začel z malim in so nekaj vreč živil, ki so jih nabrali, in drugo opremo (platno, odeje) imeli spravljene kar v samostanu (enako so imeli okoliški prebivalci spravljeno v samostanu svojo imovino – obleko, obutev, pohištvo, živila in celo živino, da bi to zaščitili pred italijanskim okupatorjem, predvsem potem, ko so Italijani začeli okolico Pleterij bombardirati).¹⁸

V Šentjerneju je bil tedaj zdravnik dr. Dušan Reja. Skupaj z ženo dr. Zvezdo Zadnik-Reja sta imela splošno ordinacijo. Marca 1942 so Italijani zdravnika zaprli, naslednji mesec pa še njegovo ženo; najprej sta bila zaprta v Kostanjevici, končno so ju odpeljali v konfinacijo v Italijo. V njuni zapuščeni ordinaciji je bilo polno takih stvari, ki bi jih potrebovala saniteta Gorjanskega bataljona. Partizani so 15. junija 1942 pri belem dnevu odpeljali z vozom vse stvari, ki so bile v ordinaciji, četudi so bili v bližini nastanjeni Italijani. Zvečer so te stvari pripeljali v Pleterje in spravili v svoje skladišče. Pripeljali so vse zdravniške in stomatološke instrumente ter mnogo zdravil.¹⁹ Tako si je Gorjanski bataljon oskrbel osnovna sredstva za svojo načrtovano

bolnišnico. Bataljon je že imel prve ranjence, zato je bila bolnišnica nujno potrebna in seveda tudi zdravnik. Za ambulanto so nameravali najprej uporabiti kar samostan, toda bilo je prenevarno, ker bi ranjence lahko zajeli Italijani. Zato so izbrali zapuščeno hišo v Apneniku ob cesti proti Vratnemu nad Pleterjami; hiša ni bila naseļjena, ker je njen lastnik, sodnik Maksimiljan Fric, živel v Zagrebu. Kmalu so dobili tudi zdravnika, bil je to dr. Stanko Černelč iz Brežic, od koder so ga Nemci izgnali. Živel je v Kostanjevici, kjer so ga Italijani zaprli, partizani pa so zapornike osvobodili in tako je Gorjanski bataljon dobil tudi zdravnika (bilo je to 23. maja 1942). V bolnišnici v Apneniku (imenovala se je Sanitetna postaja št. 16) je imel dr. Černelč ob sebi bolničarja in dve bolničarki. Ko je dr. Černelč zbolel, ga je nadomeščal dr. Šumski (medicinec Dolfe Medvešček). Kartuzija Pleterje je dnevno oskrbovala bolnišnico z živili, prior Leopold piše, da so prejemale mleko, vino, sir, maslo, med, zelenjavo in sadje. Zdravila, sanitetni material in instrumentarij pa so dobivali iz partizanskega skladišča v Pleterjah in iz samostanske lekarne.²⁰

Tako se je začelo sodelovanje samostanske lekarne in bolničarja br. Bernarda s partizansko saniteto, saj je bil material, ki ga je bolnišnica v Apneniku dobivala iz Pleterij, neobhodno potreben za njeno delovanje. Prior Leopold pripoveduje v svojih spominih, da so morali neke nedelje amputirati roko hudo ranjenemu partizanu. Operiral je dr. Černelč, za asistenta so poklicali tudi dr. Novaka, ki je delal na sektorju Škocjan, pomagal pa je tudi br. Bernard. Bolnišnica ni imela niti žage za kosti, to je prinesel s seboj br. Bernard.²¹ Tako se je začela operacijska praksa br. Bernarda, da je potem celo sam opravljal manjše amputacije. Dr. Ivan Pintarič, ki je to sanitetno postajo obiskoval na konju ali s kolesom, piše o njej tako: »Ambulanta št. 16 pa je bila na Gorjancih v bližini Pleterja ... Uporabljena je bila lična vila v planinskem slogu ... Ta seveda je odgovarjala vsem higienskimi predpisom. Izgledala je kot majhen sanatorij ... Ob nujnih primerih je pomagal brat iz samostana Pleterje, menda Bernard po imenu. Samostan je šel ranjencem zelo na roko materialno, dobivali so sir, mleko itd. od tam. V samostanu smo imeli tudi v neki celici skladišče sanitetnega materiala. Prišel je ta material na naslov samostana za nas iz Ljubljane. Hrana je bila tudi odlična, beli kruh, sadje, grozdje itd ...«²² Dr. Dolfe Medvešček pa je br. Bernarda tako opisal: »V postojanko je redno hodil na obisk redovnik iz kartuzije Pleterje (v resnici je bil brat, op. M. R.) Bernard, ki je redno prinašal za ranjence sir, sadje, kruh in sanitetni material. Z veliko vnemo je pomagal pri previjanju in dajal najboljše nasvete in predloge. Zaradi svojega prijetnega in pristrčnega obnašanja je bil zelo priljubljen, saj smo v njem videli pravega slovenskega redovnika.«²³ Dr. Bernard ni bil edini kartuzijski obiskovalec bolnišnice; tja je zahajal tudi p. Ferdinand Stadler, tedaj edini slovenski pater, ki je bival v Pleterjah, da je težkim ranjencem podeljeval poslednje zakramente in sodeloval pri partizanskih pogrebih.²⁴ Toda ta bolnišnica je bila preblizu in premalo zavarovana, tudi možnosti za konspiracijo ni bilo. Ob koncu avgusta 1942 so partizani bolnišnico preselili.²⁵

S preselitvijo bolnišnice v Apneniku pa ni prenehalo delovanje samostanske lekarne in br. Bernarda za partizane. Prior Leopold tako opisuje nadaljnje delovanje: »Pravzaprav so bile Pleterje neke vrste ambulanta. Partizani so prihajali pogosto, skoraj vsak dan, ta, da mu izderemo zob, drugi, da mu previjemo rano, tretji po aspirin, četrti

20. Leopold str. 18-19; Pirkovič str. 249; D. Medvešček: Skrb za ranjence in bolnike v Gorjanskem podokrožju, v brošuri Gospodarstvo in zdravstvo med NOB na območju Gorjancev, Ljubljana 1975, str. 2-4

21. Leopold str. 19

22. I. Pintarič: Bolnice v Gorjancih. Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. 417; prim. tudi. J. J/arc/: Dolenjske partizanske bolnišnice v poletju 1942, Dolenjski list VIII/1957, št. 27 (3.VII.), str. 4; M. Mikuž: Oris partizanske sanitete na Slovenskem, Ljubljana 1967, str. 57-58

23. Medvešček, n.d., str. 4-5

24. Leopold str. 19, 82

25. Medvešček str. 5-6; Leopold str. 19-20; isto kot op. 22

26. Leopold str. 28

po kakšno mazilo, po obveze, pa alkohol za izpiranje ran, po sanitetni material itd. Naš bolničar je imel polne roke dela, da je lahko vsem ustregel. Tako je verjetno nastala legenda, da je bila v Pleterjih partizanska bolnišnica. Res je, da je od časa do časa ležal pri nas kak ranjenec. Partizani so ponovno prihajali od daleč. Tako je neki star partizan prišel k nam celo iz Stopič. Imel je hudo poškodovan prst na roki, tako da mu ga je moral brat Bernard amputirati. Mnogo jih je prihajalo k nam po zdravila iz bližnjih in oddaljenih krajev – civilisti in partizani. Razdali smo mnogo zdravil. Obilno sta nam pri tem pomagali lekarna Andrijanič v Novem mestu in lekarna sv. Miklavž (Fon Emilija) v Kostanjevici na Krki. Celó s Hrvaškega so prihajali k nam po zdravila.« Tako je Žužemberačko-pokupski odred prosil za borvazelin, levkoplást, povoje, gazo, brizgalko za injekcije z iglami, streptazol mazilo, kirurški nož in kombinirane praške.²⁶ Prior Leopold pripoveduje, kako so dobivali zdravila za partizane. V Kostanjevico je hodil br. Bernard z nahrbtnikom, spremljal ga je drug slovenski brat, Rafael Ilovšek. Težava je bila na mostu čez Krko v Kostanjevici, ker je tam straža ponavadi vse pregledovala. Toda mr. Fonova je znala poslati zdravila za partizane tudi po skrivnih poteh in to ji je prineslo več kot štiri in pol mesece zapora.²⁷

27. Leopold str. 59

Odkar je imel br. Bernard na razpolago komplet inštrumentarij iz ordinacije dr. Reje, je svoje delovanje v samostanu lahko razširil. Poleg prve pomoči je sedaj lahko za svoje sobrate opravljal tudi vso malo kirurgijo, vključno z ruvanjem zob ter dajanjem injekcij. Zaradi svojega delovanja je postal br. Bernard pri partizanih zelo poznan in priljubljen; pa ne samo pri partizanih. Okoliško civilno prebivalstvo ga je namreč začelo klicati tudi k bolnikom na svoje domove. Položaj okoli Pleterij je bil namreč tak, da so od ene strani streljali partizani, od druge pa Italijani ali pa belogardisti in zato se šentjernejska zdravnica dr. Justina Senegačnik ni upala obiskovati domov na tem območju. Ljudje so pričakovali, da na br. Bernarda v njegovi beli kuti ne eni ne drugi ne bodo streljali, zato so začeli klicati njega k svojim bolnikom in tako je br. Bernard začel zdraviti tudi civiliste, kakor je vedel in znal. To njegovo delovanje s koncem vojne ni prenehalo, ampak se še povečalo. Četudi so sedaj zdravniki brez nevarnosti lahko hodili po domovih, so ljudje še nadalje raje klicali br. Bernarda, ker so se nanj že navadili, in celo od drugod so prihajali k njemu v Pleterje.

Kaj in kako je br. Bernard zdravil? Zdravil je vse bolezni, od raka do odrezanih prstov, celo proti izpadanju las je imel zdravilo. Za raka je značilen primer, ko so nad nekim možem zdravniki že obupali zaradi raka na pljučih in mu dosodili samo še šest mesecev življenja. Br. Bernard mu je dal čaj, ki ga je bolnik redno pil, in stanje se mu je zboljšalo, da je živel še šest let. Nek otrok je pri igri po nesreči zasekal svoji sestrici prst, tako da je izgledalo, da je izgubljen. Deklico so hitro pripeljali k br. Bernardu, ki je prst naravnal in zažil ter imobiliziral, da se je zarastel in lahko nadalje služil. Ta dogodek mu je prinesel velik ugled. Zobe je ruval na samostanskem »častnem dvorišču« v bližini sončne ure. Pacienta je posadil na stol za britje, in ker je ta posel opravljal brez anestezije, sta pacienta držala vratar in še kdo drug, ki je bil pri roki. Razširjena je legenda, da je pogledal izruvan zob in vzkljknil: »Ta ni pravi« ter ga vstavil nazaj v čeljust; pacientu je rekel, naj dobro pritisne zobe skupaj in tako naj bi se zob spet prijel, br. Bernard pa je poiskal boleči zob in ga izruval.

Menihova hišica z vrtom; foto: Zvone Pelko

Br. Bernard je sam nabiral zdravilna zelišča po Gorjancih in iz njih pripravljaj čaje, sirupe, tinkture in podobno za svoje paciente. Za zdravila, ki jih je sam sestavljal, je imel recepte zapisane v posebnem zvezku. Ko se je prepričal o uspešnosti kakega zdravila, je tisti recept prepisal v drug zvezek. Nekaj receptov je bilo še iz Francije in so jih kartuzijani prinesli s seboj ob preselitvi. Bolniki so množično prihajali v Pleterje k br. Bernardu, za vsakega je imel zdravilo in spodbudno besedo; celo iz Makedonije je prišla družina z bolnim otrokom. Zgodilo se je tudi, da se je br. Bernardu zdravljenje ponesrečilo, znan primer je bil bolnik z gangreno na nogi, ko so svojci raje prišli po br. Bernarda, ki se je najprej branil, da bi šel k bolniku, pozneje se je pa le vdal. Zaradi napačnega postopka so pacientu amputirali nogo, toda njegovi svojci niso nastopili proti br. Bernardu, saj so sami zahtevali njegovo pomoč.²⁸ Pač pa je ne glede na ta dogodek delovanje br. Bernarda vznemirjalo zdravnike, ki so predlagali uvedbo kazenskega postopka zoper njega zaradi mazaštva.²⁹ Toda njegova popularnost je bila tako velika, da br. Bernard zaradi tega ni imel posledic.³⁰ Umril je 28. maja 1958 v Pleterjah.³¹ Smrt ga je doletela sredi dela, popoldne je še »ordiniral«, po pregledu pacientov je šel še v lekarno po zdravila zanje, zvečer pa je umrl zaradi oslabeledosti srca (insuficientia cordis). Z njegovo smrtjo je prenehalo tisto delovanje pleterske lekarne in bolničarja, ki je bilo usmerjeno izven samostana. Pacienti so br. Bernarda zelo pogrešali, bolnik z rakom na pljučih je poslal ženo v Pleterje, ko mu je zmanjkalo čaja, in v samostanu so odkrili oba zvezka z recepti (sedaj sta ta dva zvezka izgubljena). Med ljudmi je še ostal spomin na br. Bernarda, na njegovo zdravljenje in na njegovo veliko sugestivno, naravno hipnotično moč, ki jo je uporabljal pri pacientih.³²

Po smrti br. Bernarda so se v opravljanju bolničarske službe izmenjavali razni menihi (število kartuzijanov je precej padlo). Zadnja leta opravlja posle samostanskega bolničarja br. Karel Žemljich, doma v Petanjcih, župnija Tišina v Prekmurju.³³ Bolničar skrbi danes samo za samostansko družino (9 patrov in 9 bratov) in vodi samostansko lekarno. Na nekdanje obsežno samostansko zdravstveno delovanje, ki je bilo usmerjeno tudi navzven, spominjajo samo še nekatere malenkosti. Tako npr. posreduje samostanska lekarna kapsule, ki pomagajo pri težavah jeter in žolča ter pri želodčnih slabostih in blažijo žolčne napade (izdelek farmacevtske tovarne Waaning iz Haarlema

28. Pripoved priorja p. Janeza Drolca, prokuratorja p. Cirila Zvera in bibliotekarja p. Jeana Hollensteina iz Pleterij; glej izjavo Julke G. v prilogi; prim. J. Zadavec/jz: Neutrudni »pleterski zdravnik«, Družina XXX/1981, št. 3/18.1./, str. 14

29. čl. 205 kazenskega zakonika iz leta 1951, Ur. list FLRJ št. 13/51

30. Prim. izjavo Julke G. v prilogi

31. Isto kot op. 13

32. Pripoved p. Janeza Drolca in p. Cirila Zvera; prim. J. Zadavec, n. d.

33. Register samostanskih bratov str. 147; J. Zadavec, n. d. (slikami br. Karla)

34. B. Finžgar: Zdrav želodec – veselo srce, Zdravje III/1981, št. 22, str. 58-59 (s sliko br. Karla v samostanski lekarni)

na Holandskem), dalje izdeluje kartuzija Pleterje v sodelovanju s Sivko z Brezovice Pletersko grenčico (Klostergeist) iz 49 zdravilnih zelišč v pleterskem sadnem žganju kot krepčilo za želodec.³⁴ Kartuzija Pleterje proizvaja Pleterski domači čaj, in sicer za odvajanje ter za ledvice in žolč; na škatlah teh dveh čajev je slika br. Bernarda v samostanski lekarni. Tako povezuje kartuzija Pleterje svojo skromno farmacevtsko produkcijo s spominom na nekdanj zelo znanega samostanskega bolničarja.

PRILOGA

Izjava Julke G. (roj. 1932)

Bilo je leta 1956 ali 1957, ko sem bila zaposlena pri delu ceste Ljubljana-Zagreb, stanovala pa sem doma na Raki. Imela sem težave z želodcem, bila sem pri zdravniku v Krškem in Brežicah, na obeh krajih so me rentgenizirali in opravili druge preiskave, pa niso ničesar ugotovili. Moje težave so bile vedno hujše, in ker je zdravniška pomoč odpovedala, so mi v domači vasi priporočili, naj se obrnem na samostanskega bolničarja v kartuziji Peterje, ker so vsi tja hodili. Res sem se nekega jesenskega dne s kolesom odpravila z domače Rake v Pleterje. Vožnja s kolesom mi je delala težave, take bolečine sem že imela. Pred samostanom me je presenetilo veliko število avtomobilov (tedaj avtomobilizem še ni bil tako razvit) in kaj kmalu sem ugotovila, da so vsi prišli k bratu bolničarju. V eni od sob levo od vhoda smo ga čakali, in ko je prišel, srednje postave in z brado, smo se postavili v krog okoli njega, da je šel od enega do drugega. Ko je prišel do mene, je vprašal: »Kaj pa je tebi, punčka?« in sem mu povedala svoje težave, da je z želodcem nekaj narobe. Najprej je rekel: »Kaj če je pa kaj drugega«, pa nisem takoj razumela, kaj je mislil. Nato je rekel, naj odpnem plašč in povem, če me bo bolelo. Nekajkrat me je okoli želodca močno potipal. Rekel je: »Ti imaš rano na dvanajsterniku, dal ti bom zdravilo in povedal, kakšno hrano uživaj.« Ko je vse obiskovalce obhodil, je odšel po zdravila. Meni je prinesel steklenico od sirupa, v njej je bila bela tekočina. To tekočino naj bi jemala z jedilno žlico ob določenih urah in predpisal mi je tudi strogo dieto, saj pri tem skoraj nič nisem smela uživati, tudi kruha pol leta ne (dovolil mi je samo zdrob in riž na mleku ter kompot in pire krompir). Rekel mi je, naj se vrnem, ko bom porabila to zdravilo. V kratkem času je bilo zdravilo porabljeno in sem se vrnila v Pleterje. Zopet je bilo veliko ljudi, br. Bernard me je spoznal in je rekel: »No, kako je?« Povedala sem mu, da je bolje, vendar ne še čisto dobro (njegove diete se nisem povsem držala, včasih sem se pregrešila); br. Bernard je rekel: »Čudežev pa ne znam delati.« Ponovno mi je dal tisto zdravilo, to pot v steklenici od piva in naj še dalje tako jemljem. Brat bolničar ni za to ordinacijo nič računal, vsak mu je dal, kolikor je hotel. Ko sem to zdravilo porabila, nisem nikoli več imela težav z želodcem do danes.

Brat Bernard je bil v tem delu Dolenjske zelo popularen, ljudje so imeli vanj zaupanje in so ga množično obiskovali. Slišala sem tedaj, da so se zoper njegovo zdravljenje pritožili okoliški zdravniki, vendar je posredovala zanj žena nekega funkcionarja, katero je uspešno zdravil, da zaradi tega ni imel posledic. Čez leto ali dve po mojem zdravljenju so ljudje v moji vasi (na Raki) govorili, da je pleterski bolničar umrl; žal mi je bilo zanj, ko sem izvedela to novico, saj je tolikim bolnikom pomagal.

Kartuzija ob vznožju Gorjancev, foto: Zvone Pelko

O MILOŠU RYBÁŘU

Miloš Rybář, bibliotekarski strokovnjak in zgodovinar, se je rodil 7. novembra 1928 v Ljubljani. V Laškem, materinem rojstnem kraju, je preživel večino svojega otroštva, vse svoje počitnice in dopuste in tu se je počutil doma. Umrli je 1. maja 1995 v Ljubljani.

Diplomiral je iz prava in zgodovine. Služboval je kot bibliotekarski strokovnjak v NUK-u, kot strokovni svetnik pri pravni sekciji Terminološke komisije Inštituta za slovenski jezik ZRC pri SAZU-ju ter nazadnje kot docent na bibliotekarstvu na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Dolga leta je tudi honorarno predaval več predmetov na knjižničarstvu na Pedagoški akademiji ter latinščino na Pravni fakulteti v Ljubljani.

Objavljal je strokovne prispevke s področja bibliotekarstva, pripravljal številne letne bibliografije zgodovinskih publikacij, sestavil del Mohorske bibliografije in samostojno publikacijo *Bibliographia Cartusiana Sloveniae*, za katero je pripravil tudi predgovor.

Za slovenski, avstrijski in primorski biografski leksikon ter Enciklopedijo Slovenije je pripravil biografske zapise o številnih slovenskih pravnikih, zgodovinarjih, diplomatih, pa tudi svojih pomembnih sorodnikih iz družin Elsbacher, Kuvec in Rybář. Pripravljala je liturgični del Mohorjevega koledarja in bil zelo tesen sodelavec Mohorjeve družbe sploh.

Najpomembnejše pa je Rybářevo zgodovinsko delo. Napisal je več razprav iz zgodovine Laškega, Jurkloštra, cerkvene zgodovine in zgodovine cerkvenih redov in zgodovine Mohorjeve družbe. Pisal je tudi o fašističnem nasilju nad slovensko duhovščino in z novimi odkritji osvetlil nekatere dogodke iz časa druge svetovne vojne.

Rybář je bil prijatelj pleterske kartuzije. Dobro se je poznal s patrom Edgarjem Leopoldom Lavovom in njegovim naslednikom Janezom Krstnikom Drolcem. Slednji je imel sorodnike v Laškem, prek katerih je profesor vzpostavil stik s Pleterjami. Kot poznavalec in ljubitelj liturgičnih obredov je rad obiskoval samostan ob prazničnih slovesnostih. Redno se je udeleževal simpozijev slovenskih kartuziologov. Bil je tudi član Evropskega centra verskih kongregacij in redov CERCOR pri Univerzi v St. Etienne v okviru Académie de Lyon. Kartuzijanskim patrom je tudi predaval o samostanih in knjižnicah, ki jih je obiskal po Evropi. Na zborovanju Meništvu na Slovenskem, ki ga je organiziralo Ministrstvo za kulturo leta 1984, je nastopil s predavanjem Kartuzija Pleterje od obnove do danes, ki se je prav tako kot prispevek Kartuzijanska lekarna in samostanski bolničar v Pletarjah od leta 1904 dalje ohranil v tipkopisni obliki.

Metka Kovačič, direktorica Knjižnice Laško

Filippo Lauri (1632-1649): Zamaknjenje sv. Bruna, olje/platno, 95 x 129 cm

Besedilo Monastische Wohnkultur je bilo pripravljeno leta 1966 kot predavanje na mednarodnem posvetu Meniške poti v okviru programov Sveta Evrope.

I. Definicija in etimologija

Pod bivalno kulturo razujem kolikor mogoče vse svoje bivanje in osebno počutje z vso njegovo duhovno in materialno usmerjenostjo predvsem tudi kot del skupnosti. Bivalna kultura se torej izraža osebno in urbanistično in zaobsega vse območje meništva.

Že sam pomen besede v različnih jezikovnih skupinah vsebuje namig na bistvo bivanja in na raznolikost v etničnem občutju.

Glagol "bivati" v slovanskih jezikih je iterativ glagola biti; v romanskih ga zastopa iterativ glagola imeti (habitare); v grškem jeziku mu ustreza glagol οἰκέω (oikeo), po naše gospodinjiti, gospodariti; nemška beseda "wohnen", sorodna s srednjeveško besedo "winnen" (Venus), pa končno pomeni "ljubiti". Vsi štirje osnovni pomeni ponazarjajo globino in širino človeškega bivanja.

II. Redovna pravila kot modeli bivalne kulture

Redovna pravila označujejo duhovni in materialni okvir meniške bivalne kulture, menih in njegova skupnost pa ga napolnjujeta z življenjem. Naj imenujem samo nekatere bistvene elemente, ki se bolj ali manj nahajajo v vsakem redovnem pravilu. Meniška duhovnost te elemente prežema in oblikuje, hranijo jo in ustvarjajo zanjo tisti duhovni in materialni prostor, v katerem posamezen menih in skupnost živita in rasteta. S tem bi rad nakazal, da sta v samostanu bivalna kultura in duhovnost tesno medsebojno povezana ali se morda med seboj celo prekrivata.

1. Liturgija, meditacija in zaobljuba kot življenje po evangelijskih svetih spadajo k jedru našega bivanja in hoje pred Bogom. Pri tem zavzema benediktinsko pojmovanje zaobljube posebno mesto: "stabilitas loci" ali stanovitnost, vztrajanje v istem samostanu je zagotovo veliko prispevalo k urbanističnemu videzu meniškega naselja. "Pokorščina" v vertikalnem in horizontalnem pomenu kot poslušnost besedi Boga, skupnosti in predstojnikov utemeljuje dialoško strukturo bivalne kulture (cerkev, kapitelj, razvedrilo). "Conversio morum" ali hoja pred Bogom pa končno pomeni evangelijsko vrednoto stalnega spreobračanja *μετανοια* (metanoia).

2. Ti elementi so me nagnili, da gledam na monastično življenje kot na misterijsko igro.

3. Pravilo (Regula) je tudi pravna knjiga. Meniško življenje je urejeno demokratično, parlamentarno. Generalni kapitelj kartuzijanov je morda najstarejši (dvodomni) parlament v Evropi.

4. Kulturnemu, ekološkemu in gospodarskemu pomenu samostanov dodajam samo, da pri nas teh delnih vidikov ne živimo ločeno. So kraji duhovnosti in nadaljevanja liturgije (opus Dei – opus hominis). Izstop iz celote pelje po kratkem dvigu kulturne ali gospodarske uspešnosti k njenemu razkroju.

5. Večkrat sem poudaril odnos menih – skupnost v smislu kakovosti. Oseba in skupnost (ne kolektiv) se medsebojno pogojujeta in se zgledujeta po skupnem idealu. Gre torej za "socialistično" bivalno kulturo, ki je nikomur ni mogoče vsiliti in katere značaj v smislu modela je od vsega začetka vprašljiv.

6. Vsi naštetni elementi oblikujejo arhitekturo, značilno za posamezen red.

Pot na kartuzijsko pokopališče; foto:
Zvone Pelko

III. Razlika med samostanom in mestom

Tako samostan kakor mesto sestojita iz značilnih nasprotij (polarnosti). Predstaviti jih želim na primeru kartuzije, da bi olajšal odgovor na vprašanje, v kolikšni meri je samostan urbanističen model, ki ga je mogoče sekularizirati.

V središču tradicionalnega (antičnega) mesta sta tempelj in teater kot simbola dveh utopij, religiozne in profane: Njima nasproti so trg in muzeji (antična vzgajališča), ki ponazarjajo sedanost in preteklost, gospodarstvo in kulturo. V križišču stoji mestna hiša (magistrat). Okoliške zgradbe povezujejo in obdajajo ceste, zelenice, park, stadion in nekropola (pokopališče).

V središču kartuzije je pravzaprav pokopališče, ki kaže na eshatološko usmerjenost menihov. Obdaja ga "veliki križni hodnik", ki povezuje posamezne celice med seboj in z "malim križnim hodnikom". Ob "malem križnem hodniku" so razvrščeni skupni samostanski prostori, predvsem cerkev in kapitelj (torej parlament). Gospodarske zgradbe in park so na obrobju samostanske naselbine.

IV. Osnovno počutje človeškega bivanja

Zunanje razlike so očitne. Kako je z duhovnimi? Ali se osnovno počutje meniškega bivanja ujema z občutjem človeškega bivanja nasploh? To osnovno počutje bom skušal na kratko razložiti v naslednjih točkah.

1. Bivanje je **zastonjsko, darovano**, pravi Hölderlin v pesmi *In lieblicher Blaue* (V blaženi modrini): *Poln zaslug, vendar pesniško biva človek na tem svetu* (prim. I.).

2. Med temeljnimi izkustvi Izraela je bila **preroška** narava bivanja. Bog govori in poučuje ljudstvo po prerokih. Kadar se ljudstvo pregreši, je Bog daleč. Njegovo bivanje, mesto, država so ogroženi.

3. Učlovečenje božjega Sina je izpolnilo prvinsko težnjo človeka: Bog je postal človek in je človeka pobožanstvil. To imenujem **učlovečenjsko** razsežnost bivanja.

Vsa materija je od zdaj naprej učlovečena, moj Bog, po tvojem učlovečenju (P. Teilhard de Chardin, Hvalnica stvarstvu), svet je postal deležen bivanjske vrednote božanskega. Stvarstvo, učlovečenje, človekovo bivanje so v tesni povezanosti med seboj.

Drznem si povezati izjave Prve Mojzesove knjige s Hölderlinovo vizijo: *Gospod Bog je vzel človeka in ga postavil v edenski vrt, da bi ga obdeloval in varoval.*

Gospod Bog je izoblikoval iz zemlje vse živali na polju in vse ptice pod nebom ter jih pripeljal k človeku, da bi videl, kakšna imena jim bo dal, in da bi vsako živo bitje imelo tisto ime, ki bi mu ga dal človek ...

Hölderlin: *Zato je od vseh darov najnevarnejši jezik, dan človeku... da bi spočel, kar bo postal ...*

*Mnogo je človek izkusil,
dal mnogim nebeškim bitjem ime,
odkar imamo isto govorico
da lahko drug drugega slišimo.*

(iz: Versöhnender, der du nimmer geglaubt - Spravljivi človek, ki si nehal verovati)

Kar pa ostane, ustvarijo pesniki. (Andenken - Spomin)

4. **Pnevmatična** (duhovno pogojena) razsežnost (npr. po B. Pascalu). Srednjeveška slika sveta, omejenega, enoznačno ustvarjenega, vendar polnega simbolov, ki so bili življenjsko učinkoviti, z novim vekom razpade. Srednjeveški človek je bil sinteza, središče, vrhunec sveta. Bil je varen. Novoveška zavest se razpira na vse strani. Bog in človek izgubita svoj središčni pomen – izgubila se je varnost, bivanjskost zdrsnila v slučajnost. Človek nima več svojega mesta v svetu in avtonomni (sekularizirani) svet Boga nič več ne potrebuje (vsaj ne za mašilca lukenj).

Posledice: Bivanjska ogroženost in strah pred ravnodušnim svetom. Ostane nam le obramba v duhu, a tudi ta je ogrožen od zla, če ga ne usmerjamo k božjemu duhu. Znotrajsvetna (imanentna) antropologija ostaja zapletena v tragiko. Toda nad svetno-duhovnim leži pnevma.

Pri molitvi v celici; foto: Zvone Pelko

Duh biva v usmerjenosti k Bogu, k sveto-duhovnemu.

Ta vrhunec ni sestavljen iz prvin nečesa nižjega. Kar definira človeka, ne izvira iz narave, marveč iz Boga. Človeka ni mogoče povsem doumeti iz znotrajsvetnega (immanentnega) ali humanega (še posebno to velja za skrivnost greha in solidarnost vseh ljudi v krivdi, iz katere so izpeljani oz. razložljivi različni obredi bivalne kulture). Človek je ustvarjen za Boga, deležen je božje narave (ad Deum creatum et particeps divinae naturae). Pascal: *L'homme passe infiniment l'homme* (človek neskončno presega človeka).

Iz tega izhajajo nasprotja, ki zaznamujejo bivanje kartuzijana kot liturgičnega bitja vse do podrobnosti življenja v celici (prim. II). Telo – duh – pnevma in krščanska ljubezen so ravni, kakovostno neskončno različne. Višji raven ni nujna, marveč končno darovana v Jezusu Kristusu, Alfi in Omegi, Sredniku, v katerem se razrešijo vsa protislovja. On je kanon človeškosti, kot si jo je zamislil Bog: življenje v Kristusu – mistično telo – novo stvarstvo ...

5. **Eshatološka** razsežnost je ena bistvenih značilnosti krščanskega meništv. Razvidna je npr. iz navedbe štirih miz v pravilu. To so miza vsakdanje hrane, svetega pisma, evharistije in nebeške gostije. Med seboj povezuje delo in prehrano na vseh štirih ravneh: pri pridobivanju kruha, pri študiju, pri sodelovanju z Bogom kot Stvarnikom in Odrešenikom in končno na kraju umetnosti in kulture, ki daje krščenemu predokus in ga upeljuje v novo nebo z lastno urbanistično strukturo (prim. Ezekiel, Razodetje).

V. Drugi modeli

Obstajajo tudi drugi modeli znotraj redovnih skupnosti, ki imajo drugačne naloge in potrebe kakor stari meniški redovi.

Skozi zgodovino so nekateri (npr. Platon, Thomas More, Marx) upodobili ali celo uvedli državne utopije. Zanimiva bi bila analiza Devete devinske elegije Rainerja Marije Rilkeja, ki ponuja nasprotje krščanski bivalni kulturi – ki naj bi po njegovem odpovedala.

Meniška liturgija daje predvsem v bogoslužju ob posvetitvi cerkve biblično-teološko sintezo o prebivanju Boga med ljudmi, kar je obenem tudi izpoved o bivanju človeka. Po stvarjenju in učlovečenju je človeško bivanje pesniško – zastonjsko in pnevmatično – od duha pogojeno. Dejanski kraj njegovega bivanja je srce kot tempelj Svetega Duha. Razeza se preko templja v Ezekielovih videnjih (Ezk 40,5 - 42,20) do mesta brez templja v 21. poglavju Razodetja. Liturgični vodilni motiv posvetitve cerkve je božje izkustvo, ki ga je imel Jakob v sanjah o nebeški lestvi. Kot simbol zidanega templja sicer predpostavlja maziljeni kamen, vendar je doživetje zakopano v njegovo srce. Medtem ko išče ženo, izkusi Jakob v puščavi božjo ljubezen. Sv. Benedikt bo to religiozno doživetje razložil kot prizemljeno mistiko. V teologiji srca postane srce simbol, notranje čutilo celote, svetega in religioznega, Boga. Je "organ", v katerem se srečata duh in kri, kjer se dopolnita mistika in eros. Vrnitev k srcu (redire ad cor) se lepo izraža v Pascalovem razumevanju vere: "Dieu sensible au coeur" (Bog, ki ga moreš zaznati s srcem). Končno naj še omenim, da izražajo Hebrejci ljubezensko dejanje z glagolom "spoznati", Nemci z "beiwohnen"; in tako se spet približamo začetku tega premišljevanja.

Genoveški slikar 17. stol(?): Prerok Jeremija ukaže skruti sveti ogenj, olje/platno, 137,5 x 114,5 cm

1 Ksenija Rozman in Federico Zeri: *Evropski slikarji iz slovenskih zbirk*. Narodna galerija, Ljubljana 1993, str. 47-48. (rk) Kot pomemben korak pri študiju pleterske umetnostne dediščine velja omeniti tudi študijo o relikviariju krvi sv. Janeza Krstnika, ki jo je pripravila prof. dr. Nataša Golob v: *Zakladi slovenskih cerkva: Zlatarska umetnost in obrt*. Narodna galerija, Ljubljana 1999. Relikviarij je razstavljen v stalni zbirki v Narodni galeriji.

2 L'Abbé Berseaux: *L'Ordre des Chartreux et la Chartreuse de Bosserville*. Nancy: Vagner, 1868.

L'Abbé Berseaux: *La Chartreuse de Bosserville*. (Nouvelle édition) Neuville, 1887.

3 Boris Lossky: *L'art Français en Yougoslavie. Annales d l'Institut français de Zagreb*, I-II, 1937 - 1938.

Boris Lossky: *Oeuvres d'art intéressant la Lorraine dans les pays Slaves. Pays Lorrain*, Nancy, mars 1939.

4 Na to možnost je pokazal že prof. dr. Stane Mikuž ob restavriranju slik, ki ga je opravil med letoma 1975 in 1977 prof. Viktor Povše. Pod Mikuževim mentorstvom je nastala moja neobjavljena diplomska naloga na Filozofski fakulteti v Ljubljani *Van Dyckove zgodnje serije apostolov*. Ljubljana, 1977 in informativna prispevka Galerija Božidar Jakac v Kostanjevici na Krki, nova umetniška ustanova na Slovenskem. *Krško skozi čas: Zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško 1977, str. 322 - 328; in Galerija Božidar Jakac v Kostanjevici na Krki. *Kostanjevica na Krki in okoliške vasi*. Kostanjevica na Krki 1982, str. 57 - 65.

KULTURA

Rast 5 / 2004

Čeprav se zdi, da raziskovanje Pleterske zbirke slik različnih evropskih šol v zadnjih dveh desetletjih ni prineslo pomembnejšega prispevka k pojasnjevanju njenih virov, se podatkovni drobci, srečne asociacije in mnenja strokovnjakov specialističnih področij počasi zlagajo v popolnejšo podobo skoraj nepredstavljljive sestavljanke. Najpomembnejši prispevek je spremenjena in bolj zanesljiva atribucija slike Filipa Laurija. V okviru projekta *Slike evropskih slikarjev iz slovenskih zbirk* v Narodni galeriji sta jo prispevala Federico Zeri in Ksenija Rozman.¹ Nekaj drugačnih pogledov na problematiko najdemo tudi v novejši literaturi o posameznih umetnikih. Ob prvi javni razstavitvi zbirke smo nekoliko omilili starejše namige o "pleterskih Rubensih" in nakazali, da bo poslej treba iskati manjša imena v povezavi s slikami, predvsem pa bi bilo vredno raziskati eventualni skupni vir cele vrste kopij, ki jih je mogoče identificirati po originalih v različnih evropskih muzejih. Ne smemo podleči razočaranju, če se nekoč izkaže, da čar kulturnozgodovinske zgodbe teh slik presega njen estetski pomen. Če sestavljanje zbirke povzamemo po burni zgodovini samostana sv. Ane v Bosservillu pri Nancyju v Loreni in ga povežemo s provenienco nekaterih drugih predmetov liturgične opreme in paramentike, ne bomo daleč od resnice.

Zaenkrat je najbolj uporaben vir še vedno zgodovina samostana izpod peresa očeta Berseauxa², ki se je s pobožnostjo in doslednostjo lotil naloge, vendar pa je njegov interes usmerjala lestvica vrednot, ki se nam danes zdi vsaj nenavadna, kajti vidiki kulturne dediščine so bili zanj le obrobne pomena. Drugi vir sta članka umetnostnega zgodovinarja ruskega porekla Borisa Losskyja, ki je v tridesetih letih evidencial francosko dediščino v balkanskih deželah.³ Obiskal jih je ponovno v poznih šestdesetih letih prejšnjega stoletja, kar priča nekaj zabeležek v dokumentaciji Narodne galerije. Vse ostalo je samo primerjalna literatura, ki jo je mogoče vezati predvsem na Petra Paula Rubensa (1577 - 1640) in Van Dycka (1599 - 1641), drugi kopirani mojstri pa sestavljajo zbirko v heterogenost, kakršno lahko razložimo le z neko davno naključno konstelacijo predlog.⁴

Ključno obdobje za razumevanje značaja zbirke in sploh vse opreme samostana je obdobje francoske revolucije, ki ga je vestni in "pravilno" misleči priorjev kronist uvedel z besedami: "Satan je bil prvi revolucionar." Samostan je ustanovil sorazmerno pozno Charles IV. vojvoda Lorenski leta 1632. Ta podatek izključuje možnost, da bi nekatere pomembnejše umetnine nastale kot naročilo za samostan ali v kakršnikoli povezavi z njegovim ustanavljanjem. Doslej še ni bilo mogoče niti približno rekonstruirati pomena umetnostnega premoženja, ki se je nabralo v samostanu pred njegovo ukinitvijo leta 1892. Nato je minilo triinštirideset let, preden so se menihi vrnili in obnovili redovno življenje v oplenjeni in zapuščeni samostanski hiši. Lahko si predstavljamo, da so morali samostan za rabo opremiti prav z vsem, saj so ob ukinitvi samostana njegovo premično premoženje razprodali na licitaciji.

Eden izmed menihov, ki se je bil zatekel v Švico, je nazaj prinesel še zapečaten samostansko blagajno. Ta presenetljiv podatek kaže na to, da so vsaj delno uspeli vrniti staro opremo med samostanske

5 Marjan Zadnikar: *Kartuzija Pleterje*.
Novo mesto 1995, str. 153-154.

6 Milgrederjev podpis nosi tudi veliko
platno z *Zamaknjenjem sv. Bruna* v eni
od kapel ob glavni samostanski cerkvi.

zidove. Poleg menze oltarja iz kartuzije v Sélignacu, ki ga je za katedralo v Saint-Cloudu pri Parizu naročila Mme Pompadour, so po čudežu preživeli kritično dobo tudi leseni opaži prezbiterijskih sten.⁵ Za prvo silo so samostanu solidarno priskočile na pomoč bližnje kartuzijanske hiše z darovano opremo. Pomemben delež pri opremljanju samostana pa so imeli tedaj tudi lokalni mecenji in umetniki. Posebej so se odlikovali rezbarji, ki so ustvarili lektorij, priorjev tron, korne klopi in korno pregrajo v veliki cerkvi ter na ta način dopolnili sijajne rokokojske stenske obloge v prezbitერიju. Enako večje je izdelana oltarna arhitektura in dekor v novorenesančnem slogu v zimski kapeli. Slikarji, kakršen je bil neki Milgreder iz Nancya z orjaškimi platni ali A. Sublet iz Lyona s podobami na stranskih oltarjih velike cerkve v koru bratov, so bili manj uspešni.⁶ Zdi se, da je Milgreder zasnoval nekaj lastnih kompozicij, medtem ko mu je *Smrt sv. Bruna*, ustanovnika reda, naročil kopirati grof Ludres po ciklu Eustacha Le Sueurja, danes hranjenega v Louvru. Ludres je tudi sicer leta 1835 daroval večje število slik boservilski kartuziji.

Toliko si lahko pomagamo s pisnimi viri pri ugotavljanju izvora pleterskih premičnin. Slogovna presoja in klasifikacija umetnin nam gradivo združi v nekaj skupin in v luči arhivskih virov lahko postavimo hipotezo o izvoru glavnine podob, ki v reprezentančnem izboru sestavljajo Pletersko zbirko, razstavljeno v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki. Poznamo imena avtorjev slik, ki jim danes ne pripisujemo posebnega pomena. Še vedno pa iščemo identiteto slikarjev podob, ki jih vsaj ikonografsko lahko povežemo z evropsko zgodovino umetnosti.

Verjetno je kot dar Velike kartuzije v Bosserville prišla leta 1629 naslikana podoba brata slavnejšega kardinala Richelieuja. Alphonse-Louis du Plesis je bil kardinal v Aix-en-Provence in je kasneje vstopil v kartuzijanski red. Portret je naravnost asketski, saj dostojanstvenika, sedečega na stolu z visokim naslonjalom, postavlja v nevtralen in prazen prostor. Izkušeno in odmaknjenost je razbrati v portretirančevem pogledu. Na belem oblačilu so samo znamenja njegovega dostojanstva – malteški križ s Sv. Duhom, visoka bireta, prstana na rokah in v levem zgornjem vogalu grb. Podobno suhoparen in neiznajdljiv je tudi slikarjev čopič, tako da lastnika ne bomo našli med pomembnejšimi imeni.

Prav tako neopredeljiva sta portreta papežev Klemena XIV. in Benedikta XIV. Naslanjata se na uradne grafične predloge podob obeh papežev, ki jih je cerkev razpečavala tudi v ta namen. Zanimiva sta kot kulturnozgodovinska predmeta. Očitno del opreme nekih uradnih prostorov v samostanu sta platni nosili že predhodnika obeh poglavarjev cerkve. Ne samo rentgenski posnetki, tudi s prostim očesom je na nekaterih mestih mogoče prepoznati konture starejših portretov, ki reliefno dvigajo barvno plast. Zagotovo je po grafični predlogi nastala tudi *Zaroka Katarine Sienske*. V začetku sedemnajstega stoletja močno razširjen grafični list v več različicah po kompoziciji Antonia Allegrija im. Corregio (1489 - 1534) je prispeval k popularnosti podobe, ki se je je lotila tudi okorna roka avtorja pleterske slike.

Vrsto kopij, ki drugače skoraj niso mogle nastati kot po originalih, naj začnemo s *Sv. Boštjanom* po Guidu Reniju (1575 - 1642). V Renijevem opusu najdemo dve osnovni različici. Nekoliko večje platno hrani Louvre in manjše Palazzo Rosso v Genovi. Za nas je posebej vabljiva različica v Palazzo Rosso v Genovi, kajti primerjava

7 Cesare Garboli in Edi Baccheschi: *Guido Reni*. Milano: Rizzoli, *Classici dell'Arte*, 1971, str. 94 - 95.

Richard Spear je dal prednost kapitolinski različici, ki naj bi bila podpisana, medtem ko genoveško označuje kot dobro delavniško repliko.

Richard E. Spear: *The "Divine" Guido: Religion, Sex, Money and Art in the World of Guido Reni*. New Haven & London, 1997, str. 341, op. 95

8 Christopher Brown in Hans Vlieghe: *Van Dyck 1599 - 1641*. Antwerpen in London 1999 (rk), str. 96, 124.

z varianto iz Louvra kaže preveč razlik v detajlih. Genoveško poznamo v več replikah in v številnih kopijah različnih dimenzij v Rimu (Pinacoteca Capitolina), v kapucinski cerkvi v Voltaggiu, v Španiji (zbirka Matteu v Pereladi) in v Ameriki (Rhode Island School of Design, kupljena v Londonu ok. 1930).⁷ Zvesta kopija po predlogi je v modelaciji nekoliko trša. Tudi slikana je izjemno tanko, vse drugače, kot če bi bila grajena organsko iz podsnove. Zato je tudi delež risbe še močnejši kot pri bolonjskem viru.

Nekoliko drugače je s flamskimi slikami. *Objokovanje Kristusa* je kopija po tabli Petra Paula Rubensa, ki jo danes hrani Kunsthistorisches Museum na Dunaju. Originalna tabla je bila obrezana in vendar naša kopija kaže še ožji izrez osrednje kompozicije. Njeni robovi pričajo, da je bila tudi močno poškodovana in nekompetentno restavrirana. Slednjo intervencijo je ob zadnjem restavriranju odstranil prof. Viktor Povše, vendar se je zgodovina premočno vtisnila v površino. Relativno dobra kopija je zato mestoma trda v modelaciji in neuravnotežena v svetlobnih in barvnih kontrastih. Danes ni mogoče razpravljati o drznosti izreza, ker ne vemo natančno, kako je do njega prišlo. Glede na poškodovanost spodnjega roba pa lahko pripišemo odrezane prste Kristusove desnice sekundarnemu posegu. Kopijo lahko po značaju njene zgradbe postavimo v sedemnajsto stoletje morda ne kaj dosti kasneje od nastanka originalne table v dvajsetih letih.

Pri seriji apostolov je presenetljiva predvsem materialna zgradba tabel. Hrastova deska, lepljena s pomočjo moznikov, in temno tonirani hrastovi okvirji izdajajo severnjaško slikarsko tehnologijo. Slogovna heterogenost ohranjenih desetih slik in omejena kompetenca najšibkejše roke kažejo, da imamo opraviti s kopijo. Originalna zasnova je Van Dyckovo mladostno delo, nastalo pod Rubensovim vplivom in morda v delavnici, ki jo je ambiciozni mladenič vzpostavil že pri sedemnajstih letih. Ta različica je znana pod imenom Böhlerjeva serija, imenovana po minhenskem antikvarju, ki jo je razprodal leta 1915. Slike se danes nahajajo v različnih javnih in zasebnih zbirkah. Po zadnji presoji strokovnjakov naj bi nastala na osnovi skupine petih likov, ki jih danes najdemo v Althorp parku v Veliki Britaniji. Serija izhaja iz zbirke v Palazzo Brignole - Sale, v kateri je bila dokumentirana sredi 18. stoletja.⁸ K njej naj bi sodil Kristusov lik, danes v naknadno povečanem formatu visi v Palazzo Rosso v Genovi.

Slike Böhlerjeve serije, ki jih je mogoče primerjati s pleterskimi, se kompozicijsko povsem ujemajo, vendar primerjave ne moremo izpeljati do konca. Tudi sicer je naloga zapletena, saj se je razprava o identiteti originalne serije že 1659. leta končala na sodišču. Tedaj je podobe v baker vrezal Cornelis van Caukercken. Kar štirideset sodnih posvetov z zaslišanjem številnih prič, med njimi Van Dyckovih sodelavcev in pomočnikov, se je zvrstilo v več let trajajoči pravdi. Herman Servaes (ok. 1601 - 1674/75) in Justus van Egmont (1601 - 1675) sta na procesu izpričala, da je njuno kopijo ciklusa retuširal Van Dyck. Danes tudi s pomočjo grafičnih podob ne moremo več rekonstruirati prave serije. Celote so se ohranile samo v kopijah, ki so v poznem sedemnajstem in osemnajstem stoletju nastajale za cerkveno rabo, medtem ko so bile najzgodnejše namenjene zasebnemu naročniku.

Desetim tablam z apostolskimi liki so dve platni dodali naknadno. Paradoksalno je, da strokovnjaki vsaj v liku sv. Petra vidijo delo, ki je najbližje Van Dyckovemu ateljeju. Drugi, imenovan sv. Luka, je očitno zapustil skupino evangelistov, ohranil pa je napis in med

Anthonis van Dyck (1599-1641) kopija po: Madona z otrokom, olje/platno, 125 x 101,5 cm

apostoli dejansko stoji za Jakoba Mlajšega. Takšne ikonografske nedoslednosti nas utrjujejo v prepričanju, da serija pleterskih apostolov ni opravljala neke liturgične ali didaktične funkcije, temveč so jo verjetno uporabljali za neobvezujočo opremo manj pomembnih prostorov. Dopolnilo serije je po svoje poučno, saj nas napelje na žanr portretnih glav. Sv. Peter je namreč brez dvoma portret premožnega meščana v oblačilu s krznenim ovratnikom pod brado spetim s fibulo. Čeprav pri apostolih ne najdemo čisto primerljive osebnostno karakterizacijske intenzivnosti, pa se nam tu razodene slikarski interes in nadgradnja dotlej uveljavljenega žanra.

Problematika Rubensovih apostolov se še vedno drži v okvirih študija temperamentov, tipizacije obrazov, pa čeprav na osnovi ateljejskih študij. Gradivo, povezano z Van Dyckovimi apostoli, pa kaže nastanek ciklusa iz portretnih študij starčevskih glav, saj so najzgodnejše med njimi brez atributov, kasneje pa lahko najdemo isti obraz v različnih serijah pod različnimi apostolskimi imeni.⁹ Sestavo takšnih obrazov v smiselno zaokroženo serijo je mladi slikar pripravil za trg in je bila namenjena zasebnim naročnikom za njihove rezidence. Njihovo produkcijo je pospeševala tržna uspešnost. Pleterske kopije so nastale po tem, ko je bila ikonografska celota dokončno opredeljena, zato njenega datuma nastanka pred sredino dvajsetih let sedemnajstega stoletja skoraj ni mogoče postaviti. Težje je določiti datum post quem non. Lahko pa bi nekaj let prej nastali obe dodani platni kot proizvoda tedaj zelo razširjene ateljejske rutine v flamskih slikarskih ateljejih, ki je bila delovna osnova za ikonografski cikel.

Zadnja med kopijami po Van Dycku je *Madona z otrokom*. Tudi v tem primeru lahko najdemo številne primerjalne kompozicije tipa, ki ga sledimo nazaj v Tizianov čas v beneškem slikarstvu, od koder ga je posvojil že Rubens in po njem Van Dyck. Na svojih potovnjih je Van Dyck posebej natančno študiral Tizianove slike že v deželah evropskega severa, na prvem potovanju v Italiji pa se je svojemu vzorniku lahko povsem posvetil. Kljub večkratnim poskusom klasifikacije vseh znanih različic strokovnega konsenza raziskovalci niso dosegli. Prednost različice, ki se nahaja v Walters Art Gallery v Baltimoru v zvezni državi Maryland, je bila pri starejših avtorjih spekulativno postavljena. Ob ogledu slike o tem lahko izrazimo resne dvome. Fiona Healy zdaj na njeno mesto postavlja različico v Cambridgeu in Dulwich Picture Gallery v Veliki Britaniji.¹⁰ Pritrjuje pa mnenju starejših poznavalcev, ki so v različicah v Baltimoru, Berlinu, Lichtensteinu, Münchnu, Cambridgeu in v Dulwich Collegeu videli kopije po neznanem originalu, nastalem po letu 1627, ko se je Van Dyck vrnil s prvega potovanja v Italijo. Krog se še razširi, če upoštevamo razlike v nekaterih dekorativnih detajlih, kompozicija pa je znana tudi v grafični predlogi.

V nedoslednostih v izvedbi naše slike lahko prepoznamo kopistovo roko. Težje je z datacijo. Slika se zdi grajena zelo akademsko, temelji na risbi in je slikana s tankimi barvnimi nanosi. To značilnost lahko pripišemo kopistovi nalogi. Nekonsistentnost v izvedbi draperije nas namreč napeljuje na misel, da je vendarle vsaj približno iz Van Dyckovega časa, nastala nekje do sredine sedemnajstega stoletja. Naj opozorim še na detajl dekorativne glave v naslonjalu stola desno spodaj, ki je izrazit na grafičnem listu, skoraj neviden pa na vseh drugih znanih slikah. Healyjeva je posebej opozorila, da na originalu ne bi smel manjkati.

9 Pogosto te like prepoznamo tudi na ambicioznih Van Dyckovih kompozicijah.

10 Fiona Healy: Images of the "Madonna and Child" and the "Holy Family" in van Dyck's Oeuvre. *Van Dyck 1599 - 1999: Conjectures and Refutations*. (ur.: Hans Vlieghe), Turnhout: Brepols, 2001, str. 104 - 105.

2 Ker so slike v Pleterje prišle iz Francije, so bile raziskave ves čas obremenjene s predpostavko, da so dela predvsem francoskih mojstrov. Tako so strokovnjaki tudi avtorja *Zamaknjenja sv. Bruna* iskali na francoskem. Lossky je sliko skušal povezati z opusom Jeana Restouta (1692 - 1768) in opozoril na podobno sliko *Zamaknjenja sv. Frančiška*. Federico Zeri je sliko kar brez posebnih pomislekov pripisal Filippu Lauriju (1632 - 1694), plodovitemu rimskemu slikarju flamskega porekla, katerega dela so bila razširjena po vsej Evropi. Primerjal jo je s sliko v Fogg Art Museumu, ki bi glede na pozen datum akvizicije (1960) lahko bila ista kot primerjalno delo pri Losskem. Že Lossky je ob svojem predlogu poudaril, da je krajina še močno podobna Poussinovi (1594 - 1665), zato se zdi Zerijev popravek toliko bolj utemeljen, saj datacijo slike pomakne pol stoletja nazaj.

Tako močan avtorski značaj ima v zbirki samo še slika *Prerok Jeremija ukaže skriti sveti ogenj*. Še vedno je zasilno pripisana slikarju genoveške šole druge polovice 17. stoletja. Prvotna ugibanja o francoskem izvoru so strokovnjaki in poznavalci v posvetovanjih povezovali z genoveškimi slikarji, Federico Zeri pa jim je dal dokončno veljavo. Korigiral je tudi razlago ikonografije, ki je v umetnosti zelo redka in je zaradi tega toliko bolj pomembna. Sprva smo prizor razlagali kot najdenje tempeljskega ognja po vrnitvi iz babilonske sužnosti, pri čemer je ukazovalna kretnja starejšega moža desno zgoraj ostala nekakšen nepojasnjen privesek, preveč pomemben, da bi bil lahko samo kompozicijsko mašilo. Ukaz njegovega skritja pred odhodom bolj smiselno poveže figure v enotno delujočo skupino, prej nerazumljen lik pa postane sam prerok Jeremija.

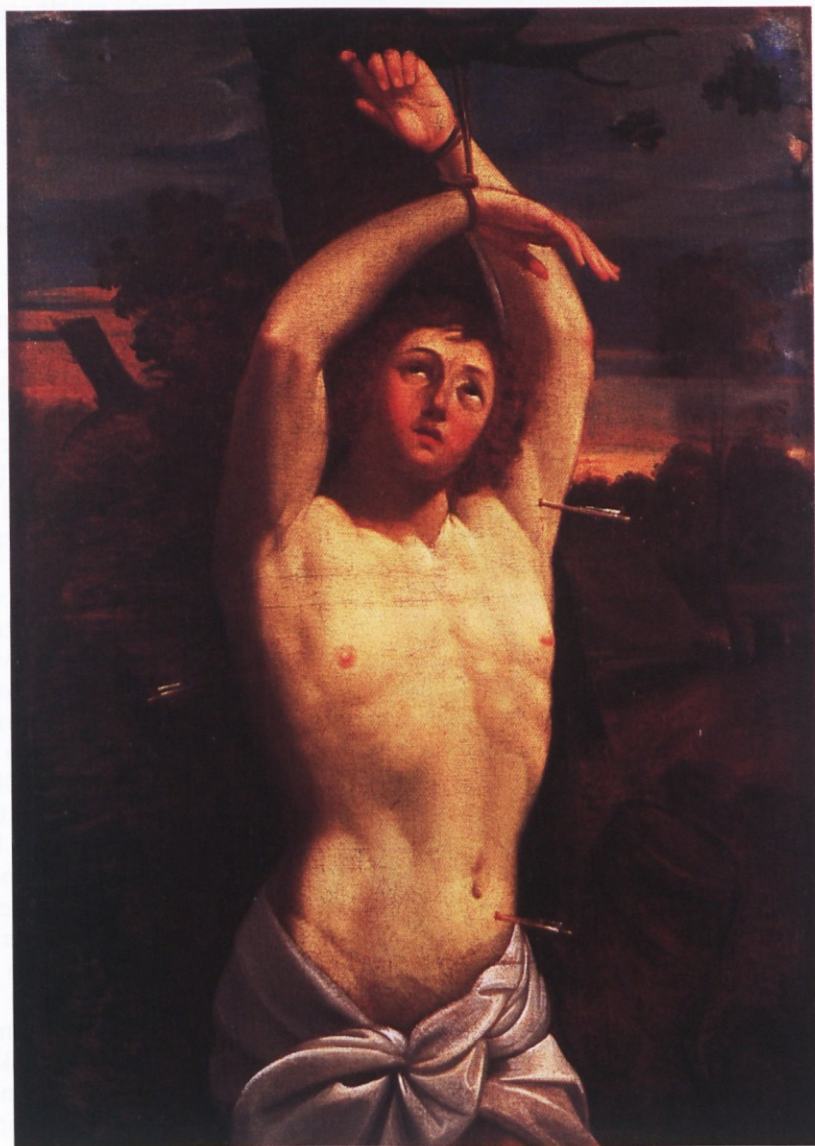
Prav v teh dneh je francoski raziskovalec Thierry Bajou našel predlogo tudi za *Zamaknjenje sv. Antona Padovanskega*. Povezal jo je s sliko v podeželski cerkvi blizu Lyona, ki jo, pripisano najbolj nardarjenemu učencu Pietra da Cortona rimskemu slikarju Ciru Ferriju (1634 - 1689), datira v leta 1672 - 1675. Ta predlog bo treba še preveriti in našo sliko bolj poglobljeno primerjati z odkrito podobo.

Tako se drobci počasi sestavljajo v bolj prepričljivo sliko o nastanku in pomenu Pleterske zbirke. V lokalnem okolju v Nancyju bo treba poiskati identiteto slikarja Dollhamerja, katerega dve mali sličici s svetniškimi mučeništvi sta v zbirki še neopredeljeni. Večje platno *Sv. Jožef z lilijo* nosi signaturo, ki je tudi še nismo uspeli razbrati. Datirati je pred leto 1800 skoraj zagotovo ne bo mogoče. Pred nekaj leti sta eden od velikih ovalov iz refektorija, s podobo sv. Bruna Kölnskega in Madona z otrokom dopolnila zbirko. Za ovale iz refektorija v Berseauxovi knjižnici izvemo samo, da jih je darovala torinska kartuzija ob obnovi redovnega življenja Bosservillu. Ali bomo našli zbirko, v kateri je nastala večina kopij v pleterski galeriji, v Genovi? Morda bi na to vprašanje dal odgovor inventar zbirke beneškega doža v Palazzo Brignole - Sale v Genovi?

Še je nekaj slik v zbirki, ki vzdržujejo kar zgledno raven zbirke. Omenim naj samo dve poznobaročni krajini, *Izgon trgovcev iz templja*, dve konjeniški bitki, ki jih zanesljivo postavimo v sedemnajsto stoletje, nočni prizor Kristusovega rojstva itd. Ob nekaterih med njimi se postavi resno vprašanje, ali ni morda katera od njih doma na Kranjskem. Vsekakor je dela še obilo in potreben je čas, da zberemo nova spoznanja o pleterskih slikah. Vse to pa nam ne more zmanjšati užitka ob obisku zbirke, ki stoji še vedno tako, kot sta jo postavila ing. arh. Tone Bitenc in dr. Stane Mikuž. Močan lesen konzolni pas v

Andrej Smrekar
PLETERSKA ZBIRKA SLIK

barvi stavbnega pohištva v pleterskem samostanu v Kostanjevici v samostanskem okolju daje postavitvi asketski konventni nadah. Po skoraj tridesetih letih deluje še vedno sveže in učinkovito, kot je ob odprtju zbirke leta 1977.

KULTURA

Rast 5 / 2004

V SAMOTI IN TIŠINI – ČLOVEK IN KNJIGA

»Koliko duhovne koristi in notranjega veselja prinašata samotarjem samota in molk, vedo le tisti, ki ju imajo radi in ki v samoti prav živijo. Samota namreč omogoča, da se krepki možje res pogloblje vase, da sami sebe dodobra spoznajo in goje v sebi kalijo kreposti ter tako ustvarjajo pogoje za srečo, ki je sad raja. V samoti se človeku širi oko v pogled ljubezni, ki rani Ženina in gleda Boga že tu na zemlji. Tu se prepuščajo dobro izrabljenemu brezdjelju in mirujejo v mirnem delovanju. V samoti deli Bog svojim borcem plačilo: mir, ki ga svet ne pozna, in veselje v Svetem Duhu.«*

* Brunovo pismo Raoulu Verdu. V: Redovništvo na Slovenskem, I. Benediktinci, kartuzijani, cistercijani, str. 119, Ljubljana: Teološka fakulteta, 1984, (sv. Bruno, ustanovitelj kartuzijanskega reda l. 1084).

Meniško duhovnost tvorijo liturgija, »lectio divina« (duhovno branje svetega pisma s prehodom v notranjo molitev in meditacijo) ter delo. In eden osnovnih »delovnih pripomočkov« meniha kartuzijana je še vedno – knjiga! A le kako bi bilo v liturgičnem svetu poglobitev, premišljevanj in mistike sploh lahko drugače? V vseh teh stoletjih po njenem nastanku so se knjigi v najširšem pomenu besede pridružili številni izobraževalni, razvedrilni, informativni idr. mediji ter ji postopoma odvzeli primat prve in edine, iz katere je bilo možno nekoč kaj zvedeti in se naučiti. Zato je danes toliko bolj vznemirljivo popotovanje v davni čas menihov – prepisovalcev knjig, še bolj prijetna pa je misel, da te čudovite knjige tudi danes niso zgolj arhivalije, temveč jih nekdo še vedno uporablja.

Nikakor ne smemo pozabiti, da so bili v srednjem veku v srednji Evropi in na Slovenskem prav samostani, poleg sedežev škofij, prva pomembna kulturna središča, kjer so izobraženi duhovniki in menihi pričeli s prepisovanjem verskih besedil ter posledično z opismenjevanjem ljudi. Na (nekdanjih) slovenskih tleh je sorazmerno pozno nastajanje samostanov pomenilo pravzaprav precejšnjo zavoro kulturnega življenja v tem prostoru, pa vendar, po letu 1000 so za zidovi novih samostanov v Osojah na avstrijskem Koroškem (ust. pred letom 1028), Stični (ust. leta 1136), Vetrinju pri Celovcu (ust. l. 1142), Žičah (ust. l. 1160), Jurkloštru (ust. l. 1173), Kostanjevici na Dolenjskem (ust. l. 1234), Bistri (ust. l. 1255) in druge nastajale srednjeveške rokopisne knjige, tj. *kodeksi*, vključujoč tudi nekatere prve zapise v slovenskem jeziku, ki pod oznako »srednjeveško pismenstvo« predstavljajo začetke slovenske književnosti.

Pleterje kot najmlajša in zadnja slovenska kartuzija, nastala v začetku 15. stoletja (ust. leta 1403), ko se je prepisovanje rokopisov počasi že bližalo svojemu koncu, verjetno ni bila tako močno prisotna pri »srednjeveškem rojstvu knjige«, vsaj ne toliko kot npr. kartuzija v Žičah, ustanovljena v 12. stoletju. Žal je ohranjenega premalo gradiva, ki bi pokazalo dovolj jasno sliko o pleterskem literarnem delovanju. Prav gotovo pa je bil kartuzijanski red že zaradi svojega posebnega, puščavniškega in izrazito kontemplativnega načina življenja, brez stika z zunanjim svetom in možnosti neposrednega oznanjevanja evangelija, močno naklonjen delu, kot je prepisovanje oz. pisanje knjig. Edinole s knjigami, ki so jih napisali, so namreč lahko širili vero med ljudi, pošiljali resnico v svet. Kartuzijanova celica ni bila le njegov bivalni, ampak tudi delovni prostor in *skriptorij* (pisalnica, prostor za pisanje ali prepisovanje rokopisov). Zapolnjevali so ga delovni pripomočki,

Darja Peperko Golob
V SAMOTI IN TIŠINI – ČLOVEK
IN KNJIGA

Pleterska kartuzijanska knjižnica;
foto: Zvone Pelko

V knjižnici; foto: Zvone Pelko

kot so pisalno orodje, peresa, kreda, plovca za gladenje pergamenta, črninik, nožiček, britev za struganje, dleto, šilo, grezilo, ravnilo, črtalo za vrstice, deščice in še kaj. Menihi so bili lepopisci, iluminatorji, ki so čudovito okraševali knjige, večkrat tudi knjigovezi. Pod njihovimi spretnimi prsti je od začetka do konca nastala prava knjižna mojstrovina: od črk na pergamentu do lesenih platnic.

Samostani na Slovenskem so si s prepisovanjem polagoma ustvarili izjemno bogate knjižnice, ki so obsegale tudi več sto zvezkov. Z izumom tiskarskega stroja v drugi polovici 15. stoletja se je knjižna zaloga samostanskih knjižnic še bolj povečala in se obogatila za nič-koliko *inkunabul* (prvotiskov). Danes pri nas skorajda ni ohranjenega in delujočega samostana, ki se ne bi ponašal s pravo zakladnico knjig skozi stoletja. V starih samostanskih knjižnicah pa niso bila zastopana le dela z versko vsebino, temveč tudi drugih strok, zlasti filozofije, prava, filologije, medicine in naravoslovja, prav tako obsežne in bogate pa so tudi samostanske zbirke leposlovja, kar po svoje priča tudi o široki razgledanosti (nekaterih) menihov.

V začetku so knjige oz. kodekse hranili na vsem lahko dostopnem mestu v zakristiji kar na policah oz. v zaprtih omarah s knjižnimi policami in dvojnimi vrati, ki so bile vdolane v zidno vdolbino v bližini kapiteljske dvorane oz. meniškega vhoda v cerkev. Zato se je za knjižnico dolgo uporabljala izraz *armarij* (armarium claustrum). Ob povečanih potrebah se je vdolbina armarija povečala, poglobila v poseben obokan prostor brez oken. Ti knjižni depoji še niso bili namenjeni branju in študiju, za kar so prvotno uporabljali skriptorij, križni hodnik ali kakšen drug prostor v samostanu. Ko se je število knjig že toliko povečalo, da je bilo potrebno za njihovo hranjenje in študij urediti poseben prostor, se je uveljavil izraz *biblioteca*. Da bi mnogoštevilne pergamentne kodekse, iluminirane, z lepo okrašenimi inicialkami in miniaturami, zaščitili zlasti pred vlago, so knjižnico iz pritličja prestavili v nadstropje, v prostor nad zakristijo ob prezbiteriju ali nad križni hodnik, ter uredili dostop do nje po polžastih stopnicah. Takšno prostorsko organizacijo samostanskih knjižnic izpričujejo tudi ohranjene ostaline pleterske kartuzije iz začetka 15. stoletja. Na knjižnih pultih so bili dragoceni kodeksi pogosto privezani na svoja mesta z verižicami (*libri catenati*). Sam prostor samostanske knjižnice je bil vedno posebno slovesen. Zlasti v obdobju baroka je bil stilno likovno okrašen in opremljen, tako kot so bile okrašene tudi knjige, s čimer je bilo izraženo posebno spoštovanje do knjige in prostora, kjer so se knjige nahajale in zadrževali njihovi uporabniki in častilci.

Od kartuzijanskih knjižnic je bila najpomembnejša v samostanu v Žižah. Vizitator Paolo Santonino je leta 1487 zapisal, da se vanjo pride po skrivnih stopnicah in da je tam videl nad 2000 zvezkov z vseh področij znanosti, večinoma pisanih na pergamentu.* Tudi v kartuzijanskih samostanih v Jurkloštru in v Bistri je potekalo duhovno in kulturno delovanje, ki je pustilo za seboj bogato knjižno dediščino. V samostanu v Pleterjah so že leta 1438 v listini o podeljevanju odpustkov spodbujali k prispevkom za nabavo knjig. O pleterski samostanski knjižnici je žal zelo malo podatkov. Iz inventarnih popisov leta 1593 in 1595 je razvidno, da so imeli v letu 1593 okrog 30 liturgičnih in drugih del, ki so bila večinoma odnesena v Ljubljano in Žiče, leta 1595, ob razpustitvi samostana, pa je bilo tam shranjenih le še 11 obrednih knjig. Danes lahko iščemo ostanke pleterskega knjižnega gradiva v Ljubljani in v Gradcu. Narodna in univerzitetna

* G. Vale, *Itinerario di Paolo Santonino in Carintia, Stiria e Carniola negli anni 1485–1487 (Studi e testi)*. Città del Vaticano 1943, str. 257.

VIRI IN LITERATURA

- Redovništvo na Slovenskem: I. Benediktinci, kartuzijani, cistercijani, Ljubljana : Teološka fakulteta, 1984.
- Berčič, Branko: Srednjeveško samostansko knjižničarstvo na Slovenskem, v: Vjesnik bibliotekara Hrvatske, godina XL 1997, broj 1-2 (1999).
- Mlinarič, Jože: Odnos kartuzijanov do knjige in naše slovenske kartuzije, v: Knjižnica 26 (1982).
- Mlinarič, Jože: Kartuzija Pleterje : 1403-1595. Pleterje : Kartuzija, 1982.
- Hollenstein, Janez: Zgovorna tišina. Pleterje : Kartuzija, 1986.
- Zadnikar, Marijan: Kartuzija Pleterje : njeno obličje in pomen. Novo mesto : Dolenjska založba, 1995.
- Zadnikar, Marijan: Pleterje, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov 59. Ljubljana 1976.
- Bahor, Stanislav: Cerkevne in samostanske knjižnice v Sloveniji, v: Knjižnica 40 (1996).
- Umek, Ema: Samostani Kostanjevica, Pleterje in Stična, Serija Samostanski arhivi, zv. 1. Ljubljana : Arhiv Slovenije, 1974.
- Gorenc, Jože: Primerjava samostanskih knjižnic Velike kartuzije v Franciji in Kartuzije Pleterje 1403/1595, seminarska naloga. Novo mesto 1994.
- Kos, Janko: Pregled slovenskega slovstva. Ljubljana : DZS, 1992.

knjižnica v Ljubljani hrani dva rokopisa iz Pleterij. Prvi je *rokopis iz prve polovice 15. stoletja (št. 146)*. To je rokopis na papirju in je delo treh avtorjev. Eden od njih je bil menih Konrad iz Speierja, ki je na notranji strani sprednjih platnic zapisal, da je bil Herman Celjski, ustanovitelj pleterske kartuzije, pokopan pred glavnim oltarjem samostanske cerkve. Drugi je *rokopis iz 15. stoletja (št. 21)*, ki je na pergamentu zapisani antifonarij s himnami, tj. kartuzijanska obredna knjiga. V tem kodeksu je na fol. 14 zapisano, da ga je pleterski prior Ciprijan posodil kartuziji v Bistri, ki ga je v Pleterje vrnila na Jakobovo 1539. leta – zanimiv zaznamek o medsebojnih kulturnih stikih in izposoji knjig. Na kulturni utrip pleterske kartuzije je v 15. stoletju, v letih 1462 in 1463, močno vplival njen predstojnik Nikolaj Kempf iz Strassburga v Alzaciji, filozof, za katerim je ostala precejšnja literarna zapuščina.

Sledi o nadaljnji usodi knjižnega bogastva, tako pleterskega kot mnogih drugih samostanov na Slovenskem, je torej danes možno iskati le še v inventarnih popisih, ki so bili sestavljeni ob razpustu samostanov in prevzemanju njihove imovine. Kodeksi, ki so preživeli razne naravne katastrofe, vojne in druge družbene pretrese, odtujevanje, namerno uničevanje, slabo zaščito in celo razprodajo na dražbah na kilograme, so našli svoje nadomestne domove v večjih knjižnicah upravnih središč nekdanjih avstrijskih dežel.

PleTERSKA zgodba o knjigah je le ena tistih, ki nimajo prav srečnega konca. Smrt zadnjega Celjana leta 1456 je za pletersko kartuzijo pomenila izgubo podpornišтва in mecenstva, Turki, ki so od druge polovice 15. stoletja tod povzročali prava razdejanja, so leta 1471 samostan precej uničili, v 16. stoletju je naše kraje zajel val protestantizma, čemur so sledile burne menjave lastništva samostana, od jezuitov, države, zasebnega lastništva do povrnitve v last kartuzijanskega reda leta 1899. Pomanjkljivo ohranjeni inventarni popisi pričajo, da je imela kartuzija predvsem knjige za vsakdanjo rabo, nekaj podatkov o knjižni zbirki pa izvemo tudi iz že omenjenih dveh rokopisov iz 15. stoletja. PleTERSKE »knjižne krasotice« so se, če seveda niso bile uničene, kot brezdomke razkropile na več strani ...

Ob koncu 19. stoletja so se francoski menihi iz kartuzije Bosserville zatekli v na novo pozidane Pleterje in pripeljali s seboj med drugim tudi celotno knjižnico, s srednjeveškimi rokopisi, inkunabulami in drugimi knjižnimi redkostmi. Današnja knjižnica pleterskih menihov je zopet vredna občudovanja, tako po vsebini kot po videzu. Ves čas dopolnjevana z novimi deli s področij teologije, zgodovine in arhitekture evropskih kartuzij (Cartusiana) obsega že nad 20.000 zvezkov in sodi med pomembnejše kulturne spomenike na Slovenskem.

V samostanu, med kartuzijani, pa življenje s knjigo, »večno hrano njihovih duš«, teče dalje ...

»... Na znak priorja najprej vsi pokleknejo in se v klopeh globoko sklonijo v tihem premišljevanju. Potem spet na dani znak prižgo vsak svojo svetilko in odpro pred seboj na visokem pultu postavljene velike in težke knjige antifonarjev, psalterijev, himnarijev in drugih knjig z latinskimi besedili psalmov, hvalnic in himen, ki pa jih ne bero, marveč enoglasno pojo v dveh ločenih zborih« ... «Ko se noč prelomi že v prve jutranje ure, menihi zapro svoje velike in težke knjige in spet v popolni temi z ustaljenimi napevi odmolijo še zadnji očenaš in zadnje molitve v čast in slavo Gospodu, svojemu in našemu Bogu. Kakor so prišli, tiho in v temni noči spet odidejo po dolgih hodnikih vsak do

*(cit.: Zadnikar, Marijan: Kartuzija Pleterje : njeno obličje in pomen; str. 159, 160; Novo mesto : Dolenjska založba, 1995).

svoje celice, da bi legli in se v drugem delu z molitvijo prekinjene noči odpočili za naslednji dan, ki bo podoben današnjemu in mu bo spet sledila molitvena noč, kakor že stoletja v kartuzijanovem življenju.«*

»Menihi, ki so svoje življenje posvetili Bogu, so vam hvaležni, da spoštujete njihovo samoto, v kateri molijo in se v tišini žrtvujejo za vas«, se glasi napis na vhodnih vratih v Veliki kartuziji v Franciji. V samoti in tišini, v puščavi, ki je vir neuničljivega življenja, so pleterski kartuzijani, s knjigo pred seboj, previharili mnoge viharje vse do današnjih dni. Zavetje miru so bili v določenem obdobju svojega delovanja pripravljeni celo deliti s prenekaterimi možmi, ki so njegovo krepilno moč potrebovali za to, da bi se zbrano predali študiju, predvsem pa s poglobitvijo vase prebudili svojega ustvarjalnega duha in se tako približali svojemu zemeljskemu poslanstvu. Naklonjenost pleterskih puščavnikov je tako uživalo kar nekaj slovenskih pisateljev in publicistov, od Cirila Kosmača, Pavleta Zidarja, Petra Božiča, Mateta Dolenca, Dimitrija Rupla ...

Knjiga je torej kartuzijanom vseskozi nezamenljiva sopotnica v njihovem poudarjeno kontemplativnem odnosu do sveta. Poleg pisanja, študija in branja so se že od nekdaj z veliko vnemo posvečali tudi prevajanju, in sicer ne le verskih, liturgičnih besedil, temveč tudi leposlovnih del (npr. antičnih avtorjev) in različnih strok, v prvi vrsti teologije, filozofije in zgodovine. Med prevajalskimi imeni zadnjega časa so v pleterski kartuziji zlasti bratje: Nikolaj (Marijan Bregant), Ernest Cahill, Stanislav Capuder, Janez Hollenstein.

Gotovo tudi ne preseneča dejstvo, da se v sodobnem času v Pletterjah do neke mere ukvarjajo tudi z založniško dejavnostjo – ustvarjajo knjige, s katerimi nam želijo predstaviti svojo pot skozi čas, umetnostno in arhitekturno lepoto svojega bivalnega okolja, skratka, pokazati bogato kulturno dediščino kartuzije. Prav tako nas želijo preko knjig, glasnic resnice, poslanih v svet, seznaniti s skrivnostmi in pomenom njihovega poslanstva. Brat Janez Hollenstein je o življenju kartuzijanov takole zapisal: »V puščavskem okolju so se odvijala najvažnejša obdobja Izraelove zgodovine: tu je nastajalo zavezno božje ljudstvo, ustvarjeno tako rekoč iz nič – dokaz Jahvetove ljubezni brez nakane, njegovega igrivega ravnanja. Puščava je okolje, v katerem Bog pripravlja presenečenja, rešitve in zveličanje; okolje, v katerem je božje ljudstvo živelo iz rok v usta, romalo od izvira do izvira in bilo prisiljeno omejevati potrebe v okviru življenjsko najnujnejših stvari. Je tudi kraj skušnjave, očiščevanja, preizkušnje. In zato pomeni tako Izraelu kot Cerkvi simbol odrešenjske zgodovine. Meniška pravila vidijo v njej neko obliko hoje za Kristusom; kartuzijani smo si jo izbrali kot obliko življenja.«*

*cit.: Jean M. Hollenstein. V: Redovništvo na Slovenskem, I. Benediktinci, kartuzijani, cistercijani, str. 118-119, Ljubljana : Teološka fakulteta, 1984.

Zavedati se moramo, da je tudi vse knjižno bogastvo, ki je nastajalo »pod peresi« pleterskih menihov in sooblikovalo njihov duhovni svet od začetka 15. stoletja do današnjih dni, pomemben prispevek k nacionalni identiteti naše dežele, naše kulture in zgodovine.

Stara gotska cerkev, foto: Zvone Pelko

**Marinka
Dražumerič**

»NAŠ CILJ JE BOŽJA SLAVA«

Pogovor s patrom priorjem kartuzije Pleterje Jožefom Marijo Davidom.

Pleterje, najmlajša in edina živa slovenska kartuzija, praznuje letos pomembna jubileja, šeststoto obletnico ustanovitve in stoto obletnico svoje ponovne oživitve. Postavljena je bila v samoto pod Gorjanci, saj so se kartuzijani po zgledu puščavnikov zgodnjega krščanstva zaprli pred svetom. Njihovo poslanstvo je služenje Bogu v samoti in tišini. Toda kljub odmaknjenemu in kontemplativnemu življenju so kartuzija ter njeni menihi vpeti tudi v svet in naš čas.

Kartuzija Pleterje ni le ena od prepoznavnih identitet Dolenjske, ampak žarči v ves slovenski prostor. Čeprav jo poznamo kot kulturni spomenik nacionalnega pomena, kot blagovna znamka so prepoznavni tudi proizvodi njenega, na plodove zemlje vezanega gospodarstva, pa je vse to le zunanja, materialna podoba kartuzije. Pravo bistvo kartuzije in življenja kartuzijanov je poglobljeno duhovno življenje, iskanje poti do Boga v samoti in tišini. To pa je tisto, kar vedno bolj priteguje vse, ki teh vrednot ne najdejo v zunanjem svetu. O tem je tekel tudi pismen intervju s patrom priorjem br. Jožefom Marijo Davidom. Na njegovo željo ga nismo opremili z osebnimi fotografijami, saj to ne bi bilo v skladu z redovnim življenjem kartuzijanov.

- Kolikšno je v zadnjem času zanimanje za kartuzijo in za vstopanje v kartuzijanski red?

Zanimanje za kartuzijo je veliko, in to iz različnih vidikov. Ljudje se zanimajo za kartuzijo kot zgodovinski ali kulturni objekt ali enostavno kot drugačnost. Zanimajo se tudi za naše izdelke. Novinarji nas pogosto prosijo za intervjuje, nekateri pozamezniki pa tudi za duhovne vaje v samostanu. Tega običajno ne dovoljujemo, razen v zelo redkih primerih. Čisto drugače pa je z zanimanjem za vstop v samostan. Ker se pri nas vežemo na ta poklic za vse življenje, in za to potrebne visoke duhovne in druge zahteve ljudi pogosto odvrčajo od nas. Vendar se včasih kdo le odloči. Toda tudi od teh moramo nekatere odkloniti zaradi pomanjkanja sposobnosti ali pogojev za naše življenje. V naš samostan pridejo kandidati večinoma iz tujine.

- Kaj najbolj privlači mlade v načinu življenja kartuzijanov?

Mladi pridejo večinoma zato, ker iščejo mir, ki ga ne najdejo v svetu, a ga slutijo pri nas. To pa ni zelo dobra motivacija, ker bodo pri nas namesto miru našli oseben boj. Naš mir ni zaradi odsotnosti bojev, ampak zaradi tega, da se izpostavljammo bojem in z božjo pomočjo zmagamo. Pa tudi ni tako redko, da pridejo mladi zaradi božjega klica, ki ga čutijo v srcu. Vendar so redki, ki imajo pogum za dokončno odločitev in vztrajanje v svoji odločitvi.

- *Kakšne duhovne kvalitete mora imeti nekdo, ki vstopa v kartuzijanski red?*

Najprej mora biti res trdno odločen za takšno življenje in samo za takšno življenje z vsemi njegovimi vidiki in za nič drugega. Razen telesnih sposobnosti je pomembno predvsem to, da je kandidat živel v Cerkvi in z njo, to je, da ima urejeno versko življenje in vsaj osnovno versko izobrazbo. Sposoben mora biti tako za samotarsko kot tudi za skupno življenje. Zelo važna je tudi sposobnost za zmerne in trezne presoje ter psihično ravnotežje. Vse to je sicer potrebno, ampak še ne zadošča. Kandidat mora imeti na dnu svojega srca prepričanje, da ne prihaja k nam zaradi tega ali onega, kar želi sam, ampak zaradi tega, ker ga Bog kliče. In ta Božji klic je pogosto v nasprotju z lastnimi željami in načrti. Božji klic in popolna izročitev temu klicu je morda to, kar je najbolj zanesljiv temelj za kartuzijansko življenje.

- *Pri kartuzijanih je uveljavljen princip jezikovne teritorialnosti. Zato je v kartuziji Pleterje "uradni" jezik slovenski, tudi če menihi govorijo med seboj jezik, ki ga znajo. Vaš materin jezik je nemški. Kje pa ste se prvokrat srečali s slovenščino in kakšne so vaše izkušnje z njenim učenjem?*

Prvokrat sem se srečal s slovenščino, ko sem bil še otrok. Moj oče je imel rad glasbeno skupino Die Oberkrainer. Takrat nisem vedel, kje je ta kraj Oberkrain. Na eni od kaset, ki smo jih imeli, je bilo tudi nekaj pesmi v nekem drugem jeziku in nisem razumel, zakaj. Takrat nisem slutil, da se bom kdaj učil ta "drugi" jezik. Šele veliko kasneje sem izvedel, da obstaja dežela z imenom Slovenija, in še kasneje, da ima celo lastni jezik. S tem jezikom pa sem se ukvarjal šele, ko sem bil izvoljen za priorja v Pleterjah. Na začetku sem mislil, da slovenščina ni težak jezik, ker sem se ukvarjal predvsem z glagolom, ki je res precej enostaven. Potem pa sem videl, da so samostalniki in pridevniki precej težji. Vendar se učiti vse to ni tako hudo. Zame je težje vse to uporabljati v pogovoru. Potrebno je misliti na toliko pravil in končnic, da mi zaenkrat le redko uspe en stavek brez napak. Na drugi strani pa moram priznati, da je zame učenje tega jezika resnična obogatitev, saj se mi z njo odpira ves slovanski svet z vsemi njegovimi vidiki.

- *Princip jezikovne teritorialnosti določa, da se vsi pleterski menihi naučijo slovensko. Kako pa je s poznavanjem slovenskih duhovnih mislecev?*

Samotarsko življenje prinese s seboj to, da je vsak svoboden pri izbiri tega, kar mu pomaga na duhovni poti. Zaradi tega ne obstajajo pri nas predpisi ali predlogi, katere avtorje je treba brati. To so lahko tudi slovenski duhovni misleci, na primer Anton Martin Slomšek. Ponudba za to obstaja v naši skupnosti v knjižnici in različnih časopisih.

- *Življenje in delo kartuzijanov spremlja simbol križa, ki ga najdemo tudi v redovnem grbu. Križ kot simbol upanja in odrešitve?*

Gotovo. Odrešenja po Kristusu, ki je temelj našega duhovnega življenja in znamenje zmage nad smrtjo, ki odpira za nas pot k večnosti. Vendar nam pomeni križ več kot samo to: Križ ni samo znamenje za nekaj, kar je bilo v preteklosti ali bo v prihodnosti. Križ je tudi znamenje za sedanjost. Je znamenje za premagovanje trpljenja iz vere

in ljubezni do Kristusa v vsakdanjem življenju. Križ in vstajenje poskušamo doživljati vsak dan, kadar sprejemamo majhne in velike telesne in duševne ali celo duhovne bolečine kot izraz Božje ljubezni. Najdemo v tem novo življenje, če ne vidimo več sebe in svojih lastnih problemov, ampak Boga, ki se v takšnih situacijah srečuje z nami zato, da nas osrečuje.

- Kartuzijani so sicer kontemplativen red, menihi pa opravljajo posebne vrste apostolat, apostolat molitve. Nek duhoviti francoski mislec je celo izjavil, da so kartuzijani kot strelovod nad našimi mesti, ki prestrezajo strele Božje jeze.

Če je res, da je to en vidik kontemplativnega življenja, bi kljub temu rekel, da tako ne moremo definirati njegovega smisla. Mislim, da kontemplativnega življenja sploh ni mogoče definirati z vidika koristi, pa naj bo to še tako velika duhovna korist. Nasprotno. Rekel bi, da kartuzijani - kot tudi drugi kontemplativci - živimo to, kar bi se lahko izrazilo z besedo podarjenost. V kontemplativnem življenju poskusimo živeti za cilj, ki je večji kot mi sami. Smisel človekovega bivanja ne more biti niti v njem, v njegovem uživanju ali njegovi sreči, niti v človeštvu ali v njegovem blagru. Človek je prevelik za samega sebe. Naš cilj je božja slava. Živeti za Boga, ne da bi pri tem gledali nase in na svojo korist, je to, kar nas končno in dokončno osrečuje. Zdi se kot paradoks: kadar ne gledamo več nase, na svojo lastno korist in srečo, postanemo srečni. Na eni stani je torej hrepenenje človeka po višjem. Na drugi strani pa vemo iz vere, da obstaja v Bogu nekaj, kar prihaja temu človekovemu hrepenenju naproti. To je dejstvo, da je Bog ljubezen, kar pomeni, da je v Njem ravno to življenje za drugega, življenje odnosa. Če nas je Bog ustvaril zase, za svojo slavo, ni to nikakor neke vrste egoizem. Nasprotno. S tem nam želi dati delež pri tem življenju odnosa. V njem najde vsakdo navečjo srečo, kadar se zgubi na nek način v neki drugi osebi. Jezus je rekel: "Kdor izgubi svoje življenje zaradi mene, ga bo našel." Saj nas je Bog prvi ljubil, skušamo kartuzijani kot odgovor na njegovo povabilo živeti samo to življenje odnosa do Boga in čisto nič drugega. Zaradi tega ne bi definirali kartuzijanskega življenja iz Božje jeze ampak iz Božje ljubezni. To seveda ne izključuje druge vidike, korist za druge itd.

- Kartuzijani resda živite odmaknjeno, a vaše življenje je kljub temu vpeto v svet okoli vas. Na kakšen način ste povezani z njim?

Najprej moram reči, da se kartuzijani ravno hočemo na nek način ne vpeti, ampak izpeti iz sveta. Zato iščemo samotne in tihe kraje, kjer moremo živeti sami z Bogom. Že od začetkov našega reda pa smo ugotovili, da je takšna oblika življenja možna samo, če obstaja okrog kartuzije krog ljudi, ki z razumevanjem, spoštovanjem in tudi z dejansko pomočjo podpirajo menihe v materialnih in deloma tudi duhovnih potrebah. Ti ljudje oblikujejo neke vrste varovalo med nami in svetom, istočasno pa vzdržujejo z njim potrebne povezave. Potrebno je prodajati naše izdelke, kupovati to, kar potrebujemo. Vedno bolj je tudi potrebno urejati administrativne zadeve, kar pa menih danes skoraj ne more več prevzeti nase, če hoče živeti res pristno meniško življenje. Potem je tu še stotine drugih opravil in uslug, ki jih ne zmoremo sami. Vse to pa je bolj zunanji vidik tega vprašanja. Na drugi strani pa je potrebno poudariti, da se s tem, ko smo se oprijeli

skritega življenja, nismo odtegnili človeški družini. S tem da smo prosti edinole za Boga, izvršujemo službo v Cerkvi, kjer je vidno naravnano k nevidnemu, delovanje k zrenju. Če torej zares pripadamo Bogu, se ne zapiramo vase. Nasprotno: duh se odpira, srce se širi vse dotlej, da zmore zaobjeti vesoljno stvarstvo ter Kristusovo zveličavno skrivnost. Tako govore naša pravila. Dejansko ostajamo del človeštva in naše življenje z Bogom bo nujno vplivalo nanj.

- Kaj lahko ponudi kartuzijanski red današnjemu času in prostoru, pa tudi slovenskemu kristjanu?

Kot rečeno, se naše življenje ne more definirati pod vidikom koristi. To pa ne izključuje, da je dejansko koristno, ali kot pravite vi, da nekaj ponuja. Kot sem že razlagal, najdemo v odnosu do Boga svojo lastno izpolnitev. Za druge hočemo biti spodbuda, da tudi oni ne pozabljajo najvažnejši vidik svojega življenja. Da najdejo njegov smisel tam, kjer v resnici je, to je v Bogu, čeprav se morda ne bodo odločili za izključno takšno življenjsko obliko kot mi. Bolj konkretno. Kartuzija daje svoji okolici nekakšno ozračje tišine in spokoja, Božje bližine in duhovne svobode. Tistim, ki se hočejo bolj poglobiti nekaj ur v iskanje Boga in smisla svojega življenja, ponuja kraj, kjer je to mogoče. Še važnejši vidik ponudbe za druge pa je, da naša bližina Bogu približuje na nek način tudi Boga človeštvu, tako da more preko nas teči Božja dobrot na druge ljudi. Želimo biti kot odprtina v nebesih, tako, da more priti Bog k ljudem na zemljo in ljudje k njemu v nebo.

- Življenje kartuzijanov zaznamujejo molitev, tišina in spokornost. To pa so v današnjem življenju premalo cenjene vrednote.

To je res. Ampak tako je bilo že v času ustanovitve našega reda. Že takrat kartuzijani niso zahtevali, da ljudje razumejo njih in njihove vrednote ter da jim nudijo ustrezen prostor za njihovo življenje z Bogom. Zaradi tega so sami iskali kraje, kjer obstajata tišina in samota, ki so ju iskali. Problem je v tem, da takšni kraji ne ostanejo vedno taki. Včasih jim sledi civilizacija. Takrat se pojavi vprašanje, ali bodo ljudje cenili vrednote molitve, tišine in spokornosti in zagotavljali okrog kartuzije omočje, kjer je takšno življenje mogoče, ali pa se bodo kartuzijani umaknili in šli iskat drug, še nedotaknjen kraj. To se je že zgodilo v primeru nemške kartuzije. Druga nevarnost za obstoj kartuzije je, da je zmanjšanje števila menihov v zadnjih desetletih prisililo red, da zapira samostane. Jasno je, da imajo največje upanje za obstoj tiste hiše, ki imajo najboljše pogoje za kartuzijsko življenje.

- Kako pa je s tem pri kartuziji Pleterje?

Za obstoj kartuzije Pleterij sem zaenkrat optimist. Smo mlada in živahna skupnost in edina, ki obstaja v slovanskih deželah. Razen tega imamo dobro delujoče gospodarstvo, ki skrbi za materialne potrebe skupnosti. Vendar bi bilo nerealno, če pri tem ne bi videli tudi bolj problematičnih točk: samota in tišina sta pri nas bolj ogroženi kot v drugih kartuzijah. Pri tem je turizem poseben problem. Kot sem že rekel, obstaja kartuzija tudi za tiste, ki se želijo v njeni bližini in v njenem ozračju približati Bogu in najti v Njem smisel svojega življenja. Če pa je okrog kartuzije takšnih ljudi preveč, je jasno, da samota ne obstaja več. Zaradi tega ne moremo pospeševati turizma

Marinka Dražumerič
"NAŠ CILJ JE BOŽJA SLAVA"
Pogovor s patrom priorjem kartuzije
Pleterje Jožefom Marijo Davidom

Tako nastanejo znamenite pleterske hruške v steklenicah; foto: Zvone Pelko

brez razločevanja. Po drugi strani pa smo gospodarsko deloma odvisni od turizma, saj prodajamo svoje izdelke na porti samostana. Eno od možnosti, kako lahko rešimo ta problem, vidim v tem, da dvignemo kakovost turizma. To pomeni, da ponudimo ljudem kartuzijo ne toliko kot zgodovinsko ali estetsko zanimivost, ampak kot to, kar hoče biti v svojem bistvu. To pa je: posvečeni kraj za premišljevanje v samoti in molitev. Zato bi želeli razglasiti okrog kartuzije cono tišine in upamo, da bomo našli za to dovolj razumevanja pri prebivalstvu.

- Za kartuzijane je značilna usmerjenost v duhovnost. Kje je njen največji poudarek?

Mislím, da je pomembno poudariti, da ni mogoče govoriti o duhovnosti v ednini. Cerkev je zelo široka in v njej obstaja veliko različnih duhovnosti. V kartuziji ne obstajajo določene duhovnosti. Kartuzija je tako široka kot Cerkev. V njej so doma vse duhovnosti, ki so v skladu na eni strani s Cerkvijo in na drugi strani s samotarskim in skupnim življenjem. Zaradi tega bi dal v kartuziji največji poudarek na svobodi. Toda ne tako, da pri tem vsakdo dela, kar mu pride v glavo, ampak tako, da vsakdo svobodno in odgovorno sledi Božjemu povabilu na čisto osebni način. V puščavi ni poti. Pot mora vsakdo najti bolj ali manj sam.

- Duhovnost je živa stvar, pota do nje pa so različna. Kje je vir kartuzijanske duhovnosti? Kakšna je pot do nje?

Če je že potrebno govoriti o kartuzijanski duhovnosti, bi rekel, da je njen vir v osebi Jezusa Kristusa. Povezanost z njim, njegov klic in

Vína kartuzije Pleterje

NAŠ GOST
Rast 5 / 2004

človekova popolna izročitev Jezusu Kristusu so že bili na začetku kartuzijanskega življenja. Iz Njega tudi izhajajo vse različne duhovnosti, o katerih sem ravno govoril. Jezus Kristus pa ni samo vir, ampak tudi pot. Življenje z njim in poglobitev v njegovo odrešenjsko delo od učlovečenja do vrnitve k Očetu in življenje z njim v presveti Trojici je to, kar hočemo vsak na svoj način uresničevati. Ker smo pa ljudje in ne samo duhovna bitja, je potrebno, da se takšno življenje na nek način učlovečuje. Pravila kartuzijanskega reda nam pokažejo okvir, v katerem se lahko razvija povezanost s Kristusom, ne da bi pri tem padli v past, ki pogosto prežijo na samotarje. Iskanje Boga lahko postane iskanje samega sebe in izročitev Bogu, sužnost lastnega Jaza. Poslušnost predstojnikom, kar ima pri nas velik pomen, je učinkovito sredstvo, da ostanemo svobodni za drugega in se ne zapiramo vase. Samota, tišina in stanovitnost nam postavljajo zrcalo, da vidimo, kakšni smo v resnici. Tako ne moremo več lagati samemu sebi in imeti svoje napake za kreposti. Monotonija vsakdanjih opravil nas prisili, da se ukvarjamo s tem, kar ostane za večnost, ne da bi se pri tem zaradi iskanja novosti in novic pustili odvracati od tega. Tako bi lahko še dalje opisoval vidike meništva, ki vsi skupaj oblikujejo pot kartuzijanov k duhovnosti.

- Ena bistvenih sestavin, ki opredeljuje življenje kartuzijanskih menihov, je kontemplacija. Kakšna je pot do nje?

Najprej bi bilo potrebno povedati, kaj kontemplacija sploh je. Osebnostno bi rekel, da je kontemplacija zrenje tistega, kar je vidnega od Boga ali od tistega, kar je v stiku z njim. Mislím, da to zrenje Boga, ta kontemplacija, obstaja v srcih vseh kristjanov že od krsta in živi zaradi vere. Čeprav se tega pogosto ne zavedamo, pa je to navzoče v nas, in sicer na nek prikrit način. Ko v tišini gledamo te skrivnosti, ko torej aktualno "verujemo", se te skrivnosti razkrijejo. Zaradi tega je zame zrenje Božjega pot k zrenju Božjega. Zrenje vere je pot k zrenju vizije. Blažena Elizabeta je to čudovito izrazala z besedo: vizija v temi. Skrivnosti naše vere postanejo sčasoma tako navzoče, da lahko živimo iz njih. Kontemplacija zame ni zamaknjenje. Nasprotno. Kontemplacija, če je pristna, se živi v vsakdanjih opravilih.

- Duhovnost kartuzijanov ima korenine v duhovnosti srednjeveške Evrope. V koliki meri lahko nagovarja tudi sodobnega človeka?

Sam bi rajši rekel, da se je kartuzijanska duhovnost izražala najprej v obliki duhovnosti srednjeveške Evrope. To je očitno, ko beremo pisma svetega Bruna, ki velja za našega ustanovitelja. Vendar ne smemo pozabiti, da je to samo izraz, in ne bistvo duhovnosti. Čeprav so spisi svetega Bruna dragoceni tudi za naš čas, se danes ne izražamo več kot sveti Bruno. To, kar velja še danes in kar je veljalo že pred svetim Brunom, pa je jedro, ki je v globokem in trezno-navdušenem odnosu do Boga. To, kar je gnalo svetega Bruna v puščavo, žene mlade še danes k nam v kartuzijo.

- Kartuzijani opravljate latinsko liturgijo, a v vaših obredih so tudi elementi vzhodnokrščanske liturgije in duhovnosti. Kateri so ti elementi in kako se odražajo?

Korenine naše liturgije, tako kot vseh krščanskih liturgij, so seveda na vzhodu. Isto velja za krščansko meništvo. Mi se kot na naše prednike sklicujemo bolj na očete puščave kot na primer na svetega Bene-

dikta. V naši liturgiji imamo bogat izbor vzhodnih duhovnih pisateljev, ki jih beremo v nočnem oficiju. Razen tega bi pri nas verjetno težko našli specifično vzhodne elemente, to je elemente, ki obstajajo samo v vzhodni, ne pa tudi v zahodni Cerkvi. Prvi kartuzijani so vzeli kot liturgijo to, kar so že imeli, oziroma našli v krajih, v katerih so ustanovili svoje samostane, in jo potem samo prilagodili potrebam samotarskega življenja.

- Zanimivo je, da je kartuzijanski red vse od svoje ustanovitve leta 1084 ostal skoraj takšen, kot ga je utemeljil sv. Bruno. Nikoli ni bil reformiran, pa tudi ne razpuščen tako kot nekateri drugi redovi, npr. križniki.

Dejansko obstaja pregovor o kartuzijanskem redu: numquam reformata, quia numquam deformatata. To pa ni popolnoma res. Če pogledamo zgodovino kartuzijskega reda, vidimo, da obstajajo v njem tudi obdobja propada v duhovnem ali materialnem smislu. Vendar se je red vedno spet vrnil k staremu duhu. Za to je pomagal sistem medsebojnih vizitacij in generalni kapitelj. Naš red ima tudi to prednost, da v začetku nismo imeli pisanih pravil, ki bi veljala za nepreklicna in na katera bi se mogli vedno znova sklicevati. Zato takrat, ko kakšna nova situacija zahteva prilagoditev, ne moremo pogledati v pisana pravila, ampak se moramo vprašati, kako se more v dani situaciji bistvo reda inkarnirati. Zato ker je poudarek vedno na duhu, na duhovnosti, ne moremo biti zadovoljni samo z zunanjimi spremembami ali reformami. Vse to pa ni dovolj. Prepričan sem, da še vedno obstajamo zato, ker je Bog skrbel za nas in ker je preusmeril vse, tudi naše človeške slabosti, v naš blagor.

- Dovolite tudi nekaj osebnih vprašanj. Iz kakšnega okolja in družine izhajate?

Rojen sem v veliki družini v severni Nemčiji. Moji starši so bili preprosti ljudje, ki so izhajali iz kmečkih družin. Živelimo v majhni vasi. Za našo hišo so se takoj začela polja. Zaradi tega sem bil vedno v stiku z naravo. Moji starši so bili globoko verni.

- Kakšno je bilo vaše otroštvo, doba odraščanja in mladostna leta?

Imel sem srečno otroštvo. Nič posebnega se ni dogajalo v tej dobi. Moji starši so mi dali kot najbolj dragocen dar soliden temelj katoliške vere. Kot mladenič sem se predvsem zanimal za matematiko, kemijo, fiziko in tehniko sploh. Toda vedno sem imel hrepenenje po svobodi, nekončnosti in samoti. To se je odražalo na primer v tem, da sem s kolesom raziskoval samotne kraje severozahodno od svoje vasi, kjer se mi je na nek način zdelo, da morem iti vedno dalje, iti brez konca naproti nečemu, kar pa mi takrat še ni bilo najbolj jasno. Iz istega razloga sem kasneje veliko potoval. Odraz tega hrepenjenja po neskončnosti in samoti je bila morda tudi ljubezen do astronomije. Kasneje sem bolj in bolj uvideval, da lahko samo v veri najdem to neskončnost in svobodo, zato sem se vedno bolj usmerjal proti poklicu v Cerkvi. Odločil sem se za bolj aktivno smer. Vstopil sem v semenišče, da bi postal škofijski duhovnik.

- Kako in kje ste prišli v stik s kartuzijanskim redom?

Prvikrat sem se srečal s kartuzijani, ko sem bil že precej mlad. Spominjam se, da sem nekoč videl multivizijski program o njih. Ena

od slik mi je še vedno v spominu. Kasneje sem o njih nekaj bral in njihovo docela kontemplaciji posvečeno življenje je napravilo vtis name. Spominjam se tudi neke slike kartuzije, ki je bila blizu moje vasi, in sem se vprašal, kaj delajo menihi tam ves dan. Kljub temu pa nisem resno mislil na kartuzijanski red, dokler nisem srečal nekega prijatelja, ki mi je rekel, da bo vstopil v kartuzijo. Od tega dne naprej me misel na kartuzijo ni več izpustila. Tako me je prevzela, da sem nazadnje kapituliral in se odločil za vstop v kartuzijo, ne da bi vedel, zakaj. Kasneje sem razumel, da Bog včasih radikalno poseže v življenje.

- Kdaj in kje ste vstopili v kartuzijo?

Takoj potem, ko sem se odločil za kartuzijo, sem poklical patra priorja v nemško kartuzijo Marienau in ga prosil za sprejem. Povabil me je na obisk in po enem tednu v samostanu so se odločili, da me bodo sprejeli. Takrat sem imel 20 let.

- Kakšne službe ste opravljali v kartuzijanskem redu pred prihodom v Pleterje?

Po večnih zaobljubah in mašniškem posvečenju sem bil poslan v Francijo, kjer sem bil zaporedoma zakristan, prokurator in končno pomočnik učitelja novincev v matični hiši našega reda, v Veliki kartuziji.

- Koliko let ste preživeli v Veliki kartuziji in kakšna je bila vaša pot do kartuzije Pleterje?

Ko sem bil v Veliki kartuziji, sem se pripravil na to, da postanem učitelj novincev v eni od naših majhnih hiš v Franciji. Ta izobrazba naj bi trajala dve leti. Proti koncu te dobe pa so me pleterski menihi na predlog patrov vizitatorjev, ki sta me poznala, izvolili za priorja v Pleterjah. To je bilo spomladi leta 2001.

- Kot prior nadaljujete delo vaših prehodnikov, uveljavljate pa tudi lastna načela. Katera in na kakšen način?

Za mene je važno, da stvari rastejo. Nisem človek, ki ustvarja nekaj novega. Rajši pogledam to, kar že obstaja, in poskusim to oblikovati v dobro smer. Trudim se tudi, da napredek raste bolj iz skupnosti, kot da pride samo od mene. Zaradi tega nimam želje odločati sam o vseh stvareh. Isto velja za gospodarstvo. Sodelavcem poskušam prepustiti iniciativo in pri tem samo pazim, da upoštevajo glavne usmeritve našega reda. Pomembno mi je, da izvršujem svojo poslanstvo kot službo, to pomeni, da sem tukaj, da služim pleterskim menihom, da lahko v polnosti živijo v svojem poslanstvu. Zavedam se, da ima kartuzija poleg menišтва še več drugih vidikov, in se trudim ustrezati tem vidikom. Vendar bi želel, da je skupnost, menišтво in duhovnost vedno na prvem mestu.

Jernej Zupančič

PROSTORSKI PROBLEMI ROMSKIH NASELIJ NA DOLENJSKEM IN V SLOVENIJI

1 V spopadu s strelnim orožjem med Romi in domačini je bil s strelnim orožjem ranjen domačin (maj 2004). Resnih incidentov z grožnjami in uporabo sile je bilo še več.

2 V oddaji Trenja na POP TV so nekateri predstavniki Romov povsem odkrito govorili o pripravljenosti na oborožen spopad z avtomatskim orožjem (maj 2004).

3 Delo, 2. julij 2004; predstavniki občin so nanizali vrsto zelo resnih problemov z Romi. Zaradi nedejavnosti državnih organov (policije, inšpektorjev, sodišč ipd.) naj bi bile razmere tako hude, da ljudje grozijo vzeti stvari v svoje roke.

Romski "problem" se začneja pri lokaciji naselij

Pomladne mesece leta 2004 so zlasti na Dolenjskem zaznamovali precej napeti odnosi med romskim in večinskim prebivalstvom, ki so izbruhnili v incidente,¹ javne polemike in proteste ter ne nazadnje tudi zanimiv, v dosedanji politični praksi v Sloveniji še nikoli prisoten pojav: večinsko prebivalstvo je zahtevalo zaščito pred manjšino. V medijih so bile izrečene tudi grožnje oboroženega spopada,² resnost teh težav pa je potrdil tudi posvet v Državnem svetu RS 1. julija 2004.³ Le na prvi pogled je bil revolt večinskega prebivalstva videti kot družbeni anahronizem Slovenije kot evropske države z enim najvišjih pravnih in stvarnih standardov varstva narodnih manjšin in etničnih skupnosti v Evropi in svetu. Dejansko imamo opraviti predvsem z velikimi odstopanji med usmeritvami glede reševanja specifičnih »romskih« problemov na eni in njihovo realizacijo na drugi strani. Konflikt sam je bil zgolj kulminacija že dalj časa prisotnih problemov, ki so jih poskušali reševati predvsem normativno (na področju zakonodaje so bili narejeni veliki koraki v smeri dodeljevanja manjšinskih in socialnih pravic romski etnični skupnosti; določajo normative urejanja različnih problemov na področjih šolstva, zaposlovanja, politične participacije, urejanju prostora ipd.), permissivno (dokaj širok spekter socialnih pomoči za Rome brez zahtev po njihovi soudeležbi) in operativno dodeljeno v glavnem lokalni – občinski ravni. Povedano nekoliko drugače: »država« je za reševanje specifičnih problemov Romov zadolžila predvsem občine. Ker je romsko prebivalstvo močnejše prisotno zlasti na Dolenjskem in v Prekmurju, torej na robnih, pretežno podeželskih in v marsikaterem pogledu tudi perifernih območjih, se je ob vsem krepil vtis polarizacije med državo oziroma središčnimi območji na eni ter lokalnimi skupnostmi oziroma perifernimi območji na drugi strani.

Slovenija je v svetu prepoznavna prav po visokem standardu varstva manjšin. Območja poselitve z italijanskim in madžarskim prebivalstvom dejansko uživajo nekatere prednosti ozemelj z nadpovprečno gostoto različnih družbenih institucij. Prisotnost pripadnikov manjšin tako dejansko pomeni določeno prednost. Občine z romskim prebivalstvom se počutijo večinoma hendikepirane (če lahko verjamemo izrazito »problemsko« naravnanim razpravam na temo Romov). Vendar imamo tudi primere dobre prakse, posebej v Prekmurju (gl. zbornik Klopčič, Polzer, ur., 2004). Čeprav je država vložila v projekte in programe družbene integracije Romov in odpravljanje njihove konfliktnosti z okoliškim prebivalstvom veliko energije in sredstev,

se zdi realizacija spričo uvodoma naštetih problemov dokaj borna. Predvsem pa je treba že na začetku povedati, da so »romski« problemi izrazito lokalizirani: nastopajo na ravni bližnjih stikov romskega in neromskega prebivalstva.

Reševanje romske problematike sicer zajema vrsto ukrepov na različnih področjih: socialnem, ekonomskem, pravnem, političnem, izobraževalnem, kulturnem in prostorskem. Urejanje bivalnih pogojev romskega prebivalstva je sicer vseskozi zaznaven problem, ki pa doslej ni bil v ospredju proučevanja Romov niti reševanja njihovih specifičnih problemov na lokalnih ravneh. Dosedanja obsežnejša dela o romski tematiki so prostorski vidik le omenjala, najpogosteje ob socialnem in zaposlitvenem vprašanju (Klien, 1999, 107) ter pri težavnem in pogosto neuspešnem prehajanju iz družbeno marginalne skupnosti v družbeno povprečje (Tichy, 1999; Žagar, 1999, 81-84). V resnici je prostorski vidik romskega vprašanja postal problematičen predvsem po začetkih njihove prostorske stabilizacije in prenehanju nomadskega načina življenja (Štrukelj, 1979, 90-100). Po stalni naselitvi (na slovenskem ozemlju v glavnem v drugi polovici 20. stoletja) so se pričeli ob povečevanju socialnih razlik in čedalje očitnejši družbeni marginalizaciji Romov kopičiti tudi problemi sožitja z ostalim prebivalstvom. Romska naselja so hitro postala moteča, pojavljati so se pričele konfrontacije in občasni konflikti. Obenem se je z družbeno marginalnostjo in konfliktnostjo poslabševal njihov socialnogospodarski položaj, kar je samo pomagalo sklepati začarani krog romskega življenja: slab socialni položaj – nizka izobrazba – brezposelnost – slab gospodarski položaj – družbena marginalnost – slabi bivalni pogoji – in tako je veriga zaključena. Stopnjevana socialnogospodarska preobrazba slovenskega podeželja (velika večina Romov je – vsaj v Sloveniji – na podeželju) je praktično v eni sami generaciji kmečko družbo spremenila v industrijsko in urbanizirano, naslednja generacija pa je že praktično terciarna oziroma informacijska. Hitrost družbenih sprememb je še toliko hitreje potiskala na obrobje tudi romsko prebivalstvo, ki ni imelo resnejših možnosti uspeti v hitro se spreminjajočih razmerah. Nedvomno je imelo pri povečevanju družbene obrobnosti Romov veliko vlogo tudi večstoletno zapostavljanje, preganjanje ali celo genocidne politike v različnih evropskih predelih in zgodovinskih obdobjih (Tichy, 1999). Pravni položaj se je pričel izboljševati šele v zadnjih desetletjih; prej Romi (verjetno tudi zaradi nomadskega načina življenja, ki bi »praktično« oviral realizacijo morebitnih zaščitnih norm) niso imeli skoraj nobenih posebnih manjšinskih pravic. Tako pa v novejših zakonodajah, zlasti srednjeevropskih držav in deklarativno tudi na ravni Evropske unije in Sveta Evrope, najdemo razmeroma obsežne poskuse pravnega izboljševanja položaja Romov (Klopčič, 1999, 46-51; Polzer-Srienc, 1999, 64-66). Glede na razmeroma obsežne normativne izboljšave (pravni položaj) bi lahko pričakovali bistven napredek tudi v stvarnosti. Vendar temu – kljub pomembnim premikom – ni tako in Romi ostajajo marginalna, nezaželena in lokalno konfliktna populacija. Številne težave izhajajo že iz lokacije, velikosti in izoblikovanosti romskih naselbin. Prav zaradi tega želimo s tem zapisom pokazati na nekatere značilnosti in posebnosti teh naselbin ter spodbuditi kritično razpravo o tem vprašanju, ki ima na Dolenjskem zanesljivo regionalne in ne zgolj lokalnih razsežnosti.

Značilnosti poselitve Romov v Sloveniji, posebej na Dolenjskem

Dosedanja terenska proučevanja in analize statističnih podatkov dokazujejo, da živi največji del – nad 40 odstotkov - v Prekmurju, okrog tretjine pa na Dolenjskem - »dolenjski« Romi. Sintov (največkrat imenovanih tudi »gorenjski« Romi) je le nekaj odstotkov, prav tako pa tudi izrazito mestnih populacij v Ljubljani in Mariboru; slednji so večinoma imigranti iz držav nekdanje Jugoslavije, ki so prišli v slovenski prostor v zadnjih treh desetletjih (Zupančič, Repolusk, Josipovič, 2001). Romska naselja so večinoma mlajšega nastanka, saj je stalna naselitev uspela v veliki meri šele v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Že prvotna naselitev v poznem srednjem veku je zadela na razmeroma gosto naseljeno pokrajino, kjer so se lahko le razpršili: koncentracije niso bile mogoče. Poleg tega so jih pogosto preganjali pod različnimi pretvezami, tako da se je nomadski način življenja zadržal globoko v moderno dobo. Že v 18. stoletju so bili na prostoru nekdanje habsburške monarhije za časa Marije Terezije izpeljani poskusi stalne naselitve, ki pa skoraj niso imeli uspeha. Poznejše naselitve, povezane tudi s precej nasilnimi ukrepi, prav tako večinoma niso imele trajnejšega učinka. Vendar pa so bili Romi vsaj delno »teritorializirani«; registrirani so bili na ozemljih določenih občin, čeprav niso stalno bivali na enem kraju, temveč so se zaradi preživljanja (opravljanja različnih »potujočih« obrti) selili. Tudi načrtne stalne naselitve (in preselitve) Romov na različne kraje večinoma niso trajno uspeli: že čez kakšno leto je večina »preseljencev« prišla nazaj. Vendar pa se je ob prej omenjeni »teritorializaciji« vendarle določen del Romov pričel prostorsko ustaljevati. Zlasti prekmurski Romi so se v precejšnji meri vsaj močno lokalizirali, a hitro tudi za stalno naselili. Nomadizem je pri njih postopoma postajal zgolj še folklor (Štrukelj, 1979, 80-98). Stalnejša naselitev je dejansko uspela šele po močnih socialnih spremembah in modernizacijskih procesih, ki so tudi sicer močno spremenili način življenja podeželskega prebivalstva. S stalno naselitvijo so jim bile vsaj deloma dostopne nekatere dobrine vse bolj urbanizirane in modernizirane družbe. Toda stalna naselitev se je hitro izkazala za nadaljevanje obrobne družbenega položaja tudi v novih razmerah. Socialni preboj in s tem doseganje ravni večinskega prebivalstva se je posrečil le redkim. Stalna naselitev je bila – prostorsko gledano – največkrat omejena na eno samo družino. Kasneje se je ta zaradi porok in visoke rodnosti precej razširila, neredko pa so se tja naselili še bližnji in/ali daljni sorodniki, tako da so romska naselja dobila nekatere strukturne in fiziognomske posebnosti. V pomanjkanju lastništva zemlje in pravnih regulativ, finančnih sredstev in tudi vrednostnega sistema so bile gradnje zelo različne, večinoma pa slabših kvalitet. Ker so se locirali na robna ter v splošnem manj kakovostna območja in so bili tudi gradbeni materiali zelo raznoliki in marsikdaj slabi, so tudi romska naselja postala odkrit »slum«.

Po zadnjem statističnem popisu leta 2002 je bilo v Sloveniji 3264 Romov, kar je – za razliko od večine drugih popisnih kategorij – razmeroma visok porast. Vendar to dokazuje le del romske populacije, ki jo je na podlagi ocen poznavalcev, podatkov Zavoda za socialno varstvo in drugih ustanov mogoče oceniti na okrog 7.000 (Komac, Zupančič, Winkler, 1999), nekateri pa jo ocenjujejo celo do okrog 10.000 (Horvat, 1999). Statistični popisi naj bi dajali zato močno podcenjeno sliko o številčnosti Romov. V Sloveniji Romi predstavljajo

po številu torej podobno majhno etnično skupnost, kot sta italijanska in madžarska manjšina. Vendar se po večini demografskih, socialnih, naselitvenih, pa tudi pravnih in ekonomskih značilnostih od obeh manjšin močno razlikuje. Romi so namreč prostorsko razpršena skupnost, ki so v teku zadnjih desetletij zaradi načrtno ustalovitve in drugih – večinoma z modernizacijo povezanih razlogov, izoblikovali več t.i. »romskih naselij«, v katerih živi večji del te skupnosti. Natančnejše določanje gostote romske poselitve otežkoča visoka stopnja prostorske razpršenosti in nestalnost etničnega opredeljevanja (očitno se opredeljujejo glede na družbeno okolje, še posebej tisti, ki so že dosegli izobrazbo in potem določen socialni dvig). S tem v zvezi je treba podčrtati, da je v tej luči opredeljevanje po narodni pripadnosti za osebe, ki so izvorno Romi (potomci romskih staršev), prvenstveno stvar socialne in ne etnične stratifikacije. To pa »statistično« zopet »nareja« (oziroma daje videz) Rome kot izrazito marginalno populacijo, s čimer se pri njih samih poglobljajo občutki družbene obrobnosti.

Romsko prebivalstvo v Sloveniji je jezikovno in kulturno precej heterogeno. Že delitev na »prekmurske« – večinoma t.i. »vlaške« Rome, »dolenjske« Rome in Sinte (ali tudi »gorenjske« Rome), pove, da imamo opraviti ne le z medregionalnimi razlikami, temveč tudi z občutnimi razlikami v poteku selitvenih tokov in družbeno-kulturnem razvoju (Štrukelj, 1979). Te opredelitve imajo potem še eno posledico: zaradi zmanjšanega števila se ustvarja tudi – verjetno napačna – predstava o poselitvenih značilnostih romske populacije. Zato lahko ugotavljamo predvsem tisti del romske populacije, ki s svojim načinom življenja in s tem povezanim specifičnim prostorskim obnašanjem kaže na obseg romskega prebivalstva.

Nekatere posebnosti romskih naselij

Najprej je treba potrditi, da upravičeno govorimo o »romskih« naseljih. Osnovna značilnost je že lega teh naselbin. Večinoma ležijo na robu naselij ali zunaj siceršnjih naselij. Večinoma gre za manjše, le po nekaj deset prebivalcev obsegajoče zaselke. Le v nekaj primerih (na primer Püšča pri Murski Soboti, Brezje pri Novem mestu, Vranoviči pri Črnomlju) so to večja naselja z več sto prebivalci. Večinoma gre za čista romska naselja; pripadnikov drugih skupin ni med njimi. Razporeditev hiš in drugih poslopij (kolikor jih je) je stihijska, brez načrta in izbranih arhitekturnih prvin. Videti so, kot da je bila improvizacija pri izbiri lokacije, materialov in tudi same gradnje pomembno vodilo. Ker Romi večinoma niso razpolagali s posestjo, živino in drugimi materialnimi prvinami gospodarskega preživetja, se pri nastajanju niso dosti ozirali za prihodnjimi možnostmi morebitnega gospodarskega razvoja. Stihijskost se je kmalu maščevala, najprej pri komunalnih zadevah. Manjša romska naselja so navadno nastala s priselitvijo ene družine, ki se je potem po porokah, zvezah in zaradi visoke rodnosti okrepila in povečala. Stihijskost je podobna kot pri prej omenjenem naselitvenem tipu. Zametek naselja je bila lahko tudi opuščena hiša ali gospodarsko posloplje, ki so ga potem naselili Romi. Gradnje so po kakovosti zelo različne. Pletenih »butanic«, kot jih v svoji monografiji še omenja Štrukljeva (1979), praktično ni več. Uveljavile so se zlasti lesene barake, ki so jih ponekod dograjevali še z drugim priročnim materialom. Precej je tudi zidanih hiš. Ponekod so postavili industrijsko narejene zabojnike. Romska naselja, ki so

del naselbinske mreže večinskega prebivalstva, navadno predstavljajo iz različnih razlogov izpraznjeni stanovanjski fond, ki so ga Romi naselili, ali pa je ta predstavljal le začetek osnovanja romskega naselja, ki so ga popolnjevali z nakupom novih zemljišč, prevzemom zemljišč neromske populacije. Praviloma so se držali že zgrajenih poti in cest, blizu katerih so nastajale nove hiše. Neredko se tudi zgodi, da naselje za več let zapustijo, kasneje pa ponovno naselijo. Te menjave so mnogo pogostejše tam, kjer je stavbni fond po kakovosti skromen (lesene barake, pločevina in podobni materiali, ali pa gre za velike zabojnike in različne montažne elemente) in kjer preselitvi botrujejo še drugi razlogi, kot so na primer zapleteni odnosi med romskimi skupinami (naselji) ali pa konflikti z domačim prebivalstvom. Vidimo torej, da so romske skupnosti danes pretežno lokalizirane, relativno trajne glede naselitve v prostoru, stihijskega nastanka, pogosto anarhičnega videza ter komunalno neurejene. To pa so že tudi elementi, ki sprožajo z okoliškim prebivalstvom vrsto napetih situacij, obenem pa tudi pejorativizacijo romskih naselij in njihovih stanovalecev.

Največje romsko naselje na Dolenjskem je nedvomno Brezje na robu Novega mesta, opaznejša pa so še pri Leskovcu južno od Krškega, pri Trebnjem, Grosuplju, Kočevju, Vranovičih blizu Črnomlja, pri Žužemberku, Semiču, Zagradcu in Višnji Gori, več manjših pa je še drugod po podeželju. Videti je, da se krepijo zlasti romska naselja v bližini urbanih središč, večjih krajev in blizu prometnih poti, kar povezuje predvsem z iskanjem možnosti zaslužka v okviru specifične romske ekonomije. Ni naključje, da iščejo sorazmerno bližino smetišč, ker v tem vidijo priložnosti za zbiranje na primer železa, papirja, stekla ipd. Poleg tega je bližina urejenih in neurejenih odlagališč odpadkov navadno prostor, po katerem za stalno naselitev večinsko prebivalstvo ne posega. Dokaj redko uspe Romom legalen nakup na primer stanovanjskih in drugih objektov znotraj naselij ali na njihovem robu, ne le zaradi pomanjkanja sredstev, temveč tudi zaradi odpora domačega prebivalstva, ki noče romske bližine. Zato jim preostane iskanje alternativnih lokacij na manj vrednih zemljiščih ter na območjih, kjer zaradi demografskega praznjenja ne pričakujejo močnega odpora domačega prebivalstva, tudi če zasedajo zasebna zemljišča. Večja, že uveljavljena romska naselja v bližini ali na robu večjih naselij se povečujejo tako zaradi demografske rasti kot zaradi doseljevanja, manjša pa stihijsko nastajajo tudi v izrazito perifernih, demografsko ogroženih predelih.

Problemi lokacije romskih naselij

S stalno naselitvijo in različnimi socialnoekonomskimi spremembami se je dejanski položaj Romov precej spremenil. Številne težave v odnosih z okoliškim prebivalstvom, pa tudi med Romi samimi, izhajajo iz lokacije in lastnosti teh naselij. Zaradi same lokacije, pravno-lastniških razmerij, nenačrtnosti, kakovosti izdelave, vplivov na okolje ter samega načina življenja Romov je nastala vrsta problemov, ki jih v fazi pretežno nomadskega načina življenja ni bilo oziroma niso bile tako očitne. Pri tem je treba upoštevati, kot rečeno, tudi močno spremenjene življenjske stile, ki so se uveljavili z družbeno modernizacijo, industrializacijo in urbanizacijo. Vrsta opravil in poklicev, ki so jih Romi prej opravljali, potujoč po razmeroma obširnem teritoriju, se je sedaj končala. Za preživetje je bila torej potrebna tudi Romom prilagoditev normam in načinu življenja urbanizirane

družbe – tudi na podeželju. Iskati so morali torej nove tržne niše in s tem vire preživljanja. To pa je bilo težko, saj za to niso imeli ne kvalifikacij in ne navad. Stalna naselitev na eni lokaciji pomeni eno prvih in izhodiščnih možnosti za družbeno integracijo – toda slednje je treba najprej vzeti kot vir preživljanja in določeno kakovost življenja. Stalna naselitev je zato neredko pomenila določen šok za obe strani: Rome in večinsko prebivalstvo. Ker so bili Romi poprej le do neke mere tolerirana, v splošnem pa marginalizirana skupina prebivalstva, se je sedaj odnos do njih praviloma poslabšal. Negativni stereotipi in včasih tudi odkrita sovražnost do Romov se je poglobljala. Tako stanje traja še danes, kljub številnim poskusom družbene integracije in izboljševanja njihovega pravnega in stvarnega položaja. Slabi odnosi med romskim in neromskim prebivalstvom izhajajo predvsem iz naslednjih problemov, povezanih z lokacijo in funkcionalnimi vprašanji romskih naselij. Podrobneje smo jih proučevali v posebni aplikativni raziskavi leta 2001 (Zupančič et al., 2001). Analiza tega in spremljanje tudi drugih primerov po Sloveniji in še posebej na Dolenjskem razkriva skromen izkupiček obsežnih in dragih naprezanj v smeri družbene integracije Romov. Konfliktne situacije, ki so kulminirale v protestu pomladi 2004, so odraz stvarnih problemov. Zato je iskanje rešitev v »odpravi« domnevne ksenofobije ter zagotavljanje, da je »romski« problem predvsem operativna zadeva občin in lokalnih skupnosti, v celoti nesmiselna in kontraproduktivna.

Resen problem v tem pogledu predstavlja tudi zagotavljanje osebne varnosti ter varnosti premoženja. Racionalizacija državne uprave je dosegla tudi policijo. Ta je praviloma dosti oddaljena od podeželskih manjših krajev. Nadzor je skromen, intervencije redkejšje in potrebujejo več časa. Ker so prebivalci perifernih območij zaradi redkejšje poselitve izgubili tudi nekatere druge oblike družbene infrastrukture, toliko bolj občutijo odsotnost in oddaljenost varnostnih sil. Posledično to pomeni tudi bistveno manjše možnosti pravnega uspeha posameznikov, ki se lotevajo sodnega zagotavljanja na primer pravice in možnosti uživanja vseh prednosti svojih nepremičnin.

Pravnoposestna razmerja

Romi pogosto niso bili lastniki zemljišč in drugih nepremičnin, a so jih na različne načine zasedli in upravljali (in jih še sedaj). Pri širjenju naselij je to še posebej prišlo do izraza. Proste posesti preprosto ni bilo in tudi domačini je niso hoteli prodajati Romom. Zato se je naselje širilo, kamor se je lokacijsko lahko in kjer nasprotovanje domačinov ni bilo premočno. Tako je bil pogosto edini praktični izhod, da so se locirali in razširjali na tistih lokacijah, kjer je bilo protestov in nasprotovanja čim manj – ne glede na to, ali so bili lastniki zemljišča, hiše ipd. ali ne. Nasprotovanje domačega prebivalstva je najmočnejše tam, kjer Romi zasedejo kvalitetna zemljišča: polja, travnike, gozdove in urbanistično urejene robove naselij. V izogib temu so romska naselja pogosto locirana na kakovostno slabših lokacijah, kar pa potem povzroča vrsto težav njim samim. Neurejena lastniška razmerja bodo težko dobila ustrezno infrastrukturo ter s tem potrebno minimalno kakovost bivanja, ki bi Romom omogočala enakovrednejše izhodiščne možnosti izobraževanja, dela in drugih vitalnih funkcij.

Iz neurejenih lastniških razmerij izhaja tudi druga, nič manjša težava: nelegalnost mnogih romskih naselbin. Ker so večinoma nastale kot črne gradnje in stihijsko zasedle prostor, za katerega je bilo manj

4 Delo, 2. 7. 2004, stran 2; državni sekretar na Ministrstvu za okolje, prostor in energijo Jože Novak. Prispevek povzema razpravo o problemih ekonomsko-socialne integracije Romov v Sloveniji, ki je potekala v Državnem svetu RS 1. julija 2004. Novak je ob tem poudaril, da veljajo za Rome enaka pravila kot za ostalo prebivalstvo in da so za urejanje teh zadev odgovorne občine in ne država.

zanimanja ali pa odpor lastnikov zemljišč šibak, so tako zaradi pravnih razlogov kakor (in morda še bolj) legalizacije težavne in dolgotrajne. Dolgo so jih namreč puščali takšne, kakršne so bile. V zadnjem desetletju je bilo več akcij Ministrstva za okolje in prostor, da bi tovrstne naselbine komunalno uredili in legalizirali. Uspeh je omejen, kajti do sedaj je legaliziranih le okrog polovice romskih naselbin.⁴ Vendar je treba takoj opomniti, da je stanje dejansko slabše, kajti legalizacija naselbin sama po sebi še ni odpravila težav, ki so jih imeli (oziroma jih še imajo) tako Romi kot okoliško prebivalstvo. Posebno na Dolenjskem je večji del naselij – glede na njihovo že na zunaj vidno neurejenost – še pretežno »divjih« in s tega vidika problematičnih. Še celo več: pojavljajo se nova majhna naselja kot posledica razseljevanja iz dosedanjih naselbin, ki so neprivlačna bodisi zaradi komunalnih problemov in se z naraščanjem števila stanovalcev praviloma le še povečujejo; zaradi prostorskih omejitev samih naselbin ter zaradi sporov znotraj romske skupnosti. Iskalci novih naselitvenih prostorov so zlasti mlajše romske generacije.

Funkcionalne motnje posesti

Že s samo postavitvijo naselja in njegovim delovanjem na kmetijskih zemljiščih je postal dostop do posesti (odvisno od lokacije) otežen. Na gozdnih parcelah so zaradi izsekavanja drevja za kurivo in druge potrebe povzročili nekaterim lastnikom precej škode. Na obdelovalnih zemljiščih v neposredni bližini romskih naselij so zaradi posega v nekatere pridelke kmetom povzročali občutno škodo (krompir, koruza, solata, žitarice) ali pa so sejali precej nejevolje med lastniki zaradi zasmetenosti, puščanja različnih predmetov in neredko tudi zaradi tega, ker so Romi nekatere posevke v rastni dobi uporabljali kot priročna stranišča. Puščanje starih avtomobilov, zbiranje odpadkov in drugih predmetov, ki pomenijo tudi enega od virov preživljanja Romov, estetsko in funkcionalno ovirajo domače prebivalstvo, predvsem lastnike zemljišč, pri polnem uveljavljanju koristi lastnega premoženja. Posredno so neurejena naselja in fizično ter funkcionalno moteči elementi neprivlačni za lociranje na primer turističnih objektov in dejavnosti. Romov se turistična središča in podjetja branijo tudi kot gostov; zaradi specifičnega vedenja se neredko dogaja, da potem odhajajo drugi gostje.⁵

Precej več resnih težav imajo periferna območja z maloštevilnim in pretežno ostarelim prebivalstvom, ki se Romom ne upajo in ne morejo postaviti po robu niti tedaj, ko le-ti zaradi tatvin in drugih povzročanj neposredne gospodarske škode že ogrožajo existenco domačega – praviloma revnega – prebivalstva. Večjo škodo povzročajo tudi na območjih razpršene poselitve in prevlade počitniških hiš ter zidanic, kjer je fizični nadzor nad lastno posestjo manjši in občasen. Prav takih območij je na Dolenjskem s prevlado malih naselij, zaselkov in razpršene poselitve ter množice »vikendov« več kot dovolj. Tudi ta problem je bil v diskusijah večkrat izpostavljen.⁶

Problemi komunalne urejenosti

Hiter in nenačrten nastanek romskih naselij ter zato pogosto anarhičen videz le-teh v prvi vrsti prizadeva prav njihove stanovalce. Odsotnost osnovnih legitimitet jim namreč onemogoča instalacijo osnove infrastrukture: vodovodnega omrežja, električne napeljave, kanalizacije, telefonskega omrežja, odvoza smeti in odpadkov, more-

5 Tako so v kampu Šobec sprejeli skupino Romov iz Francije, ki pa so potem zaradi svojega obnašanja odgnali mnoge druge goste. Kampi, ki so najbolj na udaru za začasne romske obiske, se jih zato ogibajo in branijo, kolikor je le mogoče (Delo, 9. 7. 2004).

6 Glej opombe 2-4.

bitne ureditve utrjenega cestišča in drugih prituklin sodobne družbe. Socialna izključenost se pogosto začneja in konča prav pri teh vprašanjih, saj pomeni resno, če ne sploh nepremostljivo oviro: omenjene dobrine pomenijo večinoma zgolj tehnični predpogoj družbene enakosti, brez katerih so pravne kategorije manjšinske zaščite in boja proti marginalnosti družbenih skupin brez moči. Problem oskrbe z vodo narašča s potrebami v delovno in šolsko okolje vključujočih se Romov ter s slabšanjem kakovosti vode v tradicionalnih vodnih virih: tekoče vode, izviri in studenci in neredko tudi podtalnica so marsikje že tako onesnaženi in za normalne vodooskrbne namene praktično neprimerni. Po drugi strani pa so nekatera romska naselja locirana prav na območjih vodonosnikov (romska naselja na Ravenskem in Dolinskem; a tu so precej bolj problematična tudi ostala naselja z večinskim prebivalstvom, ki še nimajo ustrezne komunalne infrastrukture) ali nad vodovodnimi zajetji (na primer pri Kuželjencu na Dolenjskem, ki napaja Suhokrajinski regionalni vodovod) s koncentracijo odpadkov, zbiranjem starih avtomobilskih delov, ki med drugim lahko vsebujejo tudi za vodo zelo nevarne snovi), in ne nazadnje onesnažujejo s prostim odtekanjem odpadnih fekalnih voda (če ta infrastruktura po hišah sploh obstaja?!). Ogrožanje okoljskih prvin, zlasti vodnih virov, zemljišč in zraka je praviloma hudo moteče za okoliško večinsko prebivalstvo, kar zapira začarani krog enostranske pejorativizacije in vztrajanja pri negativnih stereotipih, dolgoročno pa vodi k resnejšim konfliktom. Neurejene komunalne zadeve v prvi vrsti torej prizadevajo Rome same, ker jim ne omogočajo dostopa do bivalnih kvalitiet človeka moderne dobe, v enaki meri pa zaradi ogrožanja vodnih virov, neurejenosti, zasmetenosti, smradu in podobnega ustvarjajo konflikte z ostalim – večinskim prebivalstvom. S tem slabijo razvojne možnosti območij v celoti.

Videz in funkcija naselij

Čeprav se na prvi pogled zdi estetski videz naselij marginalna kategorija v kontekstu resnih problemov v odnosih med romskim in neromskim prebivalstvom, je zadeva vendarle resnejša. Ne gre namreč zgolj za občutke nelagodja zaradi neurejenega videza naselij, ki spričo anarhičnih postopkov pri njihovem oblikovanju, zelo individualnega občutka urejanja najbližjega okolja, pomanjkanja izkušenj, načrtov in sredstev pri načrtovanju in gradnji objektov ter drugih postopkih »kvarijo« lepotna naprežanja ostalega prebivalstva (in če pustimo ob strani dve dejstvi: da so merila o tem, kaj je »urejeno« v prostoru in kaj ne, lahko zelo različna; in drugič, da tudi nekaj npr. slovenskih naselij ne izstopa ravno z urejenim videzom – na primer območja starih industrij in rudarjenja), temveč lahko pomenijo tudi razvrednotenje tistih bivalnih okolišev (padec cene zemljišč), v katerih (ali blizu njih) so tudi romska naselja oziroma četrti. Neurejen videz je lahko tudi slaba referenca za uveljavljanje širšega okoliša kot turistično zanimivega. Pri tem se zopet srečamo s prevladujočim negativnim stereotipom o Romih in romskih naseljih. Toda obstajajo tudi primeri pozitivne prakse, kjer romsko prebivalstvo v večji meri odgovorno sodeluje na lokalni ravni pri urejanju komunalnih zadev, lahko pa je z romsko kulturo (na primer prireditve, glasba; v Prekmurju je tudi majhen romski muzejček) celo dodatni motiv, ki privablja goste v turističnih območjih in središčih. Nekaj teh primerov je že zaslediti v Prekmurju (Borejci, Vanča vas, Dobrovnik).

Socialna neravnovesja

Romsko vprašanje je v javnosti mnogo bolj kot jezikovno, kulturno ali etnično prepoznavno po svojih »socialnih« plateh, in sicer večinoma kot problem. Visoka stopnja brezposelnosti in nizka izobrazbena raven rezultirata v skromen socialni položaj, ki se kaže navzven v premožnostnem in nepremožnostnem premoženju ter s specifičnim »romskim« načinom življenja; slednji je seveda deloma tudi razlog prej opisanim okoliščinam, v katerih se nahajajo Romi danes. Vendar je pri tem treba upoštevati celoten historiat odnosov do Romov v različnih okoljih in trditev, da so si »pač sami krivi za nizek socialni položaj«, v kontekstu časovnih primerjav ne zdrži kritike.

Po prostorski stabilizaciji, ki naj bi bila podlaga za socialno izenačevanje Romov z ostalim prebivalstvom, je bila v Sloveniji sprejeta vrsta ukrepov in še več zakonov, ki so urejali to področje (več glej v zborniku Poti za izboljšanje položaja Romov v srednji in vzhodni Evropi, Klopčič, Polzer, ur., 1999).⁷ V Sloveniji je raven socialnih pravic, primerjaje z drugimi državami, dokaj visoka. Visok je tudi pravni standard, vključno z zagotovljenimi svetniškimi mesti v občinskih svetih. Vendar pa se – zanimivo – občutljiva romska tematika (v primerjavi z oceno in uradnim statističnim številom na primer Italijanov) ni znašla v predlogu o mandatu »romskega« poslanca v državnem zboru. Druga značilnost so sorazmerno visoke socialne podpore in bonitete romskemu prebivalstvu, ki potem ob številnih problemih in konfliktih prav premoženjsko-pravne narave večinskemu prebivalstvu zlasti v perifernih območjih najbolj bode v oči. Pobuda protestnikov majskega shoda pred Državnim zborom v Ljubljani, da »hočejo enake pravice kot romsko prebivalstvo«, terja najmanj trezen razmislek o učinkovitosti manjšinske in socialne politike do Romov v Sloveniji.

In rešitve: izolacija ali sodelovanje?

Romska problematika ima torej izpostavljeno socialno, prostorsko in kulturno razsežnost. Prisotna je zlasti na območju širših regij, kot sta Dolenjska in Prekmurje. Dosedanja prizadevanja državnih organov so prinesla obsežno zakonodajo in sorazmerno velike finančne vložke države, vendar je izkupiček precej skromen: Romi so v veliki večini še vedno marginalna skupnost, konfliktnost z okoliškim prebivalstvom pa neprestano narašča. Končna posledica je slabšanje kakovosti življenja vseh prebivalcev območij, naseljenih tudi z romskim prebivalstvom. Ob očitnih in ne ravno malenkostnih problemih tako Romov samih kakor tudi odnosov med Romi in ostalim prebivalstvom je zato razmišljanje, kako pomembno mesto ima urejanje prostorskih problemov pri reševanju celotnega romskega vprašanja ter katere ukrepe in postopke je treba predvsem uvajati za doseg izboljšanja na obeh področjih, še kako na mestu. Tako lahko ugotovimo, da so zgoraj naštetih problemi Romov in z Romi večinoma zelo lokalizirani (zadevajo razmeroma majhna območja skoraj izključno na lokalni ravni) in večinoma tudi zelo stvarni, materialni. Reševanje teh problemov je nujno in v kontekstu poglavitnih ciljev družbenega, gospodarskega, političnega, prostorskega in kulturnega razvoja območij v neposredni soseščini romskih naselij zaseda pomembno mesto. Reševati jih je mogoče v okviru treh razvojnih paradigem:

Po prvi bi skušali z različnimi vzgojnimi, izobraževalnimi in kultur-

⁷ V zborniku so zbrane pravne prakse in izhodišča različnih evropskih držav. Vendar je treba upoštevati sorazmerno velike razlike v siceršnjem manjšinskem pravu v teh državah ter v velikosti in poselitvenem modelu romskega prebivalstva ter zgodovinskih izkušnjah z njimi.

nimi programi vplivati na spreminjanje medsebojne percepcije med Romi in ostalim prebivalstvom, romske skupine demarginalizirati, kar bi lahko vodilo k individualni družbeni integraciji, hkrati pa bi po načelu »laissez-faire« dopuščali individualne odločitve za življenje na nekonvencionalen način in s tem družbeno marginalnost. Če bi spremenili percepcijo do marginalnih skupin, bi imeli več možnosti, da bi se počutili sprejete. Ta paradigma je zaradi svojega permisivnega značaja videti prvi hip privlačna, saj širi toleranco kot pomembno kategorijo v medsebojnih odnosih, toda obenem je tudi hitra, poceni in v glavnem neučinkovita pot k reševanju zelo stvarnih problemov. Za to bi se verjetno lažje ogreli tisti, ki z Romi ne delijo istih bivalnih območij in torej ne čutijo množice drobnih problemov.

Po drugi bi z uporabo določene (predvsem gospodarsko-socialno pogojene) prisile na eni ter različnega sistema spodbud na drugi strani, ob ukrepih predvsem na področju izobraževanja, zaposlovanja, kulture in drugih področjih, v nekoliko daljšem času uspeli večino Romov bolj integrirati v družbo. Ko bi Romi po individualnih poteh ali/in ob kolektivni pomoči državnih in lokalnih institucij dosegli izobrazbo, poklicno raven, zaposlitev in s tem varen ter trajen vir preživetja, bi se s tem potreba po prostorski ločenosti morda radikalno zmanjšala. Specifika urejanja romskih naselij bi izginila. Ta teza je zaradi svojega emancipacijskega naboja privlačna, zahteva pa sorazmerno dolgo čakalno dobo, v kateri mnogi Romi v sedanjem slabem položaju ne bi uspeli doseči zelenih izhodiščnih možnosti za izobraževanje in delo; ovirajo jih prav slabi bivalni pogoji. Čakalna doba bi bila dolga in socialna polarizacija ostra. Nastale razlike bi povečevale sprotno asimilacijo romskega prebivalstva zaradi jezikovnih, splošnokulturnih in jezikovnih kriterijev.

Tretja paradigma upošteva sedanje stanje prostorske razporeditve romskih naselij in teži k strukturnim spremembam tako naselij kakor tudi njihovih prebivalcev. Pogojena strukturna pomoč bi zainteresiranim Romom olajšala reševanje njihovih najakutnejših bivalnih pogojev, kar bi pomembno prispevalo k zagotavljanju vključevanja in obstoja v družbenem osredju. Razmeroma hitra regulacija prostorskih pogojev bi jih torej demarginalizirala in pospeševala socialno preobrazbo, tudi če na račun določene socialne polarizacije. Dolgoročno bi se romska naselja po videzu, strukturi in funkciji izenačila z ostalimi in se – če je to prostorsko le mogoče – tudi fizično (urbanistično) združila z drugimi naselji. Postopoma bi prišlo do medetnične pomešanosti in izginevanja predsodkov, stereotipov in konfliktov. Ta paradigma predstavlja razmeroma drago in na trenutke tudi nekoliko prisiljeno (bolje rečeno: pogojevano) participacijo Romov pri njihovi lastni socialni promociji in demarginalizaciji. V tem je tudi precejšnje tveganje, saj različna dosedanja naprežanja niso obrodila ravno bogatih sadov. Kritični moramo biti tudi do koncepta ločenih naselij. Vendar pa se zdi, da je ta različica še najbližja hitremu in obenem dovolj dolgoročno naravnemu konceptu reševanja romske prostorske in socialne problematike.

Verjetno je poglobljena napaka preteklosti v dokaj enostranskih akcijah, kjer niti Romi niso bili dejavno vključeni, še manj pa prebivalci sosednjih območij, čeprav so bili in so še vedno prav ti ves čas v vlogi žrtve. Zaradi preteklih izkušenj Rome dojemajo skoraj izključno kot problem, saj jim sobivanje z njimi prinaša izključno škodo. Očitno je, da vztrajno ponavljanje fraz o pomenu tolerance

samo po sebi ne prinese ničesar. Pri reševanju romskih prostorskih zadreg bodo torej morali imeti njihovi sosede bistveno več besede. Sožitje je mogoče graditi le ob vzajemnih naporih in delitvi odgovornosti.

Manjšinstvo je tudi odgovornost

V slovenski družbi je pripadnost manjšini cenjena; varuje jih ustava in različni zakonski akti, pozitivna pa je tudi družbena praksa. To sicer ne pomeni življenja pripadnikov manjšin brez problemov in spontanih asimilacijskih pritiskov niti ne zadovoljstva večinskega prebivalstva. Vendar pa so se manjšine v slovenskem kulturnem prostoru uspele dokazati kot spodbujevalci sodelovanja in s tem pomemben razvojni potencial. V obmejnih območjih večinoma pomenijo prednost. Seveda jih k temu vodi tudi lojalen odnos do države, katere državljani so, ter skrb za odpravljanje ovir in konfliktov ter pospešeno delovanje. Manjšinstvo je torej tudi odgovornost: šele z aktivno udeležbo v preseganju lastne konfliktnosti postane včerajšnje »jabolko spora«¹ razvojni potencial – tudi če ga vsi ne znajo ustrezno ceniti. Pri romski skupnosti je drugače: zaradi velike prostorske razpršenosti težje računa na pomembnejšo vlogo v pospeševanju mednarodnega sodelovanja, obenem pa je zaradi svojih družbenogospodarskih okoliščin zdaleč najšibkejši člen razvojnih mehanizmov. Vendar pa bi bilo lahko tudi romsko prebivalstvo v večji meri odgovorno in zaslužno za lastni socialni položaj in reševanje starih problemov.

Tako preostaneta dva niza ukrepov: prvi na področju urejanja prostorskih problemov romskih naselij in njihovega odnosa do najbližnjega sosodstva, ukrepi v drugem nizu pa bi morali predvsem zagotoviti premoženjsko varnost in druge prvine kakovosti bivanja pri večinskem prebivalstvu. Teh ukrepov ni mogoče (in tudi ne smiselno) izvajati brez akcij na področju izobraževanja, delovnega usposabljanja, iskanja tržnih niš za romsko prebivalstvo in, kar je tudi zelo pomembno, ne brez romske aktivne participacije. Slednja povečuje interes in tudi obvezuje, predvsem pa je pomembno, da Romi sami tudi v urejanju prostorskih problemov v njihovih naseljih konstruktivno sodelujejo. Ti ukrepi bi bili lahko:

- legalizacija naselij (pri tem se je treba držati načela, da je mogoče legalizirati le izrecno romske naselbine, ki izpolnjujejo pogoje prostorske nekonfliktnosti in splošne romske participacije. Gre torej za obliko pomoči, ki je pogojena in časovno ter finančno omejena, predvsem pa ciljno naravnana (urejeno in s sosedi nekonfliktno naselje brez dolgoročno kvarnih posledic na regionalne gospodarske in okoljske vire). Naselbine pa, ki neposredno ali posredno ogrožajo npr. pitno vodo ali druge bistvene naravne, družbene in gospodarske potencialne, je potrebno relokalizirati;

- zasebna parcelacija, ki bi zadoščala za postavitev bivalnih kapacitet in morebiti – če je prostor – tudi gospodarskih (npr. za rejo malih živali, za zbiranje različnih materialov ipd.);

- iskanje primerne in z regionalnimi arhitekturnimi in krajinskimi elementi povezanega gradbenega-arhitekturnega stila, ki pa naj bo tudi »romski«² v smislu kulturne artikulacije na arhitekturnem področju;

- izgradnja osnovne infrastrukture, vendar s participacijo Romov;
- adaptacije bivalnih in gospodarskih poslopij po načelu participacije (različne ugodnosti);

- romska naselja je potrebno strukturirati v osnovnem tlorisu tako, da bo na razpolago tudi prostor za določene družabne aktivnosti, kulturo, da bo skratka nudil neko notranjo avtonomnost romskemu prebivalstvu na ravni naselja;

- smiselno je razmisliti o primernih, dovolj estetsko izvedenih pregrajah, ki bi preprečevali motenje posesti lastnikom parcel; to je lahko začasen ukrep, ki bi preprečeval poslabševanje odnosov;

- odmeriti lokacijsko primerno mesto za odlaganje materialov, ki jih Romi zbirajo za prodajo; ni nujno, da je v sklopu naselja;

- pospeševati urejanje bivalne kulture pri romskem prebivalstvu, predvsem nagrajevati lastna prizadevanja (iskanja avtentičnih kulturnih artikulacij);

- romske naselbine vključiti med lokacije z urejenim odvozom komunalnih odpadkov; preprečevati ali vsaj minimalizirati zasmetenost površin znotraj naselja in v širši vplivni coni.

Najtrši oreh so in bodo brez dvoma naselja, kjer zaradi mikrolokacije, nezdržljivosti funkcij prostora ali ogrožanja pomembnih naravnih virov in naravne ter kulturne dediščine ni mogoče in ne smiselno urejati naselja, temveč iskati nadomestne lokacije. To zajema precej podrobne študije. V fazi izvedbe bi morali Romi aktivno sodelovati in tudi aktivno participirati vsaj manjši del sredstev. Iskanje takih lokacij je zelo naporna zadeva, saj je potrebno ne le izbrati lokacije, temveč doseči tudi konsenz s prebivalci naselij, ki bodo soočena z bistvenimi novostmi v svoji soseščini. Kompromis bi moral biti obojestransko spoznanje o možnostih ali celo prednostih sožitja.

Ukrepi drugega niza morajo v prvi vrsti poskrbeti za doslej očitno zanemarjeni segment urejanja romskih problemov. Ti ukrepi večinoma niso neposredno »prostorske« narave, vendar bi njihova realizacija razbremenila lokalno prebivalstvo, ki je v sosedstvu romskih naselij in s tem posredno zmanjševala konfliktnost. To bi lahko bili ukrepi, kot so:

- iskanje prostih lokacij za romska naselja; razseljevalni pritisk je namreč opazen in smotno bi bilo predvideti morebitne rezervne kapacitete; to je državni in ne lokalni problem;

- kolikor je le mogoče vključevati romsko prebivalstvo v obstoječi naselbinski sistem; seveda po predhodni socialni in ekonomski integraciji romskega prebivalstva;

- skrb za varnost ljudi in premoženja v bližini romskih naselbin; na tem področju je pomembno zlasti dosledno delo policije in drugih varnostnih organov ter sodnega sistema; ti problemi danes predstavljajo tudi največji očitek in celo grožnjo, varstva so dostikrat potrebni tudi Romi, ki dosežejo ugodnejše socialne statuse, vendar so deležni pritiskov tako s strani Romov kot s strani večinskega prebivalstva;

- temeljito razmisliti o sistemu financiranja romskega prebivalstva; brezpogojna pomoč dostikrat deluje kot potuha, ne glede na to, od kod prihaja; zelo verjetno pa bi Romi doživeli podoben ukrep kot redukcijo »pravice«;

- promocija primerov pozitivne prakse pri obeh straneh ter ustrezna stimulacija;

- pri nadaljevanju škode s strani Romov naj bi bilo večinsko prebivalstvo upravičeno do sorazmernih odškodnin;

- pri romskem prebivalstvu utrjevati zavest, da sprememba načina življenja, pogojena z izobrazbo in zaposlitvijo, ne pomeni ukinjanja posebnosti romske kulture in identitete, temveč nasprotno, daje jim

priložnosti razvoja, predvsem pa jim odpira možnosti nekonfliktnega sobivanja z neromskimi sokraji, soobčani in sodržavljeni.

Sklep

Današnji problemi sožitja romskega in večinskega prebivalstva so zlasti na Dolenjskem na resnih preizkušnjah. Dosedanja prizadevanja so obrodila razmeroma skromne sadove. Odrivanje problemov na občinsko in krajevno raven situacij ne rešuje, temveč jim dodaja celo nove konfliktne razsežnosti. Problemi, ki so se v vsej ostrini pokazali posebej na Dolenjskem pomladi 2004, zahtevajo trezen razmislek o prihodnjem urejanju romskih naselij kot enega izmed izhodiščnih problemov. Ti problemi imajo državno razsežnost in njihova nadaljnje potiskanje na občinsko in krajevno raven je kontraproduktivna. Potrebni so bistveno prenovljeni koncepti socializacije in družbene integracije z upoštevanjem vseh pozitivnih praks v slovenskem in evropskem okolju. V ta okvir sodi tudi urejanje prostorskih potreb; ta segment je zaradi zagotavljanja stvarnih pogojev kakovosti življenja izjemno pomemben, saj pomeni izhodišče za dostop do osnovnih dobrin človeške družbe v informacijski dobi. Toda v enaki ali morda še večji meri bo potrebno na državnih in ne zgolj lokalni ravni skrbeti za varnost oseb in premoženja ter za zakonsko enakost na prostorskem, delovnopravnem, kazenskopravnem, izobraževalnem, socialnem in na drugih področjih in ravneh. Predvsem pa nas čaka še veliko empiričnih terenskih raziskav in odprte družbene diskusije, neposredne udeležence pa tudi potrpežljivosti.

LITERATURA

- Horvat, J., 1999, Položaj Romov v Sloveniji, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Klien, R., 1999, Posebni sistemi v politiki delovne sile za Rome, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Klopčič, V., 1991, Pravni položaj Romov, Razprave in gradivom 25, INV, Ljubljana
- Klopčič, V., 1999, Pravni položaj Romov v mednarodnih dokumentih, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Klopčič, V., Polzer M., (ur.), 2003, Evropa, Slovenija in Romi, INV, Ljubljana
- Komac M., Zupančič J., Winkler P., 1999, Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji, INV, Ljubljana
- Smerdu, F., 1999, Predstavitev projekta Problematika zaposlovanja Romov v občini Novo mesto, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Srienz Polzer, M., 1999, Primerjava pravnega položaja Romov v Avstriji in Sloveniji, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)
- Steklačič, G., 2003, Romi v občini Grosuplje; Evropa, Slovenija in Romi, INV, Ljubljana, 286-303 (ur. Klopčič V., Polzer M.)
- Štrukelj, P., 1979, Romi na Slovenskem, Cankarjeva založba, Ljubljana
- Štrukelj, P., 1991, Etnološke raziskave romske populacije v Sloveniji, Razprave in gradivom 25, INV, Ljubljana
- Štrukelj, P., Winkler P., 1996, Romi. Enciklopedija Slovenije, 10. zvezek. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Tancer, M., 1999, Komparativni prikaz učne uspešnosti romskih in neromskih osnovnošolcev v Prekmurju. Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Tichy, H., 1999, Izkušnje pri naporih za izboljšanje položaja Romov v Avstriji, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Turner, E., 1999, Spremembe pravnega položaja Romov v Evropi – Primerjava najpomembnejših trendov v državah članicah Evropske unije in v državah, ki niso članice Evropske unije, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Winkler, P., 1999, Izkušnje Slovenije pri urejanju položaja Romov, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Zadravec, J., 1991, Demografska in socialna podoba Romov v Sloveniji, Razprave in gradivo 25, INV, Ljubljana

Zupančič, J., Repolusk P., Josipovič D., 2001, Problematika Romov v občini Turnišče, raziskovalna naloga, Inštitut za geografijo

Zupančič, J., 2003, Romska vprašanja v luči prostorskih odnosov, Evropa, Slovenija in Romi, INV, Ljubljana, 286-303 (ur. Klopčič V., Polzer M.)

Zupančič, J, Kos M., et al., 2000, Družba in prostorski razvoj Slovenije, raziskovalna naloga, Inštitut za geografijo, Ljubljana

Žagar, M., 1999, Romi na Slovenskem; družbena integracija marginalnih skupnosti, Poti za izboljšanje Romov v Srednji in Vzhodni Evropi. Izziv za manjšinsko pravo, INV in OOSI, Izpostava Ljubljana, Ljubljana (ur. Klopčič V. in Polzer M.)

Žugel, J., 1991, Integracija romske skupnosti v slovensko družbo, Razprave in gradivo 25, INV, Ljubljana

Romsko naselje Brezje pri Novem mestu; foto: M. Markelj

Romsko naselje v Šmihelu v Novem mestu; foto: M. Markelj

Majda Pungerčar

KAKO SE V NOVEM MESTU SPOMINJAMO ZASLUŽNIH MEŠČANOV ✓

V Dolenjskem muzeju je bila od 19. decembra 2003 do 29. februarja 2004 na ogled razstava, ki je prikazovala življenjsko pot prof. Janka Jarca. S fotografijami smo po kronološkem vrstnem redu obeležili njegova pomembnejša zaokrožena življenjska obdobja: otroška leta, osnovnošolsko in gimnazijsko obdobje, študentska leta, predvojno službovanje, medvojno delovanje in povojno delo na muzejskem področju v Novem mestu. Velik del razstave je bil namenjen portretom Janka Jarca, ki povedo, kako so ga doživljali različni priznani slovenski likovni ustvarjalci. Zelo pomemben del razstave pa so predstavljali osebni predmeti in njegova priznanja in nagrade. Janko Jarc je vse pomembnejše dokumente iz svojega življenja skrbno hranil, sedaj pa jih hranijo njegovi sorodniki in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto. Lepo se zahvaljujem gospem Mariji Rus, Ivanki Mihelič Morosini in Evridiki Morosini Berus, ki so mi prijazno pomagale pri pripravi razstave s potrebnimi informacijami in posodile vse predmete, ki so bili kakorkoli povezani z Jankom Jarcem.

Ob stoletnici rojstva je bil v produkciji TV Slovenije posnet tudi film Spomini na profesorja režiserja in scenarista Filipa Ro-

barja Dorina. Profesorjeva živa slika in beseda je zaokrožila njegovo celostno predstavitev.

Mestna občina Novo mesto je v sodelovanju z Dolenjskim muzejem Novo mesto 19. decembra 2003 na muzejskem dvorišču odkrila doprni kip prof. Janka Jarca. Leta 1979 je akademska kiparka Theresa de Groot izdelala kalup (negativ) portret prof. Janka Jarca in ga poklonila Dolenjskemu muzeju. Kalup (pozitiv), po katerem je bil pri livarju Romanu Kamšku v Komendi odlit portret, pa je izdelal akademski kipar Uroš Kastelic.

Razstava je bila na povabilo Belokranjskega muzeja iz Metlike od 12. marca do 1. aprila letos na ogled tudi v rojstnem kraju Janka Jarca v Črnomlju.

Od ustanovitve Dolenjskega muzeja leta 1950 se je v muzeju zvrstilo okoli 450 občasnih razstav z vseh področij delovanja našega muzeja. Mednje so vštete lastne, gostujoče ali razstave, pripravljene v sodelovanju z drugimi ustanovami. Razstave, ki so se osredotočile na posameznika, njegovo življenjsko pot ali posamezne vidne dosežke, so bile naslednje: Josip Ressel, izumitelj ladijskega vijaka, Slovenski pomorščak Anton Dolenc in njegova pot okoli sveta, Marjan Kozina, Julija Primic in njen rod, Janez Cesar, Dr. Janez Bleiweis in njegov čas, Miran Jarc, pesnik

in partizan, Narodni heroj Dušan Jereb – Silvo, Tito in Dolenjci, Dr. Anton Fister, Josip Broz – Tito, Iz zapuščine Ferdinanda Seidla, 95 let Leona Štuklja, 100 let Leona Štuklja in Utrinki iz življenja profesorja Janka Jarca. Vse naštete razstave so bile občasne. Pri tem seveda ne omenjam umetnostnozgodovinskih razstav, kjer so predstavljena predvsem umetniška dela likovnih ustvarjalcev.

Posamezniki, društva ali ustanove ponavadi predlagajo in s pomočjo Mestne občine javno obeležijo prispevek posameznikov na različne načine (spominske plošče, doprsni kipi, spominske sobe, razstave). Strokovnjaki v posameznih strokah lahko ovrednotijo in predlagajo izjemne dosežke posameznikov. Kljub temu bi morali biti za trajno javno obeležje na javnem prostoru določeni osnovni kriteriji, ki bi veljali enakovredno za predstavnike vseh strok. Če tega ni, lahko kaj hitro zapademo v razvrednotenje, množičnost in pristranskost.

Prav tako bi morali ob odkritju vsakega javnega spomenika vedeti, zakaj smo ga postavili, komu je namenjen, kdo bo skrbel zanj in na kakšen način ga bomo predstavili domačinom in tujcem. Predvsem pa bi se morali zavedati, da je izbira kvalitetnega izvajalca dolgoročna naložba v umetnost oziroma kvaliteto mestnega okolja.

Muzej poskuša z razstavami predstaviti in ovrednotiti delovanje posameznikov. Priprava muzejske razstave o posamezniku je specifična. Praviloma se pripravlja v sodelovanju s človekom, ki ga predstavljamo, po njegovi smrti pa z njegovimi sorodniki. Zelo pomemben je odnos posameznika do gradiva v času njegovega življenja, s katerim lahko dokumentira svojo življenjsko pot in delovanje. Po

smrti ustvarjalca pa je morda še pomembnejši odnos dedičev do zapuščine. Prepogosto se še vedno dogaja, da romajo različni osebni predmeti, kot so dokumenti, fotografije, knjige, in različni uporabni predmeti v starinarnice ali pa celo v smeti, preden bi se svojci posvetovali z ustreznimi institucijami, kot so muzeji, arhivi in knjižnice. Ravno v času izgube najbližjih pogosto tudi naštete ustanove čakamo na primernejši trenutek in ne želimo biti »jastrebi«. Vedno je vprašanje, kdaj je primeren trenutek. Tu najdemo odgovor, zakaj naštete institucije včasih »zamudimo«.

V našem muzeju se srečujemo z možnimi darovalci gradiva, vendar pod določenimi pogoji. Največkrat izraženi pogoj je, da bi bili darovani predmeti dostopni obiskovalcem na razstavah. To je pa v okviru današnjih prostorskih možnosti pogosto neizvedljivo.

Prav je, da se predstavi določene ljudi z Dolenjske, ki so s svojim delom na različnih področjih izstopali iz povprečja in bistveno zaznamovali svoj čas oziroma določeno strokovno področje. V pogovorih z našimi obiskovalci sem že nekajkrat zasledila kritično misel, da v Sloveniji prvenstveno predstavljamo in celo poveličujemo le ljudi s področja humanističnih znanosti, še posebej pesnike in pisatelje, zapostavljeni pa da so posamezniki s področja naravoslovnih znanosti in tudi njihovi dosežki niso ustrezno poznani, čeprav krepko presegajo državne meje.

V Dolenjskem muzeju že vrsto let načrtujemo postavitev stalne zgodovinske razstave o preteklosti Novega mesta, ki bi vključevala tudi predstavitev zaslužnih Novomeščanov. Kdaj se bo to zgodilo, pa je odvisno predvsem

Direktor Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj in župan Mestne občine Novo mesto mag. Boštjan Kovačič sta 19. decembra 2003 odkrila kip prof. Janka Jarca; foto: Marko Klinc

Udeleženci slovesnosti ob odkritju doprsnega kipa prof. Janka Jarca in odprtja razstave Utrinki iz življenja prof. Janka Jarca; foto: Marko Klinc

Postavitev razstave o življenjski poti prof. Janka Jarca v Dolenjskem muzeju; foto: Majda Pungerčar

Avtorica razstave Utrinki iz življenja prof. Janka Jarca Majda Pungerčar, direktor Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj in direktorica Belokranjskega muzeja Andreja Brancelj Bednaršek na otvoritvi razstave v Črnomlju; foto: Leon Gregorčič

od naklonjenosti lokalnih oblasti pri reševanju razstavne prostorske stiske našega muzeja. Zaenkrat so le občasne razstave tiste, s katerimi skušamo premostiti trenutno stanje. Razstave so kot odprta knjiga, kjer so določena znanja zbrana in s pomočjo muzejskega gradiva predstavljena. Vendar je zelo drugih od medijske podpore in obiskovalčeve zavesti, kaj lahko pridobi z ogledom razstave, obiskom spominske sobe oziroma ostalih spominskih obeležij. Prav tako je z obiskom šolskih skupin. Te se odločajo za obisk razstav ali spominskih obeležij, ki so neposredno povezane z učnim načrtom. Morda je v zadnjem času, zlasti pri srednješolskih skupinah, to še bolj izrazito, saj je poučevanje usmerjeno predvsem v maturitetne vsebine. Pogosto pedagoški delavci težko najdejo nit med učnim načrtom in domoznanskimi vsebinami.

Pri primerjavi zadnjih treh razstav, ki so se nanašale na predstavitve posameznikov, sem ugotovila naslednje. Najbolj je bila obiskana razstava ob 100-letnici Leona Štuklja. Dejstvo je, da je

bil ta olimpijonec v zadnjih letih svojega življenja zaradi športnih dosežkov in svoje vitalnosti medijsko zelo popularna osebnost v Sloveniji in v svetu. Vprašanje je, kolikšno zanimanje za razstavo bi bilo, če bi jo postavili pred tridesetimi leti. Razstavi o Ferdinandu Seidlu in Janku Jarcu sta bili slabše obiskani. Za obisk razstave o prof. Janku Jarcu se ni odločila niti ena šolska skupina. Obiskovalci so bili predvsem posamezniki, ki so profesorja osebno poznali. Zato se človeku postavi vprašanje, komu so te razstave namenjene. Ali res le ljudem, ki že tako poznajo pomen določenih ljudi za razvoj našega mesta in so ponosni na njih dejanja?

Pa vendar so posamezniki, ki izstopajo iz množice s svojim razmišljanjem, delom, ustvarjanjem in udejstvovanjem tisti, ki so od nekdanj hitreje poganjali kolo zgodovine naprej. In tudi pri nas na Dolenjskem in v Novem mestu je bilo nekaj takih. Prav je, da jih prepoznamo, iztrgamo iz brezna pozabe in smo na njih ponosni. Težka naloga za nas vse.

Katja Ceglar

FORMA VIVA 2004

20. mednarodni kiparski simpozij v Kostanjevici na Krki

Na letošnji, že dvajseti Formi vivi v Kostanjevici na Krki, v organizaciji Galerije Božidarja Jakca, so od 2. do 30. julija obdelovali hrastova debela trije kiparji: Boštjan Drinovec (Slovenija), Sreten Milatović (Črna gora) in Niculae Seaptefrati (Romunija). Zanimivost letošnje postavitve skulptur v naravno okolje na nekdanjih samostanskih vrtovih je ta, da so vse tri situirane na zahodni strani arhitekturnega kompleksa, v oddaljenosti dobrih 15 metrov druga od druge.

Boštjan Drinovec (rojen 1973) je leta 1998 je diplomiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani, kjer je 2001 končal tudi magistriraj iz kiparstva. Kot svobodni umetnik živi in ustvarja v Ljubljani. Njegov dosedanji opus je pester, v obsegu od abstraktne plastike, mobilov, ognjenih kipov do figuralike, portretov in javne plastike.

Sreten Milatović (rojen 1966) je leta 1992 diplomiral iz kiparstva na Akademiji za likovno umetnost v

Sarajevu. Dela kot strokovni sodelavec na Fakulteti likovnih umetnosti v Cetinju, živi in ustvarja v Nikšiču. Do sedaj je sodeloval na treh podobnih kiparskih srečanjih.

Niculae Seaptefrati (rojen 1947) je 1974 diplomiral na Akademiji za likovno umetnost v Bukarešti. Do sedaj je delal kot učitelj, kustos, scenograf, v zadnjem letu pa kot svobodni umetnik živi in ustvarja v Bukarešti. Njegova dela se nahajajo v zbirki Muzeja za sodobno umetnost v romunskem Galaciju. Do sedaj se je udeležil več kiparskih simpozijev po Evropi.

Vsi trije kiparji so na Formo vivo v Kostanjevico na Krki prišli z že izoblikovanim idejnim konceptom, kar je bistveno prispevalo k temu, da so svoje skulpture izdelali v roku enega meseca.

Boštjan Drinovec je ustvaril skulpturo v kombinaciji hrastovega lesa in kovine z naslovom *Prvi stik*. Plastika predstavlja neke vrste vesoljsko sondo, ki pristane na planetu Zemlji in vzpostavlja prvo komunikacijo z novim svetom. V nasprotju z mnogimi nasilnimi civilizacijskimi stiki iz zgodovine in sedanjosti na lahkoten, igriv in radoveden način, v pričakovanju pozitivnega, »spoznava« novo okolje in bi kot taka »lahko predstavljala etično markacijo za prihodnost« (kot je dejal sam umetnik). Modrikasta obarvanost, v izrazitem kontrastu z naravnim okoljem Zemlje, z vetrnim mehazmom na vrhu, z domiselno obdelano površino, vabi k dotiku – torej stiku.

Sreten Milatović je ustvaril skulpturo v kombinaciji hrastovega lesa in stekla, naslovljeno *Ostanki Noetove barke*. Premišljena kompozicija treh (na ladijska rebra spominjajočih) lokov asociira na trinadstropno Noetovo barko in se sklicuje na biblijsko zgodbo o Noetu, ki je z Božjo pomočjo rešil posamezne živalske vrste pred vesoljnim potopom in tako simbolizira prisotnost Božjega v ljudstvu. Osrednje »rebro« je prevotljeno in zapolnjeno s steklom, prozornim materialom, ki vase absorbira svetlobo (kot pojavno

obliko Božjega), ki prihaja »od zgoraj« in jo reflektira v svojo neposredno okolico.

Niculae Seaptefrati je svojo skulpturo nalovil *Akcent*. Idejni povod oziroma izhodišče je - kot pri večini njegovih do sedaj ustvarjenih velikih plastikah - poudarek (vertikalni ali diagonalni) na horizontu. Ta v človekovi percepciji sprošča miselne asociacije v iskanju nadaljnjih pomenov, povezav itn. Seaptefratijevo kiparstvo neprekruto izhaja iz konstruktivizma, ki se v posameznih figurah bolj ali manj prepleta z organskimi formami. Vseskozi pa je pojavljanje oz. prisotnost trikotne forme tisto, kar bistveno obeležuje njegove skulpture in vpeljuje nadaljnje koeksistence. Tukaj ustvarjena figura deluje morda malce netipično v primerjavi z večino kipov *Forme vive*, ki dobesedno izkoriščajo obsežnosti, ki jih daje masivno hrastovo deblo. Zaradi relativne stanjšanosti debel, kompozicijske dinamičnosti, menjave tramov, napetosti med koti, polninami in prazninami ter trikotnih zavihkov deluje zelo lahko in zračno in reflektira umetnikovo razmišljanje o poseganju form in njihovih razmerij v prostor in čas.

Zadnji mesec je bil zaradi zahtevnega fizičnega dela in vremenskih razmer na trenutke za ustvarjalce in njihove pomočnike Jakoba Gašpirja, Jožka Klemenčiča in Rajka Sintiča zelo naporen. Hkrati pa so ti skupni dnevi v delu in druženju omogočili tudi medsebojno spoznavanje. In lahko rečem, da se v novonastalih skulpturah precej jasno zrcalijo tudi osnovne značajske poteze posameznih avtorjev. Pri Drinovcu in Milatoviću, ki sta v precejšnji meri »ekstrovertirana«, sta skulpturi v lastni narativnosti zelo bogati; bistveno ju obeležuje sporočilo - čisto in preprosto: idejni pozitivizem in sublimnost. Seaptefratijeva figura odraža avtorjevo introvertiranost – je abstraktna, gledalčev pogled vleče vase, v svojo dinamiko in sproža njegovo nadaljnjo misel. Zbirka *Forme vive* je torej bogatejša za tri skulpture, s še vedno klasično oz. tradicionalno izvedbo plastike, vendar z izrazito stilno vpetostjo v kontekst trendov sodobne likovne umetnosti.

Barbara Rupel **POGLED 3**

Pogled na likovno umetnost Dolenjske, Bele krajine in Posavja Popolnoma moje ...

Z bienalno razstavo Pogled na likovno umetnost Dolenjske, Bele krajine in Posavja, ki jo od leta 1999 pripravljamo v Galeriji Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki, želimo dogajanje na tem področju kulture – kot že naslov razstave sam pove – osvetliti s »pogledi« z različnih zornih kotov. Zasnova prvih dveh razstav je pomenila v nekem smislu klasičen uvod. S svojim izrazito preglednim značajem sta nudili vpogled na aktualno dogajanje na širokem področju likovne umetnosti. Medtem ko je bila prva posvečena klasičnim zvrstem likovne umetnosti – slikarstvu, kiparstvu, grafiki in sodobnim likovnim praksam, je bila druga posvečena arhitekturi, oblikovanju, fotografiji in ilustraciji.

Letošnja razstava Pogled 3 v nekem smislu že opozarja na konceptualno raznolikost naslednjih razstav. Za začetek sem se odločila, da koncept razstave »obrnem na glavo«. Izhodišče je bilo v tem, da likovnih del ne bi izbiral kustos razstave, kot je običajno, temveč kar sami likovni umetniki, ki bi bili povabljeni k sodelovanju. Med iskanjem izhodišča za to sem se spomnila, da sem nemalokrat zaznala, da se mnogi umetniki zelo težko ali sploh nočejo ločiti od nekaterih svojih del. Prav ta zaznava je narekovala izhodišče razstave Pogled 3 in njen naslov Popolnoma moje. Umetniki so morali izbrati po eno svoje delo, ki jim zelo veliko pomeni in so ga ustvarili kadarkoli, hkrati pa so morali pridati še kratek zapis in s

tem argumentirati ta izbor.

Odzvala se je velika večina vabljenih umetnikov (18) – povečini slikarji, en kipar in dva fotografa, ki so precej iskreno reagirali na zastavljeni koncept razstave. Na prvi pogled je razstava – predvsem zaradi širokega časovnega razpona desetih in več let, v katerem so dela nastala – morda nekoliko heterogena, a prav avtorski zapisi so njen pomemben vezni člen. Razen tega so prav ti v zgodovini umetnosti redkost in so zato še posebej cenjeni, saj jih lahko razumemo kot avtentičen dokument o posameznem umetniku. Ne nazadnje nam nudijo zanimiv vpogled v pestro paleto odnosov do lastnega dela. V njih sledimo mislim, ki govorijo v razponu od globoke navezanosti na lastna dela v smislu »vsako delo je kot moj otrok, saj v vsakem delu pustim del sebe«, do takih, ki govorijo o neizmerni lahkoti v ločevanju od njih. Najpogosteje »najbolj njihova« pa so zanje tista dela, v katerih so zaznali kakšen pomemben mejnik na lastni ustvarjalni poti (med njimi je kar nekaj takih, ki so bila nagrajena ali pa so za njih prejeli potrditev prav s strani kustosov) ali pa jih vežejo na kak konkreten spomin.

Upam, da je ta razstava odprla nekoliko drugačen pogled na likovno umetnost na tem koncu Slovenije in razkrila kakšno tančico z ustvarjalnih procesov likovnih umetnikov in njihovega odnosa do lastnega ustvarjanja. Nagrado – samostojno razstavo v prihodnjem letu – je prejel slikar Robert Lozar.

Otvoritev razstave Pogled 3 v Lamutovem likovnem salonu v Kostanjevici; foto: M. Markelj

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 5 / 2004

528

SREDNJEVEŠKA PLEMIŠKA KULTURA NA SLOVENSKEM

Poletna šola "Sela 2004"

V začetku letošnjega poletja, med 28. junijem in 4. julijem, je v vasi Sela pri Ratežu potekala poletna šola Sela 2004, ki jo je za svoje študente organiziral Oddelek za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete. Organizaciji poletne šole je botrovala predvsem želja oddelka, da bi udeležencem omogočili nekoliko drugačen način pridobivanja znanja, kot so ga vajeni v okviru rednega študija na fakulteti.

V izboru teme poletne šole - srednjeveška plemiška kultura na Slovenskem - sta se odražali predvsem dve želji organizatorja. Ker gre za tematiko, ki v okviru rednih predavanj na oddelku iz različnih vzrokov ne more biti predstavljena celovito in poglobljeno, kljub temu da v zadnjem času postaja v okviru slovenske medievistike vse bolj aktualna, je bil prvi cilj poletne šole študentom predstaviti in približati ta izredno zanimiv in pomemben del naše preteklosti. Ker resna obravnavna izbrane tematike zahteva široko zastavljen, predvsem pa interdisciplinaren pristop, pa je bil drugi pomembni poudarek poletne šole predstavitev različnih znanstvenih strok, ki se z njo ukvarjajo (zgodovina, geografija, arheologija, umetnostna zgodovina idr.).

K sodelovanju nam je uspelo pritegniti številne domače strokovnjake iz več znanstvenih, raziskovalnih in kulturnih ustanov, ki se v okviru različnih strok srečujejo s problematiko srednjeveškega plemstva na domačih in evropskih tleh. S predavanji so sodelovali Miha Kosi (Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU), Jasna Horvat, Mateja Kos, Tomaž Nabergoj in Maja Žvanut (Narodni muzej Slovenije), Ivan Bogovčič (Akademija za likovno umetnost) ter Nataša Golob, Matej Klemenčič, Miha Pintarič, Katarina Katja Predovnik in Katja Mahnič (Filozofska fakulteta). V svojih predavanjih so študentom predstavili metode in koncepte, pa tudi probleme, s katerimi se posamezne znanstvene stroke srečujejo pri preu-

čevanju obravnavane tematike. V okviru odprte diskusije smo čas namenili tudi soočanju razlik in podobnosti, ki različne stroke ločujejo oz. povezujejo.

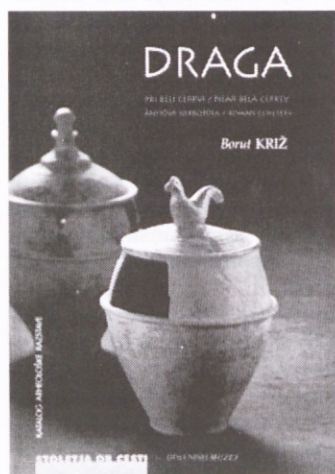
Pomembna želja organizatorjev poletne šole je bila, da bi udeležencem poleg "akademskega" načina omogočili tudi bolj praktično pridobivanje znanja. Zato smo v program vključili tudi popoldanski delavnici. Tako so lahko udeleženci na gradu Hmeljnik in v p. c. Karmelske Matere Božje v Slapah pod vodstvom dveh strokovnjakov z dolgoletnimi izkušnjami s področja konservatorstva - Dušana Krambergerja (Ministrstvo za kulturo) in Marinke Dražumerič (Zavod za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Novo mesto) - določena znanja in veščine pridobivali in preizkušali neposredno na terenu. Poleg praktičnih veščin sta bila oba strokovnjaka udeležencem neizčrpen vir znanja in izkušenj, ki bodo marsikateremu študentu pomagali pri izbiri bodoče poklicne usmeritve.

Poleg delavnic smo v okviru "trenskega dela" programa poletne šole izvedli tudi ogled Kartuzije Pleterje pod vodstvom Roberta Peskarja (Zavod za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Novo mesto) in celodnevno ekskurzijo po Beli krajini, ki jo je vodil Igor Sapač.

Po zaključku poletne šole smo organizatorji lahko zadovoljni, saj smo dosegli vse cilje in naloge, ki smo jih zastavili v okviru programa. K uspehu poletne šole so levji delež prispevali vsi sodelujoči strokovnjaki, ki so ne samo v okviru programskih dejavnosti, pač pa tudi v neformalnem in sproščenem pogovoru s svojim znanjem in izkušnjami udeležencem odpirali nova obzorja. Svoje pa so prispevali tudi študentje. Ti so se v idiličnem okolju Šerugove turistične kmetije, ki je vsem udeležencem ponudila stanovanje, hrano in prijeten prostor za delo, po končanem resnem delu posvečali različnim sprostitvenim dejavnostim - primernim svoji mladosti.

DRAGA PRI BELI CERKVI – ANTIČNA NEKROPOLA

Zapis ob istoimenski arheološki razstavi oziroma razstavnem katalogu Dolenjskega muzeja Novo mesto

Gradbena dela na avtocesti Ljubljana – Obrežje so bila povod, zaščitna izkopavanja na lokaciji Draga pri Beli Cerkvi več kot koristna posledica, razstava in razstavni katalog pa rezultat mukotrpnega dela tako na terenu kot v muzeju in zlasti v restavratorski javnosti, da se izsledke predstavi javnosti na kar najbolj privlačen, poučen in zlasti estetski način.

Ugotovimo lahko in to tudi lahkega srca zapišemo, da je razstavni projekt *Draga* še ena etapa več v modernem, inovativnem predstavljanju arheoloških izkopavanj in arheološke problematike pri nas. Razstava o rimski nekropoli in o v njej pokopanih ljudeh na vznožju znamenite železnodobne postojanke Vinji vrh pri Beli Cerkvi, ki so jo odprli 21. novembra 2003 in, žal, zaprli 18. maja 2004 (čeprav so jo neuradno podaljšali še za nekaj dni, pač v izjemnem kulturniškem ozračju odpiranja velikega razstavnega projekta *Rimljani* v pokrajinskih muzejih Celja, Maribora in Ptuja, ki ga je inavgurirala ministrica za kulturo Andreja Rihter), je nedvomno še en novum pri nas, prav lahko pa bi bila tako, z laskavimi epiteti, sprejeta kjerkoli v sosednjih državah, tako v okviru Evropske unije kot izven nje. V prvi vrsti tu pomislimo na sosednjo Hrvaško, saj je proti Panoniji odprta kulturno-zgodovinska izpovednost razstavljenega gradiva *Drage* več kot očitna. Vedeti namreč moramo, da se je z nastopom rimske dobe v naših krajih težišče uprave in gospodarske moči premaknilo iz območja naselitve keltskih Latobikov proti jugovzhodu, proti vitalnemu vojaško-administrativno-industrijskemu središču *Siscia* (Sisek, Sisak) na ustju Save in *Colapis* (Kolpe/Kupe), in tako je ostalo praktično do konca rimskega imperija, čeprav je v Spodnji Panoniji sočasno obstajalo pomembno (tudi monetarno) središče *Sirmium*, Sremska Mitrovica, v krajših obdobjih

vijih vlade vojaških cesarjev celo prestolnica rimske oikumene, vesoljne rimske države, ki so zanjo vedeli tudi v Indiji (mahajanski budistični teksti 3. stoletja jo imenujejo kot »kraj kovanja« denarja).

Če se najprej pomudimo pri izjemno poučni in sugestivni razstavi o *Dragi*, ki jo je po arheološki strokovni plati pripravil arheolog Dolenjskega muzeja Novo mesto, muzejski svetovalec Borut Križ, celo Grobovšek z Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, takoj prepoznamo v teoriji in praksi že dobro uveljavljeni princip približanja razstavljenega drobnega gradiva v čim večji meri, kar so omogočile po eni strani pregledne moderne steklene vitrine, postavljene v primerni višini in zlasti na ustrezni dolžini, in sicer tako zelo posrečeno, da se je lahko kar najbolj izkoristilo prostor za namestitev eksponatov, po drugi strani pa je prav dvojna podolžna vrsta vitrin z elastima krakoma dodatno razčlenila razstavni prostor in s tem še bolj izkoristila možnost kar najbolj neposrednega obiskovalčevega vizualnega stika z materijo. Posebni svetlobni efekti s pomočjo majhnih reflektorjev, ki projicirajo svetlobni snop na točno določeni predmet in se v primeru stekla zgledujejo še po barvnem tonu ter tako bogatijo kolorit tako eksponata kot razstavne atmosfere, so se tudi v tem primeru izkazali kot nenadomestljivi. Postavitev nekaterih drobnih predmetov, zlasti kovinskih okrasnih izdelkov na posebej v ta namen oklesane kamnite plošče iz lokalnega kamna, pa je le še bolj poudarila tako antikvarnost sicer vzorno restavriranih in konserviranih izkopavin kot njihovo simbolično navezanost na dolenjska tla.

Kot dodatek k razstavi seveda sodijo ustrezni slikovni panoji v barvi, ki ponazarjajo tako različne faze odkrivanja grobišča *Draga* kot omogočajo pregled nad situacijo lege

grobov okoli osrednje grajene grobne parcele; posnetek iz zraka tega izrednega cemelialnega skupka je resnično virtuozen! Nekaj večjih razstavnih eksponatov, in to delov arhitekturnih členov, z ohranjenimi železnimi, v svinec zalitimi spojkami, je le še dodatna popestritev predstave o rimskodobni gradbeni tehniki tudi na območju provinc, gre pa za vseskozi mediteranski aspekt, ki se je širil v dolenski prostor tako z zahoda kot morda tudi z jugovzhoda.

Dodatno informacijo o razstavljenem gradivu si je sleherni obiskovalec lahko pridobil še s spremnimi besedili k slikovnim panojem, na voljo pa je bil tudi multivizijski program predstavitve posameznih faz odkrivanja nekropole, z izbranimi barvnimi diapozitivi tako situacij kot izkopanin, to je grobnih pridatkov. Posebej moramo opozoriti, da je odlično in vselej prepoznavno barvno fotografijo, ki krasi tako razstavni plakat kot razstavni katalog, posnel mojster fotografije Dragan Arrigler.

Primerno zatemnjena zadnja sobana modernega stalnega razstavišča Dolenjskega muzeja, v katero pridemo skozi stalno postavitve zbirke zgodovine narodnoosvobodilnega boja na Dolenjskem – NOB, je bila kot nalašč za postavitve tako zelo novega arheološkega gradiva iz rimskega časa na dolenskih tleh. Že opisani svetlobni efekti in pritegnitev obiskovalca k modernim oblikovanim, vendar hkrati preprostim in preglednim vitrinam, so izpovednost materije in občutek estetskega užitka ob njenem dožemanju le še povečali. Soliden obisk razstave nedvomno dokazuje, da jo je občinstvo dobro sprejelo, vendar sem se neprijetno začudil, da so jo kar nekam prezrli prav mladi slovenski arheologi, verjetno z izjemo tistih, ki so delovali na lokaciji. Kadar koli sem bil namerič povprašal mlade kolegice in kolege ob mojih obiskih in ogledih aktualnih arheoloških izkopavanj, sem vselej dobil vedno isti odgovor: ne vemo za razstavo, nismo je videli. Kakšna škoda! Sicer pa podrobna analiza vpisov v knjigo vtisov, ki jih vsaj del obiskovalcev resnično zapiše in ob tem izrazi svoje občutke, vselej omogoča ugotovitev, kako zelo ali kako malo so v resnici obiskovane

tako imenovane provincijske razstave, kot da bi nekaj štel le tisto, kar se postavi na ogled v glavnem mestu države. Prihodnji premik javnega in upravno-pravnega življenja v pokrajine, ob institucionalizirani drugi ravni lokalne samouprave, se bo nedvomno pozitivno odrazil tudi v kulturnih trendih, v to smo prepričani.

Naj na koncu zapišem še nekaj besed o lokaciji in zlasti o razstavnem katalogu, ki v izčrpnih oblikah popiše situacijo na odkriti nekropoli Draga in v barvni fotografiji prinaša posamezne celote in detajle odkrite grobne arhitekture ter podrobno popiše še vse odkrito drobno gradivo, to je grobne pridatke oziroma tudi še starejše, to je prazgodovinske sporadične grobne najdbe. Žal je v besedilu kataloga izostala navedba sicer opredeljenih rimskih navceev, te pa je strokovno obdelala Alenka Miškec iz Narodnega muzeja Slovenije. Velik novum pri obdelavi nekropole, ki se je na njeni podlagi lahko pripravila tako izčrpana kot didaktična razstava, je tudi interdisciplinarnost raziskav: tako je človeške kosti obdelala Petra Leben Seljak, živalske kosti pa sta analizirala Janez Dirjec in Borut Toškan. Da pa je izjemni primer dolensko nekropole še grafično dobro dokumentiran, kar smo lahko videli tudi na razstavi, je zaslužna Maja Rudolf Markovič. Fotografije, vseskozi barvne, kot je zdaj v navadi, so delo Boruta Križa in Uroša Kastelica.

Razstavni katalog torej na skupaj 76 straneh omogoča zanimivo branje in estetski užitek ob ogledovanju predmetov resnično izjemne kulturnozgodovinske vrednosti, slovensko besedilo pa je v celoti prevedeno v angleščino (prevod AMIDAS). Kataloških števil razstavljenega gradiva je natanko 68, tu pa so zajete že omenjene sporadične prazgodovinske najdbe, na primer fragment kladivaste kamnite sekire, dletasta kamnita sekira, kremenasta trikotna puščica, predvsem pa je tu v celoti prikazano pridano gradivo v skupaj 28 odkritih grobovih: všteta je pravokotna grobna parcela, z ostanki kamnitih blokov kot substrukcije grobne kapele – *aediculae*, saj so bili v njej najdeni kar trije žgani grobovi. Posebnost nekropole so poleg ohranjenih temeljev grobnice prav šte-

vilni kupolasti in skrinjasti grobovi, oboji zgrajeni v suhozidni tehniki, iz lomljenecv oziroma kamnitih plošč. Zanimivo je, da je le en sam skrinjasti grob sestavljen iz štirih suho vezanih terakotnih strešnih opek – *tegulae*, leži pa ob notranji strani severnega zidu grobnice. Kot posebnost v kontinuiteti nekropole velja omeniti prisotnost dveh skeletnih pokopov v prostoru jugovzhodno pred edikulo, s tem da je imel eden izmed njiju ostanke lesene krste. Vse povedano jasno kaže, da gre pri Dragi za nekropolo, ki se tesno navezuje na prazgodovinsko tradicijo grobne arhitekture (kupolasti in skrinjasti grobovi, oboji kamniti), hkrati pa že uporablja prvine razvite mediteranske arhitekture (edikula) in se končno najpozneje v 4. stoletju, zlasti od sredine tega stoletja naprej, izkazuje kot značilna kontinuiteta v običaju inhumacije ali prostega pokopavanja mrličev, lahko tudi v krsti in s pridatki, kar je po eni strani lahko že vpliv zgodnje kristjanizacije, po drugi strani pa ohranjanje oziroma sožitje prastarih verskih kultov in predstav z novo obliko vere: pridatki se tudi v popolnoma krščanskih grobovih ohranijo še silno dolgo!

S tem je tudi nakazan fenomen Drage s skupno 28 raziskanimi grobovi, ki dejansko obsega okroglo štiri prva stoletja naše ere na Dolenjskem, pod oblastjo in suverenostjo rimske države – *res publica Romana*. Kot pridatki nastopajo nakit, uporabni predmeti, steklo, keramika in novci, sporadične rimske najdbe pa morda nakazujejo, da je bil vsaj del nekropole, ki sicer vsebuje najmanj 55 pokopov (torej gre za skupinske, bolje povedano družinske pokope), že načet v preteklih dobah: domnevno je pod nekdanjim cestiščem ceste *Bratstva in enotnosti* potekala rimska cesta, leta 1958 je bila ob nje-

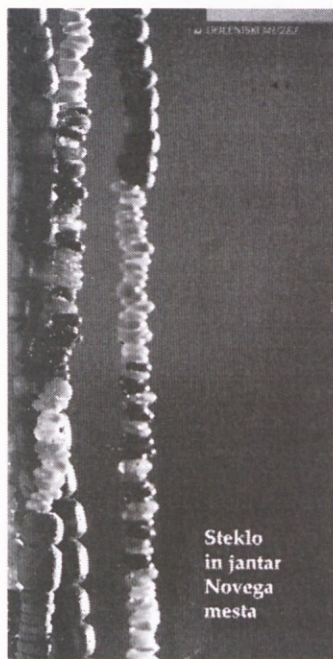
ni gradnji prav tu najdena kamnita pepelnica, nekaj grobov pa ostaja še pod recentnim cestiščem, saj se je kamnita groblja ob izkopavanjih leta 2002 nadaljevala še na južni strani pod cestišče.

Kot prepoznavni znak pogrebne rituala starih Dolenjcev, to je keltskih Latobikov (*Latobici*), so prav lončene žare v obliki kočice oziroma hiše, tako imenovane hišaste žare, in takšnih je bilo v Dragi najdenih kar 12, in to tudi v prazgodovinsko inspiriranih kupolastih grobnicah, *in situ*: tri izmed teh žar imajo na slemenu stilizirano figuralno upodobljenega ptiča, zelo verjetno prav petelina, kar je nedvomno v zvezi s prastarimi indoevropskimi, arijskimi, verskimi predstavami – spomnimo se le, da je simbolika ptičev, raček prisotna v kulturi žarnih grobišč, ptiči pa se pojavljajo na hrbtih živali še na situlah. Zato je zelo verjetno simbolika ptiča v prazgodovinskih verovanjih povezana z mejnostjo med tostranstvom in onostranstvom. Morda gre pri petelinih na slemenih koč za simboliko svetih ptic – domače perjadi pri Keltih, Galcih, saj nas o tem zanimivem dejstvu pouči prav Cezar v svojih komentarjih galske vojne: bile so zgolj za okras domačij, jedli jih niso!

O seriji izredno zanimivih in kronološko določljivih najdb ni kaj dodati: v kataloški obliki so na ogled in v informacijo tako krogom strokovnjakov kot ljubiteljev, detajlna analiza in znanstvena objava pa bosta dokončno postavili arheološki fundus iz Drage na tisto mesto, ki ga zasluži: tudi po zaslugi Drage je vedenje o rimskodobni Dolenjski in kontinuiteti prazgodovinske omike veliko bolj poglobljeno in prepoznavno. V tem pogledu sta tako razstava kot katalog povsem upravičila naša pričakovanja.

STEKLO IN JANTAR NOVEGA MESTA

Razstava in katalog

* Tone Knez, Novo mesto v davnini, Založba Obzorja Maribor, 1972, strani 20-21.

Lahko bi takoj na začetku omenili, da razstava Steklo in jantar Novega mesta ni samo plod zgledega sodelovanja med ljubljanskim in novomeškim muzejem, ampak gre nehote tudi za sodelovanje na simbolni ravni. Namreč razstavljeno gradivo je po poreklu izključno z območja Novega mesta, vendar prihaja iz depojev obeh muzejev. Seveda v glavnini iz novomeškega, kjer vse od leta 1958 z nastavitvijo prvega stalnega kustosa za arheologijo v Dolenjskem muzeju, Toneta Kneza, in za njim naslednikov arheologov Danila Breščaka ter današnjega muzejskega svetovalca Boruta Križa, do današnjih dni potekajo obsežna raziskovanja in izkopavanja novomeške arheološke preteklosti.

Sodelovanje med obema muzejema sega pravzaprav še v čas pred ustanovitvijo Dolenjskega muzeja. Poleti 1939* je kasnejši ustanovitelj in dolgoletni ravnatelj Dolenjskega muzeja, profesor Janko Jarc, uspešno posredoval in rešil ter shranil še vedno najdragocenejšo arheološko najdbo Novega mesta, bronasti halštatski knežji oklep, ki so ga našli v Kandiji, na severni strani današnje Kristanove ulice. Izkopanine je shranil v ljudski šoli, kjer je pod okriljem snujočega Muzejskega društva, ki je bilo formalno ustanovljeno dve leti kasneje, že nastajala novomeška muzejska zbirka. Med drugo svetovno vojno so 11. aprila 1941 med bombardiranjem Novega mesta zadeli tudi Ljudsko šolo, kjer so hranili omenjene predmete. Srečno naključje in prisebni profesor dr. Alojz Turk ob pomoči dijakov so dragoceni oklep in druge najdbe rešili iz gorečega šolskega poslopja. Zaradi vojne nevarnosti in predvsem bojazni pred italijansko zaplembo so najdbe poslali na varno v Narodni muzej v Ljubljano, kjer so jih tako dobro zavarovali, da so tam shranjene še danes, v Dolenjskem muzeju pa imamo na žalost na ogled le kopije teh predmetov.

Omenjeni podatki seveda v nobenem pogledu ne krnijo razstave, ki prinaša, lahko bi dejali, najlepše in

najbolj reprezentativno gradivo prazgodovinskega Novega mesta. Poleg najdragocenejših primerkov nakita, vse od stekla, jantarja, brona in zlata, so razstavljeni tudi posamezni primeri predvsem iz mediteranskega sveta uvoženega in doma izdelanega keramičnega posodja, obrambnega in napadalnega orožja ter jedilnega oziroma točneje pivskega pribora. Razstavljene najdbe pokrivajo časovni okvir od konca bronaste dobe, se pravi od 9. do 8. stoletja pred našim štetjem do prihoda in vladavine Kelto, katerih plemena Tavriskov oziroma plemensko skupnosti Latobikov so na območju današnje Dolenjske pričakala prihod najprej rimskih trgovcev, zatem vojske in za njo še civilizacije v naše kraje. V tem primeru gre tudi za prvo iz davnine sporočeno ime naših prednikov.

Razstava, ki pokriva kar zajeten čas celotnega predkrščanskega tisočletja, je predvsem tako imenovana »lepotna« postavitvev, ki je namenjena širšim množicam in okusom. Predvsem raznobarvni nakit, bohoto in bogato ter vendar okusno okrasje, ki nam s kancem domišljije in ljubezni do lepih reči v mislih hitro pričara bleščeče odeto mladenko iz časa železne dobe, ter orožje na drugi strani, ki nariše sršeče napravljenega bojevnika, ki v zlato-rdeče žarečem oklepu, z operjeno slepečo čelado, sulico, ščitom ter železno tulasto sekuro v drugi roki stopa na zemljeni okop gradišča ter zaničujoče in opozarjajoče pogleduje na prihajajočega sovražnika.

Tovrstne razstave s predmeti, iztrganimi iz grobnih celot, za stroko samo razen preglednosti in informativnosti niso zanimive. Po drugi strani so z vidika ozaveščanja, obveščanja ter pritegovanja javnosti nepogrešljive in nadvse pomembne ter na žalost še vedno vse prerredke. Poleg tega še vedno ob tovrstnih prireditvah pogrešamo spremljevalno gradivo, na primer poceni replike, razglednice, otroške zgibanke, brošure z bolj poljudnimi opisi, kot jih prinaša katalog in podobno. Seveda

se tudi v naši »evropski« deželi kot drugod po svetu vse začne in konča pri denarju, vendar vsaj glede kulturne politike smo vse kje drugje kot pri »zgodbi o uspehu«. Za obisk otvoritve razstave je za mnoge še vedno pomembnejši bogato založen hladni bife s prigrizkom kot spremljevalno gradivo, ki bi v zavesti obiskovalca ohranilo spomin na razstavo.

Razstavo spremlja, kar je za stroko pomembnejše, bogato opremljen katalog avtorjev novomeškega arheologa Boruta Križa in dr. Petra Turka iz oddelka za prazgodovino Narodnega muzeja v Ljubljani. Oblikovalec, ki je zopet več kot zgledno opravil svoje delo, je arhitekt Jovo Grobovšek, fotografije so delo Dragana Arriglerja, Srečka Habiča, Jožeta Hanca, Boruta Križa, Tomaža Lauka in Rafka Urankarja. Kartno gradivo je pripravila arheologinja Mateja Belak, katalog gradiva so izdelali Borut Križ, Peter Turk, Petra Stipančič in Roman Hribar, grafična priprava in tisk Gorenjski tisk Kranj, naklada 700 izvodov.

Katalog začne s predgovorom aktualni novomeški župan Boštjan Kovačič, sledi mu obsežen, kar 41 strani dolg pregled dr. Petra Turka z naslovom Starejša železna doba na Slovenskem – čas bogastva in nemira. Avtor nas najprej popelje skozi raziskave med 19. in 21. stoletjem ter poda strokovni kronološki pregled obdobje železne dobe v Sloveniji in Novem mestu. Ustavi se pri žarnogrobiščnih prednikih, torej v obdobju kasne bronaste dobe, v tem delu pokaže na za ta čas dokaj kulturno, vendar ne tudi etnično enotno podobo Evrope. Govori o grobiščih, zakladnih najdbah in naselbinah, pri katerih so predvsem novejša raziskovanja s številnimi novimi najdišči precej spremenila dosedanje znanje. Ugotovi, da je to čas, »v katerem so se izoblikovale konture in vzorci regionalnih razlik, ki so se le še utrdili v mlajših obdobjih« in se kažejo vse do danes. Nadaljuje z Železno logiko prostora, v kateri govori o halštatskih regionalnih skupinah in v primeru Mosta na Soči oziroma tako imenovane svetolucijske skupine opozori na tezo raziskovalca Mosta na Soči arheologa Draga Svoljška o določenih nastavkih protodržavne

skupnosti, kar bi lahko bil pravi posladek za vse naše sodobne nacionaliste in iskalce slovenske pradržavnosti. Dalje govori o gospodarski in surovinski osnovi, se z razlago grobnih pridatkov skuša »vsaj do neke mere« približati identitetni pripadnosti človeka v starejši železni dobi in se v posebnem poglavju posveti tako imenovani Dolenjski skupini ter nas za konec popelje skozi Prehod v mlajšo železno dobo. Za dr. Turkom Borut Križ nadaljuje z Jantarnim in steklenim nakitom Novega mesta in najprej predstavi Arheološko Novo mesto s posameznimi sklopi najdišč od najstarejšega Ragovega do prvih grobov v Bršljinu, Mestnih njiv, utrjenega Marofa, pri katerem podaja že novo tolmačenje dvodelnega gradišča, gre naprej s Kapiteljsko njivo, kjer raziskovanja še zdaleč niso zaključena, ustavi se na Kapiteljski cerkvi, kjer smo z izkopavanjem Danila Breščaka dobili povsem nove podatke in povsem nov pogled v novomeško preteklost, nadaljuje s Knezovo Kandijo, se dotakne pred več kot sto leti izkopanih gomil, Malenškove in gomile v Smolovi hosti, gre mimo nekdanje Zagrebške ceste vse do Portoval(d)a in bršljinke železniške postaje s prazgodovinskimi talilnimi pečmi za železo in se ustavi na Beletovem vrtu, ki ga danes zaseda osrednja stavba Ljubljanske banke v Novem mestu in s katerim se zaenkrat tudi konča novomeško prazgodovinsko obdobje in začne doba rimske okupacije. Sledi še sprehod skozi posamezna novomeška prazgodovinska obdobja, opisi grobišč in pomembnejših grobnih pridatkov, posebej je izpostavljen prav stekleni in jantarni nakit, ki je na razstavi najbolj množično zastopan.

Katalog ob koncu pisnih prispevkov prinaša še seznam izbrane literature. Publikacija se nadaljuje in konča s Katalogom razstave, opisom in časovnim vrednotenjem razstavljenih predmetov, ki so vsi brez izjeme podani z odličnimi barvnimi fotografijami v solidnem tisku. Na strani 104 katalog zapremo.

Majhna in bleščeče postavljena razstava ter odličen, vendar za navadnega bralca in obiskovalca muzeja je preveč strokoven katalog.

Slikarska razstava, Lapidarij v Galeriji Božidarja Jakca,
21. 5. – 15. 6. 2004

Dušan Podgornik (1956, Mari-bor), slikar, grafik, fotograf in grafični oblikovalec, je leta 1980 diplomiral na Akademiji uporabnih umetnosti v Beogradu. Je član ZDSLU. Kot svobodni umetnik živi in ustvarja v Boninih pri Kopru.

V razstavnih prostorih Galerije Božidarja Jakca se predstavlja s samostojno razstavo, z avtorsko postavitevijo v t.i. Lapidariju, ki je pravzaprav prva slikarska razstava v teh prostorih. Ti razstavnih prostori pomenijo umetnikom poseben izziv v smislu konceptualne umestitve njihovih del v razstavišče in podobno kot pri postavitvah v nekdanji samostanski cerkvi od razstavljalca zahtevajo še posebej premišljen načrt postavitve. Tukaj so z lastno likovno govorico močno prisotne že same arhitekturne prvine, za razliko od veličastne cerkvene arhitekture pa ti prostori omogočajo intimen odmik v osamo, z aludiranjem na kontemplacijo, meditacijo ali celo molitvene celice, čeprav le-teh prav tukaj verjetno nikoli ni bilo.

Dušan Podgornik je na naravnost in značaj svojega sedanjega likovnoizraznega jezika namignil pravzaprav že s sliko *Krst pri Savici* (1982, fotografija in olje na platnu), nastali po koncu študija na beograjski akademiji. V tem delu so nakazane bele sledi neotipljivih in neidentificiranih zapisov, ki jasneje pridejo do izraza kasneje, v hipno in impulzivno ustvarjenih grafičnih ploščah kolografij iz leta 1994,¹ z motivno upodobitvijo potega roke oziroma prstov, ki na plošči puščajo zarisano sled (npr. *Dogaja se, Dogodilo se je* itn. 1994, kolografija). Štiri leta kasneje je ustvaril cikel *Kako se dotakniti sebe...?* (1998, tempera, papir, svetlobno ozadje), s črnimi barvnimi odtisi teles na papir, ki ga je v letu 2002 nadaljeval z novo serijo slik, katere del je pravzaprav nastajal še tik pred razstavo, imenovano *Dihanja*, z modrimi barvnimi odtisi teles na tanek in prosojen ročno izdelan papir. Izbor del iz zadnjih dveh ciklov je predstavljen na tej razstavi.

V Podgornikovem ustvarjanju ima v smislu formalnega členjenja pomembno vlogo »vzorčno« ozadje, ki je pri kolografiji sicer rezultat nanosa peska z lepilom na ploščo in nadaljnega odtisa na papir, pri serijah *Kako se dotakniti sebe...?* in *Dihanja* pa je kot nosilni material uporabljen papir z izrazito teksturirano površino, ki s svojim strukturnim vzorcem prispeva h končnemu izrazu slike in le-tega nenazadnje tudi (so)omogoča.

Ustvarjanje Podgornikovih likovnih podob poteka nekonvencionalno, v smislu materializiranja mentalnih podob, z odsotnostjo risarskih oziroma slikarskih potez nanašanja barv ali zarisovanja v slikovni nosilec. V seriji kolografij je risba še ustvarjena z avtorjevo potezo roke, natančneje z avtorjevim potegom in s tem z neposrednim zapisom roke po grafični plošči. V slikah s svetlobnim ozadjem pa je umetnik na papir zabeležil premišljene kompozicije odtisov kože delov človeških teles, pri čemer (telesna) podoba prevzema vlogo poteze. V zadnji seriji slik posamezne odtise plasti in jih z velikim premislekom tvori v nove kompozicije ter jih s tem sprevača v abstraktnost.

Njegov način ustvarjanja bistveno obeležuje ritualnost, ki na eni strani iz kolektivne podzavesti v naš spomin kliče arhetipe pradavnine, na drugi strani pa v papir simbolično lovi odtise fizičnega telesa ter s tem simbolično materializira, nekako lovi avro, ustvarja hipni zapis energetskih odtisov.

Silna in surova ekspresivna narativnost kolografij se že v slikah s svetlobnim ozadjem umirja na kontemplativni ravni (med dr. lahko ugim hotene ali nehotene paralele najdemo v motivu upodobitve Veronikinega prta,² krščanskega ikonografskega motiva, upodabljanega od poznega srednjega veka dalje), v zadnjih delih pa se sublimira na raven umetnikove ciklično rastoče osebne filozofije, lastnega razumevanja in doživljanja celovitosti

¹ Za omenjeno grafično serijo je leta 1994 prejel Nagrado Novega mesta na III. Bienalu slovenske grafike, Otočec, Novo mesto. Grafike iz te serije pa so bile odkupljene za zbirko dunajske Albertine.

² Kršč. svetnica Veronika je na poti na Kalvarijo Kristusu obrisala pot s prtom (*sudarium*); na njem je čudežno ostala Kristusova »resnična podoba« *Vera Icon* (po slednji naj bi nastalo tudi svetnično ime).

A. Medved je besedilo o omenjenem Podgornikovem ciklu naslovil *Vera icon*. (Andrej Medved: *Vera Icon*, upodobitve, Obalne galerije Piran, 2000, Koper)

bivanja, zabeležene z neodvisnostjo in svobodo umetniškega izražanja.

V večinoma vertikalno grajenih kompozicijah se sicer tu in tam utrinja prepoznavanje figuralike, ki pa niti ni bistveno. V nasprotju z ekspresivno otopljivostjo in s tem zemeljsko materialnostjo v starejših delih sedaj s plastenjem obarvanega papirja dosega učinek zračnosti in prostorskega poglobljanja ter ustvarja iluzijo energetskega vrtinčenja (izdiha) okrog sublimacijskega jedra. Uporaba modre barve pomeni primarno likovno sredstvo oblikovanja, pri čemer njeno niansiranje dosega s prekrievanjem obarvanih slojev papirja. Na simbolno-pripovedni ravni se zavestna misel v modrem polagoma prepušča nezavedni. Gibanje, zvoki

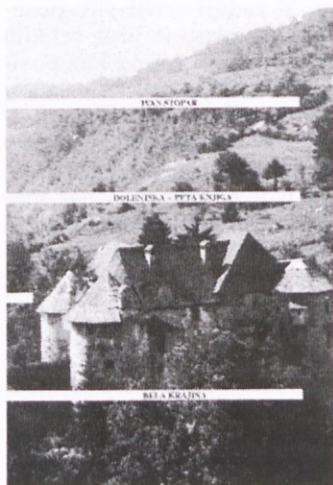
in oblike se razblinjajo v modrih koprenah, ki vase srkajo pogled, izgubljaajo se v neskončnost absolutnega. Koprenasto in vrtinčasto »... gibanje modrega je hkrati oddaljevanje od človeka in gibanje, ki je usmerjeno samo v svoje središče, vendar pa vleče človeka v neskončnost in zbuja v njem željo po čistosti in željo po nadnaravnem.«³

Podgornikov abstraktni ekspresionizem je vsebinsko izrazito eksistencialističen. Zaobjema celostnost njegovega bivanja in ustvarjanja, od povsem vsakdanjega, preko duhovne eksistence, do materializiranega umetniškega izraza. Če so bile njegove podobe nekdanj krčeviti izdihi, so zdaj enakomerno umirjeno, neslišno in neskončno dihanje v modrem.

**Marinka
Dražumerič**

Z BELOKRANJSKIMI GRADOVI ZAKLJUČEN NIZ O GRAJSKIH STAVBAH SLOVENIJE

Ivan Stopar: Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. 2, Dolenjska. Knjiga 5, Bela krajina

Stoparjeva obsežna zbirka Grajske stavbe, ki obsega petnajst samostojnih knjig, je pričela izhajati leta 1990, iztekla pa se je leta 2004. Razdeljena je na tri velike enote, vezane na geografsko in zgodovinsko členitev Slovenije. V prvih petih knjigah so predstavljene grajske stavbe v vzhodni Sloveniji od Prekmurja do porečja Save, v naslednjih petih knjigah so zajete grajske stavbe v osrednji Sloveniji na Gorenjskem in v Ljubljani, v zadnjih petih knjigah pa grajske stavbe na Dolenjskem in v Beli krajini.

V prvi »dolenjski« knjigi so predstavljeni gradovi in dvorci v porečju reke Krke, o njej pa smo v reviji Rast že pisali. V drugo knjigo so zajeti gradovi in dvorci na desnem bregu Save, ki določa severno mejo Dolenjske. Za to območje je značilno, da so gradovi ohranjeni le še v razvalinah. Med njimi izstopajo razvaline gradu Svibno, ene naših najpomembnejših srednjeveških grajskih stavb, nenazadnje tudi zaradi

tega, ker je bila domovanje Svibenskih gospodov, poimenovanih tudi vitezi Ostrovtharji. Čeprav ta del Dolenjske nima ohranjenih srednjeveških gradov, pa se ponaša z imenitnimi renesančnimi dvorci, med katerimi izstopajo mogočne Mokrice s sijajnim, čeprav osiromašenim parkom. Seveda je predstavljen tudi dvorec Bogenšperk, katerega lastnik je bil nekaj časa Janez Vajkard Valvasor in na njem ustvarjal dela, s katerimi je ponesel sloves dežele Kranjske po vsej Evropi. Na tem območju spoznavamo tudi med drugo svetovno vojno požgane grajske stavbe (npr. dvorci Slatna, Grmače, Boštanj pri Sevnici), kar je nerazumljiva specifičnost dolenjske polpretekle zgodovine.

V tretji knjigi, vezani na Dolenjsko, so opisani gradovi in dvorci v porečju rek Temenice in Mirme. Tu je Jurčičeva dežela z ostanki gradu Kravjek, izginulim dvorom Mačerole in slavno Višnjo Goro, Baragov grad Trebnje in graščina Mala vas,

Glavarjev Lanšprež, posest svete Heme z gradovoma Škrljevo in Mokronog, po drugi svetovni vojni izgignuli dvorec Rakovnik pri Šentrupertu, Barbov dvorec Dob pri Slovenski vasi, kjer je danes Kazensko poboljševalni dom, pa tudi Marinov grad Mirna, na katerem tečejo v zadnjih letih intenzivna obnovitvena dela, in mnogi drugi. Tudi v tej knjigi so, tako kot v vseh ostalih, predstavljene še v različnih dokumentih izpričane lokacije grajskih stavb, od katerih ni že dolgo več sledi, identifikacija njihove lege v prostoru pa je bila večkrat prav zahtevno delo.

Četrta knjiga je geografsko omejena na prostor, ki sega od Iga na južnem robu Ljubljanskega barja preko Ribniško-Kočevskega polja do Kolpe. Tako kot ostala Dolenjska je bilo tudi to ozemlje na gosto posejano z gradovi, dvorci in graščinami. Nekateri so se ohranili v celoti, drugi kot razvaline, o nekaterih pa pričajo samo arhivski podatki. Med najimennejše slovenske gradove se uvršča mogočni Turjak, matični grad Auerpergov (Turjačanov), ene naših najstarejših plemiških rodbin. Mogočna grajska arhitektura je skozi stoletja doživljala različne predelave in širitve, ki so ji zapustile neizbrisen pečat. Njeno usodo so zaznamovali tudi burni zgodovinski dogodki, od katerih so bili verjetno najbolj kruti tisti med drugo svetovno vojno. Ti so grad spremenili v razvalino, katere obnova traja že vrsto desetletij. Medvojni dogodki so zapečatili tudi usodo imenitnih gradov in dvorcev Boštanj pri Grosupljem, Čušperk, Ortnek, Kočevje, Ribnica in drugih. Njihovo bogato opremo lahko občudujemo le na redkih fotografijah, med katerimi so nekatere objavljene prvič. Pri tej knjigi moramo opozoriti tudi na objavo do zdaj še nepoznane upodobitve Šentruperta z okolico iz Valvasorjeve grafične zbirke zagrebske nadškofije, grafični list pa je delo Andreja Trosta.

Zadnja, peta knjiga o dolenjskih grajskih stavbah je posvečena Beli krajini, ki predstavlja geografsko in zgodovinsko zaključeno območje, iz kastelološkega vidika pa tudi enega najbolj zanimivih delov Slovenije. Avtor se je tudi v tej knjigi držal že znanega in uveljavljenega koncepta. Grajske stavbe so, ne glede na to, ali so ohranjene v celoti, v razvalinah ali

izpričane samo v arhivskih virih, razvrščene po abecednem redu imen. Slovensko poimenovanje je dopolnjeno z nemškimi, kar je pomembno zaradi prepoznavanja v starejši literaturi in arhivskem gradivu. Nato sledi oznaka stavbe, npr. dvor, dvorec, grad, pristava in morebitna izpeljanka njenega imena ter določitev lege. Pri tem je avtorju uspelo razrešiti zapleteno poimenovanje grajskih stavb v okolici Semiča, kjer se v različnih obdobjih ter v različni literaturi in virih za eno poslopje pojavlja več različnih imen. Nato sledi seznam upodobitev stavbe, najstarejše so šele iz začetka 17. stoletja. Osrednji del predstavitve posamezne grajske stavbe zajema zgodovinski opis, v katerem so zajeti podatki o stavbi in njenih lastnikih iz različnih virov, nekateri od njih so bili celo prvič uporabljeni. Pri stavbah, ki še stojijo, pa čeprav samo v razvalinah, je predstavljena njihova stavbno-zgodovinska oznaka. Ta nas poduči o zasnovi in arhitekturi stavbe ter njenih dekorativnih elementih, pa tudi o spremembah skozi stoletja. Na koncu vsakega opisa so opombe, v katerih so navedeni uporabljeni viri in literatura, kar bo gotovo olajšalo delo bodočim raziskovalcem. Pri tem se je znova pokazalo, da ima Bela krajina, že v primerjavi z Dolenjsko, kaj šele s preostalo Slovenijo, relativno malo pisanih virov in literature, na katero bi se lahko oprli raziskovalci njene preteklosti. Tekstovni del je obogaten s fotografijami, tam, kjer je bilo to mogoče, tudi s historičnimi, in talnimi načrti posameznih stavb ter starejšimi katastrskimi izrisi.

Knjiga o belokranjski grajskih stavbah pa ima nekatere posebnosti. Za razliko od ostalih ji je dodano poglavje Dopolnila. V njem je avtor na podlagi doslej prezrtih virov in literature opozoril na tiste grajske stavbe, ki so bile v seriji knjig na že obravnavanih območjih Dolenjske, Gorenjske in vzhodne Slovenije iz tega ali onega razloga prezrte. Knjigo dopolnjuje tudi poglavje, v katerem so v kratkih nemških povzetkih predstavljeni najpomembnejši gradovi na Dolenjskem. Ta del teksta je opremljen z grbi posameznih plemiških rodbin, povzetih iz Valvasorjeve Velike grbovne knjige. Upodobitve grbov bodo seveda zelo dobrodošle tudi domačim bralcem.

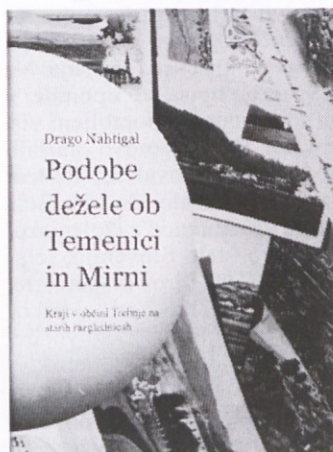
S knjigo o belokranjskih gradovih, dvorcih in graščinah se je iztekla skoraj dve desetletji izhajajoča Stoparjeva serija o grajskih stavbah v vzhodni in osrednji Sloveniji. Poudariti velja, da smo z njo dobili prvo sistematično predstavitev kastelološke dediščine na Slovenskem. Objavljenega je bilo mnogo neznanega gradiva, dragocene so navedbe virov in literature, pohvalno pa je tudi to, da je pri opisih posameznih stavb upoštevan tudi njihov kulturnozgodovinski pomen. V teh letih so se izpopolnile stare in se razvile nove

metode in načini raziskovalnega dela, dostopni so postali tudi nekateri arhivi, razširila so se obzorja stroke. Vse to je gotovo pripomoglo k temu, da bi lahko podatke v nekaterih, zlasti prvih knjigah serije, z današnjim znanjem predstavili drugače, morebiti tudi bolj poglobljeno. Tako kot pri vsakem delu lahko tudi tu iščemo napake in pomanjkljivosti. Toda te gotovo ne izničijo opravljenega dela, lahko so le izziv za nove raziskovalce, ki bodo napisano ovrgli ali potrdili, pa tudi dopolnili in obogatili z novimi spoznanji.

Dušan Štepec Dobernik

TREBANJSKE RAZGLEDNICE

Drago Nahtigal: Podobe dežele ob Temenici in Mirni. Kraji v občini Trebnje na starih razglednicah

Knjiga z naslovom Podobe dežele ob Temenici in Mirni predstavlja četrto monografijo dolenjskih razglednic. Po izdajah novomeških (1998), šentjernejskih (2000) in krških (2003) smo Dolenjci dobili monografijo tudi razglednic krajev občine Trebnje. V njej je Drago Nahtigal objavil in s tekstom opremil 225 različnih razglednic. Knjigo mu je leta 2003 izdalo Kulturno društvo Mavrica iz Trebnjega.

Drago Nahtigal, doma iz Trebnjega, sodi med bolj znane dolenjske zbiralec razglednic. V svoji zbirki jih hrani že preko 5000. V knjigi je objavil širok izbor krajevnih in društvenih razglednic ter razglednic posameznih cerkva, dogodkov in pomembnih osebnosti, ki so vezane na občino Trebnje. Najštevilčnejše med njimi so tiste, na katerih je občinsko središče Trebnje (50), potem jim sledijo razglednice Mokronoga (27) in Mirne (26) ter Šentruperta (23). Najstarejše med njimi so nastale še ob koncu 19. stoletja, najmlajše pa so bile izdane v devetdesetih letih 20. stoletja. Spremlja jih kratek in poljuden tekst, s katerim avtor seznanja bralca s splošnimi zgodovinskimi podatki o krajih, ki so na njih. Ni pa se izognil tudi podrobnejši vsebinski predstavitvi posameznih zanimivejših motivov (npr. na straneh 18, 19, 20).

Avtor je strasten zbiralec razglednic in ljubiteljski poznavalec lokalne zgodovine, vseeno pa se mu je zgodilo, da je zaradi premajhne strokovne podkovanosti na posameznih mestih nehote ali nevede zagrešil nekaj napak pri določanju časa njihovega nastanka in pri interpretaciji njihovih vsebin. Na te napake bi veljalo posebej opozoriti v primeru ponatisa knjige in v izogib morebitnemu ponavljanju pri vseh tistih, ki jim bo knjiga služila kot slikovni in pisni zgodovinski vir.

Na strani 10 se je avtor po vsej verjetnosti zmotil pri navedbi časa, kdaj je bila razglednica z motivom Trebnjega odposlana. Na njej je poleg naselja upodobljena tudi železniška postaja. Avtor je pod njo zapisal, da je bila odposlana leta 1892, v resnici pa je bila železniška proga mimo Trebnjega odprta šele dve leti kasneje, istega leta je bila zgrajena tudi železniška postaja. Na strani 32 je avtor povzel stare podatke o času nastanka prvega trebanjskega gasilskega doma. Podatek, da je ta nastal že leta 1889 ni povsem pravilen. Po doslej znanih podatkih je bil zgrajen šele leta 1897. O tem se lahko prepričamo med drugim tudi ob pregledu v knjigi objavljenih razglednic (strani 10, 17 in 26). Z njih je razvidno, da gasilskega doma ob odprtju železniške proge mimo Treb-

njega leta 1894 še ni bilo, stal pa je že pred letom 1900. Tudi datiranje razglednice, na kateri so prvi trebanjski gasilski dom, poltovornjak in motorna brizgalka, na isti strani z okoli leta 1925 ni točna. Razglednica je lahko nastala kvečjemu leta 1927. Trebanjski gasilci so namreč šele leta 1926 kupili motorno brizgalko, leta 1927 pa še poltovornjak.

Na strani 33 je avtor v tekstu pod trebanjsko župnijsko cerkvijo uporabil zastarele podatke. O njeni stavbni zgodovini bi lahko uporabil novejšo literaturo. Na strani 55 je pod razglednico z motivom gradu Mala Loka avtor napačno podal čas njenega nastanka. Ker je levo od gradu že vidna Vurnikova predelava nekdanje baročne grajske kapele z začetka tridesetih let 20. stoletja, razglednica ni mogla nastati okoli leta 1920, temveč kvečjemu po letu 1930. Na strani 61 je v tekstu pod upodobitvijo dveh domačij in šole v Velikem Gabru avtor predstavil desno, na spodnji polovici razglednice, le kot Lužarjevo gostilno, čeprav je bila na domačiji poleg gostilne tudi trgovina. Na strani 62 je avtor pri opisu stare šole v Velikem Gabru napisal, da so jo leta 2001 obnovili in dogradili. V resnici so stavbo porušili in na njenem mestu zgradili novi del osnovne šole. Na strani 101 je avtor napačno datiral čas nastanka kamnitega mostu in kapelice na njem na Mirni (konec 17. stoletja). Ta datacija velja le za kamniti most, kapelica pa je mlajša – iz sredine ali druge polovice 19. stoletja. To je razvidno tudi z Wagnerjeve upodobitve Mirne iz leta 1848, kjer kapelice na mostu še ni bilo.

Na strani 150 je avtor pri opisu razglednice z Veselo Goro navedel, da stoji pod cerkvijo graščina z muzejem starega orodja. Žal v graščini že od začetka devetdesetih let 20. stoletja ni več muzeja. V njenem pritličju je bila prvotno leta 1974 urejena etnološka muzejska zbirka, za katero je predmete zbral takratni ravnatelj šentruperške osnovne šole Bojan Brezovar. Pred kratkim je bila zapuščena in propadla zbirka temeljito obnovljena in bo na ogled jav-

nosti predstavljena po končanih obnovitvenih delih, ki trenutno potekajo na graščini. Na strani 152 je avtor slikarja Matijo Bradaško opredelil kot baročnega slikarja, kar ni pravilno. Delo Matije Bradaške sodi v mlajše stilno obdobje. Slikar pripada skupini kranjskih slikarjev poznozazarenske smeri, ki so delovali v drugi polovici 19. stoletja in do tridesetih let 20. stoletja.

Omenjene napake Draga Nahtigala niso redke, ne gredo pa na škodo celotni podobi in vsebinski zasnovi knjige. Knjiga ima tudi svoje kvalitete. Avtor je v knjigi dosledno upošteval strokovni aparat, ki je potreben pri objavi razglednic. Pri vsaki razglednici navaja podatek o tem, kdaj je bila odposlana. Pri nekaterih je dodal tudi tiskarja in njenega založnika ter okvirni čas njenega nastanka. Na žalost pa se je podobno kot tudi mnogi drugi avtorji omejil le na predstavitev zadnjih, slikovnih, ne pa tudi sprednjih, naslovnih strani razglednic. Na ta način je bralca prikril za možnost spoznavanja razvoja poštnih žigov in znak ter način komuniciranja med ljudmi. Posebna zanimivost knjige so avtorjeve vinjete, s katerimi je na domisel in svojstven način dopolnil likovno opremo knjige. Dodatno vrednost knjige bi dala natančnejša navedba vseh virov in literature, ki jih je avtor uporabil pri pripravi knjige.

Ne glede na zgoraj omenjene pomanjkljivosti gre pri obravnavani knjigi v celoti gledano za dobro zasnovano predstavitev razglednic s pestrim izborom tako z vsebinskega kot časovnega vidika. Knjiga predstavlja pomemben prispevek k poznavanju preteklosti občine Trebnje. Razglednice v njej pa bodo služile kot izjemen zgodovinski vir različnim raziskovalcem, hkrati pa tudi vsem domačinom in tujcem, ki bodo želeli spoznati del trebanjske preteklosti. Glede na to, da je avtor knjige lastnik bogate zbirke razglednic, se lahko nadajamo, da to ni njegova zadnja knjiga in da bo obogatil naše vedenje o Dolenjski še s kakšno novo knjigo.

GODEC IN PEVEC IZPOD SEMIŠKE GORE

Tone Plut; Tonček Plut, Samozaložba, Semič 2003

V kasni jeseni leta 2001 je ta svet in semiške vinske gorice zapustil eden izmed najbolj znanih in izvirnih likov slovenskega, predvsem belokranjskega ljudskega izročila, "ljudski godec in pevec", kot smo mu radi rekli, Tonček Plut.

Pravzaprav nas je vse, ki smo kadarkoli in kakorkoli prišli z njim v stik, na nek način za vedno zaznamoval in obdaril z neko vrsto duhovnega spomina, ki je več kot izročilo, ki ga je na svojih poteh na veliko širil in razdajal. Vsi njegovi življenjski in občasni sopotniki smo si edini, izredno je zaznamoval lastno življenjsko okolje (kjerkoli je že bilo) in čas.

Konec lanskega leta ali celo v začetku leta 2004 so v Tončkovem rojstnem kraju izdali knjigo Tonček Plut – Godec in pevec izpod Semiške gore, njegov življenjepis, ali bolje, opis njegove življenjske poti in domačih krajev, ki jo je napisal njegov sin Tone Plut.

Tone je v mnogočem, pravzaprav bi tako lahko označili celotno Plutovo družino, naslednik pokojnega očeta, tako idejno kot duhovno.

Rojen je bil na Mladici pri Semiču, kjer že tretje stoletje stoji Plutova domačija. Do nedavne upokojitve je bil zaposlen v semiški Iskri kot strugar, ob delu tako v službi kot doma pa je vedno našel čas za organizacijo številnih prireditev, pogostokrat dobrodelnih. Po očetovi smrti je iskal nekoga, ki bi o očetu napisal knjigo, nazadnje pa se je tega, čeprav ni imel kakšnih posebnih literarnih izkušenj, lotil sam. Očeta, ki ga je izredno cenil in spoštoval, nam v pričujoči knjigi predstavlja večplastno. Njegov lik in duhovno zapuščino je želel ohraniti ne samo za družino, na katero je izredno navezan, ampak tudi za potomce in vse nas, ki smo Tončka nekateri slabše in drugi bolje poznali.

S fotografijami bogato opremljena knjiga je sedaj pred nami. Izdana je bila v samozaložbi in nakladi 1.200 izvodov, grafično oblikovali in natisnili so jo pri podjetju Bucik v Semiču. Knjiga je naprodaj pred-

vsem v domačem kraju po gostilnah (gre pač za mlado občino), v župnišču in nekaterih tudi drugače zelo na redko posejanih knjigarnah po Beli krajini in Dolenjski. Seveda bo šel tudi izkupiček od prodanih knjig v dobrodelne namene.

Avtor nas v knjigi sam opozori, da se na tovrstno književno pustolovščino odpravlja prvič, vendar mu je pero na splošno kar lepo teklo, saj lahko le otrok piše o starših s tako ljubeznijo in spoštovanjem. Bralec hitro ugotovi, da se je na papir prelilo le to, kar je Tone Plut že dolgo nosil v sebi. Z bratom Slavom sta od malih nog naprej povsod spremljala očeta, ki je lastno poreklo, družinsko zgodovino, življensko modrost, humor in veliko mero ljudskega izročila prenašal na potomce in na vse, ki so z njim prišli v stik.

Bil je prava zakladnica pozabljenih pregovorov, starih pesmi, znanja, ki se je na podeželju nabiralo skozi rodove in stoletja in vse to je v pravi tradiciji ustnega izročila prenašal in predajal naprej. V knjigi zapisane zgodbe so najlepši in najtrdnejši dokaz teh trditev.

Avtor je uspel prikazati očeta večplastno, od rojstva do plodne in dolge starosti in vse do smrti. Znal je opisati tudi kakšno njegovo muho, orisati življenjsko pot, značaj in vpliv ter spomin, ki ga je zapustil v okolju, kjer je živel. S 133 strani dolgo knjigo mu je uspelo tudi to, kar se redko posreči kakšnemu učenemu možu, ki skuša na znanstven način opisati kraj, njegov razvoj in krajevno zgodovino. Pred našimi očmi namreč zaživita Semič in belokranjsko podeželje pod semiškim hribom, kot ju sami nismo nikoli poznali. Potujemo skozi čas, spremljamo prihod železnice v te blage vinorodne kraje, opazujemo ustroj in razslojenost takratne družbe, poleg smo v času druge svetovne vojne in gremo skozi socializem v mlado slovensko državo. Mimogrede izvemo veliko o rodu Plutovih, Semiču, vasi Mladica in kaj je iz nje napravil sodobni čas. Kar veliko za knjižni prvenec, ki je razdeljen na

več poglavij, v celoti na dva dela.

Prvi del je nekako družinski, v drugem spregovorijo tudi tako označeni „donatorji in občudovalci“. Tukaj bi avtor lahko izpustil kakšno fotografijo „občudovalcev“, predvsem fotografije, ki niso dokumentarnega značaja, ampak delo fotografskih ateljejev, saj tako na žalost več povejo o značaju fotografirane osebe kot pa o povezavi s pokojnim Tončkom Plutom.

Kakorkoli, v knjigi najdemo še veliko podatkov, ki sodijo v tovrstne publikacije, družinske in dokumentarne fotografije, kopije časopisnih člankov in priznanj. Na koncu nas pričaka še slovarček pogovornih in narečnih izrazov. Skratka, pravo

malo poljudno zgodovinsko delo krajevne zgodovine in slavospev dragemu ter cenjenemu očetu.

Knjiga je pravzaprav zelo tehten prikaz ljudske trdoživosti in samobitnosti, brez velikih besed povzpetniških politikov in krajevnih veljakov o narodovi preteklosti ter prihodnosti. Za konec prislunimo raje besedam pokojnega godca in pevca, mojstra v izvabljanju zvokov iz bršljanovega lista: „Rodil sem se pod cesarjem, pod kraljem sem preživel mladost, moška leta pod Titom, starost pa preživljam pod vašim predsednikovanjem“ – to so besede, ki jih je Tonček Plut leta 2001 v Litiji namenil takratnemu predsedniku države, Milanu Kučanu.

Jože Zupan

OBUJENI PETER PAVEL GLAVAR

Obujeni spomin. Ob 220. obletnici smrti Petra Pavla Glavarja. Uvodnik Tone Hrovat; zbrala in uredila Franci Šivic in Jože Zupan; vinjete Lucijan Reščič, oblikoval Rupert Gole. Natisnila založba Karantanija, izdala Čebelarstva zveza Slovenije, Lukovica 2004

V zavesti slovenskih čebelarjev in Slovencev sploh sta za razvoj čebelarstva najbolj zaslužna Anton Janša (1734–1773) in Peter Pavel Glavar (1721–1784). Anton Janša je bil na pobudo Petra Pavla Glavarja prvi učitelj čebelarstva na Dunaju, praktično šolo čebelarstva pa je imel tudi Peter Pavel Glavar na Lanšprežu, hkrati pa se je z delom Pogovor o čebeljih rojih zapisal v zgodovinski spomin kot pisec prve strokovne knjige v slovenskem jeziku.

Za ohranitev spomina je bil čas bolj naklonjen Antonu Janši. Ker pa so se čebelarji, združeni v Čebelarstva zvezi Slovenije, zavedali tudi Glavarjevega pomena, so ob drugem srečanju slovenskih čebelarjev v maju 2004 na Lanšprežu izdali kar zajeten zbornik, v katerem so z različnih zornih kotov osvetlili lik velikega čebelarja Petra Pavla Glavarja.

Najbolj zaslužen za izdajo dela je prav gotovo podpredsednik Čebelarstva zveze Slovenije Franci Šivic,

univerzitetni diplomirani inženir gozdarstva; le-ta je znal pritegniti strokovnjake, ki so vsak s svojega zornega kota osvetlili eno izmed največjih slovenskih osebnosti v 18. stoletju.

Uvodnik je napisal Tone Hrovat, univerzitetni diplomirani inženir kmetijstva, direktor Kmetijske šole Grm in ravnatelj Višje strokovne šole; v svojem razmišljanju je Glavarjev čas povezal s sedanjim razvojem kmetijstva in nakazal, kako je tudi slovenska čebela naš razpoznavni znak v razširjeni Evropi.

Največ razmišljanj je prispeval podpredsednik Franci Šivic. V Uvodnem razmišljanju je najprej osvetlil lik svojega vzornika Petra Pavla Glavarja in nakazal kronologijo prizadevanj za oživitve spomina na velikega Slovenca.

V poglavju Življenjska pot Petra Pavla Glavarja je poljudno orisal življenjsko pot vsestranskega duhovnika in dobrotnika ter predvsem za-

grizenega poznavalca čebel in njegovo vroče prizadevanje, da bi s svojimi nauki pomagal tudi preprostim ljudem pri umnem gospodarjenju. Žal vsega ni mogel uresničiti, ker se je njegov rokopis dela Pogovori o čebelnih rojih nekje izgubil in so ga odkrili šele v dvajsetem stoletju in prvič objavili 1976. leta v zborniku Ob 200-letnici pisane besede o slovenskem čebelarstvu.

Še posebej podrobno je Franci Šivic predstavil Glavarjevo delo v poglavju Peter Pavel Glavar – čebelar. Ob obujanju Glavarjevega načina čebelarjenja je spoznal, da marsikateri njegov nasvet še danes velja.

Jože Pavlič, univerzitetni diplomirani teolog, je v poglavju Duhovna podoba Petra Pavla Glavarja predstavil dosledno držo Glavarja kot duhovnika; njegova pot je bila prepredena s številnimi težavami, ker je kot nezakonski otrok malteškega škofa Petra Jakoba Testaferrate moral marsikaj prestati, da so mu kot duhovniku spregledali nezakonsko rojstvo.

Tadej Jakopič, univerzitetni diplomirani teolog, je avtor kar dveh prispevkov; najprej je v poglavju Glavarjeva (malteška) karitativna dejavnost živo predstavil izredno zagnano delo Petra Pavla Glavarja, ki si je poleg čebelarstva postavil za življenjski cilj pomagati ubogim; njegova velikodušnost je posebej prišla do izraza, ko je vse svoje premoženje na Lanšprežu zapustil za gradnjo bolnišnice za revne v Komendi, kjer je preživel dolga leta svojega življenja.

V drugem poglavju, Grb Petra Pavla Glavarja, pa nam je avtor – znova izjemno natančno – predstavil Glavarjev grb.

Če je doslej osrednjo pozornost Petru Pavlu Glavarju namenjala predvsem Komenda, v kateri še danes stoji znamenita Glavarjeva knjižnica, pa so si tudi občina Treb-

nje – drugi del življenja je namreč Glavar preživel na Lanšprežu pri Mirni – oziroma čebelarji že pred 25 leti prizadevali, da bi se na Lanšprežu obnovila kapela sv. Jožefa, v kateri so Glavarjevi posmrtni ostanki. Vendar čas kulturni dediščini ni bil naklonjen v takšni meri, kot se tega vsaj moralno danes zavedamo. Zato so ob 200. obletnici Glavarjevi smrti čebelarji Čebelarškega društva Šentrupert-Mirna na graščini na Veseli Gori odkrili ploščo v Glavarjev spomin, uredili čebelarstvo sobo, hkrati pa obudili spomin na šentruperskega ravnatelja šole Aleksandra Lunačka, ki je ljubezen do čebel širil v dvajsetem stoletju in je še danes poleg šole njegov čebelnjak in čebele v njem.

Danes je notranjost kapele obnovljena in – upajmo – da bo tudi zunanost kapele v bližnji prihodnosti taka, kot zasluži Glavarjev spomin.

O tem je spregovoril Jože Zupan v članku Obujanje spomina na Petra Pavla Glavarja v občini Trebnje.

Med domišljijo in stvarnostjo Francija Šivica je prizor, ki je bil že večkrat vključen v osrednje počastitve velikega čebelarja, verjetno pa bo to tudi osnova za televizijski film o Petru Pavlu Glavarju.

Delo je sklenila prof. Vida Hlebec, ravnateljica Srednje poklicne šole in strokovne šole ter Strokovne gimnazije na Kmetijski šoli Grm, s člankom Pomen znanja za razvoj kmetijstva na Slovenskem od 18. stoletja dalje; v njem je strokovno opredelila vse Glavarjevo prizadevanje za napredek kmetijstva in poudarila, da je ustvarjanje kvalitetnega življenja prebivalcev prvi pogoj za ohranitev poseljenosti in s tem za ohranjanje kulturne krajine.

Ohranilo in nadgradilo pa se bo tudi vse tisto, kar je v temelje izobraževanja kmečkega prebivalstva že v 18. stoletju vtikal Peter Pavel Glavar.

Majda Krnc: Biseri v očeh matere. Izbral in uredil Jože Zupan. Tiskala Karantanija. Izšlo v samozaložbi – Šentrupert 2004

Življenje pred nas postavlja večne uganke: Kaj bi bilo, če ... Majdi Bedenetovi z Zaloke pri Šentrupertu ni bilo dano, da bi po zelo uspešno končani osnovni šoli nadaljevala šolanje – ostala je doma pri bolni mami, kasneje pa je sprejela nadvse dragoceno poslanstvo: bila je mati osmim otrokom – in kar sedem jih je doma rodila. Ko se je otrokom pridružilo za cel razred vnukov, je začutila potrebo, da veselje izrazi z besedami – in če ji je bilo kdaj hudo, je prav tako storila. Ko je bilo srce le preveč polno, ni mogla vsega zadržati zase – in zdaj je pred nami del njenega ustvarjanja in del življenjske poti, ki je prežeta z upanjem, da se bo še marsikaj lepega zgodilo.

Delo je razdeljeno v šest sklopov: ZALOKA – o starših in o doživljanju otroštva – tako med vojno kot po njej, spoštljivo spregovori o bratih in sestrah – osem jih je bilo, še sedaj pa je čutiti navezanost na rojstno vas. VEDERINA – kraj njenega zrelega življenja in kraj, kjer so se rojevali otroci. V spominih se vrača na vse

nekdanje prebivalce Vederine. MOJI NAVIHANCI – Majda Krnc z lju-beznijo govori o vsakem svojem otroku – vsakogar je sprejela, kot da je prvi – in čim kasneje so se rodili, tem večja je bila navezanost nanje. OGRILICA VNUKOV – to je prav-zaprav izhodiščni motiv za pisanje – pa četudi je samo drobno voščilo ob vsakem novem vnuku – čutiti je, da bi se za slehernega razdajala do zadnje kaplje krvi. POPOTNICA ZA DAVIDA – o otroku, ki ga je mati zapustila, Majda Krnc pa ga je sprejela – ne kot babica, pač pa kot ma-ma; zato je tudi med njima toliko večja navezanost. S sklepnim de-ja-njem MOJIM NAJDRAŽJIM – sku-ša ponovno zajeti vsa dogajanja v jeseni življenja – hkrati pa vendar upa, da bo še marsikaj doživela, saj je – utrjena tudi ob udarcih življenja – še vedno pripravljena žrtvovati se za slehernega člana svojega rodu. Saj še toliko želi povedati, da se bodo verjetno še polnili zvezki, da nado-mesti vse tisto, kar ji je skozi živ-ljenje ušlo.

Boris Golec

DOLENJSKA MESTA IN TRGI V SREDNJEM VEKU (19)

Prebivalstvo

Posestno–demografsko stanje v mestih in trgih

Poseljenost mest in trgov, število domov in njihovih prebivalcev predstavljajo za srednji vek eno največjih neznank. Neprimerno zanesljivejši vir kot narativni in listinski viri so za ugotavljanje naseljenosti strukturno numerični viri, ki v različne namene poi-mensko specificirajo določen del mestne populacije. Za obravnavana mesta in trge jih sporadično srečujemo od prve polovice 15. stoletja, zvečine pa so mlajši, šele od 18. stoletja dalje tipsko raznovrstnejši in številnejši. Navzlic temu so na podlagi ugotovitev iz mlajše dobe nemalokrat mogoči vsaj približni izračuni in sklepanja o stanju v preteklosti.

Posestno–demografsko stanje v mestih

Vse do druge polovice 16. stoletja ni za nobeno dolensko mesto ohranjen popis, ki bi v celoti podajal posestno stanje ali vsaj višino fiskalnih obveznosti posestnikov. Na prelomu iz srednjega v novi vek sta na voljo le dva vsebinsko in namembnostno precej različna vira za Novo mesto in Kočevje: seznam novomeških oštatov iz leta 1515,¹ nastal za odmero vojaškega novačenja, ter urbarski zaznamek o mestu Kočevje iz okoli leta 1494.² Za Višnjo Goro, še eno mesto, ki je tako kot Kočevje pridobilo mestne pravice v sedemdesetih letih 15. stoletja, srečamo malo pred tem, leta 1460, samo sumarno navedbo oštatov,³ za Krško pa poznamo že za sredo 14. stoletja seštevek Celjanom prodanih oštatov.⁴ O srednjeveškem posestnem stanju ostalih treh mest lahko zgolj sklepamo glede na poznejše razmere, dokumentirane z urbarialnimi, fiskalnimi in katastrskimi viri.

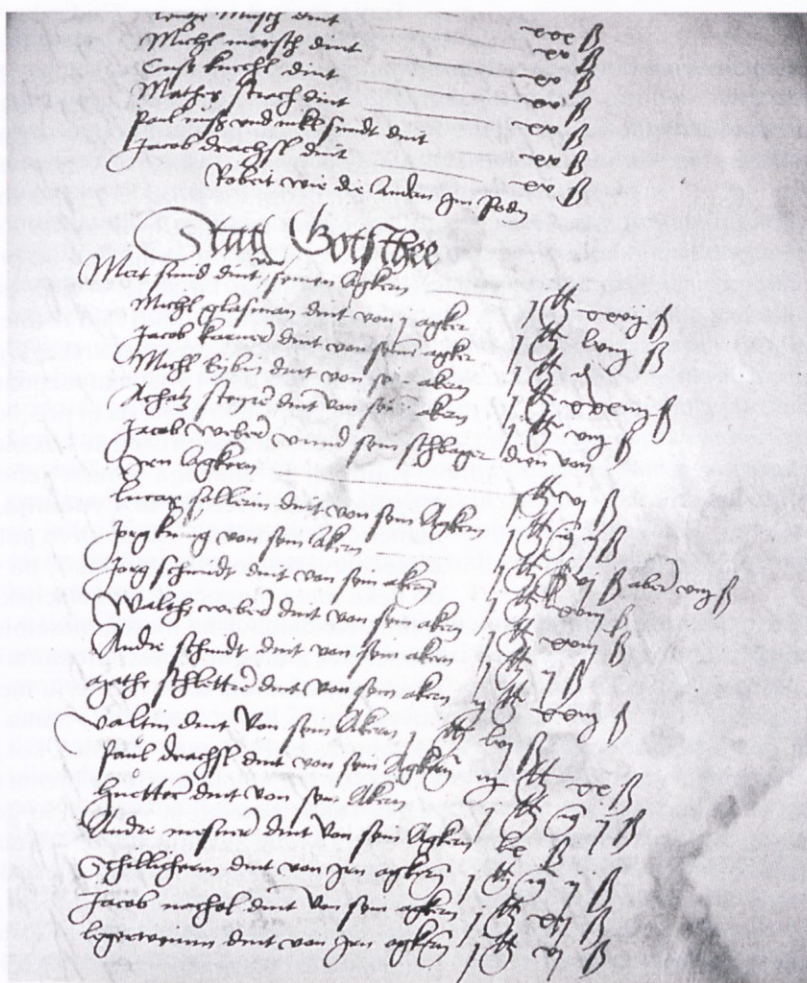
Potencialne možnosti naselitve mestnega prostora skozi stoletja podaja njegova parcelacijska mreža, ki v dvajsetih letih 19. stoletja, ko je bila prvič katastrsko upodobljena, še v precejšnji meri odraža srednjeveško stanje. Zaznavnejše spremembe so nastopile predvsem s poznejšo naslonitvijo hiš na obzidje in z zazidavo obzidnih ulic.⁵ Ponekod, izrazito zlasti v Kostanjevici, so se sploh ohranile prostorske sestavine tradicionalne meščanske hiše, saj je mesto zgodaj obstalo na določeni razvojni stopnji.⁶ Tudi združevanje več hiš v večje posestne enote je v dolenskih mestih pozen in razmeroma redek pojav, značilen od 16. stoletja za večja in bogatejša mesta.⁷ Obzidje, pri Kostanjevici pa rečni otok, je vsem dajalo temeljni okvir pozidave, ki je bil zaradi utesnjenosti verjetno že v srednjem veku presežen pri obeh zgodaj obzidanih belokranjskih trgih oz. mestih.⁸ Druga mesta pozneje takorekoč niso poznala predmestij, kar je še posebej značilnost

Novega mesta, ki je že ob nastanku dobilo širok obzidni obod in imelo s tem vse do 19. stoletja dovolj prostora za notranje popolnjevanje.⁹

Najstarejši strukturno numerični vir za **Novo mesto**, seznam oštatorv iz leta 1515,¹⁰ beleži poleg posestnikovega imena samo za-znambe o stopnji opustelosti, ki potrjujejo, da oštati ni le posestna enota, ampak je ustrezal naseljeni hiši, pust oštati pa izpraznjeni ali povsem propadli. Poleg tega kontribucija za vojno zoper Benečane, zaradi katere je popis nastal, izrecno govori o odmeri na hišo.¹¹ Skupaj je popisanih 272 oštatorv, od tega 248 ali 91,1% obstoječih in 24 ali 9,8% opuščeni in podrtih. Ker v seznamu ni nikakršnih drugih kvantitativnih podatkov, je kot tak skromen, a vseeno dragocen vir za spoznavanje stanja poseljenosti v začetku 16. stoletja. Obenem daje edino trdno izhodišče za naselitveno sliko naslednjih dveh stoletij – do leta 1726 se namreč ni ohranil noben popoln popis hiš in davčnih obveznosti – kot tudi za stanje pred letom 1515, dokumentirano zgolj s podatki o posamezni zasebni posesti.

Kočevje, ki je pridobilo mestne pravice šele leta 1471, je bilo tako kot vsa poznejša stoletja že ob zatonu srednjega veka precej manjše od Novega mesta. Urbarski zaznamek mestnih hasnovalcev njiv in vrtov, nastal okoli leta 1494¹², pade v čas, ko je mestece ob Rinži šele dobivalo dokončno srednjeveško podobo in se znotraj nastajajočega

Mesto Kočevje v urbarju za kočevsko gospostvo okoli leta 1494 (ARS, Vic. A., šk. 102, I/58, lit. P VI–2, urbar Prem 1494, fol. 8)

obzidja postopoma polnilo s priseljenci.¹³ Urbar navaja skupaj 52 hasnovalcev, ki so obdelovali eno ali več njiv, redki zgolj vrtove ali pa so navedeni samo z denarno dajatvijo. V popisu je en sam oštati in še ta v sklopu druge lastnikove posesti, vendar lahko na vprašanje, ali so zajeti vsi hišni gospodarji, s precejšnjo gotovostjo odgovorimo pritrdilno. Kočevci namreč niso imeli drugih obveznosti kot individualne dajatve od najema gosposčinskega polja. V mestni ustanovni listini drugače kot pri drugih novih mestih ni določila o dajatvi dvorni činž, ki je zato v urbarju okoli leta 1494 ni, sedem let pozneje (1501) pa je celota letnih obveznosti v vicedomski urad znašala 51 funtov pfenigov ali skoraj natanko toliko kot v urbarju.¹⁴

Podobno naseljitveno stanje kot Kočevje je v drugi polovici 15. stoletja izkazovala **Višnja Gora**, le da gre med njima za pomembno razliko. Kočevje je bilo okoli leta 1494 s svojimi 52 obdavčenimi gospodarji že mesto, Višnja Gora s sumarno navedenimi 51 oštati pa leta 1460 še trg.¹⁵ Neovirano priseljevanje, ki ga je novopovzdignjenemu višnjegorskemu mestu leta 1478 omogočil cesar Friderik III.,¹⁶ je v naslednjih desetletjih z novimi hišami najprej zapolnilo tržni prostor in v dobršni meri najbrž prešlo tudi že na edino stransko ulico.¹⁷ Okoli leta 1500 je Višnja Gora glede na davčno odmero gospodarsko prosperirala¹⁸ in gotovo ni premogla dosti manj hiš kot leta 1566, ko je štela 84 hišnih posestnikov in 86 domov.¹⁹

Tretja mestna ustanova Friderika III. na Dolenjskem, **Krško**, je morala imeti ob koncu srednjega veka vsekakor že več hiš kot njegova "vrstnika", Kočevje in Višnja Gora. K takemu sklepu ne vodi samo stanje v najstarejšem ohranjenem krškem urbarju leta 1570, ampak predvsem sumarne navedbe števila oštator iz srede 14. stoletja, sploh najstarejši tovrstni podatki v obravnavanem prostoru. Pri popisu mestnega dvornega činža leta 1570 znaša seštevek obdavčenih celih, polovičnih in četrtinskih oštator 99 števnih oštator.²⁰ Toda znatno naselje, večje in bolj obljudeno od prej navedenih, je bilo Krško že sredi 14. stoletja, ko se je v virih prvič pojavilo kot trg. Velikost meščanske naselbine odkrivajo listine, ki govorijo v letih od 1343 do 1358 o postopnem prenosu krškega gospostva in trga s Svibenskih na Celjane.²¹ V tem 15-letnem razponu je prišlo v celjske roke kar 60 oštator in pol,²² tem pa je, da bi prišli do celotnega števila vseh krških oštator, treba bržčas prišteti še kakšnega v rokah Svibenskih.²³

Najmanj je znanega o naseljenosti treh jugovzhodnih mest, **Kostanjevice, Metlike in Črnomlja**, za katere nimamo strukturno numeričnih podatkov vse do prve polovice 18. stoletja.²⁴ Sklepanja o srednjeveški posestni strukturi, ne pa o dejanski obljudenosti, so do neke mere mogoča iz parcelacijske mreže in velikosti samih naselbin. Kostanjeviška mestna naselbina na rečnem otoku je imela v primerjavi z drugimi mesti prostora na pretek, kar se kaže v redki parcelacijski mreži ter v razmerju med pozidanimi in nepozidanimi površinami v korist slednjih.²⁵ Sama parcelacija za prejšnja stoletja ne dopušča bistveno več stavbišč, kot je bilo stanovanjskih stavb leta 1824 (70).²⁶ Z ugotovitvijo se ujema trditev samih Kostanjevičanov iz leta 1686, da tedaj in ves čas, ki ga pomnijo, ni bilo v mestu več kot 81 majhnih lesenih hišic.²⁷ Natanko toliko davkoplačevalcev navaja kronološko prvi ohranjeni strukturno numerični vir – izvleček iz mestnega davčnega registra za leto 1702.²⁸

Pri Črnomlju in Metliki je predstava o starejšem poselitvenem stanju precej bolj zamegljena. Stanje, ki ga kaže franciscejski kataster

v dvajsetih letih 19. stoletja, je v dobršni meri šele plod novoveškega razvoja. Obe mesti sta imeli v novem veku tudi znatni predmestji, katerih starejši izvor doslej še ni neposredno potrjen.²⁹ O njunem obstoju sicer skoraj ni dvoma glede na utesnjenost obeh obzidanih mest, drugo vprašanje pa je njun obseg in razvoj. Prvi fiskalni popisi za belokranjski mesti izvirajo sploh šele iz časa okoli leta 1740 in so tako od vseh obravnavanih mest najmlajši. Za Črnomelj imamo iz časa pred tem le, da je bilo leta 1573 vseh obdavčenih oštator brez svobodnih hiš približno sto (*in die hundert*);³⁰ v to število je moralo biti, glede na poznavanje poznejšega stanja, všteto tudi predmestje na severni strani mesta.³¹

Skromni numerični podatki o poznosrednjeveškem posestnem stanju in retrogradna sklepanja iz poznejšega časa ponujajo torej jasno sliko majhnosti obravnavanih mest. Po merilih, ki so izza srednjega veka v glavnem ostala enaka vse do konca predindustrijske dobe, spadajo ta mesta za srednjeevropske razmere v tip majhnih mest (*»Kleinstädte«* z manj kot 2.000 prebivalcev), kakršnih je bilo v nemškem prostoru 90–95% in enako v slovenskem vseh 19, razen Ljubljane. Mejo 500 prebivalcev, ki deli majhna mesta od miniaturnih (*»Zwergstädte«*), je pred koncem srednjega veka izpričano preseglo Novo mesto, zelo verjetno Krško in morda tudi obe belokranjski mesti.³²

Posestno–demografsko stanje v trgih

V primerjavi s stanjem virov za mesta imamo o obravnavanih trgih ob zatonu srednjega veka vendarle nekaj več strukturno numeričnih zapisov urbarialnega značaja. Poleg vpogleda v naselitveno podobo omogoča njihova časovna in strukturna usklajenost tudi boljše medsebojno primerjavo kakor skopi viri o mestih.

Prostorski razvoj naselja je imel v trgih praviloma drugačne značilnosti kot v mestih. Že neobzidanost velike večine trgov je dopuščala njihovo organsko širjenje, najsi je šlo za nastajanje mlajših oštator na novi urbani parcelaciji ali za poznejše kajžarske priveske trškemu jedru. Medtem ko so se v mestih vseskozi polnile in praznile stavbne parcele znotraj obzidja in mesta, razen obeh belokranjskih, praktično niso poznala predmestij, so pri trgih pogosto razvidne širitvene faze, zaznamovane z drugačno parcelacijo in pravno naravo stavbišč kot v prvotnem naselju. Zgodnje posestno stanje se odraža predvsem v poznejši stalnosti izračunskih oštator (oziroma hub, kjer se je trg razvil neposredno iz vasi). Znotraj obravnavanih trgov so glede na konkretne danosti obstajale tudi znatnejše razvojne razlike kot med mesti.

Edini trg, za katerega imamo na razpolago popis posestnikov že iz prve polovice 15. stoletja, je **Svibno** pri Radečah. Urbar svibenskega gospostva, nastal pred letom 1439,³³ poimensko navaja 31 gospodarjev, ki so posedovali 27 hiš, 2 oštata, 3 kašče, 2 kovačiji, en gospodar je imel samo njivo in dva kaščo (*gadem*). Posestna struktura je bila urbana oz. prifarna, saj ne zasledimo nikakršnih delov hub, naselje pa očitno ni bilo tako nepomembno kot pozneje, saj je skoraj polovica gospodarjev (15) nosila obrtniške in druge poklicne oznake, ki govorijo o izraziti neagrarni dejavnosti. Videti je, da stanje v urbarju časovno ne odstopa dosti od posestno–demografske kulminacije Svibnega. Kdaj natanko se je začelo upadanje trga, zaradi nedokumentiranosti ne vemo, lahko pa sklepamo, da se je deželnoknežje Svibno

pred letom 1456 hranilo iz nasprotij in konkurence s celjskimi Radečami, nato pa je s habsburško pridobitvijo Radeč postalo za dežel-noknežjo upravo veliko manj zanimivo. Če primerjamo stanje pred letom 1439 z naslednjima urbarjema iz let 1570–1571, je šlo v vseh pogledih za očitno nazadovanje. Število posestnikov je z 31 zdrknilo na 20 skupaj z župnikom, od teh pa jih je samo 16 premoglo hišno posest – oštati.

31 svibenskih gospodarjev pred letom 1439 je moč primerjati s 30 oštati, kolikor jih je po višnjegorskem urbarju leta 1460 sumarno izkazovala **Litija**.³⁴ V kolikšni meri je številu oštatorv ustrezalo število gospodarjev, je drugo vprašanje. V mlajših urbarjih namreč sledimo nebitvenim odstopanjem od seštevka 30 oštatorv, vendar je bilo posestnikov v resnici manj. V urbarju leta 1566 je vsota oštatorv denimo enaka kot prej, a je živelo na njih samo 20 gospodarjev, ki so tako posedovali tudi po več oštatorv in njihovih polovičnih delov.³⁵ Videti je, da je imela Litija 30 posestnih enot že ob svojem nastanku v 14. stoletju, nakar moremo za nemirno 15. stoletje domnevati zmanjšano obljudenost. Gospodarsko nazadovanje trga ob Savi je namreč izpričano z dejstvom, da je kar dvakrat ugasnil tedenski sejem, obnovljen leta 1443 in 1514.³⁶

Sočasno z Litijo in Višnjo Goro je v višnjegorskem urbarju leta 1460 zabeleženo tudi posestno stanje **Šentvida pri Stični**, tretjega trga na tleh višnjegorskega gospostva.³⁷ Čeprav je bil s svojimi samo 16 oštati najmanjši, moramo opozoriti, da je sam predstavljal le del precej večjega Šentvida,³⁸ medtem ko je vaški del naselja pripadal domači župniji in stiški cisterci.³⁹ Ta trški privesek farne vasi, kot trg zadnjič izpričan leta 1475,⁴⁰ je bil že tedaj v zatonu, ki ga je samo še pospešil nagel dvig bližnjega višnjegorskega mesta. Če je bilo leta 1460 v njem še 16 oštatorv,⁴¹ jih je sto let pozneje, leta 1566, tedaj že kot naselje brez trškega naslova, premogel le še sedem s prav toliko posestniki, ob njih dva hasnovalca njiv in tri na gmajni zrastle mlajše hišice.⁴²

Podobno usodo ugaslega trga kot Stari trg v Šentvidu je doživel trebanjski Stari trg, naslednik leta 1467 zadnjič izpričanega srednjeveškega trga **Trebnje**.⁴³ Njegovo posestno stanje sredi 15. stoletja poznamo celo bolje kot za Šentvid ali Litijo. V kratkem časovnem razmiku je v rokah treh različnih zemljiških gospodov izpričanih skupno 32 oštatorv. Če jim prištejemo še edinega župnijskega podložnika, navedenega v urbarju trebanjske župnije leta 1617, pridemo natanko na 33 oštatorv, od katerih je župnija omenjenega leta pobirala desetino.⁴⁴ Navedena vsota oštatorv nedvomno odraža starejše stanje. Po fevdni knjigi za celjsko posest, nastali ob prenosu slednje na Habsburžane (po 1456), sta imela trebanjski trg v fevdu dva gospoda: Bernard Kozjakar je poleg gradu in raznih bližnjih posesti dobil v trgu 12 oštatorv,⁴⁵ Baltazar Weispriach pa deset.⁴⁶ Nadaljnjih deset oštatorv zasledimo leta 1467 v razdelilni pogodbi med Auerspergi.⁴⁷ Vse kaže, da sta se v poznejši dobi, ki je zelo slabo dokumentirana, združili Kozjakerjeva in Auerspergova posest, to je tistih 22 oštatorv, ki jih pozna najstarejši urbar trebanjskega gospostva iz leta 1652.⁴⁸ V šestdesetih letih 15. stoletja je torej v Trebnjem izpričanih 32 trških oštatorv, kar ta pozneje ugasli trg postavlja ob bok Litiji s 30 oštati in Svibnemu z 31 posestniki.

Edini dolenski trg, za katerega lahko podatke o večjih posestnih sklopih sredi 15. stoletja povežemo z urbarialnimi posipi prve četrtine

16. stoletja, je **Žužemberk**. Urbar žužemberškega gospostva iz leta 1506 deli trg na dva dela: na trg v ožjem pomenu besede (*Sewsenberg der markt*) ter na podružnike (*Vndersass*), kar priča o dveh stopnjah naselbinskega razvoja. Dasi v ožjem trgu pogosto manjka navedba posestne enote, lahko iz višine dajatev sklepamo, da je od skupno 47 posestnikov posedovalo hišno posest največ 43 oseb, pri 26 podružnikih (kajžarjih) z enotno dajatvijo pa lahko predvidevamo enako število domov (samo pri enem je sicer zabeleženo, da ima kovačijo).⁴⁹ Toda omenjeni urbar popisuje le posest, ki so jo imeli Auerspergi skupaj z gospostvom v zastavi, ne pa tudi njihove lastne podložne posesti. Slednjo je najti v priročnem urbarju iz leta 1521, ki predstavlja prvi popolni prikaz posestnega stanja žužemberškega trga z izjemo neznatne podložne posesti domače župnije.⁵⁰ Pod tedaj še deželnoknežje gospostvo Žužemberk sta spadali dve tretjini posestnikov, medtem ko je bila tretjina že od prej v rokah Auerspergov kot njihova last. Tako kot v urbarju iz leta 1506 se zastavljena gosposkiška posest deli na trg in na podružnike: v samem trgu je od 41 posedovalo hišno posest največ 38 posestnikov,⁵¹ število podružnikov pa je neznatno naraslo na 28, od katerih je eden posedoval dve podružništvu.⁵² Posest v lasti Hansa Auersperga je poleg sedmih kašč (*gaden*) obsegala dve hubi, en dvorec, 14 oštatorv, dve hiši, kovačijo, kopališče ter nekaj zemljišč v rokah 22 posestnikov, ki jih moremo šteti za stalno naseljene hišne gospodarje.⁵³ Žužemberk se je torej na prehodu v novi vek kazal že kot zelo velik trg. Skupaj je štel približno 90 hiš in hišic, s čimer je presegal celo mesti Višnjo Goro in Kočevje.

Upravičeno lahko sklepamo, da je bil znatna naselbina že sredi 15. stoletja, ko se v virih pojavijo prvi posestni sklopi. Največji se omenja leta 1467 v delilni pogodbi med člani rodbine Auersperg. Viljemu Auerspergu je tedaj poleg dela gradu (*das gemeur des geslos*) pripadlo v trgu 12 oštatorv z enajstimi gospodarji in kopališče.⁵⁴ Istih 12 oštatorv in kopališče prepoznamo – tudi zaradi deloma enakih priimkov gospodarjev – leta 1521 kot lastno posest Hansa Auersperga. Med njimi so bili očitno štirje oštati, izpričani v letih 1444⁵⁵ in 1471,⁵⁶ ter dve od treh hub, omenjenih leta 1440,⁵⁷ saj navaja urbar v uvodu sumarno 16 oštatorv, kopališče in dve hubi.⁵⁸ Glede na podatek v urbarju iz leta 1521, da stoji kopališče pri cerkvi sv. Miklavža na Krkinem desnem bregu,⁵⁹ je treba tam iskati tudi del oštatorv,⁶⁰ kar pomeni, da se je Žužemberk vsaj že v prvi polovici 15. stoletja razširil onstran Krke.

Tudi posestno stanje trga **Mokronog** odslikavata dva urbarialna popisa obdavčencev, nastala na prehodu iz srednjega v novi vek, potem ko so iz prejšnjih dveh stoletij znani le posamezni oštati in hiše. Oba popisa sta sestavni del urbarja mokronoškega gospostva, starejši brez datacije in mlajši z letnico 1502.⁶¹ Prvi se nanaša na redni davek zemljiškemu gospostvu, drugi pa na posebno dajatev, imenovano dvorni činž ali dvorni šiling. Davčna odmera se je izrecno nanašala na hiše in oštate, ki jih je bilo skupno 48, od tega v samem popisu specificiranih samo sedem (4 oštati, 2 hišici in ena hiša), medtem ko sta pri vseh ostalih navedena le ime plačnika in vsota njegove dajatve. Natančnejši je popis dvornega činža, saj poimenuje posest pri več kot polovici obdavčencev: šlo je za 15 hiš z vrtovi ali brez, sedem oštatorv, dve hišici in tri vrtove. Glede na celotno število 51 plačnikov, od tega tri posestnike vrtov, se ostalih 48 številčno sicer povsem ujema z 48 plačniki davka na hiše in oštate, pri čemer preseneča, da je v

obeh popisih zaslediti samo 28 istih oseb. Tolikšna razlika nedvomno govori o nesočasnem nastanku popisov, čeprav ne nujno za daljši časovni razmik,⁶² pri čemer je vsekakor starejša odmera davka, saj so popis dvornega činža, drugače kot davčni seznam, pozneje dopolnjevali. Proti koncu 15. stoletja, ko je davčni seznam dejansko nastal, je torej Mokronog štel 48 gospodstvu podvrženih posestnikov hiš in oštatorv, kar z majhnim odstopanjem pomeni enako število naseljenih domov.

Za trško topografijo so v urbarju pomembni podatki o treh posestnikih na "Frengi" (*an der freyung*), treh pred vrati obzidja (*vor dem tor*) in enem ob vratih (*bey den tor*), kar nakazuje tri specifične dele naselja, ne ponazarja pa njihove popolne posestne slike. Slednjo spoznamo šele dobrih sto let pozneje v urbarju iz leta 1610. Ta postavljajo ob 30 posestnikov (v trgu) tri na "Frengi" in 12 pred spodnjimi vrati.⁶³ V samem trškem jedru, obzidanem pred letom 1340,⁶⁴ je bilo torej malo nad 30 stavbišč, ki v glavnem predstavljajo prvotno trško naselbino, po velikosti primerljivo z Litijo, Trebnjim in Svibnim.

OPOMBE

1 Arhiv Republike Slovenije (ARS), Vicedomski urad za Kranjsko (Vic. A.), šk. 105, I/59, lit. R V-1, Der zaichnus abschrift der hoffstett der statt Ruedolphswerth anno 1515. – Seznam je deloma objavil Ivan Vrhovec, Zgodovina Novega mesta, Ljubljana 1891, str. 67–68.

2 Popis hasnovalcev zemljišč iz mesta Kočevje v urbarju gospostev Prem in Kočevje (ARS, Vic. A., šk. 102, I/58, lit. P VI-2, urbar Prem 1494, fol. 8–9).

3 ARS, Vic. A., šk. 123, I/70a, urbar Višnja Gora 1460, s. p.

4 Jože Mlinarič, Krško in njegova gosposčina v srednjem veku, v: Krško skozi čas 1477–1977, Krško 1977, str. 36.

5 Prim. reprodukcije franciscejskih katastrskih map dolensko–notranjskih mest: Jelka Pirkovič, Dolenjska in Notranjska, v: Srednjeveška mesta, Ljubljana 1998, str. 93 sl.

6 Prim. Jelka Pirkovič–Kocbek, Zgodovina urbanih oblik. Kostanjevica na Krki, Ljubljana 1985, str. 14–17.

7 Prim. Vlado Valenčič, Prebivalstvo in hiše stare Ljubljane, v: Kronika V (1957), str. 111 sl.

8 Metliško obzidje je prvič izpričano leta 1367, črnomaljsko pa štirideset let pozneje, leta 1407 (ARS, Zbirka listin, Listine iz HHStA, Repertorij I, 1367 VI. 23., Metlika; istotam, Kronološka serija, 1407 VI. 18., Dunaj; prim. Božo Otorepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Ljubljana 1988, str. 102; prim. Dušan Kos, Bela krajina v poznem srednjem veku, v: Zgodovinski časopis (ZČ) 41 (1987), str. 411.

9 Prim. Ivan Komelj, Umetnostna preteklost Novega mesta, v: Novo mesto 1365–1969. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor–Novo mesto 1969, str. 197–199.

10 ARS, Vic. A., šk. 105, I/59, lit. R V-1, Der zaichnus abschrift etc.

11 Istotam, šk. 274, I/139, lit. S XIII-2, 8. 11. 1515.

12 Popis hasnovalcev zemljišč iz mesta Kočevje v urbarju gospostva Prem (ARS, Vic. A., šk. 102, I/58, lit. P VI-2, urbar Prem 1494, fol. 8–9).

13 Leta 1492 je cesar Friderik III. ukazal podložnikom vseh zemljiških gospodov, naseljenim dve milji okoli Kočevja, naj pomagajo pri gradnji in utrditvi mesta (objava listine 1492 VI. 23., Linz: A. Dimitz, Zur Geschichte der Städte und Märkte in Krain, I. Gottschee, v: Mittheilungen des historischen Vereins für Krain XIX (1864), str. 56). Zaradi revščine naj bi bilo mestno obzidje še leta 1501 zgrajeno le do polovice, zato je bilo Kočevje deležno spregleda enoletnih obveznosti (objava listine 1501 I. 18., Linz v: Georg Widmer, Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Gottscheerländchens (1406–1627), Plauen i. V. 1932, str. 171).

14 Objava listine 1501 I. 18., Linz v: G. Widmer, n. d., str. 171.

15 ARS, Vic. A., šk. 123, I/70a, urbar Višnja Gora 1460, s. p.

16 ARS, Mesto Višnja Gora, fasc. I, listina 1478 VII. 9., Gradec, objava v: J. Mauring, Utemeljitev mesta Višnje Gore, v: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko IV (1894), str. 29–31.

17 Stranska ulica "mala gasa" (*in der khlein gaslein*) se prvič omenja leta 1464 (ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1464 VII. 31.).

18 Odras gospodarske uspešnosti je visoka imenjska renta 125 funtov, na južnem Kranjskem

- po višini druga za novomeško (ARS, Imenjska knjiga za Kranjsko, št. 1, fol. 466^v; prim. Sergij Vilfan, Zgodovina neposrednih davkov in arestnega postopka v srednjeveški Ljubljani, v: ZC VI–VII (1952–1953), str. 431).
- 19 ARS, Mesto Višnja Gora, fasc. IV, davčni register za leto 1566.
- 20 ARS, Vic. A., šk. 81, I/46, lit. G VIII–7, urbar Krško 1570, s. p.
- 21 J. Mlinarič, n. d., str. 32–34, navaja štiri listine iz let 1351–1358, med njimi kopijo prodajne listine Hertnida Svibenskega in njegove žene Gertrude z datumom 1353 II. 17 v: Steiermärkisches Landesarchiv, Graz (StLA), št. 2464 b. Njena vsebina je identična z listino, ki sta jo omenjena izstavitelja izdala že deset let prej, 1. maja 1343 (ARS, Zbirka fotografij in fotokopij, Fotokopije listin iz HHStA, 1343 V. 1., s. 1.). Najdba slednje (prim. B. Otorepec, n. d., str. 75) za osem let podaljšuje "listinsko starost" krškega trga.
- 22 Hertnid in Gertruda Svibenska sta Frideriku Celjskemu najprej leta 1343 prodala v trgu 12 oštato razen treh, na katerih sta prebivala ribič in lovec. Glavna prodaja, ki je očitno zadevala glavnino trga, je sledila leta 1351, ko je Viljem Svibenski prodal Frideriku svoj delež na krškem gradu, grajskem griču in v trgu, tu kar 44 oštato in pol, vse to last otrok njegovega bratranca Rudolfa. Kmalu zatem je Friderik leta 1354 kupil od Viljema tudi drugim še dva oštata v trgu in slednjič leta 1358 od Kolona, Rudolfa in Viljema Svibenskih dva ribiška oštata. – ARS, Zbirka fotografij in fotokopij, Fotokopije listin iz HHStA, 1343 V. 1., s. 1.; istotam, 1351 VII. 30., Rogatec; J. Mlinarič, n. d., str. 33–34.
- 23 Trški oštati kaplanije sv. Nikolaja na gradu so nastali ali bili kaplaniji podarjeni šele pozneje. Ob ustanovitvi leta 1391 sta ji grofa Herman in Viljem Celjska podarila poleg drugih posesti samo en oštato v trgu (*unum domum in foro Gurgveld*), leta 1421 pa govori grof Friderik že o (več) kaplanovih oštetarjih (*seine Hoffsteter /.../ in unsern vorigen Markht gelegen*). – Listini 1391 II. 24., Celje in 1421 III. 26., Krško objavljeni v: Johann Weichard Valvasor, Die Ehre deß Hertzogthums Crain, XI, Laybach 1689, str. 236–237.
- 24 Izjema so črnomaljski oštetarji v urbarjih gospostva Turjak iz let 1501, 1504 in 1509, katerih število se je gibalo med štiri in pet (ARS, Zbirka urbarjev, 42 u, urbar Turjak 1501, fol. 200; 43 u, urbar Turjak 1504, fol. 232; 44 u, urbar Turjak 1509, fol. 210). – Prim. Dušan Kos, Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje), Ljubljana 1991, str. 123.
- 25 Prim. J. Pirkovič–Kocbek, Zgodovina urbanih, str. 14–17.
- 26 ARS, Franciscejski kataster za Kranjsko (Fr. kat.), N 132, mapa, protokol.
- 27 ARS, Vic. A., šk. 184, I/104, lit. L II–2, 31. 3. 1686, 9. 8. 1686.
- 28 Istotam, lit. L II–7, Stüfft register der statt Landtstrab von 1702.
- 29 Na posredno omembo predmestja naletimo leta 1589 v pismu metliškega komturja nadvojvodi Karlu: "das ganze stättl in vnd ausser der rings mauer" (ARS, Vic. A., šk. 99, I/55, lit. M XII–2, s. d., predstavljeno 2. 6. 1589).
- 30 ARS, Vic. A., šk. 279, I/142, lit. T II–3, s. d. (1573), Commission des städthen Tschernembls etc.
- 31 Po terezijanskem katastru je Črnomelj leta 1752 štel 74 hiš v mestu in 30 v predmestju (ARS, Terezijanski kataster za Kranjsko (TK), RDA, N 243, No. 6, 10. 8. 1752). Franciscejska katastrska mapa iz leta 1824 (ARS, Fr. kat., N 320) sicer odkriva 102 stavbišči v samem mestu, vendar je treba upoštevati medtem nastale spremembe. V parcelaciji skoraj ni zaznati združitve manjših parcel, vrsta hišic je mlajših in optih na nekdanje obzidje, medtem ko je Zadnja ulica nekdanja tipična obzidna pot (prim. J. Pirkovič, Dolenjska in Notranjska, str. 101–102).
- 32 O kategorizaciji mest po številu prebivalstva prim. gesli Bevölkerung v: Lexikon des Mittelalters, München–Zürich II (1983), str. 14 in Stadttypen v: istotam, VII (1995), str. 31. – Prim. Handbuch der europäischer Wirtschafts– und Sozialgeschichte, Band 3, Stuttgart 1986, str. 931.
- 33 Urbar je sestavni del nedatirane imenjske knjige gospostev Svibno, Kamnik, Kranj in Postojna (ARS, Zbirka urbarjev, št. 26, s. p.). – Za datacijo svibenskega dela urbarja je odločilna listina o prodaji neke v njem omenjene posesti v: ARS, Zbirka listin, Kronološka serija, 1439 IV. 24., s. 1.
- 34 ARS, Vic. A., šk. 123, I/70a, urbar Višnja Gora 1460, s. p.
- 35 Istotam, šk. 124, I/70a, lit. W–3, urbar Višnja Gora 1566, s. p.
- 36 Listini 1443 VIII. 28., Dunajsko Novo mesto in 1514 VI. 23., Celje, prepisa v: ARS, Vic. A., šk. 124, I/70a, lit. W XXIII–5; istotam, šk. 191, I/105a, lit. L XIII–1.
- 37 Istotam, šk. 123, I/70a, urbar Višnja Gora 1460, s. p.
- 38 Na to dejstvo je prvi opozoril K. Črnologar, Dorf St. Veit bei Sittich 1475 noch ein Markt. v: Mitteilungen des Musealvereins für Krain (MMVK) XIII (1900), str. 135 sl.
- 39 Številčnega stanja župnijskih podložnikov ne poznamo do leta 1662, ko jih je bilo 33: 27 hasnovalcev je posedovalo 29 oštato, v vasi pa je obstajalo še 10 celih in dve polovični hubi (ARS, Samostan Stična, knj. 17, glavni urbar župnij in njih imenj, inkorporiranih samostanu Stična 1662, s. p.). O srednjeveški dediščini samostanskega dela Šentvida bi mogoč najbolj neposredno pričati najstarejši ohranjeni stiški urbar iz leta 1505, ko ne bi bil odtrgan ravno list s Šentvidom (*St. Veit*) (istotam, fasc. 4, urbar Stična 1505, s. p.). Tako so popisani le trije oštati, J. Grebenc pa glede na pitančni urbar ugotavlja, da posestnikov ni moglo biti kaj več kot sedem (Jože Grebenc, Gospodarska ustanovitve Stične ali njena dotacija leta 1135, Stična 1973, str. 111).

- 40 K. Črnologar, n. d., str. 135–138.
- 41 ARS, Vic. A., šk. 123, l/70a, urbar Višnja Gora 1460, s. p.
- 42 Istotam, šk. 124, l/70a, lit. W–3, urbar Višnja Gora 1566, s. p.
- 43 Listina 1467 VII. 22., s. l. v: Fr. Komatar, Das Schloßarchiv in Auersperg, v: Carniola NV I (1910), str. 123–135. – Milko Kos, Gradivo za historično topografijo Slovenije (za Kranjsko do leta 1500), Ljubljana 1975, str. 644, navaja zadnje omembo trga leta 1476 in citira avstrijsko fevdno knjigo 1470–1478, fol. 11 (Niederösterreichisches Landesarchiv, Wien, Hs. 17/5, fol. 11). Toda po regestih omenjene knjige je na fol. 11 omenjena le trebanjska župnija, ne pa tudi trg Trebnje. Za podatek se najlepše zahvaljujem dr. Božu Otorepcu.
- 44 Nadškofjski arhiv Ljubljana (NŠAL), ŽA Trebnje, Razne knjige, fasc. 1, urbar župnije Trebnje 1617, s. p.
- 45 ARS, Zbirka rokopisov, l 3r, fol. 3.
- 46 Istotam, fol. 17–18.
- 47 Listina 1467 VII. 22., s. l. v: F. Komatar, n. d., str. 123–135. – Delilna pogodba ne specificira, za kakšno obliko posedovanja gre pri posamezni posesti, ampak v uvodu samo navaja različen izvor dediščine kot celote: lastniška in fevdna posest, cerkveno in svetno odvetništvo, cerkveni fevd, kupljena, zastavljena in za zasluge pridobljena posest.
- 48 NŠALJ, ŽA Trebnje, Razne knjige, fasc. 1, urbar gospodstva Trebnje 1652, s. p.
- 49 Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHStA), Archiv Auersperg (AAu), A–15–57, Urbar Seisenberg 1506, fol. 1–5. V samem trgu je šlo pri osmih posestnikih izpričano za oštat, pri treh za njegov (polovični) del, pri štirih samo za vrtove in pri enem za hubo.
- 50 Terezijanski kataster navaja pri župnijski posesti v trgu samo eno hubo oziroma tri podružnike (ARS, TK RDA, N 32, No. 11, 2. 12. 1756; istotam, BT, N 32, No. 1, s. d.).
- 51 Pri 14 je šlo izpričano za oštat, pri dveh pa za njegov (polovični) del. Sklepanje o največ 38 hišah v rokah 41 posestnikov potrjuje urbar iz let 1545–1547, ki prvi natanko beleži vse posestne enote (HHStA, A Au, A–15–64, Urbar Seisenberg 1545–1547, fol. 1–7).
- 52 HHStA, A Au, A–15–58, Urbar Seisenberg 1521, fol. 3–6’.
- 53 Istotam, fol. 37–38’. Uvodoma je navedeno, da obsega posest v Žužemberku 2 hubi, dvorec (*hoff*), 16 oštator, 2 travnika, 2 vinograda, 2 vrtova, 5 njiv, kopaljšče (*pad*) in eno hišo.
- 54 Listina 1467 VII. 22., s. l., objavljena v: F. Komatar, n. d., str. 123–135.
- 55 Herbert, Wolkart in Engelhart imajo od deželnega kneza v fevdu štiri oštate v trgu in neimenovano število podružnikov pri mostu (*vier hofstet in dem markcht Sewsenberg. Item die vndersezzten gegen dem markcht vber bey der prukchen*) (HHStA, Hs. W 724, fol. 248v (po tipkopisu B. Otorepca, ZRC SAZU).
- 56 Iste štiri trške oštate in podružnike pri mostu je Friderik III. kot dedno posest leta 1471 podelil Viljemu in Juriju Auerspergu, slednjemu že kot oskrbniku žužemberškega gospodstva (Listina 1471 IV. 20., s. l., objavljena v: F. Komatar, n. d., str. 230, št. 501).
- 57 Engelhart Auersperg je leta 1440 podaril svoji ženi Sholastiki za jutrnjo tri hube “zu Sewssenber in dem markcht gelegen”. – Regest 1440 X. 28., s. l. v: F. Komatar, Das Schloßarchiv in Auersperg, v: MMVK XX (1907), str. 228–229.
- 58 HHStA, A Au, A–15–58, Urbar Seisenberg 1521, fol. 37’. – Tretjo hubo najdemo v urbarjih iz let 1506 in 1534 med podložno posestjo gospodstva (HHStA, A Au, A–15–57, Urbar Seisenberg 1506, fol. 2. – ARS, Vic. A., šk. 106, l/60, lit. S VI–1, davčni register Žužemberk 1534, s. p.
- 59 HHStA, A Au, A–15–58, Urbar Seisenberg 1521, fol. 38.
- 60 Da je temu res tako, spričuje žužemberški urbar iz let 1592–1597, ki pozna med posestjo na desnem bregu poleg hišic tudi nekaj oštator, že po imenu značilno starejšo posestno enoto od podružništev oziroma kajž (HHStA, A Au, A–15–68, Urbar Seisenberg 1592–1597, fol. 19–25).
- 61 StLA, Hs. 1230, Urbar Gurk, Anfang 16. Jh., fol. 76–78’, 97–100.
- 62 Naglo menjavanje posestnikov potrjuje ugotovitev, da od sedmih Mokronožanov (*nachparrn*), izpričanih leta 1513 (Archiv der Diözese Gurk, Klagenfurt (ADG), Alte Temporalien, Fasz. XII/22a, 1513 IX. 20., Mokronog), najdemo samo dva tudi v urbarju leta 1502, in sicer oba tako pri dvornem činžu kot pri davku.
- 63 ADG, Hs. 107, Urbar Nassenfuß 1610, s. p.
- 64 Listina 1340 II. 14., Mokronog (Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt, All. Urk. Reihe, Sign. C 385) omenja obzidje, ko govori o oštatu pri čreteških vratih (*ze Nassenfußo ze naehst an dem tor gen Revtenberch*).

JUNIJ

KRŠKO, 2. junija – V Kulturnem domu je nastopil orkester Glasbene šole Krško.

NOVO MESTO, 2. junija – V Kulturnem centru Janeza Trdine so odprli razstavo slik in grafik Vladimirja Lamuta, katere pobudnika sta bila lastnik Galerije Gospodična Stavko Pavlenič in direktor centra mag. Janez Pezelj. V kulturnem programu sta nastopila glasbenik Tomaž Burkat in recitatorka Andreja Luštek. – Art video se je nadaljeval s projekcijo dokumentarnega filma Ko potrka vojna režiserja Bogdana Mravljeta in scenarista Damjana Šinigoja.

Nastop novomeških literatov in komornega orkestra Tartini na pristavi Lukna v sklopu prireditev To smo mi

NOVO MESTO, 2. do 5. junija – Blizu 900 ljubiteljskih kulturnikov iz 30 kulturnih društev se je predstavilo na tradicionalni prireditvi To smo mi v organizaciji ZKD Novo mesto. Na otvoritvenem večeru na gradu Grm je nastopila Mestna godba Novo mesto, zapel zbor Revoz, odprli so slikarsko razstavo KD Revoz, na ogled je bila gledališka predstava Limonada slovenica v izvedbi Gledališča Prečna. Nastopil je tudi pevski zbor Društva upokojencev Straža, z gledališko predstavo Vražja vdova pa se je predstavil KUD Mirna Peč. Na Pristavi Lukna v Prečni se je prireditev nadaljevala z ljudskimi pevci Vaški zvon, pevskim zborom Novo mesto, tamburaško skupino Klasje in Dolenjskim oktetom. Na literarno-glasbenem večeru so nastopili literati novomeškega društva upokojencev in Literarnega kluba Dragotina Ketteja ter člani komornega orkestra Tartini. Na ogled je bila tudi slikarska razstava članov Mavrice DU Novo mesto. V športnem parku Loka se je prireditev nadaljevala z društvom Naprej nazaj, ekstemporom likovne sekcije Jutro DU Novo mesto, upokojenskim pevskim zborom, zborom Jasmin in plesnima skupina Terpsihore. Na gradu Grm so nastopile otroške skupine Zvezdice KUD Nove arkade, skupina Folklornega društva Kres in pevski zbor Pomlad.

BREŽICE, 3. junija – Bolgarski komorni zbor Vassil Arnaoudov je povabil na koncert pravoslavne liturgične glasbe v Brežiški grad.

KOČEVJE, 3. junija – V Pokrajinskem muzeju so predstavili publikacijo Slovenske muzejske lokomotive Tadeja Brateta.

KRŠKO, 3. junija – V Dvorani v parku so večer posvetili predstavitvi ponatisa knjige Ivana Lapajneti Krško in Krčani ob 110-letnici izida izvirnika. O avtorju je spregovorila Barbara Zorko, odlomke iz knjige je brala Maruša Mavsar, Bojan Levak Gus in Sašo Pipić pa sta pripravila kabarejsko točko Ugaševalec luči. – V Kulturnem domu so odprli razstavo Poročne obleke Društva kmetič Krško.

BREŽICE, 4. junija – V Mladinskem centru je bil koncert alternativne godbe Hardkorovski Vročinski Val.

KRŠKO, 4. junija – Društvo zaveznikov mehkega pristanka je pred picerijo Fontana pripravilo Multimedijiški performans. – V Dvorani v parku so nastopili solisti Glasbene šole Krško. – V prostorih Zavarovalnice Triglav so na ogled postavili razstavo Orlovske oči vidijo več, kjer so prikazali stare ure.

NOVO MESTO, 4. junija – Ob 50-letnici družbe Krka sta Mešani pevski zbor Krka in Pihalni orkester Krka pripravila skupni koncert na gradu Grm. – Na Glavnem trgu je nastopila Mestna godba Novo mesto, Taus teater, Terpsihora in Folklorno društvo Kres pa so izvedli gledališko-plesno predstavo Zgodbe z mestnega trga. – V Klubu LokalPatriot je bil 7. tradicionalni jam session koncert novomeških glasbenikov.

RAKOVNIK, 4. junija – Gostilna Javornik je povabila na večer slovenskih zimzelenih melodij z orgličarjem Marjanom Urbanijo in pianistom Matijo Cerarjem.

Srečanje upokojenskih pevskih zborov Dolenjske, Bele krajine in Posavja v Trebnjem

BREZOVSKA GORA, 5. junija – Na jasi pred Ajdovsko jamo je bil večer ljudskih pesmi s KD Roženkravt.

KRŠKO, 5. junija – V Dvorani v parku je bilo mogoče prisluhniti Leskovškemu oktetu.

PODSREDA, 5. junija – V okviru Glasbenega poletja na gradu Podsreda je bil na na dvorišču gradu celovečerni koncert slovenskih in francoskih samospevov s sopranistko Andrejo Zakonjšek in pianistko Natašo Valant.

SENOVO, 5. junija – KUD Karbid je organiziral festival glasbe, knjige in filma z naslovom Senovodogaja 2004. Jazzovsko delavnico je vodil prof. Aleš Suša, scenaristično Zdravko Duša, na jazzovskem koncertu v Domu 14. divizije pa je nastopil kvintet Prva peterka.

TREBNJE, 5. junija – Dom starejših občanov je bil gostitelj 6. medobmočnega srečanja upokojenskih pevskih zborov Dolenjske, Bele krajine in Posavja. Nastopilo je šest zborov.

KRAŠNJI VRH, 6. junija – Pred cerkvijo sv. Trojice so slovesno odkrili spominsko ploščo štirim članom družine Režek. Življenje in delo pomembnih Belokranjcev je predstavil prof. Ivan Nemanič.

NOVO MESTO, 6. junija – Na dvorišču Proštije je bilo mogoče prisluhniti koncertu komornega orkestra KD Tartini, ki je pod vodstvom Aleša Makovca in s petimi združenimi zbori izvedel zanimiv program. – V cerkvi sv. Lenarta je potekal koncert Frančiškanskega komornega pevskega zbora pod vodstvom Mateja Burgerja in z organistom Robertom Kohkom.

ZAGREB, 6. junija – Belokranjec Janez Doltar je bil gost tamburašev Hračanski čestitarji, ki so slavili 25-letnico delovanja.

BREŽICE, 7. junija – V Mladinskem centru so na ogled postavili fotografsko razstavo Nevenke Rostohar in Dragoljuba Zuberja.

ČRNOMELJ, 7. junija – Na krilih besed je naslov srečanja najmlajših literarnih ustvarjalcev Bele krajine, ki so ga pripravili v OŠ Loka.

KOČEVJE, 7. junija – V Šeškovem domu je bil koncert učencev kočevske glasbene šole.

ZAGREB, 7. junija – Prisluskovanje Naravi Zemlje je naslov razstave slik in grafik, s katerimi se je v Galeriji Vladimirja Bužančiča v Centru za kulturo predstavila šentjernejska diplomirana slikarka Jožica Medle. O avtorici in razstavi je spregovorila kustosinja Višnja Slavica Gabout.

KOSTANJEVICA, 8. junija – V knjižnem izposojevališču so predstavili knjigo Vojska avtorja dr. Janeza Baniča.

NOVA GORICA, 8. junija – V Mestni galeriji so odprli razstavo grafik Intimni od(v)tisi akademskih slikarjev Gorazda Šimenka iz Ljubljane in Nataše Mirtič iz Novega mesta.

KRŠKO, 9. junija – V Dvorani v parku je KD Slovenija pripravilo prireditev Slovenska ljudska pesem v glasbi in besedi.

NOVO MESTO, 9. junija – Art video se je v Kulturnem centru Janeza Trdine nadaljeval s kratkim filmom Obrni se avtoric Sandre H. Grum in Nataše Mrkonjič v produkciji Studia Vrtinec.

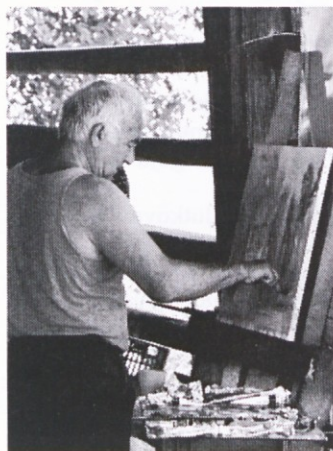
RIBNICA, 9. junija – V glasbeni šoli je bil zaključni koncert učencev.

HROVAČA, 10. junija – Na skednju Škrabčeve domačije so predstavili knjigo dr. Borisa Mlakarja Slovensko domobranstvo 1943–1945.

KOČEVJE, 10. junija – V Pokrajinski muzej so povabili na predstavitev replike pečnice sobne peči vile Sajovic, prve replike muzejskega predmeta Pokrajinskega muzeja.

KOČEVJE, 10. do 12. junija – V okviru Veronikinih dnevoev je v knjižnici svojo tretjo pesniško zbirko Sva sanje skupaj izpolnila predstavila pesnica Majda Senčur. Na gradu Fridrihštajn so na večeru poezije, glasbe in plesa nastopili mladi kočevski ustvarjalci, manjkala pa ni tudi Veronikina lutkovna delavnica.

KRŠKO, 10. junija – V Galeriji Krško so odprli skupinsko likovno razstavo društva Oko v spomin na kiparja Vladimira Štovička. O razstavi je spregovorila Alenka Černelič Krošelj. Za prijetno vzdušje je poskrbel Leskovški oktet. – V Dvorani v parku je bil koncert harfistke Sofie Ristic.

Slikar France Slana v "ateljeju pod kozolcem" na turistični kmetiji Gorenc, kjer je potekala likovna kolonija

NOVO MESTO, 10. junija – V okviru niza Goginih poslastic je v Knjigarni Goga potekal večer s pesnikom Jurijem Hudolinom.

NOVO MESTO, 10. do 12. junija – KUD Taus teater je v okviru Novomeških poletnih večerov pripravil lutkovni festival Guncel fest 2004 – Dnevi lutk, ki je potekal na Muzejskih vrtovih in v Domu kulture. Nastopili so: Lutkovno gledališče Ljubljana, Uš in Labirint iz Ljubljane, Koruzno zrno iz Slovenske Bistrice, Tri iz Kranja in Taus teater iz Novega mesta, ki je izvedel premiero priredbe Trdinove bajke Gospodična. Festivalsko dogajanje je popestrila razstava likovnih zamisli in skic lutk študentov lutkovne pedagogike na Pedagoški fakulteti v Ljubljani.

SEVNICA, 10. junija – Pevci KUD Franceta Prešerna z Blance so popestrili otvoritev razstave slikarja Jožeta Potokarja v Lekos galeriji Ana.

BREŽICE, 11. junija – V Viteški dvorani Brežiškega gradu je bil koncert solistov in ansamblov Glasbene šole Brežice ob zaključku šolskega leta.

KOSTANJEVICA, 11. junija – Pihalni orkester Kostanjevica je ob 10-letnici povabil na koncert v Galerijo Božidarja Jakca.

KOLIN, 11. do 13. junija – V tem češkem mestu je na 42. mednarodnem festivalu pihalnih godb gostoval tudi Pihalni orkester Kapele.

KRŠKO, 11. junija – Učenci glasbene šole so povabili na koncert v Dvorano v parku. – V starem mestnem jedru so nastopili Trainstation in posavski jazzisti Janez Gabrič, Matej Hotko, Rok Lopatič in Tjaša Fabjančič.

MIRNA PEČ, 11. junija – V kulturni dom so povabili na predstavitev knjige Ivana Sivca En godec nam gode Lojze Slak s Fanti s Praprotna in pesnikom Tonetom Pavčkom.

SEMIČ, 11. junija – V Kulturnem domu Jožeta Mihelčiča je potekal Filmski večer šolskega filma OŠ Belokranjskega odreda Semič.

SOTESKA, 11. junija – Vokalna skupina Cantamus iz Šentruperta je povabila na koncert v Hudičev turn.

TREBNJE, 11. junija – Več smeha je bil naslov razstave del s slikarske kolonije, ki so jo v okviru Trebanjskega koša odprli v Baragovi galeriji. Na turistični kmetiji Gorenc v Hrastnu nad Šentruperom so slikali: Nikolaj Beer, Urška Cigler, Jožica Medle, France Slana, Jerca Šantej in Veljko Toman.

VINICA, 11. junija – Ob obletnici smrti velikega belokranjskega pesnika Otona Župančiča so v njegovi rojstni hiši na 14. srečanju mladih pesnikov in recitatorjev, imenovano Župančičeva frulica, to izročili Marku Gregorc in Dunji Šulc. V kulturnem programu so nastopili pevka Kristina Oberžan, kitarist Igor Lunder, pesnik, dramatik in igravec Andrej Rozman Roza ter ustvarjalci oddaje Pod klobukom.

ŽUŽEMBERK, 11. junija – V nekdanji vinski grajski kleti je bila uvodna prireditev letošnjih 8. poletnih grajskih prireditev. Predstavili so knjigo Duh resnice Andreja Grabarja ter odprli razstavo fotografij Mateja Karničnika.

CERKLJE OB KRKI, 12. junija – Na literarno-glasbenem večeru Spoznajmo Janeza Jalna v gasilskem domu je o pisatelju spregovorila Marjeta Žebovec, pela pa sta župnijski moški in mešani pevski zbor.

DOBLIČE, 12. junija – Predstavitve pesniškega prvenca Pod silo spomina domačinke Ivane Vatovec je pospremil nastop domačega pevskega zbora.

KOSTANJEVICA, 12. junija – Zveza kulturnih društev pihalnih orkestrom in godb Dolenjske in Bele krajine je v sodelovanju s Pihalnim orkestrom Kostanjevica na Krki, ki letos slavi desetletnico, pripravilo tradicionalno 27. srečanje pihalnih orkestrom ter skupen nastop na kopališču Otok.

PODHOSTA, 12. junija – V Kulturnem domu je bil pogovor s pesnikom, dramatikom in igralcem Andrejem Rozmanom Rozo.

SENOVO, 12. junija – Festival Senovodogaja 2004 se je nadaljeval s projekcijo filmov domačega društva Karbid in s koncertom skupine Orlek v Domu 14. divizije.

ŠENTJERNEJ, 12. junija – V osnovni šoli so se predstavili učenci Glasbene šole Marjana Kozine Novo mesto.

SEVNICA, 13. junija – Sevnško grajsko poletje 2004 se je pričelo s srečanjem ljudskih pevcev sevnške občine.

NOVO MESTO, 14. junija – Špas teater je v Kulturnem centru Janeza Trdine izvedel komedijo *Funny money*.

NOVO MESTO, 15. do 19. junija – Kulturni center Janeza Trdine je v sodelovanju s Konzulatom Republike Poljske pripravil cikel Poljski film včeraj in danes.

KRANJ, 16. junija – V Cafe galeriji Punger so odprli najnovejšo razstavo novomeškega akademskega slikarja Uroša Weinbergerja.

NOVO MESTO, 16. junija – V Dolenjskem muzeju je potekala tribuna Hrvaškega kulturnega združenja. – V avli Kulturnega centra so predstavili video film *Gusti* avtorjev Jadrana Sterleta, Damjana Šinigoja in Primoža Kastelca v okviru Art videa.

BREŽICE, 17. junija – V Mladinskem centru je bila lutkovna predstava *Ko bom velik* v izvedbi Studia Anima.

KOČEVJE, 17. junija – Erik Krisch in dr. Zdenko Čepić sta v Pokrajinskem muzeju predstavila knjigo *Zdravka Trohe Kočevski Nemci - partizani*.

NOVO MESTO, 17. junija – V Knjigarni Goga je potekal pogovorni večer *Mistika* je resna stvar z gostom Igorjem Škamperletom in moderatorko Tino Ban. – V multimedijem projektu *Glavna frizerka* in *stilstike Nine* so v LokalPatriotu sodelovali s fotografijami T. Grdina, oblikovanjem B. Jakovec, in besedili U. Sadka.

BREŽICE, 18. junija – V klubu Mladinskega centra se je pričel Talent fest s predstavitevijo učnih podjetij in koncertom srednješolskih skupin *Alternativa*, *Last Chapter*, *Snowblind* in *Whisper*.

HROVAČA, 18. junija – V skednju Škrabčeve domačije so odprli razstavo *Stoli Janeza Suhadolca*.

KOSTANJEVICA, 18. junija – V lapidarju Galerije Božidarja Jakca so na ogled postavili razstavo *Ikone Mihajla J. Hardija* s predstavitevijo grško-katoliške zgodovine Žumberka. O razstavi je spregovoril prof. dr. Jure Zečević z bogoslovne fakultete v Zagrebu, za glasbeno vzdušje pa je poskrbel zbor sv. Cirila in Metoda iz Zagreba.

KRŠKO, 18. junija – Častni krajan je postal akademski slikar Jože Ciuha.

MIRNA PEČ, 18. junija – Ob občinskem prazniku je plaketo prejel dolgoletni kulturnik, predsednik KD Mirna Peč Bogdan Krevs.

MULJAVA, 18. junija – Domači gledališčeniki so v letnem gledališču premierno uprizorili *Jurčičeve Tihotapce*. Igro, ki jo je režirala Danica Kastelic, so v naslednjih dneh še nekajkrat ponovili.

SEMIČ, 18. junija – V semiškem muzeju so odprli prodajno razstavo likovnih del učencev in dijakov, nastalih na 17. ekstemporu mladih likovnikov Bele krajine in na malih slikarskih delavnicah.

ŠKOCJAN, 18. junija – V avli OŠ Frana Metelka je potekala 9. revija pevskih zborov občine Škocjan. Kot gostje so nastopili Škocjanski rogisti in Bučenski ramplači.

KOSTEL, 19. junija – Na Srečanju pod gradom so nastopili Kočki tamburaši Brod Moravice, Ravnogorski tamburaši, Tamburaška sekcija Delnice, Osilniški harmonikaši in tamburaška skupina Dupljak.

NOVO MESTO, 19. junija – V atriju proštije je bil koncert *Pesem povezuje* pevskih zborov Franceta Prešerna iz Kranja in Pomlad iz Novega mesta. – Knjigarna Goga je povabila na koncert skupine *Hamlet Express*.

ŠENTRUPERT, 19. junija – Poletje v Šentrupertu se je nadaljevalo s pevko Heleno Blagne ter gosti Marjanom Zgoncem in Globus bandom.

ŠENTVID PRI STIČNI, 19. junija – V sklopu 35. tabora slovenskih pevskih zborov je bil v avli osnovne šole koncert zamejskih pevskih zborov.

TREBNJE, 19. junija – Z otvoritveno slovesnostjo se je začel mednarodni tabor likovnih samorastnikov, ki tu poteka že 37. leto. Udeležilo se ga je 14 likovnih ustvarjalcev iz Francije, Hrvaške, Italije, Srbije in Črne gore ter Slovenije. Že peto leto zapored je potekal tudi Mali likovni tabor, na katerem so sodelovali učenci osnovnih šol Dolenjske, Bele krajine in Posavja, ustvarjali pa so pod vodstvom likovnih pedagoginj Zdenke Bukovec in Marinke Mohorčič.

Ikonomisec Mihajlo J. Hardi na svoji razstavi v Lapidariju Galerije Božidarja Jakca

JUNIJ

ČRNOMELJ, 20. junija – V prostorih KUD Laterna so odprli razstavo del, nastalih na likovni delavnici Sprehod po Črnomlju - miti in legende Bele krajine, ki je potekala v okviru 41. jurjevanja.

MIRNA PEČ, 20. junija – Domačinka Janja Vovko je v kulturnem domu predstavila svojo novo pesniško zbirko Modra poezija.

ŠENTVID PRI STIČNI, 20. junija – Več kot 150 pevskih zborov je nastopilo na zaključni prireditvi 35. tabora slovenskih pevskih zborov na športnem igrišču osnovne šole. Slavnostni govornik je bil direktor Javnega sklada RS za kulturne dejavnosti Igor Teršar. Žlahtno taborsko odličje zlato trstenko za 35 let sodelovanja so prejeli član upravnega odbora Ilija Bregar ter moški in ženski pevski zbor Šentvid.

TREBNJE, 20. junija – Trebanjski oktet je na svojem koncertu v kulturnem domu gostil oktet Bori iz Postojne.

NOVO MESTO, 21. do 26. junija – Dolenjska prestolnica je postala že tretjič zapored osrednje filmsko prizorišče z mednarodnim festivalom kratkega filma Sniff. Predstavili so izbrane filme predvsem evropske produkcije v šestih kategorijah. Izobraževalni del festivala so vodili Miha Mazzini, Franci Slak, Rajko Bizjak in Andrej Košak. Podelili so tudi zlate in srebrne luske. Otvoritev festivala, katerega direktor je Simon Bizjak, se je udeležila tudi ministrica za kulturo Andreja Rihter. – Ženski pevski zbor Jasmin je v Evangelijski cerkvi pripravil vsakoletni celovečerni koncert.

LJUBLJANA, 22. junija – Na razstavo Slovenska umetnost 1985-1995 v Moderni galeriji so uvrstili tudi osem fotografij Bitterns Boom novomeškega fotografskega ustvarjalca Bojana Radoviča.

METLIKA, 22. junija – Otroci tukajšnjega vrta so v športni dvorani osnovne šole pripravili predstavo Gusar Berto v izvedbi Stena Vilarja.

MIRNA PEČ, 22. junija – V farni cerkvi je imel orgelski koncert Milko Bizjak ob 25-letnici umetniškega delovanja.

BRESTANICA, 23. junija – V Galeriji Staneta Fabjančiča na gradu Rajhenburg so odprli razstavo del, ki so nastala na likovni koloniji Danes Brestanica - nekoč Rajhenburg konec maja v organizaciji Društva likovnikov Krško Oko.

BREŽICE, 23. junija – Od včeraj za jutri je bil naslov uvodne prireditve OŠ Brežice v spremljevalnem programu Festivala Brežice 2004.

KOSTANJEVICA, 23. junija – Otroško ustvarjalno delavnico v Galeriji Božidarja Jakca je vodila akademska slikarka Damjana Stopar.

NOVO MESTO, 23. junija – Novomeški glasbeni festival se je nadaljeval v Kapiteljski cerkvi s koncertom čembalista Luca Ferrinija. – Dan državnosti so popestrili z odprtjem likovne razstave del članov likovne sekcije Jutro Društva upokojencev Novo mesto v občinski poslovni stavbi. Otvoritev je popestril saksofonist Glasbene šole Marjana Kozine Tilen Hrovatič.

PODSREDA, 24. junija – Pikčers je naslov razstave Jožeta Slaka, ki so jo odprli na gradu Podsreda.

PREČNA, 24. junija – V Pristavi Lukna so odprli razstavo izbora slik, nastalih na slikarski koloniji KUD Mavrica v Kranjski Gori. Dogodek je popestril Dolenjski oktet, o razstavi je spregovoril Marjan Maznik.

BRESTANICA, 25. junija – V baziliki Lurške Marije so pripravili predstavitev obnovljenih orgel, ki so delo orgelskega mojstra Simona Kolarja, sledil pa je orgelski koncert Marbare Rošer in Jerneja Mazeja.

METLIKA, 25. junija – S koncertom Mestne godbe Metlika, gostoma igralcem Dušanom Vavpotičem Duletom in lajnarjem Rastkom Tepino so se pričele metliške poletne kulturne prireditve Pridi zvečer na grad. – V prostorih KUD Plac so odprli razstavo diplomirane slikarke Lejle Zadel.

SREDNJI GLOBODOL, 25. junija – V Domu glasbene dediščine je bilo mogoče prisluhniti koncertu harfistke Sofie Ristic.

TREBNJE, 25. do 26. junija – Ob spominskem dnevu trebanjske občine, Baragovem dnevu, je v župnijski cerkvi potekala slavnostna akademija, v Baragovi galeriji so odprli razstavo Arhiva RS, ki jo je predstavil avtor dr. France M. Dolinar. Pred cerkvijo je nastopil Občinski pihalni orkester, v nedeljo pa je v Knežji vasi potekala slovesna maša s kulturnim programom, v katerem je nastopil pevski zbor Mladine, slavnostni govornik pa je bil direktor Družine dr. Janez Gril.

ČATEŽ, 26. junija – Na kulturno-zabavni prireditvi Kresnik ob Dušici so nastopili domači pevski zbori, folkloristi iz Novega mesta, trebanjske mažorete, gledališčniki iz Kamnika in drugi.

PODSREDA, 26. junija – Glasbeno poletje se je nadaljevalo s koncertom flautistov Lize H. Prešiček in Mateja Zupana ter pianista Blaža Puciharja.

SENOVO, 26. junija – V okviru Senovodogaja 2004 so predstavili pesniško zbirko MI2 avtorjev Jerneja Dirnbeka in Toneta Kregarja, koncert pa je imela skupina The Running Clocks. – V Baru Oaza je bil koncert skupine The Running Clocks.

SINJI VRH, 26. junija – Ohranimo dediščino naših prednikov je naslov razstave Jožeta Zabukoška.

SOTESKA, 26. junija – Na koncertu baročne glasbe sta v Hudičevem turnu nastopila Mateja Bajt na kljunasti flavti in Milko Bizjak na špinetu.

VELIKE LAŠČE, 26. junija – Na otvoritvi Turjaških dni so pripravili likovno razstavo.

NOVO MESTO, 27. junija – Mešani pevski zbor Revoz se je vrnil s tridnevnega obiska pri srbskih Slovencih v Novem Sadu in Beogradu, kamor je odpotoval na povabilo slovenskih kulturnih društev.

ŠENTRUPERT, 27. junija – V cerkvi sv. Ruperta je bil koncert harfistke Sofie Ristic.

NOVO MESTO, 28. junija – Pričela se je enotedenska fotografska delavnica Fotopub z uglednimi domačimi in tujimi fotografi kot mentorji in gosti. Osrednja tema je bila dokumentarna fotografija. V galerijah Simulaker, Kulturnem centru Janeza Trdine, Narodnem domu in Klubu LokalPatriot so odprli fotografske razstave, potekal je simpozij, koncert Žabjak benda itd.

BREŽICE, junija – Ljubiteljski brežiški fotograf Oskar Gerjevič je razstavljal v piceriji Budi in restavraciji Šrefanič.

KRŠKO, junija – Kulturna ministrica Andreja Rihter se je udeležila otvoritve izpostave Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Na srečanju s posavskimi župani, predstavniki občinskih uprav in javnih zavodov se je pogovarjala o razvojnem kulturnem programu v Posavju.

NOVO MESTO, junija – Na razstavi Slovenska umetnost na Finskem se je v Galeriji Voipaala predstavil tudi novomeški slikar Janko Orač.

SEVNICA, junija – V okviru Sevniskega grajskega poletja 2004 je bil tradicionalni slavnostni koncert godbe in Big banda.

TREBNJE, junija – V zdravstvenem domu so na ogled postavili dela, nastala na likovnem ekstemporu Rihpovec 2004.

TRŽIČ, junija – Pevke ženskega pevskega zbora Jasmin iz Novega mesta so gostovale v Polakovem salonu Tržiškega muzeja. Pridružil se jim je tudi Dolenjski oktet.

VESELA GORA, junija – S koncertom skupine Terra folk so se pričele letošnje kulturne prireditve pod naslovom Poletje v Šentrupertu.

Gledališka predstava v spominski avli pred Knjižnico Mirana Jarca v Novem mestu v sklopu festivala Rudi Potepuški

Jože Marinč pred otvoritvijo svoje razstave v Galeriji Božidarja Jakca

NOVO MESTO, 1. julija – V Galeriji Krka so odprli razstavo akvarelov Stanislave Knez Milojkovič. – V Klubu LokalPatriot je bil koncert Jazzinty abonmaja s skupino Žabjak Band.

NOVO MESTO, 1. do 3. julija – Mestno jedro je tri dni z gledališko umetnostjo poživljal poulični festival Rudi Potepuški. Zvrstil se je niz pouličnih gledaliških predstav za otroke in odrasle, med drugim je novomeški Taus teater pripravil lutkovno predstavo za odrasle Velikani in Gospodična.

RIBNICA, 1. julija – V Miklovi hiši je dr. Bogo Zupančič predaval ob zaključku razstave o delu ribniškega stavbenika Alojza Hrena.

BRESTANICA, 2. julija – Poletje na gradu Rajhenburg se je pričelo s koncertom slovenskih ljudskih pesmi v izvedbi vokalne skupine Katice.

BREŽICE, 2. julija – Festival Brežice 2004 se je pričel z uvodnim koncertom Haaškega baročnega orkestra v Viteški dvorani Brežiškega gradu.

ČRNOMELJ, 2. julija – Godba na pihala je imela na Gričku tradicionalni koncert Z godbo v poletje.

KOSTANJEVICA, 2. julija – V Galeriji Božidarja Jakca so odprli razstavo Stopinje domačega akademskega slikarja Jožeta Marinča. Umetnika je predstavil dr. Andrej Smrekar. Razstavo je ob 25-letnici Marinčevega bivanja in ustvarjanja v Kostanjevici pospremil koncert Al Capone Štrajh tria. – Prišel se je tradicionalni mednarodni kiparski simpozij Forma viva. Mesec dni so na njem pred Galerijo Božidarja Jakca ustvarjali trije kiparji: Boštjan Drinovec iz Slovenije, Sreten Milatović iz Srbije in Črne gore ter Niculae Seaptefrati iz Romunije.

METLIKA, 2. julija – Kako bi se znebili tujca? je naslov komedije, ki jo je na gradu izvedlo Gledališče Satirikon.

NOVO MESTO, 2. do 4. julija – Osem slikarjev, šest kiparjev, umetnostni kovač in pesnik je ustvarjalo na slikarsko-kiparski koloniji Mesto situl med preteklostjo in prihodnostjo, ki jo je v sklopu Novomeških poletnih večerov organizirala Galerija Škof. Nastopili so tudi: citrarka Laura Martinčič, lutkarji Taus teatra, pesnik Smiljan Trobiš, Šentjernejski oktet, Marko Pezdirc idr.

TRŠKA GORA, 2. julija – V podružnični cerkvi sv. Marijinega rojstva je bil koncert Novomeškega glasbenega festivala z zaključnim nastopom kljunastih flavt iz Poletnih glasbenih delavnic Globodol 2004.

ČRNOMELJ, 3. julija – Poletje v Črnomlju se je nadaljevalo s koncertom baročne glasbe ansambla kljunastih flavt v Pastoralnem centru. – V grajskem atriju je bilo mogoče prisluhniti koncertu tolminske skupine Feedback.

DÜSSELDORF, 3. julija – Skupina Cantamus iz Šentruperta je z Ljudskimi pevci iz Vitomarcev nastopila na koncertu Slovenija - odmev evropske lepote v cerkvi sv. Petra.

KOSTANJEVICA, 3. julija – V nekdanji samostanski cerkvi je dr. Luis P. Grijp predaval o glasbi in slikarstvu v času Rembrandta, sledil je koncert Camerata Trajectina v okviru Klasikaa Festivala Brežice.

SOTESKA, 3. julija – V Hudičevem turnu je nastopil kvartet ClariFour.

ŠKOCJAN, 3. julija – V okviru občinskega praznika je deklška pevka in folklorna skupina Plamen povabila na koncert. Kot gosta sta nastopila violinistka Petra Božič in harmonikar Branko Rožman.

ŽUŽEMBERK, 3. julija – V nekdanji vinski kleti gradu so odprli likovno razstavo del, nastalih na likovni delavnici, ki je potekala v Budganji vasi.

KOSTANJEVICA, 6. julija – V nekdanji samostanski cerkvi je bil koncert Trigona v okviru Klasikaa Festivala Brežice.

NOVO MESTO, 7. julija – Novomeški glasbeni festival se je nadaljeval s koncertom kitaristov Anžeta Palka in Svetlane Pušnik v Evangelijski cerkvi.

KOSTANJEVICA, 8. julija – V Lamutovem likovnem salonu se je na razstavi Pogled 3 predstavilo osemnajst likovnih ustvarjalcev Dolenjske, Bele krajine in Posavja. Otvoritev je pospremil nastop glasbenikov Igorja Lumperta na saksofonu in Marijana Doviča na violini.

SEVNICA, 8. do 10. julija – Na tradicionalni likovni koloniji Arspekta 5 so na gradu ustvarjali domači umetniki: Janja Flisek - Balog, Nena Bedek, Alojz Konec, Rudi Stopar in Peter Vene.

BREŽICE, 9. julija – Do norosti in nazaj je naslov pesniške zbirke Damirja Šambareka Kukoviča, ki so jo predstavili v klubu Mladinskega centra. – V Viteški dvorani gradu je bil koncert Les Musiciens de Monsieur Croche.

KOSTANJEVICA, 9. julija – Ansambel Micrologus je v okviru Klasikaa Festivala Brežice 2004 v samostanski cerkvi Galerije Božidarja Jakca pripravil glasbeno uprizoritev Farsa Festa Fiorentina.

NOVO MESTO, 9. julija – Novomeški poletni večeri so se nadaljevali s koncertom za orglice Mira Božiča v Ragovem logu.

OTOČEC, 9. julija – Na jasi se je pričel festival Rock Otočec.

RIBNICA, 9. julija – V Miklovi hiši so odprli razstavo 2.m del študentov 2. letnika magistrskega študija na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani.

SEVNICA, 9. julija – Musical parody je bil naslov koncerta Nike Vipotnik v atriju gradu.

SREDNJI GLOBODOL, 9. julija – V Domu glasbene dediščine sta izvedla Koncert ob svečah na temo Notna knjižica za Ano Maghdaleno Bach sopranistka Pija Brodnik in čembalist Milko Bizjak.

ŽUŽEMBERK, 9. julija – Poletne glasbene prireditve so se nadaljevale s koncertom Vinka Globokarja in kvinteta Slowind v vinski kleti gradu.

BREŽICE, 10. julija – Skupina Debut Junger Saenger je imela koncert v Viteški dvorani gradu.

DOBLIČE PRI ČRNOMLJU, 10. julija – V okviru Poletja v Črnomlju je bil v cerkvi sv. Janeza Evangelista koncert z lutnjistom Borisom Šinigojem.

DOLENJSKE TOPLICE, 10. julija – Kitarist Andrej Grafenauer je povabil na koncert v Gostilno Rog z udeleženci Poletne kitarske šole.

METLIKA, 10. julija – Člani KUD Žumberak iz Novega mesta z vokalno-instrumentalno skupino Klasje in KUD Žumberčan iz Zagreba so nastopili na grajskem dvorišču.

ŽUŽEMBERK, 10. julija – Na trgu pred gradom je imela promenadni koncert Mestna godba na pihala Novo mesto.

KOSTANJEVICA, 12. do 17. julija – Ob kiparskem simpoziju Forma viva je potekala kiparska delavnica za učence višje stopnje osnovnih šol, ki jo je vodila akademska kiparka Dragica Čadež.

METLIKA, 13. julija – V kulturnem domu je nastopil zabavljakiški orkester Janez Škof in Čompe.

MOKRICE, 13. julija – Klasikaa Festivala Brežice 2004 se je nadaljeval s koncertom komorne zasedbe Zarabanda na gradu.

VESELA GORA, 13. julija – V romarski cerkvi se je Poletje v Šentrupertu nadaljevalo z violinskim koncertom Anje Bukovec, na klavirju pa jo je spremljala Mateja Urbanč.

BREŽICE, 15. julija – Italijanski orkester Montis regalis Giovanni je v sklopu Festivala Brežice pripravil koncert glasbe skladateljev družine Bach.

METLIKA, 15. julija – Na grajskem dvorišču je nastopila violinistka Anja Bukovec.

SEVNICA, 15. julija – Gledališče smeha Koper je na sevniškem gradu uprizorilo komedijo Pacienti v čakalnici.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 15. julija – V Zdravilišču so pripravili zabavno-

JULIJ pogovorno vinjeto z radijskim voditeljem Silvom Terškom, Meto Malus, Ladom Leskovarjem in Inčem Gorencem.

BRESTANICA, 16. julija – Na gradu Rajhenburg je bil koncert diksilend orkestra Ljubljanske korenine.

METLIKA, 16. julija – Pevski oddelek KD Glasbena matica iz Maribora je na grajskem dvorišču prepeval pesmi legendarnih Beatlov.

NOVO MESTO, 16. julija – V Klubu LokalPatriot je bilo mogoče prisluhniti koncertu pevke Klarise Jovanović in kitarista Žareta Živkovića.

SEMIČ, 16. julija – V okviru Semiške ohceti so v Taborski hiši predstavili knjigo Rozi Mohar Folklorna skupina Semiška ohcet. Na ogled so postavili tudi razstavo slik Viktorja Zlatka Jurajevčiča in Gorazda Šuštaršiča ter razstavo o oblačilni kulturi Semičanov v preteklem stoletju.

SOTESKA, 16. julija – V Hudičevem turnu je nastopila belokranjska tamburaška skupina Trio Dva čardaša.

ŽUŽEMBERK, 16. julija – V grajski vinski kleti so odprli razstavo del suhokranjskih likovnih samorastnikov. Nastopile so pevke v pokrajinskih nošah, žužemberški rogisti ter flavtistka Anita Novak. Sledil je koncert Angelske harmonije v izvedbi Shirlie Roden in Alenke Zupan.

BREŽICE, 17. julija – V okviru Festivala Brežice je glasbo Burnsa, Petersena in Corellija predstavil nizozemski ansambel Severin.

ČRNOMELJ, 17. julija – Skupina Bomango je povabila na koncert na grajsko dvorišče.

NOVO MESTO, 17. julija – Skupina sedmih slikarjev KUD Revoz je pripravila ekstempore v več krajih v škocjanski občini.

STARI TRG OB KOLPI, 17. julija – Organist Milko Bizjak je imel koncert v župnijski cerkvi ob 25-letnici umetniškega ustvarjanja.

ŽUŽEMBERK, 17. julija – V sklopu Trških dnevov so se v grajski vinski kleti predstavile pevske skupine in zbori, kasneje pa še mladi harmonikarji.

NOVO MESTO, 19. julija – Na dvorišču Knjigarne Goga je bil koncert skupine Hamlet Express. – Mešani pevski zbor Novo mesto pod vodstvom prof. Jožice Prus se je s 3. olimpiade pevskih zborov v Bremnu vrnil s srebrno medaljo, ki jo je dosegel v kategoriji sakralne glasbe a capella.

KOSTANJEVICA, 20. julija – Nizozemski ansambel Schola Dufay je v okviru Festivala Brežice izvedel Dufayevo Mašo sv. Jakoba.

DOLENJSKE TOPLICE, 21. julija – V Gostilni Rog je bilo mogoče prisluhniti koncertu harmonikarja Adama Sellija z mladim kočevskim glasbenikom Mihom Švalcjem.

DOLENJSKE TOPLICE, 21. do 24. julija – Na 4. kiparski koloniji je v organizaciji domačega KUD in pod vodstvom topliškega akademskega slikarja Jožeta Kumra v topliškem parku ustvarjalo pet umetnikov: Alenka Vidrgar iz Ljubljane, Stane Jarm iz Kočevja, Andrej Grošelj s Koroškega, Bojan Mavsar z Vrhnike in Robi Struna iz Klečeta pri Žužemberku.

DOLENJSKE TOPLICE, 22. julija – Domače KUD Vesel Teater je razveselilo z ulično igro Tržnica v Toplicah pri vhodu v avtokamp.

LJUBLJANA, 22. julija – V okviru 52. ljubljanskega poletnega festivala so na gradu premierno izvedli skladbo Expressivo novomeškega glasbenika in skladatelja Tomaža Burkata.

ARTIČE, 23. do 26. julija – Folklorna skupina KUD Oton Župančič Artiče in Občina Brežice sta organizirala prvi folklorni festival z naslovom Ples združuje narode. Gost iz tujine je bil folklorna skupina Dunedin dancers iz Edinburga na Škotskem. Naši in škotski folkloristi so nastopili še na gradu Rajhenburg v Brestanici, v Brežicah, Dolenjskih Toplicah, Ljubljani, osrednji koncert pa je bil v Prosvetnem domu v Artičah.

DOLENJSKE TOPLICE, 23. julija – Na jasi je potekala revija pevski zborov pokrajinske Zveze društev upokojencev Dolenjske.

NOVO MESTO, 23. julija – Skupina Chanson Russe je povabila na koncert v Knjigarno Goga.

SREDNJI GLOBODOL, 23. julija – Za koncert ob svečah je v Domu glasbene dediščine poskrbel čembalist Luca Ferrini.

Udeleženci 20. mednarodnega kiparskega simpozija *Forma viva* v Kostanjevici: Sreten Milatović, Boštjan Drinovec in Nicolae Seaptefrati s kustosinjo Katjo Ceglar na zaključni slovesnosti

BREŽICE, 24. julija – Skupina *The New Dutch Academy* je v Viteški dvorani gradu zaključila letošnji program *Klasikaa* Festivala Brežice.

DOLENJSKE TOPLICE, 24. julija – Družinsko gledališče Kolenc je na Zdraviliškem trgu izvedlo igrico za otroke.

MALA LOKA, 24. julija – Na gradu je potekal 3. poletni festival gledališča, glasbe in plesa z naslovom *Le Soleil*.

SEVNICA, 24. julija – V atriju gradu so na ogled postavili stare fotografije in razglednice Sevnice in Boštanja zbiratelja Zorana Zeliča.

BRESTANICA, 25. julija – Na gradu Rajhenburg je bilo mogoče uživati na večeru argentinskega tanga s skupino *Funtango*.

RATEŽ, 25. julija – V organizaciji Turističnega društva *Azaleja* je potekalo tekmovanje za Zlato harmoniko Ljubečne in nagrado Rateža.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 26. julija – Na prvem Aninem glasbenem večeru v cerkvi sv. Ane sta se v organizaciji tamkajšnjega kulturnega društva in župnijskega urada predstavila mlada posavska glasbenika: Mateja Rataja na violi in Janez Ostrelj na kitari.

METLIKA, 26. julija – Na gradu je bil koncert Janija Kovačiča.

SOTESKA, 27. julija – Koncert skupine *Tihožitje* je pospremil otvoritev razstave likovnih del, nastalih na 3. enodnevem Likovnem trenutku v organizaciji topliškega akademskega slikarja Jožeta Kumra. Sodelovali so Jožica Medle, Jože Marinč, Janko Orač, Igor Papež in Marija Rus.

METLIKA, 27. julija – Lucija Čirovič in Damjan Perne sta se s komedijo *Stand up* predstavila na gradu.

BRESTANICA, 28. julija – Na gradu Rajhenburg je bil koncert skupine *Fortuna d' Eparata* v sklopu *Evomreže Festivala Brežice*. V naslednjih dneh so nastopili še v Kapiteljski cerkvi v Novem mestu in na gradu Sevnica.

DEROH NAD BISTRICO, 29. do 30. julija – Gledališka skupina *Zavoda za izobraževanje in kulturo Črnomelj* je organizirala poletno gledališko šolo *Umetniška beseda*. Na zaključnem večeru so pripravili *Večer erotične poezije*.

IDRIJA, 29. julija – Člani kvarteta *ClariFour* so nastopili v Gostišču Barbara, naslednji dan pa so se udeležili mednarodnega festivala v Budimpešti.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 29. julija – V hotelski avli so odprli razstavo del Marije Prah in Marije Udovč iz Novega mesta. Dogodek je popestril Šmihelski oktet.

DOLENJSKE TOPLICE, 30. julija – V cerkvi sv. Ane so na koncert povabili čembalist Luca Ferrini in njegovi učenci.

KOSTANJEVICA, 30. julija – Zaključil se je tradicionalni mednarodni kiparski simpozij *Forma viva*. Na otvoritvi je poleg direktorja Galerije Božidarja Jakca Bojana Božica med drugim spregovoril tudi vodja Oddelka za dediščino Ministrstva za kulturo RS Stanislav Mrvič. Odprli so tudi obnovljen samostanski mlin ter predstavili 18. in 19. lokacijo Po poteh dediščine Dolenjske in Bele krajine.

PIŠECE, 30. julija – V okviru *Evomreže Festivala Brežice* je bil na gradu koncert ansambla *Pramena*. Ponovili so ga na gradu Rajhenburg v Brestanici.

ŽUŽEMBERK, 30. julija – Duo Barbara in Klara je nastopil v vinski kleti gradu na Poletnih grajskih prireditvah.

NOVO MESTO, 31. julija – V Frančiškanski cerkvi je bil koncert ruskega komornega zbora *Pravoslavni pevci*.

LJUBLJANA, julija – Pri Založbi *Viharnik* je izšla 16. knjiga zbirke *Grajske stavbe na Slovenskem* Ivana Stoparja.

NOVO MESTO, julija – Žabjak bend, v kvartet razširjeni nekdanji Žabjak trio, je pri Založbi Goga izdal svoj drugi album. – Izšel je zbornik spominov ob 40-letnici mature 4. b razreda Ekonomske srednje šole iz Novega mesta. – Potekala je obnova zvonika Kapiteljske cerkve.

SEVNICA, julija – Pevci z *Blance* so popestrili otvoritev razstave del trboveljskega slikarja Jožeta Potokarja v Lekos Galeriji Ana.

VELIKE LAŠČE, julija – V okviru enomesečnega obiska so v Levstikovem domu nastopili mladi maturanti iz Argentine in prikazali znanje slovenske in argentinske folklore.

METLIKA, 2. avgusta – Na gradu je Klub belokranjskih študentov gostil ulično gledališče s Sebastjanom Roškaričem.

Koncert instrumentalne skupine Glasbene akademije v Krakowu v Kapiteljski cerkvi v Novem mestu

NOVO MESTO, 5. avgusta – V Kapiteljski cerkvi je na koncertu Evromreže Festivala Brežice nastopila instrumentalna skupina Glasbene akademije v Krakowu. Nastop so ponovili še na gradu Pišece in Sevnica ter v cerkvi sv. Neže na Kumu. – Gost literarnega večera v Knjigarni Goga je bil pesnik Andrej Brvar, s katerim se je pogovarjala Stanka Hrastelj.

RAZBOR, 5. avgusta – V kulturnem domu so na družabni prireditvi sodelovali: folklorna skupina iz Estonije, folkloristi in moški pevski zbor iz Razborja, ljudski pevci s Svibnega in Društvo kmečkih žena.

KOSTANJEVICA, 6. avgusta – Ruski pravoslavni pevci so nastopili na koncertu v samostanski cerkvi Galerije Božidarja Jakca.

ŽUŽEMBERK, 6. avgusta – Na Poletnih grajskih prireditvah sta v gradu nastopili glasbenici: kitaristka Klara Tomljanovič in mezzosopranistka Barbara Jernejčič.

GORA, 7. avgusta – Domače kulturno društvo sv. Lovrenca je v gasilskem domu uprizorilo dramsko priredbo Kozlovske sodbe v Višnji Gori.

METLIKA, 7. avgusta – Prireditve Pridi zvečer na grad so se nadaljevale z večerom glasbe Astorja Piazzolle s skupino Funtango.

ZAMOSTEC, 7. avgusta – 30 udeležencev je nastopilo na 12. srečanju harmonikarjev Urška.

DOLENJSKE TOPLICE, 8. avgusta – Na jasi v parku je potekalo 3. tekmovanje za naj harmonikarja Dolenjskih Toplic.

DRAGATUŠ, 11. avgusta – Folklorna skupina Dragatuš se je kot edina slovenska skupina udeležila 3. svetovne folklorijade na Madžarskem.

LESKOVEC PRI KRŠKEM, 12. avgusta – Drugi Anin glasbeni večer v cerkvi sv. Ane so oblikovali glasbeniki: brata Marko in Primož Razboršek ter pianistka Mojca Vuga.

FARA PRI KOSTELU, 12. do 15. avgusta – Na tradicionalni prireditvi Tamburavanje va Kosteleso odprli fotografsko razstavo Darka Mukuliča, potekal je sejem spominkov in izdelkov domače obrti, likovna delavnica, koncert etno skupine Kotranbant, zagrebške skupine Zlati dukati in nastop folklornih skupin.

PIŠECE, 13. avgusta – Na koncertu Evromreže je na gradu nastopila italijanska skupina Arcanaensemble v sklopu Festivala Brežice in zaključila ta sklop glasbenih prireditev. Predstavili so se še na gradovih Rajhenburg, Pišece in v Trbovljah.

BRESTANICA, 14. avgusta – Na gradu Rajhenburg je potekalo 7. državno prvenstvo harmonikaric.

BUKOŠEK, 14. avgusta – Ludvik Rezelj je odprl zasebni etnografski muzej z okrog 1.500 najrazličnejšimi kmečkimi in drugimi starinami.

ČRNOMELJ, 14. avgusta – Potekal je večer z muzikanti in Godbo na pihala.

KRŠKO, 14. avgusta – Pripravili so tradicionalni Grafitfest, namenjen predstavitvi grafitov kot novodobne umetnosti.

METLIKA, 14. avgusta – Toni Gašperič se je na gradu pogovarjal s humoristko Ičo Putrih, nastopil je še harmonikar Miha Debevc.

SOTESKA, 14. avgusta – V Hudičevem turnu je bil koncert tamburašev Kašarji.

VELIKE BRUSNICE, 15. avgusta – Novomeški glasbeni festival se je nadaljeval s koncertom organista Alessandra Bozzerja v župnijski cerkvi.

NOVO MESTO, 16. do 21. avgusta – Okrog 60 udeležencev je sodelovalo na 5. mednarodni poletni glasbeni delavnici Jazzinty v organizaciji LokalPatriota, ki so jo vodili priznani in uveljavljeni jazzovski glasbeniki. Zvrstilo se je več jam sessionov in koncertov. Drugič zapored so podelili nagrado jazzon, ki jo je prejel Lovro Ravbar, druga nagrada je šla v roke Andreja Srakarja, njegovo skladbo Odpleše pa je za najboljšo izbralo tudi občinstvo. Delavnica se je zaključila s koncertom in predstavitvijo vseh skupin v Kulturnem centru Janeza Trdine.

NOVO MESTO, 19. avgusta – V Knjigarni Goga je potekalo srečanje članov bralne skupine, sledil je koncert Jazzinty Goga latino band. Kasneje je bila gostja Gogine literarne poslastice Lucija Stupica, s katero se je pogovarjala Stanka Hrastelj.

DOLENJSKE TOPLICE, 20. avgusta – V Hotelu Kristal so predstavili film o alpinistu Andreju Markoviču.

METLIKA, 20. avgusta – Na gradu je bilo mogoče prisluhniti koncertu mednarodne zasedbe Triplets.

RIBNICA, 20. avgusta – Izkušnja telesnosti je bil naslov likovne razstave, ki jo je pripravila Polona Lovšin, odprli pa so jo v galeriji Miklove hiše. Gre za izbor del osmih umetnikov iz ribniške likovne zbirke 4.

KOSTANJEVICA, 21. avgusta – Na dvorišču Galerije Božidarja Jakca je bilo mogoče prisluhniti koncertu Zorana Predina, Živih legend in The fool coll jazz orchestra.

METLIKA, 21. avgusta – Tako se je pelo in igralo nekoč je bil naslov območnega srečanja pevcev ljudskih pesmi in godcev ljudskih viž na gradu.

PODSREDA, 21. avgusta – V okviru Glasbenega poletja na gradu Pod-sreda so povabili na celovečerni koncert profesorjev mednarodne šole za saksofon. Nastopili so Dejan Prešiček, Daniel Gauthier in Jang Eun Bae.

ŠENTJERNEJ, 22. avgusta – V župnijski cerkvi je potekalo srečanje desetih skupin pritrkovalcev.

ČRNOMELJ, 24. avgusta – V kulturnem domu je bil koncert ansambla trobil iz Wolfhagna.

NOVO MESTO, 24. avgusta – Eden od večerov festivala Dnevi poezije in vina v Medani je potekal v dolenski prestolnici. V Založbi Goga so se predstavili: Renata Valentić iz Hrvaške, Caitriona O Reilly iz Irske in Juliu Kerelas iz Litve. Slovenske prevode njihovih pesmi je brala Katarina Avbar.

NOVO MESTO, 25. do 28. avgusta – Zavod LokalPatriot je pripravil festival glasbe in poezije, imenovan Muzejski vrtovi. Na njem so nastopili: kantavtor Jani Kovačič, hrvaška zasedba Los Calalleros, Fake orchester, v Kulturnem centru Janeza Trdine pa so pripravili tudi Gorjanske bajke.

ŠENTJERNEJ, 25. avgusta – V farno cerkev so povabili na orgelski koncert.

LOKA PRI ZIDANEM MOSTU, 26. avgusta – Z otvoritvijo razstave 6. Krearta na Trubarjevem domu in s koncertom Zlatka Kavčiča v dvorani KUD Primoža Trubarja se je pričel 7. Kreart 2004. Na likovno-glasbenem srečanju so ustvarjali številni slikarji, fotografi in grafični oblikovalci, nastopilo je

tudi več glasbenikov.

STIČNA, 26. avgusta – V samostanu so odprli fotografsko razstavo cistercijana p. Branka Petauerja z naslovom Fotografov pogled.

NOVO MESTO, 26. do 28. avgusta – Založba Goga je prvič organizirala stripovsko delavnico Stripina, ki sta jo vodila Ciril Horjak in Matej Kocjan.

ŠENTJERNEJ, 26. avgusta – Ob občinskem prazniku je domača slikarka Jožica Medle pripravila slikarsko kolonijo Jernejevo 2004, na kateri so poleg nje na Gorjancih pet dni ustvarjali še: Maja Zorec, Maja Kuhar, Niko Slovenc, Akec Batisto in Aleksander Nišević Aco. Nastala dela so razstavili v župnijskem domu, kjer so na ogled postavili tudi dela osnovnošolcev ter odraslih ljubiteljev slikanja. Otvoritev je pospremil nastop Don mentony banda. – V gostilni Majzelj so odprli razstavo del novomeškega slikarja Sama Kralja z naslovom Šentjernejski obrazi. Nastopil je Šentjernejski oktet. – Na prireditvenem prizorišču je potekal koncert Občinskega pihalnega orkestra.

Slikarska kolonija Jernejevo je letos potekala na Gorjancih

PODBOČJE, 27. avgusta – Člani skupine Mladi harmonikarji so pripravili prireditev Pesem dveh dežel, na kateri so nastopili s slovenske strani Leskovški oktet in skupina Klasje KUD Žumberak, s hrvaške pa skupina Savski valovi in Klapa Kajda iz Maca.

PODSREDA, 27. avgusta – Povabili so na grad na zaključni koncert slušateljev seminarja za saksofon.

SEVNICA, 27. do 28. avgusta – Mladinski svet Sevnica je pripravil 2. festival glasbe Gra(n)d Rock Sevnica. Nastopilo je 30 glasbenih skupin.

SOTESKA, 27. avgusta – Dalmatinska klapa More je navdušila s koncertom v Hudičevem turnu.

ŠENTJERNEJ, 27. avgusta – Dopoldne se je začelo s promenadnim koncertom godb iz Medvod, Vodíc in Kamnika. Popoldne je bil na trgu skupni koncert pihalnih orkestrów iz Kamnika, Kostanjevice, Vodíc, Medvod in Šentjerneja, kasneje pa še nastop Šentjernejskega in Vinogradniškega okteta.

ČRNOMELJ, 28. avgusta – V kulturni dom so povabili na večer z ljudskimi pevci in godci. Nastopilo je sedem pevskih in dve godčevski skupini iz Adlešičev, Mirne Peči, Poljanske doline, s Krupe, z Otovca, iz Prečne, Semiča, z Butoraja in iz Sodevcev.

ŠENTRUPERT, 29. avgusta – Pihalni orkester sv. Ruperta, ki ga vodi Boštjan Dimnik, je ob petletnici povabil na tradicionalni koncert. Nastopila je tudi skupina Katrinas.

NOVO MESTO, 31. avgusta – Glasbenik Lado Jakša je popestril otvoritev likovne razstave arhitekta in oblikovalca Janeza Suhadolca v Galeriji Krka.

NOVO MESTO, avgusta – Sredi avgusta se je zaključila poletna šola slovenščine za otroke slovenskega porekla iz tujine, ki se jo je v dijaškem domu Kmetijske šole Grm na Bajnofu udeležilo 45 otrok iz 13 držav.

Vse fotografije v Kroniki: Milan Markelj

R A S T

REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA

LETNIK XV, OKTOBER 2004, št. 5 (95) ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

- IZDAJATELJICA:** Mestna občina Novo mesto, zanjo župan mag. Boštjan Kovačič
- SOIZDAJATELJICE:** Občine Črnomelj, Dolenjske Toplice, Mirna Peč, Semič, Šentjernej, Škocjan, Trebnje, Žužemberk in Založba Goga
- SVET REVIJE:** Predsednica sveta: Staša Vovk (Mestna občina Novo mesto), člani: Rudolf Cerkovnik (Žužemberk), Anica Jakša (Semič), Ksenija Khalil (Črnomelj), Cvetka Klobučar (Škocjan), Vinko Košmerl (Loški Potok), Jože Kumer (Dolenjske Toplice), Mitja Ličen (Založba Goga), Stane Peček (Trebnje), Aleksander Rupena (Mirna Peč) in Ida Zagorc (Šentjernej)
- UREDNIŠTVO:** Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Marko Koščak (Družbena vprašanja), Tomaž Koncilija (Odmevi in odzivi), Janko Orač (likovni urednik)
- NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:** Mestna občina Novo mesto, Novi trg 6, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-105 in (07)39-39-253, faks: (07) 39-39-208, elektronska pošta: rast@infotehna.si
- TAJNIK REVIJE:** Franc Zaman
- LEKTOR:** Peter Štefančič
- NAROČNINA:** Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast
Letna naročnina za fizične osebe je 4.500 SIT, za pravne osebe 7.500 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
- PRISPEVKI:** Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Želena je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih (30 vrst na stran, okrog 2000 znakov). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word.
- NAKLADA:** 500 izvodov
- PRIPRAVA ZA TISK:** MiM
- TISK:** Tiskarna Novo mesto
- Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost (Uradni list RS, št. 89/98) je revija uvrščena med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 8,5 odst.
Izhaja dvomesečno
- Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, občine soizdajateljice, Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Krka, d.d., Trimo Trebnje, Adria Mobil Novo mesto in Mobitel, d.d.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

- France Baraga, mag. teologije, arhivar, prevajalec, Ljubljana
Viktor Blažič, publicist, Ljubljana
Rasto Božič, sodelavec iz Novega mesta, Novo mesto
Katja Ceglar, univ.dipl. umetnostna zgodovinarica in univ.dipl. sociologinja kulture, kustosinja v Galeriji Božidarja Jakca, Kostanjevica na Krki
Ivan Cimerman, pesnik, pisatelj, satirik, Ljubljana
Mariuccia Coretti, italijanska pesnica, kritičarka in esejistka
Jožef M. David, kartuzijan, prior Kartuzije Pleterje
Marinka Dražumerič, univ. dipl. umet. zgodovinarica in univ. dipl. etnologinja, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Novo mesto, Novo mesto
Boris Golec, doc., dr., znanstveni sodelavec na Zgodovinskem inštitutu M. Kosa ZRC SAZU Ljubljana, znanstveni svetnik, izredni profesor, Ljubljana
Janez Hollenstein, kartuzijan, Kartuzija Pleterje
Metka Kovačič, Knjižnica Laško, ravnateljica, Laško
Gaetano Longo, italijanski pesnik, prevajalec, esejist in pripovednik
Katja Mahnič, dr., umet. zgodovinarica, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za umetnostno zgodovino, Ljubljana
Zvezdana Majhen, dipl. psihologinja in samostojna ustvarjalka na področju kulture, Ljubljana, Ljubljana
Milan Markelj, novinar, urednik, pesnik in pisatelj, Novo mesto
Jolka Milič, pesnica, publicistka, prevajalka, Sežana
Lidija Murn, univ. dipl. novinarica, Dolenjski list Novo mesto, Novo mesto
Zvone Pelko, direktor Visio, oblikovanje, fotografija, galerija, d.o.o., Ljubljana
Darja Peperko Golob, prof. slovenskega in ruskega jezika ter književnosti, bibliotekarka v Knjižnici Mirana Jarca Novo mesto, Novo mesto
Jože Prešeren, prof. slovenskega jezika, urednik, publicist, Ljubljana
Majda Pungerčar, univ. prof. zgodovine in geografije, kustodinja in muzejska svetovalka v Dolenjskem muzeju Novo mesto, Šmarješke Toplice
Vanja Rendulič Medvešček, prevajalka, Ministrstvo za obrambo RS, Ljubljana
Barbara Rupel, univ. dipl. umet. zgodovinarica, višja kustosinja, Galerija Božidarja Jakca, Kostanjevica na Krki
Miloš Rybař, bibliotekar in zgodovinar, Ljubljana (1928–1995)
Andrej Smrekar, dr., umet. zgodovinar, Narodna galerija v Ljubljani, Ljubljana
Marica Škorjanec, prof. slavistike, Ljubljana
Dušan Štepec Dobernik, univ. dipl. etnolog in kult. antropolog ter prof. umetnostne zgodovine, konservator, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Novo mesto, Šentvid pri Stični
Davorin Vuga, univ. dipl. arheolog, svetovalec direktorja za arheološko dediščino, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za arheološko dediščino, Ljubljana
Jože Zupan, prof., kulturni delavec, Šentruperta
Jernej Zupančič, doc., dr., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana

